

FØROYSK PURISMA

JÓGVAN Í LON JACOBSEN

FØROYSK PURISMA

**Føroysk orð
ella orð í føroyskum?**



fróðskapur

Faroe University Press

Jógvan í Lon Jacobsen

FØROYSK PURISMA – Føroysk orð ella orð í føroyskum?

© 2021 Jógvan í Lon Jacobsen og Fróðskapur

Permumynd: Fróðskapur

Bókin er sett við Baskerville

Umbrotið, prentað og heft hevur Føroyaprent

Bókin er útgivin við stuðli frá Mentanargrunni Landsins

ISBN: 978-99918-65-97-3



NORÐURLANDSKT UMHVØRVISMERKI
Svanamerktur prentlutur 541 705

Innihaldsyvirlit

1. Kapittul – Søgulig gjøgnumgongd.....	13
1.1. Inngangur	14
1.1.1. <i>Skipan</i>	14
1.1.2. <i>Føroysk orð ella orð í føroyskum</i>	14
1.2. Skilmarkingar av purismu	16
1.3. Purisma og málvariatióin	17
1.4. Áhugi fyri orðum	20
1.5. Arvorð og tøkuroð	23
1.6. Málsøga	25
1.7. Orðið orð	26
1.8. Hvi eru summi málsamfeløg puristiskari enn onnur?	28
1.9. Málrøkt, reitungustevna og onnur hugtøk	29
1.10. Purisma – ein málhugsjón	31
1.10.1. <i>Strong ella lin purisma</i>	32
1.10.2. <i>Orðapurisma og onnur purisma</i>	34
1.11. Orðasmið og orðasmiðir	36
1.12. Evropeisk purisma	39
1.12.1. <i>Norðurlendsk purisma</i>	41
1.12.2. <i>Norsk purisma</i>	41
1.12.3. <i>Íslendsk purisma</i>	47
1.12.4. <i>Donsk purisma</i>	53
1.12.5. <i>Svensk purisma</i>	56
1.12.6. <i>Finsk purisma</i>	62
1.12.7. <i>Sámisk purisma</i>	65
1.13. Tøkuroð og hendingar í heimssøguni	68
1.13.1. <i>Orð komin við kristindóminum</i>	69
1.13.2. <i>Orð komin við hansakeypmonnunum</i>	70
1.13.3. <i>Tann tøkniliga kollveltingin í 20. og 21. öld</i>	75
1.13.3.1. <i>Trolarar</i>	75
1.13.3.2. <i>Bilar og bussar</i>	77
1.13.3.3. <i>Kunningartøkni</i>	79

1.14. Gomul tøkuorð í føroyskum	81
1.15. Dansk í Føroyum	84
1.15.1. <i>Nakrar keldur</i>	86
1.15.2. <i>Málamót</i>	88
1.16. Retorikkur	89
1.17. Jens Chr. Svabo	93
1.17.1. <i>Svabo og Quintilianus</i>	99
1.18. Romantikk, purisma og tjóðskapur	100
1.18.1. <i>Føroysk málreising í 1800-árunum</i>	103
1.18.2. <i>Bíbliutýðingar</i>	103
1.18.3. <i>J. H. Schrøter</i>	104
1.18.4. <i>Jákup Dahl</i>	106
1.18.5. <i>Jógvan Poulsen</i>	113
1.18.6. <i>Victor Danielsen</i>	114
1.19. Tey elstu bløðini	116
1.20. Útvarp Føroya	123
1.21. Purisman í 1900-árunum	125
1.21.1. <i>Purisma í føroyskum orðabókum</i>	129
1.21.2. <i>Føroysk-donsk orðabók og Donsk-føroysk orðabók</i>	130
1.21.3. <i>Fremmand for- og eftirskoyti í føroyskum orðabókum</i>	132
1.21.4. <i>Føroysk málsþilla og málrøkt</i>	137
1.21.5. <i>Purisma í orðabókum eftir 1990</i>	140
1.21.6. <i>Hví minkar undirtøkan fyri purismuni?</i>	144
1.21.7. <i>Purisma í yrkismáli</i>	146
1.22. Nøvn	152
1.22.1. <i>Fólkanøvn – nøvn fylgja mótanum</i>	152
1.22.2. <i>Staðarnøvn</i>	158
1.22.3. <i>Onnur nøvn</i>	162
1.23. Samanumtøka av tí søguliga partinum	165

2. Kapittul – Samtíðarlig gjøgnumgongd.....	169
2.1. Inngangur.....	170
2.2. Nøgd.....	171
2.3. Tillaging í skrift og talu.....	177
2.4. Hugburður.....	179
2.4.1. Hvat er hugburður?.....	180
2.4.2. Hugburðskanningar av føroyskari purismu.....	183
2.5. Hugburður í MIN-verkætlanini.....	185
2.5.1. Meiningakanningin.....	185
2.5.2. Úrslit úr meiningakanningini.....	186
2.5.2.1. Sosial mynstur.....	188
2.5.3. Dýpdarsamrøðurnar.....	192
2.5.4. Úrslit – nøgd og nýtsla.....	193
2.5.4.1. Grundgevingar.....	199
2.5.4.2. Sosial mynstur.....	200
2.5.5. Nýggj orð ella tókuorð?.....	201
2.5.6. Stavseting av enskum tókuorðum.....	203
2.5.7. Bendingar av tókuorðum.....	206
2.5.8. Samanburður millum úrslitini í meiningakanningini og dýpdarsamrøðunum.....	207
2.5.9. Samanumtøka.....	213
2.5.10. Grímukanningin.....	213
2.5.10.1. Úrslit úr grímukanningini.....	217

3. Kapittul – Ástøði	221
3.1. Kynstillutan	222
3.2. Málvariatióin	224
3.3. Fyritreytir	226
3.4. William Labov	228
3.5. Hvi læna vit?	229
3.6. Másligur marknaðarbúskapur	231
3.7. Normar	233
3.8. Atlaging	235
3.9. Triggjar útvarpssamrøður	237
3.9.1. Skaploysingur ella amøba	237
3.9.2. Kvíkil ella peysmeykari	240
3.9.3. Skateboard ella rullifjøl ella	242
3.9.4. Niðurstøða av samrøðunum	245
4. Kapittul – Niðurløga	247
Bókmentir	250
Netadressur:	264

Fororð

Tann danski heimspekingurin og gudfrøðingurin, Søren Kierkegaard (1813-1855), sigur í bókini *Begrebet Angest* (Haufniensis 1844: Forord):

Efter mit Begreb gjør den, der vil skrive en Bog, vel i at tænke adskilligt over den Sag, om hvilken han vil skrive. Han gjør heller ikke ilde i at stifte, saavidt mueligt, Bekjendtskab med hvad tidligere er skrevet om den samme Sag (...)¹ er der Nogen, der har Gavn eller Glæde af den, saa meget desto bedre (...) Videre har jeg Intet at tilføie, uden at ønske Enhver, der deler min Anskuelse, ligesom ogsaa Enhver, der ikke deler den, Enhver, der læser Bogen, ligesom ogsaa Enhver der har nok af Forordet, et meent Levvell.

Soleiðis skrivaði Vigilius Haufniensis, sum var eitt av dulnøvnum Kierkegaards, í 1844. Tað er ein klassisk akademisk dygd at royna at kunna seg við tað, sum onnur áður hava skrivað um sama evnið. Tað havi eg eftir førimuni roynt her. Tá ið samanum kemur, er nógv skrivað um purismu, men ikki so nógv um føroyska purismu. Mítt endamál er ikki at greiða frá øllum tí, sum onnur hava skrivað um purismu, men heldur at nýta sumt av tí sum eitt baktjald í viðgerðini av teirri føroysku purismuni.

Eg havi altíð havt áhuga fyri purismu. Havi havt skeið í purismu fyri studentum á Føroyamálsdeildini og havi havt fyrilestrar um føroyska purismu fyri fremmandum studentum og gestum annars.

Tað er altíð ein subjektiv meting, hvat ein heldur skal við og hvat ikki skal við í eina bók um føroyska purismu. Í hesa bók havi eg tikið tað við, sum eg haldi hevur týdning at fáa við, tá ið tann føroyska purisman skal viðgerast og sammetast við purismu í øðrum londum. Onkur annar hevði kanska lagt dent á okkurt annað. Men veri tað, sum tað er.

Tað eru nógv fólk, sum hava gjørt gløggar viðmerkingar til handritið og svarað spurningum, og teimum vil eg sjálvandi takka hjartaliga.

1 (...) merkir, at ein partur av tekstbrotinum er lagdur burtúr.

Eg vil takka Anfinni Johansen, Edit Bugge, Eydnu Skaale, Heðini Jákupsson, Hjalmar P. Petersen, Höskuldi Þráinssyni, Jóhannesi Bjarna Sigtryggssyni, Lenu Reinert, Martinu Huhtamäki, Michael Lerche Nielsen, Ole Wich, Onnu Helgu Hannesdóttur, Sannu A. Dahl, Tórði Jóhannesarsyni og Zakarisi S. Hansen fyri góða hjálp og uppskot um broytingar í handritinum. Uttan hesar viðmerkingar gjørdist handritið lakari. Nógvar viðmerkingar eru tiknar til eftirtektar, aðrar ikki. Men bæði innihaldsliga og málsliga er ábyrgdin mín, øll sum hon er. Eg vil eisini takka Kringvarpi Føroya fyri atgongd til fundarfrágreiðingar.

Hetta er ikki søgan um føroyska purismu, men *mín* søga. Lat meg leggja dent á, at bókin ikki er ein føroysk málsøga, men hon viðger ein týðandi tátt í føroyskari málsøgu, nevniliga orðfeingið.

Bókin er ikki skrivað til nakran ávísan málbólkl, men kanska kann hon nýtast í føroyskundirvísing á miðnámi og á hægri lærustovnum. Og fólk, sum hava áhuga fyri føroyskum, kunnu vónandi eisini fáa nakað burtur úr henni. Fari við Kierkegaard at ynskja øllum – eisini teimum – „der har nok af Forordet, et meent Levvel“.

Every word which a language permits to survive must make its semantic contribution
(Bolinger, 1977: x).

Vit hava orðatrot. Og í svárustu neyð okkara fara vit í bráðskundi at leita okkum hjálp. Summir málfrøðingar kalla hesa neyðhjálpi: Barbarismu. Hesa neyðhjálpi er tó beinast at kalla máldráp. Men í fyrsta umfari er tað bert málsþilla – seinni verður tað máldráp. Á henda hátt doyri málið: tungan so líðandi; fyrst verður tungan lamin, og síðan doyri hon, sjáldvripið, sjáldvripið (við Anna, 1961 I: II).

Javnlíkameteranum takki eg hjartaliga fyri góðar og gagnligar viðmerkingar til handritið. Uttan tær var úrslitið lakari.

Hoyvík, januar 2021

Jógvan í Lon Jacobsen

1. Kapittul

Søgulig gjøgnumgongd

1.1. Inngangur

1.1.1. Skipan

Bókin er skipað í tríggjar kapitlar. Fyrsti kapittul er ein søgulig gjøgn-umgongd av purismu, har ið føroysk purisma verður sett í samband við norðurlendska og evropeiska purismu. Her verður purisman lýst í tíðarrøð – frá elstu tíð upp at okkara døgum. Høvuðsdenturin liggur á teirri føroysku purismuni, men roynt verður at halda ta norðurlendsku og evropeisku purismuna upp sum baktjald. Eisini verður nomið við hugsjónirnar í tí grikska retorikkinum, tí tað eru nógvir líkleikar millum purismu og retorikk.

Í øðrum kapitli verður tann føroyska purisman lýst sum samtíðarligt fyribrigdi, har ið hugburður til mál og málnýtslu verður viðgjørdur við støði í kanninum, sum eru gjørdar eftir aldarskiftið. Triði kapittul er av ástøðiligum slag. Hann snýr seg um málvariatióin í føroyskum, og har verða viðkomandi ástøði umrødd.

1.1.2. Føroysk orð ella orð í føroyskum

Orsøkin til undirheitið *Føroysk orð ella orð í føroyskum* við einum spurn-artekni er, at tá ið vit tosa um *føroysk orð*, meina vit ofta við tey orðini, vit hoyra umtalað sum tey góðu, gomlu føroysku orðini, tey sonevndu arvordini, sum so at siga altíð hava verið í málinum, t.d. *armur*, *bátur*, *gera*, *nú*, *stórir*. Men bókin snýr seg eisini um tey orðini í føroyskum, sum eru kominuttanífrá, t.d. *krógv* og *dunna* (úr keltiskum), *trupul* (úr eldri enskum), *petti* (úr fronskum), *blíva*, *betala* (úr donskum, uppr. úr lágtýskum), *app*, *kjatt* (úr enskum), *cappuccino*, *pítsa* (úr ítalskum), *kaffi* (úr arabiskum). Spurnarteknið í undirvirkskriftini kunnu fólk sjávtulka.

Purisma, ‘málreinsing’, verður í hesi bókini nýtt í breiðari merking. Tá ið vit siga, at eitt samfelag er puristiskt, sipar tað til, at samfelagið fremur purismu í verki. Tað merkir, at tað eru kreftir í samfelagnum (almennir stovnar og einstaklingar), sum arbeiða við purismu og gera nýggj orð, sum skulu avloysa tøkuvorðini. Men eitt puristiskt málsamfelag merkir eisini, at fólkini í samfelagnum í størri ella minni mun taka undir við einum slíkum puristiskum málpolitikki. Tað merkir

sjálvandi ekki, at nýggj orð verða gjørd fyrri øll tøkuroð, sum koma inn í málið, og tað merkir heldur ekki, at øll fólkinu í samfelagnum fara at brúka nýgerðirnar, sum verða skotnar upp. Hetta ber til at kanna, og tað verður gjørt í tí samtíðarliga partinum.

Latið okkum staðfesta beinanvegin, at purisma er ikki eitt serføroyskt, bygdasligt fyrirbrigdi. Tvørturímóti. Tað er kent úr nógvum málsamfeløgum í Evropa langt aftur í tíðina. Fólk hava altíð skoðað mál sítt gjøgnum ‘reinsingarbrillur’. Tað ‘reina’ málið var ein dygd í tí rómverska og grikska retorikkinum nakrar øldir undan okkara tíðarrokning. Fólk hava sæð sítt egna mál sum nakað serligt – ólíkt øðrum málum – og hava dyrkað tað sum part av mentanini og samleikanum (meira verður sagt um hetta undir yvirskriftini *Retorikkur*, s. 90).

Tann logiska avleiðingin av purismu er, at fleiri orð eru at velja ímillum, tá ið ein skal orða seg, tí hóast ein nýgerð er skotin upp (t.d. *tyrla* fyrri *helikoptari*), merkir tað ikki, at tøkuroðið hvørvur av sær sjálvum sum avleiðing av nýgerðini. Tað hendir viðhvørt, men ikki altíð. Tí veksur orðfeingið í málinum, tá ið nýggj orð verða gjørd fyrri orð, sum eru til frammanundan. Orðið *musikkur* er framvegis til í føroyskum, hóast *tónleikur* leingi hevur verið í málinum. Tað, sum hendir, er, at slík orðapør verða lögð á hvør sína hill í okkara mentala orðfeingisgrunni. *Musikkurin* býður seg fram, tá ið rætta lötan er at tosa um musikk, meðan *tónleikurin* býður seg fram, tá ið tann rætta lötan er at tosa – og kanska serliga skriva – um tónleik. Tað sama kann sigast um so nógv onnur orðapør, t.d. *støddfrøði* og *matematikk*, *teldupost* og *e-mail*, *gegni* og *habilitet*, *skateboard* og *rullibretti* og mong onnur. Tá ið fleiri orð eru at velja ímillum, gevur tað móguleika fyrri størri málvariación hjá tí einstaka og hjá bólkum og í samfelagnum sum heild.

Orðið *tøkuroð* verður her nýtt sum felagsorð fyrri fremmendaorð og lánorð. Fremmendaorðini sipa til orð, sum í móttøkumálinum hava varðveitt sítt fremmenda snið, t.d. *airbag*, *evangelium*, *fancy* og *nice*, meðan tað, sum eyðkennir lánorðini er, at tey hava fingið heimlig snið, t.d. *bilur* (úr donskum: *bil*), *húkur* (úr enskum: *hook*) og *koyggja* (helst úr lágtýskum: *koje*). Summi tøkuroð kunnu bæði hava fremmenda og

føroyska stavseting, t.d. *cool*, *kul* og *cowboy*, *kovboy*. Stavsetingin kann hava samband við tann ytra samtekstin, t.d. formleikastig. Orðini *fancy* og *nice* kunnu neyvan sigast at vera rótfest í føroyskum og eru tí at rokna sum einusinnislán (enskt: nonce borrowing)².

1.2. Skilmarkingar av purismu

Purisma er ikki serliga væl skilmarkað hugtak. Summir málfrøðingar siga, at purisman vendir sær móti orðum av útlenskum uppruna (Langer og Davies, 2005: 3), meðan aðrir siga, at hon eisini vendir sær ímóti óýnsktum eindum í standardmálinum – t.d. bygdarmálsorðum í sama máli (Thomas, 1991: 12). Thomas leggur dent á í síni skilmarking, at purisman serliga hevur týðning í málstandardisering og vendir sær tí móti øllum málsligum stigum, men serliga móti orðfeinginum, bæði innlenskum og útlenskum. Thomas sigur, at purisman ikki bara fæst við at útihýsa óhepnum málsligum eindum, men verjir samstundis tær eindirnar, sum eru av slíkum slag, at tær eru verdar at varðveita. Hesar eindirnar byggja á heimligar orðlutir. Tí verður t.d. orðið *geymi* hildið at vera eitt betri orð enn *USB-stick*. Hóast *geymi* kann vera eins óskilligt orðmyndanarliga³ og styttingin *USB-stick*, so verður *geymin* hildin at vera betri enn tað fremmanda, tí at *geymi* er eitt føroyskt orð, tikið úr orðasambandinum: *at leggja sær okkurt í geyma*. Tað er ikki neyðug at vita, hvat styttingin *USB* stendur fyri (*Universal Serial Bus*). Tað er heldur ikki neyðugt at vita, hvat *geymi* upprunaliga merkir. Er málsamfelagið samt um, hvat hesi orðini sipa til, er tað nóg mikið. Geymin er hóast alt gjøgnumskygdari orðmyndanarliga enn tann enska styttingin.

Skilmarkingararnar, sum vit síggja í norðurlenskum orðabókum, eru ikki serliga neyvar⁴. Summar nevna bara reinsingina (t.d. *Føroysk orðabók*, 1998, *Íslensk orðabók*, 1988, *Nudansk ordbog*, 1992), meðan aðrar bæði nevna reinsingina og tilgongdina at seta nýggj orð inn í staðin (t.d. *Bokmålsordboka*, *Nynorskordboka*, 1986). *Føroysk orðabók* skilmarkar orðið málreinsing (sum er ein nýgerð fyri purismu) soleiðis: „tað at

2 Meira kann lesast í Petersen (2010a: 182).

3 Orðmyndanarliga merkir, hvørjum orðlutum orðið er gjørt burtúr.

4 Í orðabókarfrøði verður orðið *skilmarking* nýtt, meðan kognitívur lingvistar heldur siga, at orðabókur royna at geva ábendingar um nýtslu.

(royna at) reinsa mál fyri fremmandað og fremmandar máliskur“. *Nudansk ordbog* (1992): „forsøg på at fjerne el. udelukke fremmede ord og afledninger fra sproget.“ *Bokmålsordboka* (1994): „forsøk på å erstatte fremmede ord i et språk med hjemlige ord.“ Í *Føroyskari orðabók* og í *Nudansk ordbog* verður reinsingin sett í miðdepilin, meðan tær norsku orðabøkurnar leggja dent á nýgerðirnar. Tí sigur tann danski málfrøðingurin, Randi Brodersen, at tann danska skilmarkingin er „restriktiv og defensiv“ (tað sama kann sigast um ta føroysku), meðan tann norska er „konstruktiv og positiv“ (Brodersen, 2003). Felags fyri skilmarkingarnar er, at tær benda á, at purisman er almenn, t.e. vend móti ávirkan úr øllum málum, men hetta slagid av purismu er sera sjáldsamt. Harumframt benda skilmarkingarnar á, at purisman serliga vendir sær móti útlendskum eindum, ikki móti innlendskum málvillum og óýnsktum eindum annars. Skilmarkingarnar siga einki um, at purisman í tí ávísa málinum ofta vendir sær móti ávísam ‘vandamiklum’ málum og siga einki um bendingarliga, stavsetingarliga, ljóðfrøðiliga ella setningafrøðiliga purismu. Ta mest beinraknu lýsingina av purismu finna vit hjá tí norska málfrøðinginum, Endre Brunstad (2003a: 12). Hann sigur:

Purisme er ein normeringsideologi der målet er å halde språket reint frå framande innslag som vert oppfatta som „ureine“. Dette målet er gjerne kombinert med arbeid for å avløyse framande innslag med heimlege, eller å tilpasse dei til ein form som er heimleg. Purismen kan vere retta imot alle lingvistiske nivå, men er oftast fokusert på det leksikalske.

1.3. Purisma og málvariatióin

Orðið *purisma* er komið úr einum latínskum lýsingarorði, ið merkir ‘reinur’ (*purus* á latíni). Endamálið við purismuni er at avmarka ávirkanina frá fremmandum málum á heimamálið, soleiðis at tað ‘reina’ heimamálið ikki verður ‘dálkað’ av fremmandum málsligum eindum. Purisman kann samanberast við heilivág móti smittu, tí at hon virkar sum verja fyri smittukelduna. Myndin skal skiljast á tann hátt, at smittan eru tøkuerðini og smittukeldan er upprunin at tøkuerðunum, t.e. fremmandamálini. Tí hava vit fingið føroyskar

nýgerðir sum t.d. *telda* fyri *computer*, *bingja* fyri *container* og *geymi* fyri *USB-stick*. Orðið *telda* er ein nýgerð, gjørt burtur úr orðinum *tal*. Hinvegin er *bingja* ein staðbundin síðuformur av *bing*, sum merkti ‘kassi at goyma korn í’ (Poulsen *et al.*, 1998). Tann nýggja merkingin ‘konteynari’ er tí at rokna sum ein víðkan av teirri upprunaliga merkingini⁵. Orðið *geymi* er tikið burtur úr orðasambandinum *leggja sær okkurt í geyma* við merkingini ‘leggja sær okkurt í minnið’ og hevur tí fingið nýggja merking, nevniliga ‘talgild goymslueind’. Áðrenn *geym* fekk ta nýggju talgildu merkingina, fannst hann bara í orðasambandinum, nýtt í eykafalli (oblikum falli), men tað forðar ikki fyri, at orðið kann koma í nýtslu í nýggjum formi og við nýggjari merking.

Í summum førum koma tey føroysku orðini í nýtslu í størri ella minni mun, í øðrum førum als ikki. Flestu føroyingar vilja helst siga, at orðið *telda* hevur avloyst *kompijútaran* bæði í talu og skrift. Hinvegin kunnu vit neyvan siga, at *bingjan* hevur avloyst *konteynaran*, tí nógvir føroyingar nýta framvegis orðið *konteynari*. Ein slík støða við tveimum ella fleiri orðum fyri sama lut ella fyrbrigdi lynnir undir málvariatióin, tí nú hava fólk møguleika fyri at velja, hvat orð tey vilja nýta. Summi siga kanska altíð *bingja*, onnur siga altíð *konteynari*. Og so eru tað summi, sum nýta bæði orðini. Men tað kann eisini vera, at sami persónur viðhvørt sigur *bingja* og viðhvørt sigur *konteynari*, og tá er valið ofta treytað av uttanmálsligum viðurskiftum, t.d. hvønn ein tosar við. Hetta verður kallað *intraindividuell variatióin*.

Eitt málfrøðiligt hugtak, sum verður nýtt um hesa støðuna við tveimum brigdum av sama máli, er *schizoglossia*. Hugtakið, sum Einar Haugen setti fram í 1962, sipar til málsligan ótryggleika. Tað verður lýst soleiðis (<https://findwords.info/term/schizoglossia>):

Schizoglossia is a linguistic term used to refer linguistic insecurity or language complex about one's mother language. It is common in societies where there are two language varieties and one is seen as incorrect and the other as proper (...) one variety is seen as „bad“ and its speaker might want to correct some uses that are representative of it for some of the prestigious one.

5 Vit kunnu eisini siga, at *bingja* hevur fingið nýggja merking, av tí at tann gamla merkingin ikki verður brúkt longur.

Tað eru nógv dæmi um nýgerðir, sum ongantið eru komnar í nýtslu. Orsakirnar kunnu vera fleiri. Tíðin kann vera farin frá teimum. Orsökina til at *fjarsemil* fyrri *telefaks* ongantið kom í nýtslu kann vera, at hesin luturin fór úr brúki, stutt eftir at *fjarsemilin* varð skotin upp sum avloysari. Orsökina til at orðið *kerra*⁶, sum varð skotið upp sum avloysari fyrri *treylara*, ikki fekk undirtøku millum fólk, kann vera, at fakkbólkurin (treylaraforararnir) ikki vildu brúka orðið. Um so er, hevði fakkbólkurin tað neyðuga ímyndanarlaga valdið til at avgera málnýtsluna á sínum øki. Her kunnu vit samanbera við sjúkrarøktarfrøðingarnar: Tá ið sjúkrasystrarnar gjørdust sjúkrarøktarfrøðingar, høvdu tær sum fakkbólkur tað neyðuga ímyndanarlaga valdið til at broyta málnýtsluna á sínum øki. Í báðum førum vóru tað fakkfólkini, sum høvdu síðsta orðið (meira um hetta seinni).

Purisma snýr seg ikki bara um at úthýsa summum orðum, tí samstundis verða onnur orð skotin upp at nýta í staðin fyrri tøkuerðini. Stundum síggja vit, at summi tøkuerð í føroyskum fáa stemplið ‘góðtikin’, og so verða eingi nýggj føroysk orð gjørd fyrri hesi tøkuerðini. Dæmi um ‘góðtikin’ tøkuerð í føroyskum eru *professari* og *traktorur*. Hesi bæði tøkuerðini eru dæmi um bendingarlaga purismu, har ‘halin’ verður føroyskaður, men halin fær ymisk snið. Tá ið *professarin* og *traktorurin* komu inn í føroyskt, høvdu tey somu ending, *-or* (*professor* og *traktor*), men sum frá leið, fingi hesi tøkuerðini ymiskar bendingarendingar í føroyskum. *Professarin* kom í ból saman við orðum, sum enda við *-ari*, teimum sonevndu gerðarnavnorðunum, t.d. *lærari*, *skipari* og *B36’ari*, meðan *traktorurin* fór í ból saman við kallkynsorðum, sum enda við *-ur*, t.d. *bátur*. Orsökina til at hesi orðini endaðu í hvør sínum bendingarbólki er helst, at *professarin* er ein persónur, sum tí endaði í bólkinum saman við øðrum persónum, sum sipa til eitt yrki, t.d. *lærarum* og *skiparum*, meðan *traktorurin* endaði í einum øðrum bólki av kallkynsorðum, sum sipa til lutir og fáa endingina *-ur*. At tøkuerðið *helikopter* (sbr. enskt *helicopter* úr fronskum *hélicoptère*) á føroyskum fekk sniðið *helikoptari* kann verða ávirkað av, at donsk tøkuerð við

6 *Kerra* er eitt gamalt orð fyrri vogn, sum ross varð spent fyrri, sbtr. Ásgeiri Blöndal Magnússyni er *kerra* eitt keltiskt tøkuerð (Blöndal Magnússon, 1989).

endingini *-er* ofta fáa endingina *-ari* á føroyskum, t.d. *lærer* > *lærari*, *computer* > *kompiútari*.

1.4. Áhugi fyri orðum

Í tí føroyska málkjakinum eru orðini í miðdeplinum, og í hesi bók eru orðini eisini í miðdeplinum. Eiga vit at nýta føroyskar nýgerðir, ella eiga vit heldur at nýta tøkuerð? Skulu vit atlaga útlendsk tøkuerð at føroyskari stavseting í staðin fyri at gera nýggj føroysk orð? Og skulu vit atlaga tøkuerð at føroyskum bendingum? Ella hvat skulu vit gera? Hetta eru teir stóru spurningarnir í føroyskari málnormering og standardisering.

Orðagerð, føroysk stavseting og føroyskar bendingar hava stóran áhuga millum føroyingar, meðan framburður og setningsbygnaður hinvegin hava lítlan og ongan áhuga millum fólk. Føroyingum damar betur at kjakast um orð enn um onnur málslig viðurskipti. Í tí føroyska málkjakinum hevur føroyskur málpolitikkur lítlan áhuga, tí tað helst er lættari hjá leikfólki at hava eina meining um orðfeingið enn um føroyskt sum eitt samfelagsberandi mál í Føroyum.

Í miðlunum verður hugburður til málrøkt ofta gjørdur til ein spurning um *antin ella*: Antin ert tú puristur ella ert tú liberalistur. Puristarnir verða sagdir at halda, at neyðugt er at gera nýggj orð, tí at tey fremmandu orðini hava ein slíkan bygnað, at tey ikki hóska inn í málið og kunnu sum frá líður máa støðið undan føroyskum, og tað kann bera við sær, at tey gomlu eyðkennini í málinum kámast og at enda kunnu hvørva. Tann puristiska verkætlanin hevur tí til endamáls at forða fyri eini slíkari gongd, sum kann enda við, at samtíðarmálið missir eina av sínum grundsúlum: Tað søguliga sambandið við fortíðina, og tað verður fatað sum eitt málsligt armóðstekin. Liberalistarnir verða hinvegin sagdir at halda, at málið skal sleppa at menna seg uttan uppiblanding, tí málið mennist best og natúrligast uttan nakra stýring. Nýta fólk tøkuerð heldur enn føroyskar nýgerðir, er tað tí, at tøkuerðini hava nakrar eginleikar, sum gera, at tey koma í nýtslu, verða liberalistarnir sagdir at halda.

Hetta er gaman í ein keipumynd av støðuni, og myndin er eyðvitað málað við breiðum pensli. Men tað er ein sannroynd, at fólk, sum

hava áhuga fyri málinum, hava lyndi til at flokka fólk eftir, hvønn hugburð tey halda onnur fólk hava til málrøkt. Tað, sum ofta hendir, tá ið flokkingar verða gjørdar, er, at fólk geva nøkrum einstaklingum nakrar ávísar eiginleikar – tey verða sett í bás. Tá ið summi fólk verða flokkað sum puristar, verða tey hildin at hava nøkur ávís hugburðseyðkenni í sambandi við málnormering, meðan onnur fólk ikki fáa hesi eyðkenni. Tað kann væl vera ein vissur logikkur í eini slíkari flokking, men tað er als ikki vist, at hesi ávísu eyðkennini eru røtt, tá ið vit mæta tí einstaka persóninum.

Í staðin fyri at gera málsurningin til ein spurning um antin ella, man tað heldur vera so, at fólk flest hava meir ella minni av báðum lyndiseyðkennunum í sær. Hetta eru teir sonevndu pragmatikararnir, t.e. fólk, ið hava eina pragmatiska støðu til málsurningin. Ein máls-
ligur pragmatikari er ein persónur, sum sær fyrimumin í ymiskum sjónarmiðum grundað á, hvat viðkomandi heldur gevur besta úrslit í teirri ávísu samskiftisstøðuni heldur enn at byggja sína støðu á ástøði og hugsjónaligar meginreglur.

Tá ið vit tosa um undirtøku ella vantandi undirtøku fyri purismu, er helst skilagott at skilja ímillum trý stig: Mikrostig, mesostig og makrostig. Á mikrostigi (á einstaklingsstigi) snýr tað seg um, hvat tann einstaki ger: Velur hann ella hon nýgerðir ella tøkuerð, og í hvønn mun er valið treytað av uttanmálsligum viðurskiptum, t.d. hvønn ein tosar við ella hvat ein tosar um? Her kann talan vera um intraindividuella variatión, har ið tann einstaki kann variera sína málnýtslu eftir teimum ytru umstøðunum. Á mesostigi (á bólkastigi) snýr tað seg um, hvørja støðu samfelagsbólkar hava til purismu. Velja brettkoyrarar t.d. at tosa um *skateboard* ella *rullifjøl* ella *rennibretti*? Tá ið brettkoyrarar velja *skateboard* fram um *rullifjøl* og *rennibretti* kann tað tulkast sum ein staðfesting av einum bólkasamleika, har ið tann fremmanda málnýtslan er ein partur av samleikanum hjá teimum, sum iðka hesa ítrótt. Á makrostigi (á samfelagsligum stigi) snýr tað seg um, hvørja støðu málsamfelagið hevur til spurningin um nýgerðir ella tøkuerð. Her eru stórir munir millum tey norðurlendsku málsamfeløgini, t.d. millum íslendskt og føroyskt øðrumegin og tey skandinavisku málini hinumegin, har ið føroyingar og íslendingar

í størri mun enn okkara grannar fyri eystan hava lyndi til at gera nýggj orð í staðin fyri at taka við tøkuroðum.

Tá ið vit flokka, er tað ein roynd at fáa skil á einum fløktum og samansettum veruleika kring okkum. Flokkingin kann vera av tvinnanda sløgum: Komplementarisering og dikotomisering. Í komplementariseringini sær einstaklingurin seg sum part av einum bólki við at leggja dent á líkleikar, altso tað, ið ein hevur í felag við øll hini í bólkinum. Í teirri dikotomiserandi bólkingini verður dentur lagdur á ymiskleikan og frástøðuna frá øðrum bólkum ella einstaklingum vegna hesar ymiskleikarnar. Mangan endar slík flokking í fordómum, og tað kann bera við sær, at flokkingin byggir á ávísar (neiligar) metingar, sum fólkin í bólkunum verða hildin at hava, uttan at tað endiliga er staðfest, at tann einstaki limurin hevur hesi eyðkenni. Tað eru fólk uttan fyri bólkin, ið seta spjaldrið puristar á summi fólk, og tað eru fólk uttan fyri tann liberala bólkin, ið seta spjaldrið liberalistar á summi fólk.

Vit kunnu – kanska við góðum vilja – loyva okkum at seta hesa tankagongdina inn í ein størri heimspekiligan samanhag. Um vit nú seta eina slíka dikotomi í samband við ástøðið hjá tí tyska heimspekinginum Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) um dialektikkina, fáa vit kanska eina meira grundleggjandi fatan av spurninginum um tøkuroð og nýgerðir. Eitt sindur einfaldað kunnu vit siga, at Hegel sigur, at eitt og hvørt fyrbrigdi (tesa) skapar sín egna mótsetning (antitesa). Men tesan og antitesan kunnu ikki vera sannar um somu tíð. Tí verður komið fram til eina nýggja tesu, sum kemur í staðin fyri ta gomlu tesuna og antitesuna. Tann nýggja tesan verður nevnd syntesa. Men gleðin er stokkut, tí skjótt kemur fram, at tann nýggja syntesan er fongd við mótsagnir, og tí verður hon á einum seinni stigi at rokna sum ein tesa mótvegis eini nýggjari antitesu.

Um vit nú flyta hesa tankagongd yvir á málnýtslu – sum Hegel annars ikki ger – kunnu vit siga, at treytin fyri eini nýgerð er, at eitt tøkuroð er í málinum frammanundan, og tað merkir, at tøkuroðið (tesan) treytar nýgerðina (antitesuna). Syntesan er í flestu førum, at bæði orðini gerast partur av málinum, og hendan syntesan skapar málsligt fjølbroytni og lynnir undir størri málvariatiún. Tað merkir, at størri verður møguleikin fyri fjølbroyttari málnýtslu, treytað av

samfelagsligum og samskiftisligum samanhangi. Henda syntesan hevur við sær, at eftir at t.d. orðið *støddfrøði* varð gjørt fyri *matematikk*, ber nú til at velja millum tvey orð, meðan tað frammanundan bert var tað eina orðið. Í nógvum førum ber henda syntesan sonevnt systematiskt synonymi við sær. Fyribrigdið systematiskt synonymi merkir, at nýtslan av einum tøkuorði og eini nýgerð um sama fyribrigdið ikki er tilvildarlig, men er stýrd av nøkrum uttanmálsligum viðurskiptum, t.d. tí sosiala samtekstinum og formleikastigi.

Sandoy (2016: 64-66) viðger broytingar í orðfeingi øðrumegin og aðrar broytingar í málinum hinumegin, t.d. ljóðskipan og mállæru. Samanborið við orðabroytingarnar eru broytingarnar í ljóð- og bendingarskipan væl minni. Orðini eru ítøkiligar eindir við einum ávísum sniði og einum ítøkiligum innihaldi. Orðini mynda eina serstaka samanseting av ljóðum, og henda samansetingin er eitt leksikalskt eyðkenni, knýtt at orðunum. Orðini hava eisini tað eyðkennið fram um aðrar málsligar eindir, at tey koma og fara, tí heimurin broytist, meðan ljóðskipan og mállæra at kalla eru óbroytt í sama tíðarskeiði⁷.

Tey seinastu stórtundrað árin eru orð sum t.d. *sornhús*, *tíningartrog*, *grúgva* og *kola* horvin úr føroyskum gerandismáli, tí at hesir lutir ikki longur verða nýttir í tí føroyska gerandisdegnum. Í sama tíðarskeiði eru nýggj orð komin inn í málið, t.d. *trolari*, *bilur*, *súkkla*, *telda*, *geymi* og *app*.

Kjakið um orðini fer fram á tveimum ásum: Rætt-skeivt og gott-vánaligt, og undir báðum ásunum liggur ein jalgur ella neiligur hugburður til purismu. Tað liggur sostatt ein áskoðan á purismu undir tí føroyska málkjakinum. Tí er tað ikki so lógið, at orðaskiftið um tað føroyska málið sum oftast endar við kegli um, hvørt vit eiga at gera nýggj føroysk orð, ella vit heldur eiga at taka tey fremmandu orðini inn í málið og royna at laga tey at føroyskum ella als einki gera við tey.

1.5. Arvorð og tøkuorð

Orðfeingið í einum máli verður ofta býtt sundur í tveir partar: Arv-

⁷ Eyðvitað fara broytingar fram í málbygnaðinum, sí t.d. Petersen (2018) og Jacobsen og Petersen (2014).

orð og tøkuaorð. Arvorð eru orð, sum eru varðveitt „så langt tilbake vi kan rekonstruere tidlegare språkstadium“ (Sandøy, 2000a: 19). Tøkuaorð eru hinvegin orð, sum eru komin inn í málið úr øðrum málum, og summi teirra eru fleiri hundrað ára gomul. Vit hava tøkuaorð úr nógvum ymiskum málum í føroyskum, men í nýggjari tíð er meginparturin komin úr donskum og enskum, t.d. *behøvast*, *forstanda*, *forstáilsí*, *app*, *kjatta*, *meylur*.

Orð, sum ikki eru arvorð, eru orð, sum til ber at ávísa eru komin uttaneftir inn í málið á einum seinni stigi enn frumnorrønt (Jenstad, 2016: 458). Arvorðini (orðstovnarnir) í teimum norðurlandsku málunum eru í roynd og veru ikki so mong í tali av tí samlaða orðfeinginum. Tey finna vit t.d. í orðum um:

Likamslutir: *næs*, *eyga*, *bein*, *armur*, *hond*, *fótur*, *høvd*

Familjulimir: *faðir*, *móðir*, *sonur*, *dóttir*, *systir*, *bróðir*

Landbúnað: *akur*, *sáa*, *gras*, *neyt*, *seyður*

Djór: *hundur*, *kúgv*, *mús*

Fuglar: *ørn*, *rýpa*

Fiskar: *laksur*, *sild*, *toskur*.

Tað er natúrligt, at orð sum t.d. *fótur* og *gras* eru arvorð, tí hetta eru kjarnaorð í einum og hvørjum máli. Eitt annað, sum er eyðkent fyri hesi kjarnaorðini, er, at tey sjáldan hava nøkur samheiti. Vit hava t.d. eingi føroysk samheiti fyri *gras*, *arm*, *eyga*, *høvd* ella *sáa* (Jenstad, 2016: 457; Arndt, 2003: 69). Undantøk eru t.d. *pápi*, *pabba* og *babba* fyri *faðir* og *mamma* og *momma* fyri *móðir*.

Tøkuaorð kunnu flokkast á ymiskan hátt. Her verða tey býtt sundur í seks bólkar (við støði í Hansen og Lund 1994: 42-55):

1. Beinleiðis lán: Tøkuaorð verða tikin inn í málið. Hesi orðini kunnu verða tillagað ljóðliga, bendingarliga ella stavsetingarliga, men ikki altíð, t.d. *evangelium*, *slips* og *startur*.
2. Týðingarlán: Orð, har ið orðliðirnir í teimum fremmandu orðunum, eru týddir til tilsvareandi liðir í móttøkumálinum, t.d. *umhvørvisvernd* fyri danskt *miljøvern* og *mállera* fyri danskt *sproglære*.
3. Merkingarlán: Merkingar verða læntar inn í verandi føroysk

orð, t.d. *skeivur* í merkingini ‘ávirkaður av rúsevnum’ og *dumpa* í merkingini ‘sökkja vandamikið burturkast í havið’.

4. Umseting: Nýggj orð verða gjørd fyri tøkuroð, men har talan ikki er um týðingar- ella merkingarlán, t.d. *eftirløn* fyri *pensjón* og *krikaband* fyri *slíps*. Her er tað formliga sambandið millum tað fremmenda og tað føroyska orðið leysari.
5. Blandingsorð (hybridar): Orð, sum bæði innihalda heimligt og fremmant orðatilfar, t.d. *maskinsmiður*, *speedbátur*, *afrohár* (har fyrru liðirnir eru tøkuroð, meðan seinnu liðirnir eru arvorð).
6. Sitatorð: Orð, sum bert hendinga ferð koma fyri í heimligum tekstum, t.d. *Endlösung*. Slík orð verða ofta sett í gásareygu ella skráskrift fyri at vísa, at tey eru sjáldsom og heilt ótillagað.

1.6. Málsøga

Tey indoevropsku málini eru ein málætt, sum umfatar nógvar undirættir í Asia og Evropa, t.d. albanskt, armenskt, baltoslaviskt, germanskt, grikskt, indoiranskt, italiskt og keltiskt. Fyri umleið 4000 árum síðani breiddust indoevropeararnir, sum livdu norðan fyri Svartahavið, yvir stórar partar av Evropa. Á tann hátt breiddist tað indoevropska málið út til aðrar heimspartar. Hetta málið broyttist á ymiskan hátt, alt eftir hvørjum fólki og málum hesi fólkinu møttu á ferðini. Hetta, sum av fyrstan tíð varð hildið at vera eitt felags mál, broyttist til ymiskar dialektir og mál. Málið hjá teimum fólkabólkunum, sum tóku leiðina norðureftir, verður kallað frumgermanskt og er grundarlagið undir frumnorrønum. Øll tey germansku málini, t.d. enskt, týskt, hálendskt og tey norðurlandsku málini hava ein felags uppruna í frumgermonskum, sum í sínum lagi gongur aftur til indoevropskt.

Tað frumnorrøna málið, sum varð talað í Norðurlondum millum umleið 200-700 e. Kr., er tað elsta málstigið, sum er heimilað við skrivligum keldum. Talan er um rúnaristur, har tann kendasta man vera hon, sum varð rist inn í eitt gullhorn, sum varð funnið í tí suðurjútska býnum Gallehus í 1734. Teksturin á gullhorninum er: *ek hlewagastiR holtijaR horna tawido*, t.e. ‘eg Lægestur skógarbúgvi hornið gjørdi’. Rúnaristingin verður hildin at vera frá umleið 400 e. Kr. (Nielsen,

1983: 31-34; Nielsen, 2016: 312; Nielsen og Stoklund, 2018: 134-135). Tað frumnorrøna málsniðið verður hildið at hava verið rættiliga líkt í øllum Norðurlondum.

Tað, sum síðan hendi, var, at tey norðurlendsku málini tóku seg sundur í tveir bólkar: Ein eysturnorrønan bólk (danskt, svenskt) og ein vesturnorrønan bólk (norskt, íslenskt og føroyskt). Tann vesturnorrøni bólkurin verður vanligi nevndur norrønt⁸.

Hvørki indoeuropeiskt ella frumgermanskt eru heimilað í keldum. Hesi málstig eru tí endurgerðir, sum málgranskarar eru komnir til við at samanbera ymisk mál við tí søguliga samanberandi háttalagnum. Millum teir kendastu av hesum málfrøðingunum í 1800-árunum vóru danin Rasmus Kristian Rask (1787-1832) og týskarin Wilhelm Grimm (1785-1863).

1.7. Orðið orð

Av tí at purisma í stóran mun snýr seg um orð, men ikki bara, verður roynt at nærkast eini skilmarking av hugtakinum *orð*⁹.

Orð eru partar av málinum, sum er ein samansett skipan av ljóðum, mállæru og merking. Mál er ein semiotisk skipan, ein teknskipan, sum menniskju nýta, tá ið tey skulu miðla okkurt ella samskifta um viðurskifti í heiminum kring okkum. Teknskipanin inniheldur skrivað tekn (skriftmál, stavir), ljóð (tal) og handakeipur (teknmál). Felags er, at teknini hava eina merking, ið sipar til fyrbrigdi ella lutir í heiminum kring okkum. Í *Føroyskari orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998) verður *orð* skilmarkað sum: „Minsta merkingarberandi eind, ið kann standa einsamøll sum útsøgn.“ Vit kunnu eisini skilmarka *orð* sum „en minimal fri form, dvs. en sproglig enhed der kan bruges som selvstændig ytring“ (Arndt, 2003: 88). Arndt leggur dent á, at orðini kunnu skifta pláss í setninginum; tað kunnu avleiðsluendingar sum t.d. *-ing* ella *-ilsí* ikki, tí tey eru ikki orð, men partur av eini rót ella einum kjarna (sbr. *royking* og *roykilsí*). Í *Nordisk leksikografisk ordbok* verður *orð* skilmarkað soleiðis (Bergenholtz *et. al.*, 1997):

8 Norðurlandamálini verða eisini bólkað øðrvísi, sí Torp (1998).

9 Eitt hugtak er ein mental stødd í okkara huga, meðan orðið er ein ljóðlig ella stavsetingarlig eind, sum sipar til hesa mentalu støddina gjøgnum orðið.

kombinasjon av språklyder eller bokstaver som utgjør en selvstendig indholdsmessig eller uttrykksmessig enhet som i tale kan skilles ut av innfødte språkbrukere ved hjelp av forskjellige grensesignaler, og som i skrift markeres med avstand foran og etter.

Sum vit síggja í byrjanini av hesi skilmarking, inniheldur orðið *orð* bæði ljóð og bókstavir. Í málfrøðini verður munur gjørdur á ljóð-orðum (fonologiskum orðum) og stavorðum (gravorðum). Eitt ljóðorð er eitt orð í talu, meðan eitt stavorð er ein bólkur av samanhangandi skriftteknum í skrivligum teksti. Orð hava eitt útrykk og eitt innihald. Úttrykkið eru ljóðini, stavirnir ella handakeipurnar, meðan innihaldið sipar til teir lutir og tey fyrbrigdi, sum orðið verður nýtt um. Orðið er eitt umboð fyri eina mentala stødd, sum ger, at vit kunnu tosa um hesa støddina. Orðið *borð* er ikki eitt borð, men eitt orð. Hetta orðið sipar til eina mentala stødd, sum vit seta í samband við ein lut við einum ávísum sniði og endamáli¹⁰. Hetta er tilsipingin (referenturin), tann luturin ella tað fyrbrigdið, sum er knýtt at úttrykkinum gjøgnum merkingarsambandið. Samstundis sum vit seta orðið *borð* í samband við ein lut við einum ávísum innihaldi, útiloka vit samstundis aðrar møguligar merkingar, t.d. at tað kann sipa til ein bil ella ein stól. Sjálvt um orðini *borð* og *orð* líkjast og enn tá bera upp á rím, hava tey einki merkingarligt samband.

Men henda skilmarking av *orði* er fløktari enn skilmarkingin omanfyri bendir á. Um vit nú taka hesi dømini: *fiskur* – *fiskurin* – *fiskin* – *fiskar* – *fiskarnir* – *fiskinum* – *fiska* – *fiskaðu* – *fiskikapping* og spyrja, hvussu nógv orð talan er um, so fáa vit ein trupulleika. Her eru níggju orðsnið, men tey flestu vilja helst siga, at *fiskur*, *fiskurin*, *fiskin*, *fiskar*, *fiskarnir* og *fiskinum* er eitt og sama orð, meðan *fiska* og *fiskaðu* er eitt annað orð og *fiskikapping* eitt triðja. Tí mugu vit finna neyvari hugtøk fyri at kunna svara spurninginum omanfyri. Og tá er vanligt at skilja millum grammatisk orð og leksem. Eitt grammatiskt orð er eitt orð, sum er sett saman av eini rót og bendingarending, meðan eitt leksem er ein mongd av grammatiskum orðum, sum

10 Hóast orðið *borð* hevur sjei ymiskar merkingar (t.d. *høgra borð*, *altarborð*, *matborð* og *stýriborð*), ivast vit, ið hava føroyskt sum móðurmál, ikki, hvør merking talan er um, tí samteksturinn gevur okkum ábendingar um merkingina.

innihalda ta somu rótina og hoyra til tað sama bendingarmynstrið. Tí siga vit, at t.d. *fiskur*, *fiskarnir* og *fískinum* er eitt og sama orð (eitt leksem við ymiskum grammatiskum orðum), meðan *fiska* og *fiskaðu* er eitt annað leksem og *fiskikapping* eitt triðja (sbr. Vatvedt Fjeld og Vikør, 2008: 32).

1.8. Hví eru summi málsamfeløg puristiskari enn onnur?

Orðingin í yvirskriftini bendir á, at summi málsamfeløg *eru* puristiskari enn onnur. Og soleiðis er tað. Lars S. Vikør (2011), sigur, at purisman ofta er virkin, tá ið nýggj skriftmál verða grundløgð. Hann sigur, at purisman ongantíð hevur havt sterka støðu í norskum bókmáli (tað brigdið av norskum, ið er grundað á danskt talumál), meðan hon hinvegin hevur verið frammarlaga í orðaskiftinum um nýnorskt (tað brigdið av norskum, ið byggir á norsk bygdarmál). Orsøkin til henda munin í hugburði til purismuna í Noregi er, at bókmál var ikki ein nýggj ‘upppfinning’, men framhald av eini aldargamlari siðvenju við danskum í Noregi, meðan verkætlanin hjá Ivari Aasen við sínum nýnorska máli var at skapa eitt nýtt norskt skriftmál við støði í tí gamla málinum, og tí hevði spurningurin um orðfeingið størri áhuga hjá honum enn hjá teimum, sum tóku undir við bókmálinum¹¹. Vikør sigur, at purisman í nýnorskum serliga er vend móti danskum og lágtýskum orðum og sostatt ikki umfatar orð úr latíni og grikskum. Hann sigur, at purisman ofta vendir sær móti ávísum málum, sum verða hildin at vera ein hóttan móti heimamálinum. Um purismu, sum vendir sær móti orðum úr summum málum, sigur hann:

Dersom eit språk må hevde seg andsynes spesielle andre, dominante språk, er ein puristisk språkpolitik som rettar seg spesielt mot element frå nettopp desse spesielle språka, ganske vanleg (Vikør, 2011: 102).

Henda lýsing kann beinleiðis flytast yvir á føroyskt, har ið tann

11 Tað merkir tó ikki, at orðapurisman er ókend í norskum bókmáli. Meira kann lesast um tað undir yvirskriftini *Norsk purisma* s. 41.

føroyska purisman søguliga sæð hevur verið vend móti donskum, haðani tann stóra ávirkanin hevur verið og framvegis er, nú saman við enskum, meðan orð úr latíni og grikskum ikki á sama hátt hava verið uppfatað sum ein hóttan. Tað, at tann føroyska og nýnorska stavsetingin eru ungar og javngamlar (frá miðskeiðis í 1800-árunum), er eisini ein eyðsýndur parallellur (Nedrelið, 2000: 47-65).

1.9. Málrøkt, reitungustevna og onnur hugtøk

Purisma er at rokna sum undirhugtak av hugtakinum *málrøkt*, sum kann lýsast á tann hátt, at øll sløg av purismu er málrøkt, men ikki øll málrøkt er puristisk. Málrøkt kann í sínum lagi virka sum yvirhugtak fyri eitt nú málvernd, málmenning og málvarðveitslu. Málrøkt kann sostatt skiljast sum málpolitikkur, ið eitt málsamfelag fremur í verki, til tess at varðveita og menna málið.

Tey føroysku orðini fyri purismu eru *reitungustevna* og *nýggjyrðastevna*. Bæði orðini eru tøkuroð úr íslenskum. Munurin millum reitungustevnu og nýggjyrðastevnu er lítil og eingin. Reitungustevna er ein normeringshugsjón, sum hevur til endamáls at avmarka ta fremmandu ávirkanina so nógv sum gjørligt, meðan hugmyndin í nýggjyrðastevnuni er at fremja reitungustevnuna í verki. Eitt annað orð, sum liggur tætt upp at hesum, er *málreinsing*, sum eisini sipar til reitungustevnuna í verki. Kjartan G. Ottósson sigur, at í íslenskum sipar málreinsing í trongari merking til tað fyrribrigdið at lúka tað, sum verður sett sum málsligur arvi, burtur, fyrst og fremst útlendsk orð og orðingar, men eisini málvillur í íslenskum (Ottósson, 1990: 9).

Purisman er tí eitt amboð í málstandardiseringini, har ið reglur verða settar fyri, hvat ið hoyrir til og hvat ið ikki hoyrir til standardmálið. Av tí at purisman er við til at mynda standardin, hevur hon eina ávísu tign. Tann puristiska málrøktin er ein partur av málstandardiseringini.

Tá ið fremmand sagnorð fáa føroyskar endingar (t.d. *punkterar* – *punkteraði*) og fremmand navnorð fáa føroyskar fleirtalsendingar (t.d. *app* – *appir*), kann tað vera úrslit av tídd og virknum bendingum í málinum. *-ir* er tann vanligasta bendingin í fleirtali av kvennkynsorðum, og *-aði* er tann opni, virkni flokkurin hjá sagnorðum. Her er tað málskipanin sjálv, sum ger hetta av.

Hví vilja vit í Føroyum helst sleppa av við atskoyti sum t.d. *be-*, *er-*, *for-*, *-heit* og *-ilsi* (t.d. *betala*, *erkenna*, *forkoma gudiligheit*, *erkennilsi*)? Grundin er, at hesi atskoytini hoyra til eitt annað nærskyldt mál (danskt) og eru tí ein hóttan móti samleikanum og sjálvræðinum í móttøkumálinum. Hóttanin liggur sostatt í vandanum fyri samanblanding av ymiskum nærskyldum málum og mentanum. Tað er henda samanblandingin av mentanum, sum sosialantropologurin, Mary Douglas, viðger í bók síni *Purity and danger* (Douglas, 1966). Hon sigur, at purisman roynir at seta mark millum tað ‘reina’ og tað ‘óreina’ til tess at kunna staðfesta, hvat ið er partur av mentanini (t.e. tað ‘reina’), og hvat ið er fremmant og tí ikki hoyrir við til mentanina (t.e. tað dálkaða, ‘óreina’). Sambært henni fer ein úrskiljing fram millum ‘reint’ og ‘óreint’, har ið tað ‘reina’ er grundfest á staðnum og tískil hoyrir til á staðnum, meðan tað ‘óreina’ eru tær eindirnar, sum ferðast um mörk (sbr. at orð sum t.d. *betala* og *erkenna* ferðast um tað dansk-føroyska markið og at t.d. *fancy* og *player* ferðast um tað ensk-føroyska markið). Vandin í samanblandingini liggur í tí, at tað mentanarliga sjálvræðið í móttøkumálinum viknar.

Orsøkin til at tann føroyska purisman søguliga sæð hevur verið vend móti donskum orðum er, at tey donsku orðini verða hildin at vera ein størri hóttan móti tí føroyska samleikanum og sjálvræðinum enn orð úr øðrum málum. Tey donsku orðini koma lættliga og í stórum tali inn í føroyskt orsakað av tí tættu málamótinum millum føroyskt og danskt og tí at føroyskt og danskt eru nærskyld mál. Ein puristiskur føroyskur málpolitikkur er tí ein roynd at eyðmerkja føroyskt mótvegis summum fremmandum málum, serliga donskum, í seinni tíð eisini enskum. Sbr. tað, sum Chr. Matras sigur um føroyska purismu: „For det unge færøske skriftsprog er nemlig purisme, eller i hvert fald en sprogrensende tendens, ikke som for mange andre europæiske sprog, en luksus. Den føles som en nødvendighed“ (Poulsen, 2004b: 221).

Grundgevingarnar *fyri* einum puristiskum málpolitikki eru fleiri. Ofta verður tann málbygnaðarliga grundgevingin nevnd: At tøkurord við fremmandum málbygnaði ikki hóska inn í málbygnaðin í móttøkumálinum og kunnu sum frá líður avlaga tann upprunaliga bygnaðin í móttøkumálinum; tað kunnu vera orð sum t.d. *fancy* og *evangelium*. Eisini hoyra vit ofta mentanarligar grundgevingar: At

heimlig orð hava eitt mentanarligt og ímyndanarligt virði, og tí siga summi, at tað er betri at siga t.d. *litur* enn *farva* og *gegni* heldur enn *habilitetur*. Ein onnur grundgeving, sum stundum er at hoyra, er, at heimlig orð eru lættari at skilja enn tøkuroð, og tí kunnu øll taka lut í tí almenna kjakinum. Hesin spurningurin er tó ikki so einfaldur. Taka vit t.d. orðið *fólkaræði* fyri *demokrati*, so er tann føroyska samansetingin gjøgnumskygdari enn tøkuroðið, tí vit kenna orðliðirnar (*fólk+ræði*), og við at seta hesi orðini saman í eitt orð fáa vit innihaldið í tí samansetta orðinum. Um vit hinvegin taka eina avleiðslu í staðin fyri eina samanseting, er tað ikki vist, at tað føroyska orðið er gjøgnumskygdari enn tað fremmanda. Orðið *gegni*¹² er ein nýgerð fyri *habilitet*, myndað úr lýsingarorðinum *gegnigur* ella *gegniligur*. Men er *gegni* gjøgnumskygdari enn *habilitetur*? Nei, tað er tað ikki reint málsliga, tí tað er ikki vist, at allir føroyingar vita, hví *gegni* eitur *gegni*, líka so lítið sum teir vita, hví *habilitetur* eitur *habilitetur*. Málsøguliga er *gegni* avleiðsla av orðinum *gagn*, og *habilitetur* er komið úr tí latínska lýsingarorðinum *habilis*, sum merkir ‘ið kann nýtast’, so innihaldsliga samsvara hesi orðini væl hvørt við annað: Ein, sum er *gegnigur*, er luttøkuførur og kann á tann hátt gera gagn í einum ávísum samanhangi. Men tann málsliga greiningin hevur ongan týðning fyri nýtsluna. Tað, sum um ræður, er, at fólkin í málsamfelagnum eru samd um, hvat orðini merkja.

Hinvegin er ein grundgeving *móti* orðapurismu, at hon ikki virðir tøkuroð í gerandismálinum og at hon tí víðkar gjönna millum talu og skrift í óneyðuga stóran mun. Ein onnur grundgeving móti purismuni er, at føroyskar nýgerðir avbyrgja føroyskt sum part í tí skandinaviska málfelagsskapinum, t.d. tá ið mælt verður til *støddfrøði* fyri *matematikk*. Og so kann eisini nevast tann grundgevingin, at føroyingar verða fremmandagjördir í sínum yrkismáli, tá ið t.d. *tangentur* skal eita *viðberi*, *keyla* skal eita *strýta* og *prisma* skal eita *strenda* (Eikhólm, 2016).

1.10. Purisma – ein málhugsjón

Purisma byggir á eina subjektiva meting av eindum í einum máli, og

12 Í føroyskum hava vit t.d. *gegnistræ*, ið er eitt træ, sum okkurt gagnligt fæst burturúr.

tí er purisma ikki ein málvísindalig grein, men ein málhugsjón, átøk eini politiskari ella átrúnaðarligari sannføring. Munurin millum eina hugsjón og eina vísindagrein er, at ein hugsjón er subjektiv, meðan ein vísindagrein er objektiv. Purisma er subjektiv, tí hon sigur, hvat er rætt og skeivt og hvat er gott og vánaligt, meðan málvísindi sum meginregla ikki taka støðu til tann spurningin og eru tí objektiv. Purisma er preskriptiv, meðan málvísindi eru deskriptiv.

Málvísindaliga eru hvørki góð ella vánalig orð til. Hinvegin kunnu virðini vera ymisk, sum fólk leggja í orðini. Summi orð verða mett at vera góð og skulu tí varðveitast í málinum, meðan onnur orð verða hildin at vera óheppin og eiga tí helst at verða víst á dyr. Ein slík hugsjón byggir á málið sum eitt mentanarligt fyrbrigdi eins og t.d. bókmentir og list. Purisman verður ofta útloyst av teimum subjektivu hugsanum, sum fólk hava um málið, t.d. at tað er so vánaligt og úrkynjað samanborið við málið í gomlum døgum, at okkurt má gerast til tess at bjarga tí og varðveita tey gomlu eyðkennini. Henda hugsan byggir á eina hugsjón um, at mál helst eiga at vera óbroytt. Men ein slík uppfatan heldur ikki, tí at royndirnar vísa beint tað øvuta. Tað einasta, sum ikki broytist í einum livandi máli, er, at tað broytist. Í teirri løtu eitt mál ikki broytist, er tað eitt deytt mál. Føroyskt er eitt livandi mál, og tí broytist tað eins og øll onnur heimsins mál. Livandi merkir, at tað finnast fólk í heiminum, sum nýta hetta málið í sínum dagliga samskifti við onnur. Í teirri løtu føroyskt ikki verður nýtt sum samskiftismál, er tað eitt deytt mál, og tá broytist tað ikki. Samanber t.d., at tað gamla norrøna málið ikki er í broyting í dag, tí eingin tosar norrønt longur, og tí er tað eitt deytt mál. Tað sama kann sigast um latín.

1.10.1. Strong ella lin purisma

Purisma kann flokkast á ymiskan hátt. T.d. kann hon flokkast eftir, hvussu ‘strong’ hon er. Her kunnu vit byta sløgin sundur í tveir ásar. Tann fyrri kunnu vit kalla tann *alfevnda/úrveljandi* ásin, og hin kunnu vit kalla tann *konservativa/afturlitandi* ásin (Vikør, 2001). Verður purisman framd á ein slíkan hátt, at hon vendir sær móti øllum tøkuorðum í einum máli, er talan um *alfevnda* purismu. Hetta slagið av purismu er sjáldsamt. Vanligari er at hava okkurt slag av

úrveljandi purismu. Tann úrveljandi purisman kemur til sjóndar á tann hátt, at roynt verður at lúka orð burtur úr summum málum, meðan tókuorð úr øðrum málum fáa frið. Í føroyskum verður roynt at avmarka donsk og ensk orð. Hinvegin lýsa færri ávaringarlampur fyri grikskum og latínskum orðum. Tá ið purisman vendir sær móti nýggjum tókuorðum, er talan um *konservativa* purismu, meðan tann *afturlítandi* purisman hevur til endamáls at beina fyri øllum tókuorðum, eisini teimum elligomlu. Tað kann vera trupult at seta føroyska purismu í nakran bás. Høvuðseyðkennini munnu vera, at hon er úrveljandi og konservativ. Dømi um úrveljandi purismu í føroyskum eru tey latínsku orðini *professari* og *lektari*, sum á ongan hátt eru stigmatiserað. Hinvegin hevur verið roynt at finna føroysk orð fyri tey ensku orðini *skateboard* og *trailer*¹³. Sum dømi um ta konservativu purismukósina í føroyskum kann verða víst til Jakob Jakobsen (2018: 49). Hann mælir til eina varliga framferð:

Gamle uddøde Former og gamle uddøde Ord kunne kun undtagelsesvis føres ind i et Sprog igjen; hvad det gjælder om, det er at bevare de gode færøske Ord, Former og Udtryk, som endnu leve (...) og lad os skille os af med de fremmede Ord og Udtryk, hvor vi i Forvejen have gode færøske, der kunne erstatte dem, selv om de for Tiden ikke ere i synderlig Kurs.

Øðrvísi er, tá ið talan er um gomul donsk tókuorð,

som helt hava fortrængt de oprindelige færøske; skulde Kampen gjælde ogsaa disse Fremmedords Udjagelse, saa maatte vi jo ad kunstig Vej faa færøske til at erstatte dem, altsaa paa en Maade nydanne Sproget (...) Skal man danne nye Ord til Brug for Sproget, maa man helst være Mester i Kunsten, og selv da løber man den Risiko, at ens Produkter blive udléte.

Ein stórir partur av arbeiðsorkuni hjá Málráðnum liggur á tí konservativa bógnum, har ið roynt verður at gera føroysk orð fyri nýggj tókuorð. Men vit hava kortini dømi um afturlítandi purismu, har ið roynt verður at lúka gomul tókuorð burtur. Enn kunnu vit t.d. hoyra

13 Meira kann lesast í Petersen (2005).

røddir, sum vilja hava, at orðið *telefon* átti at fingið ein føroyskan avloysara¹⁴. Eitt annað dømi um afturlítandi purismu er, at orðið *blíva*, sum kom inn í føroyskt í miðöld, framvegis verður hildið at vera óhóskandi í vandaðum máli. Og tað eru eisini fólk, ið vilja broyta talorðini millum 20 og 90, soleiðis at 21 skal eita *tjúguein* heldur enn *einogtjúgu*, sum er tað vanliga í talumáli. Eitt annað dømi um afturlítandi purismu var, tá ið farið varð undir at einskilja almennar føroyskar fyritøkur umleið ár 2000. Tá vildi einskiljingarnevndin ikki nýta orðini *privatisera* og *privatisering*, tí hon helt, at hesi orðini vóru óhóskandi og heitti á Málnevndina, sum tá sat, um at finna hóskandi orð, hóast *privatisera* og *privatisering* høvdu livað leingi í føroyskum talumáli. Tá vórðu orðini *einskilja* og *einskiljing* skotin upp og verða nógv nýtt í dag, bæði í talu og skrift.

1.10.2. Orðapurisma og onnur purisma

Meðan orðapurisman roynir at fáa nýgerðir í nýtslu, royna onnur sløg av purismu at varðveita tøkuerðini, men í tillagaðum sniði, soleiðis at tøkuerðini falla inn í málið sum ein natúrligur partur av orðfeinginum. Nógv av hesum orðum eru so væl tillagað, at tey eru ikki til at skilja frá arvorðum, sama hvaðani tey eru komín, t.d. *dunna* (kelt.), *trupul* (en.), *petti* (fr.), *blíva* (eldri da.), *forelskaður* (yngri da.). Nógv av teimum nýggju tøkuerðunum hava eisini fingið føroyska stavseting, t.d. *kjatt* fyri enskt *chat*. Orsøkin til at *ch* verður skift út við *kj* er ein roynd at føroyska tað enska orðið, tí *ch* ikki verður nýtt í føroyskum arvorðum. Harumframt má *kjatt* hava tvey *t*, um sjálvljóðið skal vera stutt, sum tað er í enskum. Hetta er dømi um stavsetingarliga purismu. Onnur dømi um stavsetingarliga purismu eru *kekkur* (en. *check*), *meylur* (en. *mail*), *kulur* (en. *cool*). Í hesum førum fáa tøkuerðini eina stavseting, sum er í samsvari við stavsetingarreglur í føroyskum¹⁵.

14 Roynt varð at fáa orðini *máltráður* ella *fjarðil* inn fyri *telefon*, men hvørki teirra vann frama. Í 1890'unum nýta Føringatíðini orðið *máltráð*, og so seint sum í 1998 finna vit máltráðin í eini lýsing í Norðlýsinum um eina innanduraføtbóltskapping í KÍ-høllini (sí tidarit.fo). *Máltráðurin* var heiti á eini útvarpsending, har fólk kundu ringja inn og velja sær eitt lag.

15 Helge Sandøy viðger henda spurningin nágreiniliga í norskurum (Sandøy, 2000a).

Bendingarlig purisma hendir ofta av sær sjálvari, við tað at tøkuorð fáa føroyskar bendingarendingar, kyn o.s.fr. og gerast á tann hátt partur av einum kendum mynstri, sum er til í málinum frammanundan. T.d. enda øll tey fremmandu sagnorðini í tí sama stóra flokkinum av føroyskum sagnorðum við *-ar* í 2. og 3. pers. nútíð eintali og *-aði* í títtíð eintali og *-aðu* í fleirtali, t.d. *filmar – filmaði – filmaðu, súkklar – súkklaði – súkklaðu, meylar – meylaði – meylaðu, punkterar – punkteraði – punkteraðu*. Summi fremmand navnorð og lýsingarorð gerast partur av einum bendingarmynstri, sum er til frammanundan, t.d. *meylur – meylar* (kallkyn), *gardina – gardinur* (kvennkyn), *stakitt – stakitt* (hvørkikyn). Summi av teimum gomlu innlæntu lýsingarorðunum verða bend í somu flokkum sum onnur føroysk lýsingarorð í kyni, falli, tali o.s.fr. T.d. verður tøkuorðið *smartur* ofta bent eins og *svartur*: *smartur/svartur* (kallkyn eintal hvørfall), *smartan/svartan* (hvønnfall), *smørtum/svørtum* (hvørjumfall), *smørt/svørt* (kvennkyn eintal hvørfall), *smartari/svartari* (miðstig) o.s.fr.

Ljóðfrøðilig purisma sipar til, at ljóð í tøkuorðum, sum ikki eru til í móttøkumálinum, verða skift út við ljóð, sum liggja tætt upp at tí fremmenda ljóðinum. Summi ensk tøkuorð hava ljóð, sum ikki finnast í føroyskum, og tá verður tað enska ljóðið broytt til eitt ljóð, sum líkist og sum er til í føroyskum frammanundan. Tað enska ljóðið [ʌ], t.d. í orðinum *master*, verður vanliga framborið sum eitt føroyskt *a*. Men summir føroyingar, serliga ungfolk, varðveita tann enska framburðin, og orsøkin kann vera, at tey ungu eru betur at sær komin í enskum enn tey eldru. Ein onnur orsök kann vera, at tey ungu hava lært ljóðið gjøgnum oyrað heldur enn gjøgnum eygað. Hinvegin verða summi ensk tøkuorð framborin við føroyskum ljóðum, t.d. *trukkur* og *punkari*, við stuttum føroyskum *u*. Orsøkin er helst, at hesi orðini eru komin inn gjøgnum eygað (á skrift) og ikki gjøgnum oyrað. Setningafrøðilig purisma roynir at atlaga fremmandar setningsbygnaðir at føroyskum. Tað henda broytingar í føroyskum setningsbygnaði frá syntetiskum móti analytiskum málbygnaði. Men tað kann vera trupult at avgera, um ein setningsbygnaður er íkomin av málmóti, ella um hann er úrslit av einum innari drivi í málinum. Petersen (2010b) viðger slíkar bygnaðir, t.d. *meira opin* mótvegis *opnari* og *mest áhugaverdur* mótvegis *áhugaverdastur*. Hann kemur til ta niðurstøðu, at broytingin er úrslit av

einum innari drivi móti analysiteti¹⁶, styðjað av struktúrum, sum eru í málinum frammanundan. Av tí at setningsbygnaðurin í donskum og føroyskum líkist nógv, hevur hetta slagið av purismu ikki havt so stóran áhuga millum føroyskar puristar. Fólk varnast ofta ikki tann danska setningsbygnaðin. Petersen (2020) vísir á, at *skuldi* er donsk ávirkan í setninginum *hatta skuldi verið nóg mikið* fyri *hatta man vera nóg mikið*. Tann danska núlidna tíðin er eisini at finna í føroyskum, t.d. *bussurin er ofta komin til tíðina hesa vikuna* fyri *bussurin hevur ofta komið til tíðina hesa vikuna*. Nýtslan av *teirra* fyri *sín* man eisini vera donsk ávirkan, sbr. *Marta og Maria saknaðu beiggja teirra* fyri *beiggja sín*.

Málvísindaliga er ikki so stórur munur á, um talan er um nýgerðir (t.d. *geymi* fyri *USB*), bendingar (t.d. *appir* fyri *apps*) ella stavseting (t.d. *kjatt* fyri *chat*) o.s.fr. Men tá ið føroyingar verða spurdir um tey ymsu sløginu av purismu, er eingin ivi: Føroysk purisma er *orðapurisma*. Tað at geva tókuorðum føroyska stavseting ella føroyskar bendingarendingar halda flestir føroyingar ikki vera veruliga purismu, men eina neyðloysn (Jacobsen, 2012a). Hetta er áhugavert, tí tað avdúkar ein hugburð, sum vísir, at tað eru tey ‘føroysku’ orðini, sum skilmarka, hvat er føroyskt. Tað vísir, at tað málsliga orðaskiftið í Føroyum snýr seg mest um orð. Hetta hevur uttan iva søguligar orsakar, tí føroysk málrøkt hevur verið marknaðarførd sum orðapurisma. Orðið *marknaðarførd* merkir her, at nýgerðirnar eru latnar út á marknaðin við at kunna um og skapa fatan fyri framleiðsluni (nýgerðunum) gjøgnum miðlar, skúlabøkur, orðalistar o.s.fr. Marknaðarføringin er eitt týðandi stig í normeringstilgongdini.

1.11. Orðasmíð og orðasmiðir

Tað ber ikki til at læra til orðasmið í Føroyum, hóast handverkið er meira enn hundrað ára gamalt. Tað ber annars heldur ikki til í øðrum londum. Samanborið við bátasmið, húsasmið og jarnsmið er tað eingin útbúgving, sum eitur orðasmið, tí tað er eingin lærustovnur, har ein kann fara í læru sum orðasmiður og koma út sum

16 Analysitetur sipar til ein málbygnað, har ið tann grammatiska merkingin verður myndað við at seta orð inn í staðin fyri bendingar, t.d. *meira natúrligt* í staðin fyri *natúrligari*.

sveinur fyra ár seinni. Men hóast það hava vit havt og hava framvegis nógvar færoyskar orðasmiðir.

Summir orðasmiðir eru málfrøðingar, aðrir eru leikfólk ella fakfólk við áhuga fyri færoyskum yrkismáli. Teir kendastu orðasmiðirnir eru málfrøðingar: Jakob Jakobsen (1864-1918), Christian Matras (1900-1988) og Jóhan Hendrik Winther Poulsen (f. 1934). Til samans hava teir smíðað nógv hundrað orð, sum verða nógv nýtt í gerandismálinum og lutvíst í ymsum yrkisgreinum. Jakob Jakobsen gjørdi t.d. *kollvelting* og *sjónarringur* (tað seinna eftir íslenskari fyrimynd), Chr. Matras gjørdi t.d. *gagnnýta* og *sannkenning* og Jóhan Hendrik Winther Poulsen gjørdi *samkyndur*, *telda* og mong onnur.

Av yrkisorðaføðingum kunnu vit úr rúgvuni nevna, her eftir aldri: Rasmus Rasmussen (1871-1962): plantufrøði og geometri; Jákup Dahl (1878-1944): málfrøði; Mikkjal á Ryggi (1879-1956): djórafrøði; Jóannes Rasmussen (1912-1992): jarðfrøði; Hans Debes Joensen (1913-1995): alisfrøði og læknafrøði; Jeffrei Henriksen (1930-2018): málfrøði; Petur Zachariassen (f. 1944): valord; Ingun Christensen (f. 1968): teleord¹⁷.

Áðrenn vit finga normeringsstovnarnar, var eingin almenn málslig vegleiðing, og tá komu tøkuerðini inn og funnu sítt egna snið og sín egna veg inn í teir ymsu bendingarflokkarnar og finga sum frá leið eina færoyska stavseting. Eingin stovnur hevur nakrantíð avgjørt, at tøkuerðið *køkken* ella *kjøkken* skuldi fáa sniðið *køkur* á færoyskum og at tað skuldi vera kallkyn (sbr. annars, at summir færoyingar hava tað sum kvennkyn). Heldur ikki hevur nakar avgjørt, at dansk felagskynsorð, sum enda við *-e*, skuldu vera kallkyns- ella kvennkynsorð á færoyskum. Tað hendi bara, sbr. at *trappa* (da. *trappe*) er kvennkyn, meðan *posi* (da. *pose*) er kallkyn á færoyskum. Eingin hevur nakrantíð alment sagt, at tað danska orðið *gardin* skuldi vera veikt bent kvennkynsorð á færoyskum, *gardina*. Orsøkin kann vera, at *gardin* oftast verður nýtt í fleirtali, *gardiner*, og tá er endingin tann sama sum í danskum felagskynsorðum, sum á færoyskum bæði kunnu gerast kallkyns- og kvennkynsorð. Hinvegin avgjórði málnevndin í sínari tíð at mæla til at stava *chat* sum *kjatt* og at *app* skuldi vera sterkt bent kvennkynsorð á færoyskum (*app* – *appir*). Fleirtalsformurin *appir* er tann natúrligi kvennkynsformurin, tí tey flestu kvennkynsorðini hava *-ir* í fleirtali.

17 Meira kann lesast undir yvirskriftini: Purisma í yrkismáli, s. 146.

Summir orðasmiðir mynda spildurnýggj orð, sum á fyrsta sinni í heimssøguni síggja dagsins ljós. Miðskeiðis í 1980'unum kundi heimurin á fyrsta sinni uppliva orðið *telda* við merkingini *computer*. Henda nýgerð er nógv umrødd, tí hon megnaði at avloysa tøkuerðið *computer* í føroyskum. Hetta orðið er dømi um lærda orðagerð, har orðasmiðurin hevur gott innlit í málsögu. Orðið er gjørt við støði í tveimum elligomlum orðmyndanarreglum, sum ikki eru virknar í føroyskum longur. Onnur reglan er, at fyri einum túsund árum síðani bar til at gera navnorð við at skoyta avleiðsluna *ipō* upp í endan á einum øðrum orði. Hetta *ipō* sæst aftur í nútíðarføroyskum sum *d*, *dd* ella *ð*, t.d. *hwild* av sagnorðinum *hvila*, *hædd* og *stødd* av teimum norrønu lýsingarorðunum *hárr* 'høgur' og *stórr* 'stórur' og *gerð* av sagnorðinum *gera*. Orðini *samkynd* og *hinskynd* fyri *homosexuel* og *heterosexuel*, sum Jóhan Hendrik Winther Poulsen gjørdi, byggja á hesa reglu. Hin orðmyndanarreglan er, at hevði tað gamla orðið eitt *a* í rótini, fekk tað i-umljóð. Hóast hvørgin av hesum reglum er virkin í føroyskum í dag, ber til at gera nýggj orð eftir hesum reglum og at fáa fólk at nýta tey. Hesar reglur kendi orðasmiðurin og kundi tí gera orðið *telda* við støði í orðinum *tal*¹⁸.

Tað at tøkuerð fáa kyn, føroyskar bendingar og føroyska stavseting, fær tey at hóska inn í ta føroysku málskipanina, tí tá víkja tey ikki frá øðrum orðum í málinum. Á tann hátt verða gomul mynstur varðveitt, t.d. kyn, bendingar og stavseting. Tí snýr purisma seg í stóran mun um at gagnnýta samjavnað: at mynstur, sum eru til frammanundan, verða endurnýtt til nýggjar eindir, sum koma inn í málið, samanber t.d. *professari* fyri *professor* og *appir* fyri *apps*.

Tað er lítið at ivast í, at tað liggja størri málsligar avbjóðingar í at gera nýggj orð enn at tilluta fremmandum orðum kyn, bendingarendingar og stavseting, sum hóska til føroyskt. At gera nýggj orð snýr seg um nýskapanargleði, hugflog og málsøguligt innlit. Sum dømi um nýskapanargleði og hugflog kunnu vit nevna nýgerðina *geymi*. Tá ið geymin verður tikin burtur úr orðasambandinum (leggja sær í geyma) og nýttur um ein tøkniligan lut (USB), er tað dømi um nýskapanargleði og serstakliga gott hugflog; *geymi* hevur samband við sagnorðið at

18 Um orðið *telda* hevði verið til í frumnorrønum (uml. 200-700 e. Kr.), hevði tað helst verið ein on-stovnur og havt sniðið *talipōn*.

goyma: Geymin er ein goymslueind til talgildar dátur. Tað sigst, at eitt starvsfólk á Heilsufrøðiligu starvsstovuni skal hava gjørt orðið stutt eftir, at geymarnir komu fram.

Stundum læna vit orð úr einum nærskyldum fremmandum máli at seta í staðin fyri tøkuerð úr einum øðrum fremmandum máli. T.d. eru *tyrla* og *sjónarringur* lán úr íslenskum (*þyrila* og *sjónarhringur*), sum komu inn fyri tøkuerðini *helikoptari* og *horisontur*. Orsøkin til hesar føroysku nýgerðirnar er, at tey íslensku orðini hava føroysk samsvar. Navnorðið *tyril* er eitt gamalt arvorð, sum varð nýtt um eitt amboð til at røra t.d. róma og mjólk við, og tað tilsvareandi sagnorðið var *tyrla* (at røra við tyrli), og samansetingin *sjónarringur* er sett saman av orðlutum, sum vóru til í føroyskum frammanundan (*sjón* og *ringur*). Hinvegin flagga tey griksku orðini fremmant á fullari stong.

1.12. Evropeisk purisma

Tann føroyska purisman byggir á somu grundsjónarmið sum tann evropeiska og norðurlenska purisman nakrar øldir frammanundan, nevnliga at avmarka ávirkanina frá fremmandum málum á heimamálið.

Tann evropeiska purisman byrjaði í 1500-árunum, samstundis sum tey evropeisku skriftmálini vórðu standardiserað í málrøktarfelagsskapum, sonevndum málakademium. Í 1583 varð tað ítalska *Accademia della Crusca* sett á stovn sum eitt av teimum fyrstu. Hesin málrøktarstovnur arbeiddi við ítalskari málnormering. Tað latínska orðið *crusca* merkir sáða (t.e. skalið á korni) og sipar til, at uppgávan hjá hesum stovni var at virka sum sáld, ið skuldi skilja sáðuna frá mjølinum, t.e. skilja tað vánaliga frá tí góða ella øvut.

Eftir at Johann Gutenberg (1400-1468) hevði ment bókaprentstøknina – men serliga eftir trúbotina í 1500-árunum – mentist hugsjónin um, at tjóðarmálini skuldu verða nýtt á skrift í staðin fyri latín. Tá ið tjóðarmálini skuldu nýtast í skrift, var neyðugt at hava ein málsligan standard, og ein partur í hesi standardisering var orðfeingið. Í tilgongdini at standardisera orðfeingið fekk orðapurisman stóran týdning. Serliga var tað tann týska purisman, sum fekk týdning fyri purismuna í øðrum evropeiskum londum. Hugtøk, sum vóru

frammi millum týskar puristar í 1600-árunum, vóru *Reinlichkeit* og *Sprachreinigung* (málreinsing), og hugsjónin var at fáa eitt týskt mál, sum var *reindeutsch* (reint týskt) *sauber* (reint), *unverbastert* (óblandað), *unverdorben* (óspilt). Hugsjónin var, at skuldu tey germansku málini ikki falla í órøkt, var neyðugt at røkja tey og halda tey rein.

Um hesa tíðina kom hugsanin fram um eitt týskt ríkismál ella standardmál, sum skuldi vera fyri alla tjóðina. Danir vóru nógv ávirkaðir av teirri týsku purismuhugsjónini. Tann danska purisman var vend móti týskum og fronskum, og tann týska purisman í 1500-árunum var serliga vend móti fronskum.

Í Týsklandi og teimum týsktalandi londunum hava nógv málakademi verið upp gjøgnum tíðirnar. Tað størsta var *Die Fruchtbringende Gesellschaft* (Tann fruktagóði felagsskapurin), sum var virkin árinum 1617-1680. Men týskarar hava hildið seg havt tørv á einum málrøktarstovni eftir tað, tí í 2007 endurstovnaðu teir hetta felag, eftir at tað hevði verið óvirkið í yvir 300 ár, undir navninum *Die Neue Fruchtbringende Gesellschaft* við tí endamáli „die deutsche Sprache als Amts-, Kultur-, Landes- und Wissenschaftssprache zu erhalten, zu pflegen, zu schützen und weiterzuentwickeln“, t.e. at varðveita tað týska málið sum amts-, mentanar-, lands- og vísindamál og at røkja, verja og menna tað (<https://www.fruchtbringende-gesellschaft.de/>).

Fraklendingar fingi sítt *L'Académie française* í 1635. Hesin felagsskapur er hægsti almenni myndugleiki í fronskum máli. Eins og aðrar tjóðir merkja fraklendingar eisini ta ensku ávirkanina, og tí mælti akademiið til, at fraklendingar heldur nýta *baladeur*, *logiciel* og *courriel* fyri ávikavist *walkman*, *software* og *e-mail*¹⁹.

Í Onglandi vóru puristiskir tankar frammi í 1500- og 1600-árunum sum avleiðing av teirri stóru ávirkanini úr grikskum og latíni. Teir ensku puristarnir vildu fáa gomul ensk orð í nýtslu aftur og gjørdur nýggj orð við støði í gomlum germonskum rótum, t.d. *inwit* fyri *conscience*, *endsay* fyri *conclusion*, *yeartide* fyri *anniversary* og *foresayer* fyri *prophet*. Eisini í 1800-árunum róðu onglendingar framundir at reinsa tað enska málið. Ein teirra var rithøvundurin, presturin og málfrøðingurin William Barnes (1801-1886), sum m.a. skeyt upp at

19 Av hesum trimum fronsku orðunum er bara *baladeur* við í *Fronsk-føroysku orðabókini* (Sprotin.fo), leiting 6. mars 2020.

nýta *bird-lore* fyrir *ornithology*, *fore-elders* fyrir *ancestors* og *bendsome* fyrir *flexible*. (https://en.wikipedia.org/wiki/Linguistic_purism_in_English)²⁰.

Nógv gomul norðurlendsk tókuorð eru í enskum nútíðarmáli. Mong av hesum orðum komu inn í enskt við teimum norðurlendsku víkingunum í 800-árunum, t.d. *husband* (fór. *húsbóndi*), *friend* (fór. *frændi*), *wife* (fór. *vív*), *score* (fór. *skora*) og *gospel* (norr. *guðspjall* ‘evangelium’). Tey bæði síðst nevndu eru síðan lænt inn aftur í føroyskt í enskum sniði

1.12.1. Norðurlendsk purisma

Fyrimyndin hjá teimum norðurlendsku akademiunum vóru teir evropeisku málfelagsskapirnir, serliga *L'Académie française*, og tann norðurlenska purisman fekk íblástur haðani. Í 1759 fingudanir sítt akademi, *Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse*. Næstir í røðini vóru íslendingar, sum í 1779 stovnaðu *Hið íslenska lærðómslistafélag*. Í 1786 varð *Svenska akademien* stovnað. Føroyingar og norðmenn fingud síni akademi í ávikavist 1952 (*Føroya Fróðskaparfelag*) og 1953 (*Det Norske Akademi*). Eftir hetta komu teir sonevndu móðurmálsfelagsskapirnir, ið vóru hugsjónarligir málfelagsskapir, ið arbeiddu við málnormering. Hesir felagsskapir vóru eitt sindur minni eksklusivir enn akademiini. Í Føroyum varð Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags settur á stovn í 1958. Í 1985 varð føroyska málnevndin skipað, og í 2013 var málnevndin umskipað til eitt málráð.

1.12.2. Norsk purisma

Frá 1380 til 1814 var Noreg partur av Danmark, og henda støða hevði stóra ávirkan á tað norska málið. Tey elstu norsku miðaldarhandritini eru skrivað á gomlum norskum, eisini nevnt norrønt, men frá umleið 1450 var danskt skriftmál komið í nýtslu í norsku fyrisitingini, og skjøl frá 1500-árunum vísa, at brøv til fyrisitingina vórðu skrivað á donskum. Kortini eru norsk spor at síggja í norskum brøvum (Nesse, 2011).

Eftir 1550 kom fram ein nýggj norsk bókmentasiðvenja við verkum eftir t.d. Absalon Pederssøn Beyer (1528-1575), Jens Nielsson (1538-1600) og Peder Claussøn (1545-1614), skrivað á einum blandingsmáli av donskum og norskum talumáli. Í seinna helmingi av 1700-árunum

20 Heimasíðan vitjað 21. juni 2020.

bar til at staðfesta eitt talumál í Noregi, sum í stóran mun bygdi á danskt skriftmál. Hetta talumálið tykist tó mest at hava verið nýtt sum hátíðarligt mál hjá embætismonnum og er í roynd og veru byrjanin til tað, sum seinni fekk navnið *bókmál*. Samtíðarlýsingarnar av hesum dansk-norska talumálinum minna eitt sindur um gøtudanskt í Føroyum (Berg, Bugge, Røyneland og Sandøy, 2018: 232-236).

Í 1600- og 1700-árunum vaks fram í Noregi eitt medvit um norskt sum eitt egið mál í mun til danskt, men kortini var ikki talan um nakra beinleiðis puristiska hugsjón. Sum frá leið, spretti ein vaksandi purisma í Noregi. Orðabókamaðurin Laurents Hallager (1777-1825) nemur við purismu sum hugsjón, tá ið hann í *Norsk Ordsamling eller Prøve af Norske Ord og Talemaader* frá 1802 sigur, at norskt hevði kunnað verið til, um tað hevði verið dyrkað. Ein slík staðfesting vísir, at norskt skriftmál í roynd og veru ikki var til. Hetta síggja vit eisini í tíðini eftir 1814, tá ið norskir rithøvundar sum t.d. Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910), Henrik Ibsen (1828-1906), Alexander Kielland (1849-1906), Knud Hamsun (1859-1952) og Amalie Skram (1846-1905) nýttu dansk forløg. Bókmentir skrivaðar á landsmáli (seinni nýnorskt) vóru uttan fyri henda marknað, tí danir skiltu ikki landsmálið (Brunstad, 2001: 310).

Tað, sum serliga er áhugavert við norskar mál søgu, er, at norðmenn fingi tvey almenn skriftmálsbrigdi í 1800-árunum, ríkismál og landsmál²¹. Hetta var ein beinleiðis avleiðing av teirri søguligu og politisku støðuni í Noregi. Tíðarskeiðið frá 1380 til 1814 verður í norskar mál søgu umtalað sum danska tíðin, ið sipar til samveldið millum Noreg og Danmark, og sum fekk so stórar málsligar avleiðingar fyri norskt. Ein avleiðing av hesi støðuni var, at tað almenna norska málið (skriftmálið, kirkjumálið og lógarmálið) gjørdist danskt, og sum frá leið gjørdist danskt málið hjá teimum mentaðu í Noregi. Danskt hevði høga tign, og at kalla allar norskar bókmentir vórðu skrivaðar á danskum í 1700- og 1800-árunum.

Tann norska málstøðan var átøk henni í Føroyum við danskum sum tignarmáli. Men munurin er, at meðan norðmenn fingi tvey almenn skriftmál (bókmál og nýnorskt) sum beinleiðis úrslit av málá-mótsstøðuni, fingi føroyingar *eitt* skriftmál. Hinvegin gjørdust Føroyar

21 Í 1929 broytti Stórtingið tey almennu heitini á málbrigdunum frá *landsmáli* til *nýnorskt* og frá *ríkismáli* til *bókmál*.

bæði eitt tvímælt og eitt skiftismælt málsamfelag. Málamótið millum feroyskt og danskt bar við sær, at feroyingar gjørdust tvímæltir, tí teir bæði kundu nýta feroyskt og danskt. Men munurin millum feroyskt og danskt í tign var stórur, tí danskt var tað formliga málið (íroknað skriftmál), meðan feroyskt var tað óformliga gerandismálið. Hin avleiðingin var, at eftir at áhugin fyri tí feroyska málinum av álvara vaknaði í 1880'unum við purismuni sum leiðarstjørnu, fingur feroyingar tvey brigdi av feroyskum: Eitt formligt brigdi við feroyskum nýgerðum og eitt óformligt talumálsbrigdi við nógvum donskum tøkuorðum.

Eitt, sum stuðlaði uppundir, at norðmenn fingur tvey skriftmál, var, at talumálið hjá yvirstættini í býunum var farið at líkjast donskum bygnaðarliga vegna fallburturfall og samanfall av endingum. Munir kundu kortini vera í stavseting og í ein vissan mun í orðfeingi. Nógv norsk bygdarmál hava tó varðveitt ta gomlu málskipanina. Tann stutta landafrøðiliga frástøðan millum Noreg og Danmark kann hava skundað undir hesa samlíking. Hinvegin vóru teir bygnaðarligu munirnir millum feroyskt og íslendskt øðrumegin og danskt hinumegin ov stórir til, at feroyingar og íslendingar kundu fáa eitt danskt og eitt heimligt skriftmál. Tann landafrøðiliga frástøðan hevur uttan iva eisini forðað fyri eini tilíkaristøðu.

Tað norska bókmálið byggir á danska skriftsiðvenju, meðan nýnorskt byggir á norsk bygdarmál, og henda støða merkir eisini orðfeingið í hesum báðum norsku skriftmálsbrigdunum. Munirnir millum nýnorskt og bókmál síggjast t.d. í hugburðinum til tær lágtýsku avleiðsluendingarnar *-heit/-het* og *-elsi*: Meðan bókmál loyvir orðum sum t.d. *forlengelse*, *hendelse*, *ensomhet*, *frihet* og *kjærlighet*, eru tey tilsvarandi orðini í nýnorskum: (*for*)*lenging*, *hending*, *einsemd*, *fridom* og *kjærleik*. Orð sum t.d. *aktpågivenhet*, *likhet*, *besværlig* og *betagende* finnast bara í Bokmålsordboka, ikki í Nynorskordboka, meðan gomul arvorð sum t.d. *flor* (flórur), *hovud* (høvd), *hurd* (hurð), *målsoge* (målsøga) og *vindauga* (vindeyga) bara finnast í *Nynorskordboka*, ikki í *Bokmålsordboka*; orðið *målsoge* finst bara í nýnorskum, meðan *språkhistorie* er til bæði í nýnorskum og bókmáli (www.ordbok.uib.no)²².

Í 1833 skeyt Henrik Wergeland upp, at norðmenn skuldu nýta norska stavseting til tey donsku orðini, sum vóru í norskum, t.d. *Hugg*

22 Heimasíðan vitjað 22. juni 2020.

fyrir *Hug*, *Vilje* fyrir *Villie* og *Hage* fyrir *Have*. Eisini mælti hann til at taka orð úr norskum bygdarmálum inn í norskt skriftmál. Í 1840-árunum fóru tjóðskaparligar rembingar fram í Noregi. Ævintýrini hjá Asbjørnsen og Moe, sum vórðu prentað á donskum við nøkrum tillagingum til norskt, myndaðu grundarlagið undir tí nýggja norska prosaskaldskapinum.

Tað eru serliga tveir menn, sum hava myndað orðaskiftið um norskt skriftmál, javnaldrarnir Knud Knudsen (1812-1895) og Ivar Aasen (1813-1896). Yvirlærarin Knud Knudsen fór undir at geva donskum orðum norskan dām við at laga tað danska málið at norskum málbygnaði á øllum økjum: orðfeingi, orðmyndan, bending, stavseting, framburði. Samstundis arbeiddi Ivar Aasen við at savna orð úr norskum bygdarmálum, sum skuldu mynda grundarlagið undir tí, sum seinni fekk heitið nýnorskt. Aasen hevði serliga áhuga fyri tí søguliga samanhanginum, sum hann dugdi at síggja millum norrønt og tey ymsu norsku bygdarmálini. Serligan alsk hevði hann til tey bygdarmálini, sum stóðu tí norrøna málinum næst bendingarliga, ljóðliga og viðvíkjandi orðfeinginum.

Tað nýnorska skriftmálið hjá Aasen øðrumegin og hugsjónir Wergelands og Knudsens um eina norsking av donskum hinumegin umboðaðu tvey ymisk sjónarmið, sum illa kundu sameinast. Í 1885 vórðu landsmálið (nýnorskt) og ríkismálið (bókmál) javnsett sum almenn málbrigdi í Noregi. Í fólaskúlanum var ásett við lóg frá 1892, at skúlastýrini sjálv sluppu at gera av, hvat málbrigdi skuldi nýtast sum undirvísingar- og lærubókamál í kommununi. Fyri læraraskúlarnar varð ásett við lóg í 1902, at allir næmingar skuldu upp til skrivliga roynd í báðum málbrigdunum. Fyri studentaskúlarnar kom henda lóg í gildi í 1907. Upp gjøgnum 1900-árin varð roynt at minka munirnar millum bókmál og nýnorskt, soleiðis at tey kundu nærkast hvørjum øðrum. Eitt skifti varð eisini roynt at savna bæði brigdini í eitt samnorskt, men tann hugsjónin var alment slept í *Odelstinget* í 2002.

Meðan tað í 1800-árunum vóru einstaklingar, ið tóku stig til málslig átøk, vóru tað í 1900-árunum almennar nevndir og privatar felagsskapir, sum virkaðu. Nevnast kunnu nýnorskfelagsskapurin *Noregs Mållag* (1906) og bókmálsfelagsskapurin *Riksmålsforbundet* (1907) og *Landslaget for språklig samling* (1959).

Í 1881 gav Knud Knudsen út orðabókina *Unorsk-norsk – eller fremmed-ords avløsning*²³. Hann vildi byggja eitt norskt skriftmál á talumálið hjá yvirstættini í býunum, tað hann kallaði „den dannede dagligtale“. Hann gjørði eina mongd av nýggjum norskum orðum og tók samstundis undir við teimum, sum royndu at fáa tað skandinaviska orðfeingið at vera so líkt sum gjørligt. Av orðum, sum Knudsen gjørði, eru nøkur fá komin í nýtslu, teirra millum *ordskifte* og *tonelag*. Men hvat so við øllum tøkuorðunum, t.d. *realisation*, *rebel*, *reception*, *reaktion*, *reaktionær*? Tey eru pussað upp, sum Helge Sandøy tekur til, og tað merkir, at hesi orðini eru varðveitt í norskum og hava fingið norska stavseting, t.d. *realisasjon*, *reaksjon*, *reaksjonær*. Sandøy sigur: „Vi har gitt orda ein skrivemåte som viser at vi har godteke dei som norske“ (Sandøy, 2004: 131-132).

Eisini Ivar Aasen var orðasmiður, men tey flestu av hansara orðum munnu vera gloymd í dag. Hann gjørði t.d. *midlina* fyrri *ekvator*, *varmebelte* fyrri *trope* og *polringen* fyrri *polarsirklen*. Tey flestu orðini, sum Knudsen vildi hava burtur, vóru orð av lágtýskum uppruna. Eisini legði hann eftir fronskum, enskum og latínskum tøkuorðum í norskum. T.d. helt hann, at norðmenn heldur skuldu siga *mål* enn *sprog* og *idret(ter)* fyrri *sport*. Knud Knudsen sigur um orðabók sína (Brunstad, 2001: 327):

Men min ordbok tar bare de ord med, som den ser sig istand til at avløse ved hjælp av det ordforråd, som allerede er givet, er tilstede i våre bøker eller i alle fall i lyd målet, i talen. Foreslår den hist og her en eller annen nydannelse [...] så er dette undtak [...].

Grundsjónarmiðið hjá Knud Knudsen í norskingini var stavsetingarlig purisma. Hann helt, at tað ráddi um at skriva tøkuorðini eftir norskum framburðarreglum. Hann fekk undirtøku fyrri hesum tankanum, tá ið myndugleikarnir samtyktu at atlaga skriftsniðið av summum tøkuorðum. Í 1850-árunum fekk Knud Knudsen sterka støðu millum eitt nú lærarar, og ikki minst í samstarvinum við Ole Vig (1824-1857), sum var ritstjóri á blaðnum *Folkevennen* (frá 1850).

23 Henda orðabók gjørdist sløk hundrað ár seinni fyrimyndin fyrri orðabókini eftir Jógvan við Áanna *Føroysk málspilla og málrøkt. Óføroysk-føroysk orðabók I-IV* (1961-1977). Meira um hana á s. 137.

Upplýsingarmaðurin Ole Vig hevði ta hugsjón, at málið ikki mátti vera ein forðing fyri upplýsing²⁴. Hann gjørdi sjálvur ein lista við nýgerðum, har hann vendi sær móti latínskum, týskum, fronskum og donskum orðum í norskum. Hann kundi vera sera bonskur í sínum orðingum, m.a. sigur hann (Brunstad, 2001: 328):

Sproget skjæmmes ud, og Folket ligeså, ved denne evige Indførsel af vildtfremmedt Sprogods. [...] Vi vil da ikke længer blive Norske, ja, ikke engang Danske eller Svenske; vi vil blive et forunderligt Abekattefolk, der ser ud som en Blanding af Norsk, Dansk, Tysk, Engelsk, Hollandsk, Fransk, Italiensk, Latin og Græsk. Thi eftersom Sproget forfalskes og forfusktes, forfalskes også Folket selv (...). Jeg vilde derfor lægge Enhver på Hjerte at modarbejde denne Fordærvsens Strøm som truer med at overvælde os. Lige fra Præster og andre Embedsmænd, fra Lærere ved de lærde Skoler og ned til Amueskolemesterne [sic] ja ned til Bønderne selv, bør Enhver på alle mulige Måder opmande sig mod Uvæsenet.

Skandinavisman²⁵ gjørdist ikki avgerandi fyri, hvat snið tann norska stavsetingin fekk, men tá hugsað verður um tøkuerð, setti henda rørsla skorður undir ta ljóðfrøðiligu stavsetingina.

Í 1990 gjørdi tað norska málráðið eitt átak, sum kallaðist „Aksjonen for språklig miljøvern.“ Hetta átak kom í kjalarvørrinum á teirri alsamt vaksandi ávirkanini úr enskum á norskt. Málráðið royndi at gera vart við, at hetta ikki skuldi fatast sum purisma í trongari merking, men royndi hinvegin at gera vart við, at átakið skuldi skiljast sum ein áminning á „ei udbreidd beundrarhaldning til framandspråket engelsk“ (Sandøy, 2004: 136). Av norskum nýgerðum frá hesi tíðini kunnu nevast *idédugnad* fyri *brainstorming*, *datasnok* fyri *hacker*, *brettsegling* fyri *windsurfing*, *tilbakemelding* fyri *feedback* og *tangentfjøl* fyri *keyboard*.

Hóast tann danska ávirkanin var stór bæði í Noregi og í Føroyum, var úrslitið av málrøktararbeiðinum ymiskt. Endin var, at norðmenn fingi tvey almenn skriftmálsbrigdi, bókmál og nýnorskt, meðan føroyingar fingi *ein* skriftmálsnorm. Men tað, sum síðan hendi,

24 Meira kann lesast um Ole Vig í Rødningen og Worren (2012).

25 Skandinavisman var ein romantisk rørsla í 1800-árunum, sum vildi menna tann mentanarlíga og málsliga felagsskapin millum tey skandinavisku málíni.

var, at føroyingar finga tvey brigdi av føroyskum: Eitt óformligt talumálsbrigdi við donskum orðum og eitt formligt skriftmálsbrigdi við føroyskum nýgerðum. Henda støða kann samanberast við ástøðið hjá Ferguson um skiftismáli (diglossi), har tvey brigdi av sama máli verða nýtt í sama málsamfelag, men í ymsum sosialum samanhangum (Hudson, 1999: 49-50)²⁶.

MIN-Verkætlanin (*Moderne importord i språka i Norden*²⁷), sum kannaði hugburð til og nýtslu av tøkuerðum í norðurlandamálunum, vísir, at umleið helvtin av norðmonnum tók undir við at gera nýggj norsk orð fyri tøkuerð í kanning av medvitaðum hugburði. Umleið ein triðingur var ímóti (Kristiansen og Vikør, 2006: 222). Hinegin vísti hugburðskanningin av ómedvitaðum hugburði til ensklitaða málnýtslu (tann sonevnda grímukanningin²⁸), at norðmenn vóru teir mest enskvinarligu av øllum norðbúgvum (Selback og Kristiansen, 2006: 81).

1.12.3. Íslendsk purisma

Í Íslandi varð purisman fyrstu ferð orðað sum almenn hugsjón í blaðnum hjá Lærdómslistafelagnum í 1779. Har verður sagt, at íslendingar eiga at gera nýggj orð at seta í staðin fyri tey fremmandu, sum eru komin inn í málið. Í endamálsorðingini hjá felagnum stendur m.a., at felagið skal varðveita tað norrøna málið reint og royna at lúka burtur fremmand orð og orðingar, sum eru farin at skemma málið. Tí eigur felagið ikki at nýta fremmand orð um virksemini og amboð, um so er, at gomul hóskaði orð finnast. Roynt eigur at verða at gera nýggj orð at seta í staðin fyri tey fremmandu og at fara væl um málið og tær reglur, sum frá fornari tíð hava eyðkent íslendskt. Tey nýggju orðini eiga at verða lýst væl og virðiliga, so fólk vita, hvat tey merkja. Men so verður lagt afturat, at ikki er neyðugt at lúka burtur gomul tøkuerð, sum hava verið í málinum frá 1200- og 1300-árunum, um so er, at onnur betri og vakrari íslendsk orð ikki

26 Meira kann lesast um hetta í Møllebro (2012) og Thomsen (1992 og 1993).

27 Meira kann lesast um verkætlanina í Sandøy (2009).

28 Í hesi kanningini skuldu heimildarfólk meta um nakrar persónligar eginleikar hjá einum upplesara, sum las sama tekst upp í tveimum umförum. Í øðrum upplestrinum vóru nøkur ensk orð sett inn, og í hinum vóru tilsvareandi norsk orð sett inn.

finnast í málinum. Her er sostatt ikki talan um stranga afturlítandi purismu, men heldur um okkurt slag av konservativari purismu.

Men tann íslenska purisman er elligomul. Longu í teirri fyrstu málfrøðiligu ritgerðini, sum varð skrivað umleið 1140, sæst purisman í verki, tí har nýtir høvundurin íslensk frøðiorð fyri *vokal* og *konsonant*, nevniliga *raddarstavur* og *samljóðandi* (Benediktsson, 1972).

Umframt undangongumenninar í Lærdómslistafelagnum og upplýsingarmenn vóru tað lærarar, sum týddu lærubøkur til íslendskt, ið á tann hátt myndaðu yrkisorð í sínum lærugreinum. Hesir menninar stóðu ikki á berum í sínum arbeiði, tí teir høvdu eina aldagamla siðvenju at byggja á, og teir vóru ongantíð ósamdir um ta puristisku leiðina í íslenskum málrøktararbeiði. Hinvegin kundu íslendingar í 1800-árunum vera ósamdir um, hvussu bendingar og stavseting skuldu vera, t.e. hvussu forn formlæran skuldi vera og um stavsetingin skuldi byggja á framburð ella upprunafrøði. Men hesin spurningurin er ikki so einfaldur, tí ein stavseting er ikki antin ljóðfrøðilig ella upprunafrøðilig. Tann íslenska stavsetingin er ikki ljóðfrøðilig burturav, t.e. at ikki verður skrivað nevt eftir framburðinum eins og hjá Svabo og Schrøteri. Men hon er lutvíst upprunafrøðilig, t.d. verða *y* og *y* nýtt í stavsetingini, hóast ávikavist *i* og *y* og *i* og *y* eru fallin saman í framburði. Kjakið um stavsetingina kenna vit aftur í føroyskum, tá ið stríð tók seg upp um aldarskiftið 1800-1900: Skuldi stavsetingin vera upprunafrøðilig ella ljóðfrøðilig²⁹. Dansk var ongantíð alment mál í Íslandi, hvørki í kirkju, skúla ella hjá dómssvaldinum, og skriftmálið hevur altíð verið íslendskt³⁰.

Í 1584 fingi íslendingar Bíbliuna týdda til íslendskt – týðarin var Guðbrandur Þorláksson (1541-1627), og í 1589 kom sálmaabókin á íslenskum. Málið í Bíbliuni fekk stóran týdning sum fyrimynd, og ein ikki minni fyrimynd var samtíðarmaður Guðbrands, Arngrímur Jónsson (1568-1648), nevndur Arngrímur lærði, sum í 1609 segði, at ikki var neyðugt hjá íslendingum at apa seg eftir dønum ella týskarum í talu og skrift, men heldur at leita eftir fyrimyndum í tí ríkidømi, sum var at finna í móðurmálinum.

Lógarmálið var frá byrjan íslendskt, men frá seinna helmingi av 1600-árunum undir einaveldinum og seinni vórðu íslenskar lógir

29 Meira kann lesast í Þráinssyni o.ø. (2012: 374-392).

30 Persónligt samskipti við Hóskuld Þráinsson, 5. mars 2020.

minni og minni nýttar, og í 1700-árunum var ein stórir partur av lógarmálinum litaður av latínskum og donskum. Upplýsingartíðin í 1700-árunum hevði við sær, at purisman gjørdist sjónlig, tí at endamálið var at náa út til almenningin, og tað gjørdist best við at nýta heimlig orð í staðin fyri latínsk og griksk orð.

Men tað var eisini móttøða móti purismuni í Íslandi. T.d. mæltu lögfrøðingurin Sveinn Sölvason (1722-1782) og rektarin í Skálholti Bjarni Jónsson (1753-1781) til, at danskt átti at verið tikið í nýtslu í Íslandi í staðin fyri íslenskt. Hjá teimum hevði trúskapur til kongs og tað upplýsta einaveldið og hugmyndin um *eitt* ríki undir sama kongi størri týðning enn tey málsligu og tjóðskaparligu virðini. Somu støðu hevði Svabo til málstøðuna í Føroyum (meira um tað seinni).

Tá ið sagt verður, at Lærdómslistafelagið fekk so stóran týðning fyri íslenska purismu, skal tað skiljast á tann hátt, at tað blaðið, sum felagið gav út, hevði purismuna sum stevnumið. Tað vóru ikki orðini í sjálvum sær, sum fingu týðning fyri eftirtíðina, men heldur tað, at her var ein politikkur settur út í kortið, sum íslendingar síðan hava hildið seg til. Eftir Lærdómslistafelagið vóru tað aðrir felagsskapir, ið eisini fingu stóran týðning fyri orðapurismuna í Íslandi, t.d. Hið íslenska landsuppræðingarfélag, sum var eitt upplýsingarfelag, og Hið íslenska bókmenntafélag í byrjanini av 1800-árunum. Tann puristiska rørslan fekk dyggan stuðul frá tí danska málvísindamanninum Rasmusi Kristiani Rask (1787-1832), sum var í Íslandi hesa tíðina. Hann eggjar íslendingum til at halda fram við heimligari orðagerð. Í 1811 skrivur Rask (1811: IX):

Íslandsken udmærker sig (...) ved Bekvemhed til at danne Ord, ved Rigdom og Bøjelighed fremfor det nuværende Danske, der har tabt saa meget af sin fordums Herlighed. Som en Følge heraf overgaar det de fleste om ikke alle vesteuropæiske Sprog i Renhed og Originalitet.

Í Bessastaðaskóla eydnaðist lærarunum Sveinbjörni Egilssyni (1791-1852) og Hallgrími Scheving (1781-1861) at menna fatanina hjá næmingunum fyri íslenskar orðagerð. Og stóran týðning fekk felagið og tíðarritið Fjølñir (1835-1847) og Fjølñismenn í royndunum at fáa undirtøku fyri purismuni. T.d. vórðu í 1800-árunum gamlar

bøkur frá 1700-árunum givnar út aftur – reinsaðar fyrri lágtýsk orð, t.d. *anbefala*, *anvísning*, *bedraga*, *bevísing*, *bífala*, *erklera*, *erlegur*, *forakt* (Sigmundsson, 2003). Úrslitið av teirri gomlu puristisku siðvenjuni í Íslandi er, at samanborið við onnur mál eru fá tøkuorð í formligum íslenskum skriftmáli í dag.

Veturliði Óskarsson vísir á, at frá umleið 1400 og nakrar øldir fram vóru nógv lágtýsk tøkuorð í íslenskum, t.d. orð við forskoytinum *be-/bí*: *bíhaga*, *befala* og *beryktaðr*. Tey flestu av hesum orðum vóru komin úr donskum. Umleið 300 orð við hesum forskoyti eru at finna í seðlasøvnum á *Orðabók Háskólans*. Hetta bendir á, sigur hann, at hesi orð hava verið vanlig í íslenskum í eldri tíð. Í 19. øld minkaði talið á slíkum orðum, m.a. tí at málrøktin royndi at forða fyrri, at tey vórðu nýtt (Óskarsson, 2015). Í hesum sambandi kunnu vit samanbera við orðabókina hjá Svabo (tey elstu handritini eru frá 1770'unum), sum hevur 33 orð, sum byrja við *be-*, meðan *Færøsk Anthologi* hundrað ár seinni (1889) bara hevur sjei orð við hesum forskoyti. Orsøkin er ikki, at talið av hesum orðum var minkað hetta tíðarskeiðið, men at málhugburðurin var broyttur.

1600- og 1700-árin verða nevndar tær donsku øldirnar í Íslandi, tí tá hevði danskt stóra ávirkan har, serliga vegna tann danska einahandilin frá 1602. Tað danska einaveldið varð sett í gildi í Íslandi í 1662. Eftir 1760 gjørdist tað vanligt, at danskir keypmenn búðu í Íslandi um veturin. Hetta hevði við sær, at málið hjá teimum íslensku embætismonnunum var nógv ávirkað av donskum. Danskir keypmenn og teirra umboðsmenn, teir sonevndu faktorarnir, høvdu stóra ávirkan á teimum støðum, har ið skipini lögdu at. Í keypstøðunum tosaði yvirstættin ofta danskt ella dansklitað íslenskt (Ottósson, 1990: 57-61). Hinvegin var skúla- og rættarmálið íslenskt. Ein onnur orsök til tað danskliga málið í Íslandi var, at nógvir íslendingar høvdu fingið útbúgving í Danmark. Tað vóru bæði embætismenn so sum dómárar, sýslumenn og prestar, men eisini handverkarar av ymsum slag. Hinvegin var málið hjá fólki á bygd ikki so nógv ávirkað av donskum (Sigurgestsdóttir, 2010).

Í fyrri helvt á 1800-árunum fór purisman av álvara at blóma í Íslandi, og íslendingar fóru av álvara undir at endurnýggja orðfeingið, sum skuldi avloysa tøkuorðini, serliga tey donsku tøkuorðini. Broytingar fóru fram

í stíli. Hinvegin bendir ein nýggj kanning á, at setningsbygnaðurin ikki var fyri so stórum broytingum (Viðarsson, 2019). Tann stóra broytingin, sum fór fram í 1830'unum og 1840'unum, var væl stuðlað av tjóðskaparkenslu og romantikkini. Hetta rákið, sum var komið sunnan av meginlandinum, hevði serliga stóra ávirkan á íslenskar studentar, sum um ta tíðina vóru í Keypmannahavn. Um hetta sigur Auður Hauksdóttir (2001: 22-23):

Herved startede for alvor den proces, som i de følgende årtier førte til en stadig forøget bevidsthed blandt islændingene om modersmålet's rolle i den nationale kamp og dets betydning som symbol på national identitet. Paradoksalt fik denne proces en særlig grobund i København, næret af de islændinge, som kontrastivt kunne vurdere situationen i deres hjemland.

Henda støða er átøk teirri føroysku, tí at tann tjóðskaparlíga vekingin í Føroyum byrjaði millum føroyskar studentar í Keypmannahavn í seinna parti av 1800-árunum. Tað er lítið at ivast í, at teir føroysku studentarnir hava verið ávirkaðir av íslendingunum.

Samfelagsbygnaðurin í Íslandi broyttist nógv í seinnu helvt av 1700-árunum, tá ið býirnir fóru at vaksa, og tað styrkti støðuna hjá donskum við eini miðsavnan av tí danska embætisvaldinum, serliga í Reykjavík. Eftir at Reykjavík í 1787 varð vorðin keypstaður, vaks býurin skjótt, og sum frá leið, fekk danskt ávirkan á íslenskt har í býnum. Auður Hauksdóttir (2001: 19) sigur soleiðis:

Byudviklingen var et nyt fænomen i Islands historie. I byerne (...) boede de fleste danskere, og her dannedes der en særlig grobund for dansk sprog og kultur. Det gjalt især Reykjavík. (...) I Reykjavík var på ét sted centreret landets vigtigste institutioner, som blev ledet enten af danskere eller af islændinge, som beherskede og brugte dansk i flere sammenhænge. Der opstod derfor en embeds- og handelsstand, som enten havde dansk som modersmål eller havde lært sig dansk og havde dansk kultur som forbillede. Da de samtidig indtog de betydeligste magtpositioner, fik de stor indflydelse i landet.

Íslenskt var eins og føroyskt nógv blandað við danskt í 1700- og 1800-árunum. Kjartan G. Ottóson sigur, at Reykjavík um hesa tíðina var ein hálvdanskur býur. Har, sum íslendingar og danir komu saman, varð danskt ofta nýtt. Umrøður í býráðnum fóru fram á donskum, og í barnaskúlanum varð í stóran mun undirvíst á donskum í tíðarskeiðinum 1830-1848 (Ottóson, 1990: 58). Hinvegin heldur Höskuldur Þráinsson, at tann danska ávirkanin á íslenskt og føroyskt var minni enn ofta hildið hvat setningsbygnaði viðvíkur (Þráinsson, 2000).

Rasmus Rask, sum var í Íslandi í byrjanini av 1800-árunum, væntaði ikki, at íslenskt fór at hóra undan sum mál, tí at talumálið í Reykjavík var so nógv litað av donskum. Hann helt, at um hetta skilið helt fram, fór eingin í Reykjavík at skilja íslenskt um hundrað ár, og neyvan nakar í øllum Íslandi um tvey hundrað ár (Rask, 2002: 86). Hesin spádómur minnir nógv um tað, sum Svabo segði um føroyskt nøkur ár frammanundan, nevnliga at føroyskt var so blandað við danskt, at tí neyvan stóð til bata.

Í doktoraritgerð síni *Purism på glid?* viðger Håkan Jansson (2015) spurningin, um tann íslenska purisman viknar. Við at kanna tíðindatekstir, bloggar og kjattsíður umframt dømi um óformligt íslenskt útvarpsmál frá trimum tíðarskeiðum (1990, 2000 og 2010) kemur hann til ta niðurstøðu, at (Jansson, 2015: 95):

Vi idag kan se tendenser till förändrade ordbruksmönster i isländskan. Tanken är att förändringen har tagit sig uttryck i att lånord används på ett sätt som står i strid med en hittills förhållandevis stark puristisk tradition samt att ord som i huvudsak betraktats som talspråkliga idag allt oftare ses i skrift.

Her er helst talan um ensk tøkuerð í íslenskum. Vit uppliva tað sama í Føroyum, nevnliga at alt fleiri beinleiðis talusendingar við óformligum málburði og ofta nógvum tøkuerðum avloysa sendingar við upplestri við formligum málburði.

Áðurnevnda hugburðskanning, MIN, vísti, at íslendingar vóru puristiskir, tá ið teir vórðu spurdir beinleiðis um hugburð til purismu. Umleið 65% av íslendingum vóru samdir um, at nýggj orð áttu at verða gjørd fyri tøkuerð, sum komu inn í íslenskt, tá ið teir vóru medvitaðir

um spurningin. Tað tilsvarendi talið í Danmark var 31% (Kristiansen og Vikør, 2006: 216, 225). Hinvegin miseydnaðist kanningin av ómedvitaðum hugburði hjá íslendingum (grímukanningin), tí at heimildarfólkini finga varhugað av, hvat kanningin snúði seg um, og tá ið tað hendir, er grundarlagið undir slíkum óbeinleiðis kanningum burtur. Tað sama hendi eisini í teirri føroysku grímukanningini³¹.

1.12.4. *Donsk purisma*

Danir finga av álvara áhuga fyri purismuni miðskeiðis í 1700-árunum. Íblásturin kom úr Týsklandi, og í byrjanini og fram til miðjuna av 1800-árunum var tann danska purisman serliga vend móti fronskum orðum og í minni mun móti týskum. Hjá teimum elstu puristunum vóru norskt og føroyskt at rokna sum danskar dialektir, meðan íslendskt varð roknað sum eitt sjálvstøðugt mál. Tí eru norsk orð at finna í orðabókini hjá Moth (1649-1719). Í sambandi við tær tjóðskaparligu reimingarnar í 1800-árunum, vaks mótstøðan móti týskum orðum í donskum. Yvirstættin tosaði ofta týskt, og eitt orð sum *Geburtsdag* (føðingardagur) var ofta at hoyra í 19. aldar donskum³².

Hóast danir ikki verða hildnir at vera puristar í dag, hevur purisman kortini verið frammarlaga í donskum málkjaki fyrr í tíðini. Í 1663 segði Peder Syv (1631-1702), at danskt var „beladet med ny krankhed/ det er gandske fuldt af Frandsoser“ (Jacobsen, 1973: 20). Orðið *Frandsoser* var eitt niðrandi orð um fronsk tókuorð. Peder Syv kunnu vit kalla íhaldssaman purist, tí hann góðtók tey gomlu tókuorðini í donskum, men var ímóti at taka nýggj inn. Hann hevur í bókini *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog* (1663) ein lista við donskum nýgerðum, sum hann helt kundu koma í staðin fyri tókuorð. Á hesum lista finna vit m.a. *Fodfolk* fyri *Infanteri*, *Rytteri* fyri *Cavalleri*, *Hær* fyri *Armée* og *en hob krigsfolk* fyri *Troop*.

Orðaskiftið um danskt tá í tíðini vísir, at danir høvdu sum fyrimyndir nakrar av teimum hugsjónunum, sum vóru eyðkendar fyri tann klassiska retorikkinn. T.d. varð sagt, at teir høvundar, ið skrýddu síni rit við tókuorðum, skemdu málið og gjørdur gjøldur burtur úr tí og

31 Meira kann lesast um grímukanningar á s. 213.

32 Persónligt samskipti við Micheal Lerche Nielsen 6. mars 2020.

at einki „var mere urent, uædelt eller hæsligt end disse personers dansk“ (Jacobsen, 1973: 19).

Ludvig Holberg (1684-1754) tók undir við hugmyndini um eitt ‘reint’ danskt mál (Jacobsen, 1973: 22). At hann tók undir við purismuni vísir tann sannroynd, at hann skifti nøkur latínsk og fronsk tøkuerð út í nýútgávum av sínum eldru verkum.

Ein annar kendur dani, ið hevði áhuga fyri purismuni, var alisfrøðingurin H.C. Ørsted (1777-1851), sum gekk á odda í tí danska málreinsingararbeiðinum. Hann helt, at neyðugt var at hava dansk yrkisorð, so at tey vísindaligu úrslitini kundu røkka út til tað vanliga fólkið. Her síggja vit, at purisman og upplýsingarhugmyndin hingu óloysiliga saman. Av orðum, sum H.C. Ørsted gjørdi, eru orðini *il(d)t* og *brin(d)t* (fyri *oxygen* og *hydrogen*) tey kendastu – hesi orðini eru navnorðagerðir av teimum donsku orðunum *ild* og *brind* (*brænd*) við at seta eina *t*-avleiðslu upp í endan. Ørsted hevur uttan iva verið stoltur av sínum orðum og vildi tí fegin vísa Rasmusi Rask tey, men Rask var ikki serliga hugtikin av hesum orðum, tí – sum hann sigur – tey stríddu móti tí mynstrinum, sum dansk orð vanliga vórðu gjørd eftir. Rask sigur soleiðis um hesi orð (Rask, 2002: 74):

Det er altså *om ikke imod*, så dog heller ikke efter nogen forhåndværende lighedsregel [analogi] i sproget. Alle ord på *t* er sikkert enten dannet af tillægsord eller gerningsord [verber] og betegner snarere en abstrakt egenskab, eller virkning, end et konkret grundstof. Har jeg ikke fejlet deri, kan vel ordet næppe passere for godt dansk. Men det er lettere at rive ned end at bygge op; jeg må tilstå der har intet andet kunnet falde mig ind end at tage det samme ord *ild*, i en anden ældre form og tillægge det vilkårligt en sådan betydning.

Av donskum nýgerðum frá 1700-árunum kunnu nevast: *afdraabe* fyri *destillere*, *Fjederkraft* fyri *elasticitet* og *Høre-Sal* fyri *auditorium*. Seinni fóru danir undir at gera nýggj dansk yrkisorð, mest í náttúruvísindum³³.

Ein av teimum donsku puristunum frá 1700-árunum var Frederik Christian Eilschov (1725-1750). Hann gjørdi nógv dansk orð, serliga vóru tað týðingaralán úr týskum. Nevast kunnu: *sandsynlig* (tý. *wahr-*

33 Meira kann lesast um danska purismu í Skautrup (1953: 143-153).

scheinlich), *sædelighed* (tý. *Sittlichkeit*), *virksomhed* (tý. *Wirksamkeit*). Eisini varð roynt at fáa *bogsal* í nýtslu fyrir *bibliotek* og *fornuftslære* fyrir *logik*, men tað eydnaðist ikki. Nýgerðir, sum í dag hoyra til tað virkna danska orðfeingið, vóru møttar við mótstöðu í samtíðini, t.d. *bestræbelse*, *beundring*, *fornemmelse*, *genstand*, *ærefrygt* og *overdreven* (Andersson, 2018: 319).

Ein av puristunum í 1800-árunum var Hans Dahl (1830-1921), sum skrivaði *Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål* (1875). Hann royndi at fáa gomul og gloymd donsk orð í nýtslu í staðin fyrir tókuorð. Hans Dahl firdi ikki fyrir at taka gomul norrøn orð, sum hann ikki hevði funnið í gomlum donskum, inn í danskt, t.d. *hjal* (før. *hjalli*) fyrir *tribune* og *huskud* (før. *hugskot*) fyrir *indfald*. Hans Dahl legði eisini eftir gomlum tókuorðum, sum danir ikki uppfataðu sum fremmand. T.d. skeyt hann upp at broyta *skorsten* til *røgpibe*, *skulder* til *aksel*, *hærde* (før. *akslar*, *herðar*) og *skræk* til *rædsel* (før. *rædsla*). Hann gjørdi eisini nýggj orð sjálvur, t.d. *gangsål* fyrir *sandal*. Serliga legði Hans Dahl eftir lágtýskum orðum við *an-*, *be-* og *er-*; t.d. skeyt hann upp at broyta *anbefale* til *fororde*, *berømt* til *navnkundig* og *erindre* til *ihukomme*.

Í 1800-árunum fekk tann skandinavistiska hugsjónin ein vissan týdning fyrir danir við hugsjónini um eitt felags skandinaviskt orðfeingi. Hugsjónin var, at tess ‘reinari’ tað danska málið var, tess tættari var tað at fornmalinum og harvið tí málsliga felagsskapi, sum eina ferð hevði verið í Norðurlondum. Ein partur av skandinavismuni var at menna eitt skriftmál við einum felags skandinaviskum orðfeingi. Roynt varð t.d. at fáa svensk orð av norrønum uppruna at avloysa donsk orð av fremmandum uppruna og donsk orð av norrønum uppruna at avloysa svensk orð av fremmandum uppruna. Teir donsku puristarnir skutu upp, at t.d. orðini *damp*, *mangel* og *gemytlig* áttu at verið avloyst av teimum svensku orðunum *ånga*, *brist* og *trevlig*, og at svensk orð sum t.d. *ungefär*, *bihang* og *angenäm* skuldu verið avloyst av teimum donsku orðunum *omtrent*, *tillæg* og *behagelig* (Jacobsen, 1973: 32). Orsøkin til hesa hugsjón var óttin fyrir týskari ávirkan á tey skandinavisku málini. Skandinaviskir málfrøðingar hildu, at tey skandinavisku málini

stóðu seg betur, um tey stóðu saman móti einum felags ‘figginda’. Men henda hugsan gjørdist ongantið meira enn ein bjørt hugsjón³⁴.

Í 1901 gav tann danski lögfrøðingurin Ernst Møller (1860-1916) út eina bók við nógvum donskum nýgerðum. Men samanborið við teir eldru puristarnar legði hann dent á orðagerð við avleiðslum heldur enn samansetingum. T.d. skeyt hann upp *blidme* fyri *blidhed* og *løft* fyri *elevator*³⁵. Tann danski málvísindamaðurin Otto Jespersen (1860-1943) var hugtikin av hesum orðagerðum og gjørdi sjálvur nøkur orð eftir sama leisti, t.d. *samfat* fyri *resumé* og *tyd* fyri *betydning*. Men hesi orð komu ongantið í nýtslu í donskum (Jacobsen, 1973: 34).

Í 1941 varð felagsskapurin *Dansk Forening til Nordisk Sprogøgt* stovnaður. Endamálið var at varðveita og styrkja tey norðurlendsku eyðkennini í donskum og at fremja ta norðurlendsku málfatanina. Hesin felagsskapur gav út eina árbók og eitt tíðarrit undir heitinum *Vort nordiske Modersmål* 1942-1951 við m.a. norðurlenskum orðalistum. Dentur varð lagdur á at gera nýggj donsk orð við støði í gomlum donskum og skandinaviskum orðum. T.d. varð skotið upp at skifta orðið *begejstring* út við *ildhu* (før. *eldhugi*), *forskel* við *skelned* (før. *skilnaður*), *alkohol* við *rusdrik* (før. *rúsdrekka*). Teir donsku skandinavistarnir skutu t.d. upp, at tað skandinaviska orðið fyri *skjaldbøka* skuldi vera *skjoldpadde*, sum kundi roknast sum ein felagsformur fyri sv. *sköldpadda*, da. *skildpadde*, nýno. *skjelpadde* og bókm. *skilpadde*.

MIN-kanningin vísir, at danir ikki vóru serliga puristiskt sinnaðir, tá ið teir beinleiðis vórðu spurdir um purismu í donskum. Umleið 31% søgdu seg taka undir við purismuni, meðan sløk 60% vóru ósamd (Kristiansen og Vikør, 2006: 225). Hinvegin vísti grímukanningin tað øvuta: At danir mettu ta donsku grímuna hægri enn ta ensku og vóru teir mest puristisku í allari grímukanningini (Kristiansen, 2006: 165). Vit kunnu siga, at danir bólta rút í spurninginum um purismu: frá at vera liberalistar í meiningakanningini til puristar í grímukanningini.

1.12.5. *Svensk purisma*

Purisman í Svøríki gongur aftur til 1500-árini. Í 1526 fingur sviar

34 Meira kann lesast um skandinavismuna í Skautrup (1953: 159-160).

35 Samanber tað føroyska orðið *lyfta* fyri *elevator*.

sína týðing av Nýggja testamenti og í 1541 fingur teir Gustav Vasa Bíbliuna. Bíbliutýðingin fekk stóran týðning fyri ta svensku stavsetingina og í ein vissan mun fyri bending og hevði tí týðning í standardiseringini av svenskum skriftmáli. Í 1570'unum og 1580'unum fingur svenskir prestar boð frá myndugleikunum um, at teir helst í staðin fyri donsk, týsk og latínsk orð skuldu nýta svensk orð (Brunstad, 2001: 187). Tá ið nú sviar høvdu fingið Bíbliuna á móðurmálinum, var tað natúrligt, at prestarnir nýttu tað orðfeingið, sum var í Bíbliuni. Í 1600-árunum kom tann statsstýrda málrøktin týðiliga til sjóndar, við tað at myndugleikarnir broyttu kansellimálið. Frammanundan hevði ein kansellistilur ment seg, sum var øðrvísi enn bíbliumálið. Í tí gamla kansellimálinum var t.d. *e*-endingin vanlig, bæði í sagnorðum (t.d. *kaste*), í veikt bendum navnorðum (t.d. *gate*) og í hjáorðum (t.d. *ille*), meðan bíbliutýðingin nýtti *-a* (*kasta*, *gata*, *illa*). Avleiðingin var, at *-a*-endingarnar komu inn í kansellimálið. Hetta hevði helst samband við, at kanselliið í 1612 varð umskipað og fekk nýggja fyriskipan. Ein av orsökunum var helst málslig patriotisma hjá elituni og ynskið um at eyðmerkja svenskt í mun til danskt. Sviar høvdu stóran áhuga fyri orðfeinginum, og nógv varð kjakast um, hvussu orðfeingið kundi økjast: við at kveikja lív aftur í forn orð, at taka orð úr dialektunum inn í skriftmálið, gera nýggj orð við heimligum orðlutum ella at taka inn fremmand orð. Úrslitið var ein blandingur av øllum.

Ein av teimum svensku puristunum var Haqvin Spegel (1645-1714). Hann royndi at taka gomul íslensk orð inn í svenskt, summi í íslenskum formi, onnur eitt sindur atlagað at svenskum. Í íslenskum formi hevði hann, t.d. *illur* ('illur'), *illskiptin* ('ólagaligur'), *illudligr* ('illhugaður'), og í atlagadum formi, t.d. *illmänne* ('ótýggi'), *illgirne* ('illvilji'). Men hesi orð fingur ikki fótin fyri seg í svenskum (Hannesdóttir, 2007: 131).

Tann svenska purisman í 1700-árunum var serliga vend móti latínskum og romanskum orðum og í minni mun móti týskum. Í einum orðalista frá 1716 við tøkuorðum í svenskum eru bara 20 orð av umleið 2800 leitorðum av týskum og hálendskum uppruna (Brunstad, 2003b: 154). Í 1801 komu reglur um stavseting av tøkuorðum, og grundsjónarmiðið var enn sum áður, at stavsetingin skuldi endurspegla

framburðin, tí skuldu sviar skriva *bank* fyri *banque*, *familj* fyri *famille*, *möbel* fyri *meubel* og *aktör* fyri *acteur*.

Í 1786 varð Svenska Akademien stovnað, og í § 22 í viðtøkunum verður sagt (https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/1._stadgar_for_svenska_akademien_2019_0.pdf):

Academiens yppersta och angelägnaste göromål är, att arbeta uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet, så uti Vetenskaper, som serdeles i anseende till Skaldekonsten och Vältaligheten uti alla thes tillhörande delar, jemväl uti then, som tjenar att tolka de Himmelska Sanningar

Orðið *renhet* sipar lutvíst til at finna fram aftur gomul orð, sum vóru farin úr nýtslu og lutvíst at áseta normar og at dyrka vakurleika sum fagurfrøðiligt hugtak.

Svenska akademiið fekk týdning fyri purismuna sum hugsjón í Svøríki, tí hon stóð beinleiðis sum skjaldarmerki hjá hesum virðiliga felagsskapi. Tað málpolitiska valdið hjá Svenska akademinum liggur fyrst og fremst í orðalistanum, sum akademiið gevur út, *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Fyri fyrstu útgávuni av hesum orðalista (SAOL 1874) stóð J.E. Rydqvist (1800-1877). Hann var konservativur viðvíkjandi stavseting og bending, men heldur frílyntari, tá ið tað ráddi um orðfeingið. Ein annar kendur 1800-tals puristur var Viktor Rydberg (1828-1895). Honum dámði væl at nýta gomul orð og dialektorð, og hann gjørdi eisini nýggj orð. Tað var hann, sum t.d. fekk orðið *dryfta* í brúk í svenskum við merkingini ‘kjakast’, væl stuðlað av at orðið frammanundan varð nýtt í donskum við somu merking. Annars var orðið *dryfta* kent í svenskum dialektum í merkingini ‘tína korn’ (sí SAOB.se). Eisini orðið *eldhåg* (før. *eldhugi*), sum ikki longur verður brúkt, kom frá Rydberg. Orðið *hørsal* (auditorium) er kent frá 1700-árunum (kanska lænt úr donskum *høresal*), og *dylík* er arvorð, sum er kent í miðaldarkeldum (sbr. før. *tílikur*), sum Rydberg helt kundi avloysa *sådan*. Eisini helt Rydberg, at arvorðið *tarva* (før. *tørva*) kundi koma í staðin fyri *behøva*. *Tarva* kann framvegis nýtast í ávísum stíllegum.

Rydberg var skandinavistur og hevði áhuga fyri gomlum felags

norðurlenskum orðum, og serliga var hann ímóti týskum orðum við forskoytunum *an-*, *be-*, *er-* og *for-*, tí, sum hann segði, tey fingu tann heimliga svenska klangin at vikna. Hann var eisini ímóti donskum tøkuorðum, tí hann helt, at nógv týsk orð komu inn í svenskt umvegis danskt.

Í byrjanini av 1900-árunum var tann svenska purisman í stóran mun vend móti donskum og norskum orðum í svenskum bókmentum. Hetta sæst t.d. í tíðarritinum *Språk och stil* frá 1900. Greinarnar í tíðarritinum høvdu stundum orðalistar við donskum tøkuorðum, sum vórðu nýtt í svenskum, stundum við uppskotum um nýgerðir, t.d. *klyvning* fyrri *spaltning*, *uppgörelse* fyrri *opgör* og *påverkan* fyrri *påverkning*. Ein áskoðan, sum vit kenna úr tí føroyska málkjakinum, kemur eisini fram í tí svenska kjakinum, nevnliga, at tað var ein vandi við donskum tøkuorðum, tí tey líkjast so nógv svenskum orðum, so at fólk ikki varnast tey. Sagt varð, at nógv dansk tøkuorð vóru óneyðug, tí í svenskum vóru tilsvarandi gomul orð frammanundan.

Ein orsök til henda áhuga hjá sviðum fyrri donskum og norskum tøkuorðum í svenskum kann hava samband við eina nýggja fatan fyrri teirri svensku tjóðini. Í 1808 tóku russar Finnland frá Svøríki, og í 1905 varð samveldið millum Noreg og Svøríki upployst, og eftir hetta vórðu tættari bond knýtt millum fólk, land, tjóð, mál og mentan í Svøríki. Og tað kann vera, at sviar undir hesum umstøðum í størri mun enn fyrr fóru at skilmarka seg sum sviar móttvegis teimum, sum líktust teimum mest, nevnliga dønnum og norðmonnum. Hetta er ein áhugaverdur tanki, sum Brunstad setur fram (Brunstad, 2003b: 163).

Síðst í 1800-árunum kom tann funktionella meginreglan inn í tað svenska málkjakið. Tað vóru serliga Elias Tegnér (1843-1928) og Adolf Noreen (1854-1925), sum umboðaðu hesa áskoðan. Tankin var, at málið skuldi vera eitt amboð hjá fólki, og sum fólkíð sjálvt hevði skapað. Tá ið reinleiki (í „renhet, styrka og höghet“) varð umrøddur í tí nýstovnaða Svenska Akademien, vóru meiningarnar ymiskar um, hvussu hetta skuldi tulkast: Var tað styrkin og ríkidømið í tí forna málinum ella í samtíðarmálinum? Í staðin fyrri at skapa eitt annað mál enn tað, ið fólkíð tosaði, royndu summir at standardisera og lýsa málið soleiðis, sum tað í roynd og veru varð nýtt. Hetta var grundarlagið undir teimum leiðreglum, sum Carl Gustaf af Leopold

(1756-1829) gjörði í 1801, og sum vit síggja aftur bæði hjá Tegnér og Norren. Leopold fekk stóran týðning fyri svenska stavseting við ritgerðini *Afhandling om Svenska Stafsättet* (1801), har ið tókuorð hava svenska stavseting, t.d. *butelj* og *sås* fyri *bouteille* og *sauce*.

Henda hugsan um málið sum amboð gekk beint ímóti teirri søguligumentanarligu málrøktarsíðvenjuni, sum verið hevði í Svøríki, og tí var purisman ikki longur ein sjálvsøgd meginregla, tí ofta kunnu tókuorð vera kendari og lættari at nýta enn arvorð, helt Tegnér. Noreen var eisini ímóti historisiteti og upprunafrøði sum meginreglu, tí sum hann segði, normurin skuldi ikki finnast í tí deyða skriftmálinum, men í tí livandi talumálinum. Noreen var ikki bangin fyri tókuorðum í svenskum: „Vi har icke för många lånord i svenskan – snarere för få“ (Brunstad, 2003b : 165). Noreen skilmarkaði ikki svenska purismu sum eina tjóðskaparliga ímynd ella við stoði í skandinavistiskum tonkum. Hann helt t.d., at tað var betri, at sviar læntu týsk orð enn íslendsk, tí at íslendskt lá bygnaðarliga longri burtur frá svenskum enn týskt, og tí kundu íslendsk tókuorð skapa trupulleikar í svenskum. Tað vóru serliga donsk og norsk orð, sum Noreen ávaraði ímóti, t.d. *utslag*, *utbyte*, *tränga til*, *styre*, *sans*, *pröfva* o.s.fr.

Tey fyrstu árin eftir annan heimsbardaga var svensk málrøkt nógv ávirkað av eini norðurlenskari hugsjón, har ið arbeiðt varð við at gera felags norðurlensk yrkisorð t.d. innan ferðavinnu, flogferðslu, post og veðurfrøði. Seinni kom tann funktionalistiska meginreglan inn aftur í svensku purismuna, serliga við Erik Wellander (1884-1977). Hansara meginregla var: skriva greitt, skriva einfalt, skriva stutt, skriva svenskt. Hetta minnir ikki sørt um hugsjónina hjá Tegnér og Noreen. T.d. sigur Wellander, at betri var at gjørt eitt nýtt orð fyri *pensjon*, heldur enn eitt atlagað skriftsnið, *þangsjon*.

Í 1960'unum kemur aftur ein broyting í hugburðin til málrøktina í Svøríki. Hugmyndin hjá málprofessaranum K.G. Ljunggren (1906-1967) var at halda svenskt reint. Hann sigur soleiðis (Brunstad, 2003b: 170):

Språkvård, sammanfattande benämning på all systematisk eller åtminsto medveten strävan att göra ett levande språk i något avseende bättre,

riktigare, ‘renare’, mera uttrycksfullt, mera lættlæst o.s.v. eller att skydda det f6r nyheter, som icke anses 6nskværdæ.

Umleið 1960 f6r áhugin hjá svenskum málpolitikarum at verða vendur móti teirri ensku og amerikansku ávirkanini. Hesin áhugin fyri anglosaksiskari ávirkan víðvíkti bæði málinum sum bygnaðarligari eind og sum samfelagsligum fyrirbrigdi. Í byrjanini var tað óttin fyri tí enska orðfeinginum, men so líðandi flutti áhugin seg yvir á trupulleikan við málsligum økissmissi. Tann svenski málvísindamaðurin Ulf Teleman (f. 1934) kundi í 1991 staðfesta, at á universitetinum í Lund varð undirvíst á enskum í t.d. læknafrøði, tøkni og náttúruvísindum, meðan svenskt varð nýtt í hugvísindum, samfelagsvísindum og lögfrøði.

Í 1970’unum kom tann demokratiska grundgevingin inn í orðaskiftið, tí tá ráddi meira um, at myndugleikarnir skuldu nýta eitt eyðskilt mál. Hetta var sostatt ein roynd at koma burtur úr tí tunga almenna kansellistílinum. Í 1990’unum var svenskur málpolitikkur vendur móti málsligum økissmissi og í minni mun móti fremmandum orðum og málbygnaðum.

Tá ið sviar beinleiðis vórðu spurdir um hugburð til purismu í MIN-kanningini, var úrslitið, at 43% vóru fyri at gera nýggj svensk orð fyri t6kuorðini, sum koma inn í málið og 39% vóru ímóti. Hini svaraðu ‘hvørki ella’ ella ‘ivist’ (Kristiansen og Vik6r, 2006: 228). Úrslitið av ómedvitaðum hugburði í grímukanningini vísti, at: „i de nordiske befolkninger, kan vi sige at danskerne fremstår som de mest engelsknegative, efterfulgt af færingerne. Omvendt fremstår finlands-svenskerne og nordmændene som de mest engelskpositive, efterfulgt af svenskerne“ (Kristiansen, 2006: 165). Tað merkir, at sviar l6gu í tí enskpositiva endanum.

Tann 7. desember 2005 samtykti svenski ríkisdagurin eina l6g um svenskan málpolitikk við fýra yvirskipaðum málum (www.isof.se/sprakpolitik/html):

- Svenskt skal vera h6vuðsmál í Sv6ríki.
- Svenskt skal vera eitt fullkomið og samfelagsberandi mál.
- Tað almenna svenska málið skal vera væl r6kt, einfalt og skilligt.

- Öll skulu hava rætt til mál: at menna og læra seg svenskt, at nýta sítt egna móðurmál og minnilutamál í Svøríki og at fáa møguleika til at læra seg fremmandamál³⁶.

1.12.6. *Finsk purisma*

Fínsk er eitt av málunum í Norðurlondum, men er ikki eitt norðurlandskt mál, tí tað hoyrir til eina aðra málætt enn tey norðurlandsku málini. Fínsk hoyrir til ta finsk-ugrisku málættina, meðan norðurlandamálini hoyra til ta indoevropeisku málættina. Í dag tosa umleið 5,5 milliónir fólk fínsk, har ið meginparturin býr í Finnlandi. Av fínksktalandi uttan fyri Finnland býr ein stórir partur í Russlandi, Estlandi og Svøríki. Umleið 90% av finnum hava fínsk sum móðurmál, meðan umleið 3,5% hava svenskt sum móðurmál³⁷.

Frá 1809 til 1917 hoyrði Finnland til Russland, men frammanundan (frá 1323-1809) var Finnland partur av Svøríki. Í 1919 lýsti Finnland seg sum sjálfstøðuga tjóð. Svenskt var tað einasta almenna málið í Finnlandi fram til endan á 1800-árunum, og hetta tíðarskeiðið hevði fínsk lága støðu. Men sum frá leið, vann fínsk sær støðu sum alment mál saman við svenskum.

Í seinmiðöld varð fínsk nýtt sum skriftmál í umsitingini. Av tí at umsitingin var í Turku, gjørdist tað vesturfínska málførið grundarlagið undir skriftmálinum. Í 16. øld fór fínsk at verða nýtt í størri mun sum skrivað mál. Mikael Agricola (uml. 1510-1557) myndaði ta finsku stavsetingina og týddi Nýggja testamentið til fínsk. Nógv varð skrivað av átrúnaðarligum og lögfrøðiligum bókmentum tær næstu øldirnar, men sum frá leið fekk svenskt støðu sum alment mál í Finnlandi, tí tað hevði hægri tign enn fínsk, og eisini eftir at russar høvdu tikið Finnland í 1809, var svenskt verandi tað almenna málið í Finnlandi og var eisini málið hjá yvirstættini.

Tann evropeiska tjóðskaparromantikkin hevði stóra ávirkan á menningina av fínkskum, tí tá vaknaði tað tjóðskaparliga medvitið hjá

36 Anna Helga Hannesdóttir skal hava stóra tøkk fyri góðar viðmerkingar til kapitulin um svenska purismu. Persónligt samskipti 2. apríl 2020.

37 Kapitulin um fínsk byggir á Vikør, 2001: 65-76; Häkkinen, 2004: 75-95; Hiidenmaa og Nouljärvi, 2004: 253-274; Koivusalo 1983; Hakala 2007; <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2836>; Martina Huhtamäki skal hava tøkk fyri góðar viðmerkingar í persónligum samskipti 16. mars 2020.

finnum. Eitt tað týðningarmesta finska mentanarliga tjóðareyðkennið var útgávan av tjóðkvæði finna *Kalevala*, sum Elias Lönnrot (1802-1884) gav út í 1835. Lönnrot verður sagdur at vera skriftmálsins annar faðir eftir Agricola. Bulurin í hansara finska skriftmáli vóru tær vesturfinsku dialektirnar, samstundis sum hann tók nógv orð úr teimum eysturfinsku dialektunum inn í sín skriftmálsnorm. Hansara normur er í dag grundarlag undir tí nútímans finska skriftmálinum.

Finnar royndu at fáa finskt góðkent á jøvnum føti við svenskt, og í 1863 var finskt javnsett við svenskt undir tí russiska sarinum Aleksanduri II. Tá var finskt alment tryggjað sum mál í Finnlandi. Ein finnsktalandi yvirstætt kom nú fram, og finskt varð nýtt á øllum stigum í undirvísingini, og øll finga undirvísing í finskum. Viðvíkjandi orðfeinginum lögdu finnar seg á tann puristiska bógvin, og tá ið Finnland gjørdist sjálvstøðug tjóð í 1919, gjørdust finskt og svenskt javnbjóðis mál í Finnlandi.

Samstundis sum finskt styrkti sína støðu sum alment mál í Finnlandi, var neyðugt at menna tað finska orðfeingið. Hugsjónin var, at øll hugtøk og fyribrigdi skuldu kunna verða umrødd við finskum orðum. Grundgevingarnar fyri at gera finsk orð at seta í staðin fyri tøkuerð vóru, at tey finsku orðini eru løtt at úttala, skriva og benda, og merkingarnar eru ofta gjøgnumskygdari enn tøkuerðini eru. Ein týðandi partur í finskum málpolitikki er at reinsa út tær sonevndu sveisismurnar, t.e. orð og bygnaðir, sum eru komin úr svenskum, tí svenskt verður hildið at vera ein hóttan móti finskum. Finsk orð kunnu bygnaðarliga býttast sundur í tríggjar bólkar:

1. Grundord, t.d. *kala* ‘fiskur’ og *pesä* ‘reiður’
2. Avleiðslur, t.d. *kalastaa* ‘fiska’ og *pesiä* ‘eiga, byggja reiður’
3. Samansett orð, t.d. *kalakauppa* ‘fiskahandil’ og *linnunpesä* ‘fugla-reiður’.

Tey ósamansettu grundorðini mynda sjálva beinagrindina í orðfeinginum, og ein partur av hesum orðum eru elligomul uralsk arvorð. T.d. funnust orðini *kala* og *pesä* longu í tí uralska frummálinum, og tey eru varðveitt í fleiri túsund ár.

Av tí at finskt kann gera orð við avleiðslum, hava finnar stórar

møguleikar at menna sítt orðfeingi á heimligum støði. Vit kunnu taka orðið *kirja* ‘bók’ sum dømi (Häkkinen, 2005: 92).

Talva 1: Finsk orð við avleiðslum.

kirja	bók
kirjoittaa	skriva
kirjailija	rithøvundur
kirjasto	bókasavn
kirjoitus	skrivng
kirjoittaja	skrivari, høvundur
kirjoitella	(vera í holt við at) skriva
kirjoitelma	skrift, grein
kirjallinen	skrivligur, bókmentaligur
kirjallisuus	bókmentir
kirje	bræv
kirjoitin	prentari
kirjoittautuminen	innskriving
kirjain	bókstavur
kirjaimisto	stavrað

Umleið helvtin av grundorðunum í finskum eru arvorð komin úr uralskum³⁸, meðan hin helvtin eru tøkuorð. Í finskum finnast elligomul norðurlendsk tøkuorð t.d. *kuningas* (norr. *konungr* ‘kongur’), *ruhtinas* (germ. *druhtinaz*, ‘drottur’), *sairas* ‘sjúkur’ (germ. *sairaz*, ‘sár’), *siima* ‘(fiski)snøri’ (ísl. *sími* ‘telefon’), *ranta* (germ. *stranda*, ‘strand’).

Seinni í tíðini hevur finskt fingið nógv tøkuorð úr svenskum. Hetta eru orð, sum t.d. viðvíkja arbeiðslívi, mati, klæðum, bygging, útbúgving, samfelagslívi og mentan. Finskt hevur í næstan túsund ár livað lið um lið við svenskt, og svenskt er framvegis annað av tjóðarmálum Finnlands. Hóast finskt og svenskt hoyra til hvør sína

38 Tann uralska málættingin umfatar skyld mál, sum vórðu talað í norðara parti av Ural umleið 3000 ár f. Kr. Ein grein av hesi málætting eru tey finsk-ugrisku málini, t.e. finskt, estiskt, ungarskt og sámiskt.

málætt, forðar það ekki fyri, at tókuorð verða lænt báðar vegir. Svenskt hefur eisini lænt nokkur orð úr finskum, t.d. *pojke* (fi. poika ‘drongur’) og *känga* (fi. kenkä ‘skógvur’). Tókuorðini verða lagað at ljóðbygnaðinum í finskum, t.d. verða hjáljóðabólkar í forljóði einfaldaðir (t.d. *str-* > *r-*: *stranda* > *ranta* ‘strond’).

Sum dømi um atlagað tókuorð í finskum kunnu vit nevna: *appelsiini* ‘appilsin’, *banaani* ‘banan’, *kaakao* ‘kakao’, *meloni* ‘melón’, *sitruuna* ‘sittrón’, *kahvi* ‘kaffi’, *tee* ‘te’ *viini* ‘vín’, *kitara* ‘gittari’, *pankki* ‘banki’, *katu* ‘göta’, *kasetti* ‘kassetta’. Tað kann vera trupult at avgera, hvaðani tókuorðini eru komin, men sum oftast munnu tey verða komin umvegis svenskt. Serliga í 1800-árunum, men eisini seinni, hefur verið roynt at avmarka nýtsluna av tókuorðum og í staðin gera finsk orð. Eins og í føroyskum verður úrslitið ofta, at tað eru tvey orð um sama fyrbrigdið. Fleiri vísindagreinar hava bæði eitt altjóða og eitt finskt orð, t.d. *juridiikka* og *oikeustiede* ‘løgfrøði’, *psykologia* og *sielutiede* ‘sálarfrøði’. Tað finska orðið fyri telefon er *puhelin* av *puhua* ‘tala’ (sí Koivusalo, 1983 og Hakala, 2007).

Hugburðskanningin í MIN-verkætlanini vísti, at tann størri helvtin av teimum finnum, sum tóku stóðu til spurningin um purismu, var samd um, at finnar eiga at gera nýggj finsk orð fyri tókuorðini, sum koma inn í finskt; 46% søgdu ja og 41% søgdu nei (Kristiansen og Vikør, 2006: 234). Grímukanningin vísti eisini, at finnar mettu ta finsku grímuna hægri enn ta ensku grímuna. Tore Kristiansen sigur soleiðis: „Den nationale maske vurderes mere positivt end den engelske på alle vurderingsskalaer i Danmark, Færøerne, Finskfinland og Island“ (Kristiansen, 2006: 165).

1.12.7. *Sámisk purisma*

Sámiskt hoyrir til ta uralsku málættina eins og finskt og er tað málið, sum sámar í Noregi, Svøríki, Finnlandi og eystara parti á Kolahálvoyggi tosa.

Tað sámiska máløkið er býtt sundur í níggju ymisk málbrigdi, sum av flestu málgranskarum verða uppfatað sum sjálvstøðug mál heldur enn málføri. Seks tey størstu hava egið skriftmál. Stívliga 30.000 fólk tosa sámiskt; tað mest nýtta er norðursámiskt. Í teimum sámisku økjum er tvímæli vanligt. Sámiskt er alment mál í avmarkaðum

økjum í Norðurnoregi og Norðurfinnlandi. Sámiskt fekk støðu sum minnilutamál í Noregi í 1992, í Finnlandi 1994 og í Svøríki 2000.

Talvan niðanfyri, sum byggir á eitt yvirlit frá UNESCO yvir hótt mál í heiminum, vísir, hvussu nógv fólk tosaðu sámisk mál í 2013 (Todal, 2013: 16):

Talva 2: Tal á fólki, ið tosa sámisk mál.

Sámisk mál	Tal á málnýtarum
skoltesámiskt	300
norðursámiskt	30.000
lulesámiskt	2.000
pitesámiskt	50
umesámiskt	20
suðursámiskt	500

Í tveimum av hesum málum eru tað ávikavist 50 og 20 fólk, sum nýta sámiskt, so hesi málini eru í stórum vanda fyri at doyggja út. Tað gamla sámiska orðfeingið bendir á langt og tætt samband við germansk og baltisk mál, meðan norskt, svenskt, finskt og russiskt hava havt ávirkan í seinni tíð. Sámiskur málpolitikkur er puristiskur, og nógv av teimum nýggju orðunum eru komin í nýtslu gjøgnum miðlar og skúlabøkur og hava á tann hátt avloyst norsk og onnur tøkuorð í málinum. Men sámar tillaga eisini tøkuorð at sámiskum málbygnaði, t.d. við at seta eitt *-a* upp í endan á orðum: *musihkka* ‘musikkur’, *kultuvra* ‘kulturur’, *konferánsa* ‘konferansa’, *universitehtta* ‘universitet’, *telefuwna* ‘telefon’.

Tað finnast nógv elligomul germansk og frumnorrøn tøkuorð í sámiskum, sum vit eisini kenna aftur í nútíðarføroyskum, t.d. sám. *puwra* (frumnorr. *būra*, ‘búr’), sám. *kajttis* (frumnorr. *geitiR*, ‘geit’), sám. *kallas* (frumnorr. *karlaR*, ‘kallur’), sám. *sawtis* (frumnorr. *sauðiR*, ‘seyður’), sám. *storas* (frumnorr. *stōraR*, ‘stóru’), sám. *salтта* (germ. *salta*, ‘salt’), sám. *vanttis* (germ. *wantuR*, ‘vøttur’) (Theil, 2012).

Sámiskt hevur somu møguleikar fyri orðagerð við avleiðslum sum finskt (sí omanfyri). Við at seta eina avleiðsluending upp í eitt orð,

fær tað nýggja orðið eina aðra merking. Av sagnorðinum *borrat* ‘eta’ kunnu nýggj orð gerast (Svonni, 2004: 103):

Talva 3: *Sámisk orð við avleiðslum.*

borralit	eta skjótt
borastit	eta eitt sindur
boradit	eta (eina máltíð)
borahit	mata (onkran)
borahallat	verða bitin
borrojuvvot	varð etin

Av nýgerðum kunnu nevast *cealkka* ‘setningur’ av sagnorðinum *cealkit* ‘siga’, *ruhtadit* ‘figgja’ av *ruhta* ‘pengar’, árbevierru ‘siðvenja’ av árbi ‘arvur’ + *vierru* ‘siður’, *bellodat* ‘(politiskur) flokkur’ av *bealli* ‘síða’ (Magga, 1983: 109).

Í 1900-árunum framdu teir norsku myndugleikarnir stóran ágang móti sámiskum. Hesin sámiskfiggindaligi hugburðurin bygdí á hugsjónina um, at tann norska tjóðin skuldi tala sama mál og hava somu mentan í øllum landinum. Myndugleikarnir í Oslo høvdu ikki álit á, at teir tjóðskaparligu minnilutarnir vóru trúgvir móti ríkiseindini. Hugsjónin var tí, at minnilutar skuldu taka við norskari mentan og norskum máli, sum varð hildið at vera á einum hægri stigi enn sámisk mentan og sámisk mál. Hesin norskingarpolitikkurin rakti sámarnar serliga meint. Bannað var at undirvísa á sámiskum og at halda gudstænastur á sámiskum, og myndugleikarnir fingi ikki loyvi at nýta sámiskt. Norskingarpolitikkurin kom í hæddina í 1930-árunum, tá ið sámar, sum vildu ognar sær jørð, skuldu prógva góðan kunnleika í norskum. Samstundis vórðu kostskúlar settir á stovn til sámisk børn, har bert varð loyvt at tosa norskt. Tann almenna norska grundgevingin fyri hesi harðrendu stóðu móttvegis sámunum var at hækka upplýsingina og at fáa sámarnar við í ta menning, sum fór fram ta tíðina. Hinvegin loyvdu svíar og russar sínum sámum at nýta sámiskt í skúlanum.

Umleið 1960 kom vend í hjá teimum norsku sámunum, tí tá broyttist stóðan til tað betra, tá ið tann sámiski minnilutin varð styrktur búskaparliga, sosialt og mentanarliga. Nú broyttist hugburðurin

hjá myndugleikunum í Oslo frá eindarhugsjónini til málsligt og mentanarligt fjølbroytni. Í 1997 harmaðist Haraldur kongur vegna ta norsku tjóðina um ta viðferð, sum sámarnir høvdu fingið. Í eini røðu í sámatínginum segði hann: „Den norske stat er grunnlagt på territoriet til to folk – nordmenn og samer. Samisk historie er tett flettet sammen med norsk historie. I dag må vi beklage den urett den norske stat tidligere har påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningspolitikk.“ (https://no.wikipedia.org/wiki/Fornorsking_av_samer).

1.13. Tøkuorð og hendingar í heimssøguni

Málið endurspeglar veruleikan kring okkum, tí ber til at seta orðfeingið í einum máli í samband við henda veruleika. Vøxturin av tøkuorðum er ein beinleiðis avleiðing av, at heimurin er í broyting, eins og orðadeyði eisini er ein avleiðing av, at heimurin er í broyting. Tess størri broytingarnar eru í heiminum, tess størri eru broytingarnar í heimsins málum. Tor Erik Jenstad sigur, at orðfeingið í einum máli er ein opin skipan, sum er í støðugari broyting, við vøksstri og frágongd (Jenstad, 2016: 450).

Til ber at seta vøxturin í tøkuorðum í samband við nakrar stórhendingar, sum eru farnar fram í heimssøguni. Í málsligum samanhangi kunnu vit ivaleyst tosa um nógvar stórhendingar, sum eru farnar fram í heiminum og sum hava havt ávirkan á orðfeingið. Her fara vit at avmarka okkum til trýggjar slíkar stórhendingar, sum hava sett djúp spor í orðfeingið í norðurlandamálunum og sjálvandi eisini í føroyskum:

Kristindómurin í 9.-10. øld

Hansaкеypmenninir í Norðurlondum í miðøld

Tann tøkniliga kollveltingin í 20. og 21. øld.

Hesi trý tíðarskeiðini hava ymisk eyðkenni. Við kristindóminum vóru tað griksk og latínsk orð, sum komu inn í norðurlandamálini. Teir lágtýsku hansaкеypmenninir høvdu lágtýsk orð í sínum viðføri, meðan tann tøkniliga kollveltingin serliga er eyðkend av enskum og amerikonskum orðum.

1.13.1. Orð komin við kristindóminum

Kristnitøkan var í roynd og veru ein mentanarkollvelting, tí henda nýggja lívsáskoðanin bar við sær, at orðainnflutningurin vaks nógv, umframt at merkingarbroytingar hendu í tí gamla orðfeinginum.

Tað fyrsta stóra innsigið av tøkuorðum legði inn yvir Norðurlond við kristindóminum í 9.-10. öld (Hansen, 2006: 8) við orðum sum t.d. *altar*, *kirkja*, *messa*, *sálmur*, *biskupur* og *prestur*. Nakað seinni komu tøkuorð, sum høvdu samband við munkaskipanina, t.d. *munkur*, *nunna*, *kleystur*, *skriva*, *pennur* og *brev* (Jørgensen, 2014: 18). Hesi tøkuorðini, sum eru 1000 ára gomul, eru í dag so natúrlig, at eingin hugsar um, at tey í roynd og veru eru tøkuorð. Orsøkin er, at orðini hava gjøgnum öldirnar lagað seg til málbygnaðin í føroyskum. Vit kunnu her nevna nøkur av hesum orðum og teirra uppruna:

Altar (norr. *altari*, úr frumsaksiskum *altari* ella frumenskum *altare*, úr lat. *altaria*, av *altus* ‘høgur’).

Biskupur (norr. *byskupr*, úr grikskum *episcopos* ‘umsjónarmaður’).

Brev (norr. *bréf*, lat. *breve scriptum* ‘stutt skriv’).

Kirkja (norr. *kirkja*, umvegis fornenskt úr grikskum *kyriakon* ‘sum hoyrir til Harran’).

Kleystur (norr. *klaustr*, lat. *claustrum* ‘stongt rúm’, avleitt av *claudere* ‘steingja’).

Messa (norr. *messa*, lat. *missa*, annar lýsingarháttur av sagnorðinum *mittere* ‘senda’).

Munkur (norr. *munkr*, umvegis enskt og týskt úr grikskum *monachos* ‘ein ið livir einsamallur’, avleitt av *monos* ‘einsamallur’).

Nunna (norr. *nunna*, lat. *nonna* ‘mamma, omma’).

Pennur (norr. *penni*, lat. *penna* ‘fjøður’).

Prestur (norr. *prestr*, lat. *presbyter*, úr grikskum *presbyteros* ‘eldri’).

Sálmur (norr. *psalmr*, umvegis latín úr grikskum *psalmos*, av *psallein* ‘sláa á streingir’).

Skriva (norr. *skrifa*, umvegis frumsaksiskt *skriban* úr latíni *scribere* ‘skriva’).

Her síggja vit fleiri samsvar millum tey griksku og latínsku orðini øðrumegin og tey tilsvareandi føroysku sniðini hinumegin. Orð, sum á grikskum enda við *-os*, fáa *-ur* á føroyskum, t.d. *episcopos* > *biskup-*

ur, monachos > munkur, presbyteros > prestur, psalmos > sálmur. Hinvegin síggja vit, at orð, sum á latíni enda við *-a*, varðveita *a'ð* í føroyskum, t.d. *missa > messa, nonna > nunna*. Eitt undantak er *pennur*, sum ‘átti at verið’ *penni* ella *penna* á føroyskum, men sniðið *pennur* kann vera ávirkað av tí danska sniðinum *pen*³⁹.

Hvørkikynsorðið *altar* var í norrønum veikt bent kallkynsorð og hevði sniðið *altari*, men broytingin frá kallkyni til hvørkikyn á føroyskum hevur uttan iva samband við, at orðið fekk hvørkikynssnið á donskum. Men vit hava í føroyskum eina leivd av tí gamla kallkynsforminum. *Føroysk orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998) upplýsir, at *altara-* er eitt gamalt orð, sum nú bara finst sum fyrri liður í samansettum orðum. Í gomlum donskum hevði *altar* formin *altære*, ið svarar til kallkynssniðið *altari*.

Tað kann vera torført við vissu at siga, hvaðani eitt ávíst tøkuorð er komið. Tøkuorðið *kirkja* hevði á fornensskum sniðini *cyrice* og *cirice* (en. *church*), á fornsaksiskum⁴⁰ *kirike* (tý. *Kirche*). Tí kann tað vera ivasamt, um orðið *kirkja* er komið inn í norðurlandamálini umvegis fornenskt ella fornsaksiskt.

Í hesum sambandi kunnu vit eisini nevna øll tey bíbilsku ella kirkjuligu fólkanøvnini, sum í stóran mun avloystu tey norrønu nøvnini upp gjøgnum miðöldina (hetta verður umtalað seinni).

Tað eru eisini dømi um, at gomul orð finga nýggja merking sum avleiðing av kristnitøkuni. Í teimum germonsku málunum varð tað gamla orðið *guð* úr gudalæruni nýtt um tann kristna Guð. Orðið *jól* broytti merking í norðurlandamálunum frá vera heiti á teirri gomlu heidnu vetrarhátíðini til at verða nýtt um ta kristnu høgtíðina. Tað gamla orðið *helviti* gjordist við kristindóminum heitið á tí kristna glatanarstaðnum. Heimlig orð kundu fáa nýggjar merkingar, t.d. *trúgv* um kristin trúna og *bróðir* í merkingini munkur (Jenstad, 2016: 462–464).

1.13.2. Orð komin við hansakeypmonnunum

Annað stóra riðið av tøkuorðum legði inn yvir Skandinavia í 1200- og 1300-árunum og helt á nakrar øldir fram. Henda ávirkanin kom

39 Orðið *pen* er felagskynsorð á donskum. Felagskynsorð á donskum kunnu bæði gerast kallkyns- og kvennkynsorð á føroyskum. Tann íslendski formurin er *penni*.

40 Forsaksiskt er tað elsta stigið av lágtýskum, nýtt millum umleið 800-1200.

í av handilsligum og búskaparligum ávum. Her var talan um eina mongd av lágtýskum orðum, sum komu inn í tey skandinavisku málini við teimum norðurtýsku hansakeypmonnunum, teimum so nevndu *hanseatumum*, sum settu seg niður í Skandinavia í stórum tali. Hansakeypmenninir myndaðu ein stóran millumtjóða handilsfelagsskap, sum var umboðaður í nógvum býum í Norðurevropa. Hesir keypmenn fingu stóra ávirkan á tey skandinavisku málini, tí at talan var um ein stóran og máttmiklan felagsskap, sum ikki bara fekk stóran týdning fyri handilin, men eisini fyri málini, har sum hansakeypmenninir settu seg niður. Ein avleiðing av sambandinum millum skandinavar og hansakeypmenninar var málámót, har ið nógv lágtýsk tókuorð komu inn í tey skandinavisku málini. Helge Sandøy sigur, at týsk tókuorð í norskum mynda 15% av orðstovnunum, meðan tey ensku tókuorðini eru umleið 12% í Nynorskordboka (Sandøy, 2016: 65). Samanlagt mynda hesi tókuorðini soleiðis ein stívan fimting av orðfeinginum í norskum. Tann danski málfrøðingurin Hans Arndt heldur, at talið er uppaftur hægri, tí hann sigur, at millum 30 og 50% av orðfeinginum í teimum skandinavisku málunum eru av lágtýskum uppruna (Arndt, 2003: 75)⁴¹.

Móðurmálið hjá hansakeypmonnunum var lágtýskt, men av tí at tað lágtýska málið ikki var so ólíkt skandinaviskum tá í tíðini, er tað trúligt, at skandinavar hava skilt nakað av málinum hjá hansakeypmonnunum og øvut, og tí kunnu týskararnir og skandinavarnir í ein vissan mun hava samskipt sínámillum hvør á sínum máli. Í teimum skandinavisku býunum, har ið hesir lágtýsku keypmenninir vóru flestir, t.d. í Bergen, hava skandinavar ivaleyst lært seg at skilja so mikið av lágtýskum, at teir kundu samskipta við hansakeypmenninar. Hetta hevur helst ikki verið so trupult, tí at talan var hóast alt um nærskyld mál, sum høvdu bæði orð og mállæru í felag.

Úrslitið av sambandinum millum hansakeypmenninar og skandinavar var, at tey skandinavisku málini fingu ein hóp av lágtýskum orðum.

41 Tað veldst um, hvussu hesi tøl verða gjørd upp. Tað er torført – fyri ikki at siga ógjørligt – at avgera, hvussu stórir prosentpartur av orðunum í einum máli eru tókuorð, tí tað ber ikki til at siga, hvussu stórt orðfeingið er í einum máli. Men ein máti, sum ofta verður nýttur, er at telja tókuorðini, sum eru upptikin í orðabókur, men ein slík samanteljing gevur í besta føri eina ábending um talið á tókuorðum í einum máli (sbr. Sandøy, 2000a: 28-29).

Ein orsök til at lágtýskt fekk hoga tign millum skandinavar var, at týskararnir høvdu stórt búskaparligt vald, og hetta vald gav teimum hoga tign. Kurt Braunmüller sigur um støðuna hjá lágtýskum í Skandinavia, at: „Low German was widely considered the prestigious language for the upper classes in Scandinavia during the Middle Ages“ (Braunmüller, 2005: 1224). Hansakeypmenninir vóru ikki bara frammarlaga í handilsvinnuni, men eisini innan mentan, trúboðan, útbúgving, umsiting og bókaprent. Skandinavia var um hesa tíðina ikki so framkomið búskaparliga, so tí vóru líkindini góð fyri, at hansakeypmenninir fingi stórt vald – eisini málsliga. Nýggjar vóru vórðu innfluttar, og saman við vørunum komu fremmand orð. Í nógvum førum avloystu tøkiorðini gomul arvorð, sum vóru í málinum frammanundan, t.d. avloysti tað lágtýska *skomakare* tað norðurlenska orðið *sútari* (s.st.⁴²).

Hansakeypmenninir røktu eisini handilin til Føroya, stundum úr Týsklandi og stundum umvegis Bergen (Debes, 1995: 171). Hóast hansakeypmenninir ikki búsettust í Føroyum, hevur mál teirra – umvegis danskt og norskt – fingið stóra ávirkan á føroyskt, soleiðis at nógv av teimum lágtýsku orðunum í danskum og norskum komu sum frá leið inn í føroyskt, og mong teirra verða framvegis nógv nýtt í føroyskum. Av slíkum orðum kunnu vit úr rúgvuni nevna: *arbeiði* (fyri *vinna*), *blíva* (fyri *verða*), *begynna* (fyri *byrja*), *snakka* (fyri *tala*), *farva* (fyri *litur*), *ferdigur* (fyri *liðugur*) o.s.fr. Tað er eisini úr lágtýskum vit hava fingið orð við atskoytunum *be-*, *för-*, *-heit* og *-ilsi*, t.d. *betala*, *begrava*, *forsvinna*, *forsvara*, *kerligheit* og *líknlsi*. Men tann føroyska purisman hevur tó gjørt sítt til, at tað føroyska orðfeingið hóast alt virkar ‘reinari’ við sínum norðurlendsku orðum enn danskt og norskt (serliga bókmál).

Lat okkum taka ein norskan setning og kanna eftir, ið hvussu stóran mun tey lágtýsku orðini enn tann dag í dag seta sítt eyðkenni á tað norska málið:

Skredderen tenkte at trøya passet fortreffelig, men kunden
klaget og mente at plagget var kort og tøyet simpelt og grovt.

Hetta norska tekstbrotið, sum er ein klassikari í norðurlendskum

42 s.st. merkir *sama stað* og sipar til somu keldu, sum er nevnd omanfyri, ibid.

málsögum, inniheldur 17 orð. Av hesum 17 orðunum eru bara trý arvorð (tey innihaldssoltnu orðini *at*, *og* og *var*), meðan øll tey innihaldstýngru orðini eru av lágtýskum uppruna (Sandøy, 2000a: 26). Hetta vísir, hvussu umfatandi tann lágtýska ávirkanin var á norðurlandamálini.

Hóast norðurlandamálini í mongum lutum líkjast, eru kortini munir teirra millum. Hesar munir síggja vit í orðfeinginum í talvuni niðanfyri, har ið norskt (serliga bókmál), danskt og svenskt ofta hava somu orð, meðan føroyskt og íslendskt hinvegin hava onnur orð, sum ikki finnast í teimum skandinavisku málunum. Orsøkin er, at føroyskt og íslendskt fóru undir málreinsing, meðan tey skandinavisku málini ikki gjørdtu tað í sama mun. Hesir munir verða vístir niðanfyri. (<http://beta.visl.sdu.dk/nord/dan/sproghistorie.php>):

Talva 4: Munir og líkleikar í orðatilfari í norðurlandamálunum.

Íslendskt	Føroyskt	Nýnorskt	Bókmál	Danskt	Svenskt
mál	mál	språk/ mål	språk/ mål	sprog	språk
mismunur	munur	forskjell/ skilnad	forskjell	forskel	skillnad
öryggi	vissa	visse	visse/ sikkerhet	sikkerhed	säkerhet
breyting	broyting	ending/ forandring	ending/ forandring	forandring	förändring
skilja	skilja	forstå	forstå	forstå	förstå
tala	tosa/ snakka	snakke	snakke	snakke	tala
greinilegt	týðiligt	tydeleg	tydelig	tydelig	tydlig
verða	henda	skje/ hende	skje/ hende	ske	ske
forsendur	fortreytir	føresetnader	forutsetninger	forudsætninger	förutsättningar
þróun	gongd	utvikling	utvikling	udvikling	utveckling
tíminn	tíðin	tida	tida	tidspunkt	tiden
ekki skiljanlegur	óskiljandi	uforståelig	uforståelig	uforståelig	oförståelig
fjarlægð	frástøða	avstand	avstand	afstand	avstånd
koma fram	koma undan kavi	dukke opp	dukke opp	dukke op	dyka upp

Talvan vísir eitt yvirskipað tvíbýti við føroyskum og íslenskum øðrumegin og teimum skandinavisku málunum hinumegin. Sam-svar millum føroyskt og íslendskt hava vit í t.d. *mál, skilja, broyting, óskiljandi*. Hinvegin er samsvar millum tey skandinavisku málini í t.d. *sprog, forandring, dukke op, ske, afstand, forstå, forskel*. Hóast tey føroysku og íslensku orðini líkjast, eru kortini munir: *öryggi* og *vissa, þróun* og *gongd*.

Tey bæði norsku málbrigdini liggja stundum á markinum, sbr. at bæði bókmál og nýnorskt hava *mál* og *språk* og *skje* og *hende*. Bókmálið hevur *sikkerhet* (sum í donskum og svenskum), meðan nýnorskt hevur *visse* (sum í føroyskum). Tað nýnorska orðið *skilnad* finst aftur í svenskum.

Yvirlitið omanfyri gevur tó eina heldur einfaldaða mynd av tí føroyska orðfeinginum, tí nógv av teimum skandinavisku orðunum verða ofta nýtt í óformligum føroyskum gerandismáli, t.d. *avstandur, forandringur, sikkerheit, snakka* og *útviklingur*.

Hóast tað serføroyska orðið *tosa* stendur púra einsamalt millum hini norðurlandamáluni, kunnu føroyingar bæði *snakka* (sum danir og norðmenn) og *tala* (sum íslendingar og svíar) og *práta*. Munurin millum orðini *tosa, tala* og *snakka* í føroyskum er, at tey hava ymisk stílvirði. *Tosa* er tað ómarkaða orðið, meðan *tala* og *snakka* eru markað sum ávikavist høgur stíllur og óformligt talumál⁴³.

Vit síggja tað sama mynstrið, tá ið vit kanna nýtslu av altjóða tøkuroðum. Tey skandinavisku málini hava í størri mun tøkuroð, meðan føroyskt og íslendskt hava norðurlendsk orð:

Talva 5: Dømi um altjóðaorð ella norðurlendsk orð í norðurlandamálum.

Íslendskt	Føroyskt	Nýnorskt	Bókmál	Danskt	Svenskt
mállýska	málføri	dialekt, málfore	dialekt, málfore	dialekt	dialekt
tími	tíð	periode	periode	periode	periode
stig	stig	stadium	stadium	stadium	stadium
manna-	fólka-	person-	person-	person-	person-

Her kunnu vit hava somu viðmerking sum omanfyri, at tað gongur

43 Meira kann lesast um orðið *tosa* í Jacobsen (2017).

eitt mark millum føroyskt og íslenskt øðrumegin og tey skandinavisku málini hinumegin. Hinvegin verða tey skandinavisku tøkuerðini nógv nýtt í føroyskum, og tí hevði tað givið eina rættari mynd at sett *dialekt* sum samheiti til *málføri* á føroyskum (Hagström, 2005: 1757-1758).

1.13.3. Tann tøkniliga kollveltingin í 20. og 21. øld

Í byrjanini av 1900-árunum kom ídnaðarkollveltingin til Føroya. Skip fingi motorar ísettar, trolarar komu í flotan, og teir fyrstu bilarnir komu til landið. Stívliga hundrað ár seinni fór kt-kollveltingin fram kring heimin. Hesar broytingar hava havt stóra ávirkan á tað føroyska orðfeingið.

Munurin millum trolaraorðini øðrumegin og bil- og kt-orðini hinumegin er, at trolaraorðini eru at rokna sum yrkisorð hjá trolaramonnum, meðan hini bæði økini í størri mun mugu roknast sum partur av gerandismálinum.

1.13.3.1. Trolarar

Í fyrra parti av 1900-árunum komu teir fyrstu trolararnir inn í tann føroyska fiskiflotan. Men føroyingar kendu til trolarafiskiskap áðrenn tað, tí teir sigldu nógv við t.d. enskum trolarum. Føroyingar høvdu tí royndir frá trolfiskiskapi, tá teir fingi sínar egnu trolarar (Hansen og Joensen, 2006: 254). Og samstundis fingi teir kunnleika til tað enska trolaramálið, og ein stórir partur av hesum orðum hevur hingið við síðan tá. Eyðvitað er trolaramálið saman við teirri tøkniligu menningini umborð á trolarunum nógv broytt gjøgnum tíðirnar. Her niðanfyri verða nøkur trolaraorð nevnd saman við skilmarkingum. Orðini eru fingin úr eini ritgerð eftir Arnold Guttesen og Jóan Jakku Guttesen (Guttesen, uttan árstal)⁴⁴. Ritgerðin viðger koltrolararnar frá miðskeiðis í 1900-árunum og frameftir. Her er týðiliga talan um eitt yrkismál, sum er nógv ávirkað av enskum. Orðingarnar í listanum niðanfyri eru beinleiðis endurgivnar úr ritgerðini:

bakkroppur (bag rope) veirur frá vantinum og aftur niðureftir,

⁴⁴ Ritgerð í ritgerðarkapping Fróðskaparsetursins uttan árstal. Hon er helst innlatin í 1991 ella 1992. Óútgivin. Jóan Jakku Guttesen skal hava takk fyri loyvi at nýta tilfar úr ritgerðini (persónligt samskifti 10. juli 2020).

beklæddur við togi at steðga posanum, tá hann verður hivaður inn.
bakkstrevari (backstrop) veirur aftanfyri á hurðini við kameleyganum í endanum.
brakk (bracket) tvey tríkantað jørn á hurðunum, sum trolveirurin er sjeklaður í.
bobbens (bobbins) rundar jarnkúlur styrktar eftir miðjuni at halda trolinum eftir botni.
breitil (bridle) veirurin millum bakkstrevaran og dandlinuna (sic).
bussurin (bosom) miðjan á grunninum, sum verður hivað inn um lunningina, tá teir hála.
fótroppar (footrope) gummiskivur ytst á grunninum.
gálgi (gallows, foregallows/after gallows) forgálgi og afturgálgi í báðum borðum at hiva lemmar og trolveirar ígjøgnum.
gilsablokkur (gilson block) blokkurin til gilsin í formastrini.
gilsur (gilson) gilsaveirurin við gilsakrókinum í endanum. Gongur gjøgnum gilsablokkin í formastrini og (vanliga) í bakborðs spælkopp.
messingerur (messenger) veirur á longd við skipið við togenda í øðrum og messingerkrókinum í hinum endanum.
sleppkrókur (slip hook) serligur krókur, sum kann læsast.
skjóta (shoot) at sigla trolið út.
tovblokkur (towing block) blokkurin, sum hongur utanborðs í ketu afturi á loringini, og sum báðir trolveirarnir hanga í.

At kalla øll orðini eru onkursvegna tillagað føroyskum málbygnaði viðvíkjandi bending, ljóði, kynstillutan og stavseting:

bakkroppur (*bag rope*: *bag* > *bakk*, *rope* > *roppur*, kallkyn, bent eins og *proppur*, *kroppur*).
breitil (*bridle*: *i* > *ei*, *le* > *il*, kallkyn, bent eins og *skutil*).
brakk (*bracket*: *ck* > *kk*, hvørkikyn, sbr. *check* > *kekkur*).
bussurin (*bosom*: bundin kallkynsformur gjørdur út frá einum enskum formi, sum líkist tí føroyska orðinum *bussur* í hvørjumfalli).
gálgi (*gallows*: týðing, *gálgi* var til í málinum frammanundan).
gilsur (*gilson*: føroyska ending, kallkyn).
bobbens (*bobbins*: at kalla óbroytt).

Hesi orðini, sum nevnd eru omanfyri, knýta seg beinleiðis at trolleiðskapinum. Av enskum tøkuorðum í orðafrágreiðingunum kunnu nevast: *hurð* (t.e. trollemmur, týðingarlán, en. *door*), *kameleyga* (‘eyga í endanum á einum veiri’, týðingarlán, *camel eye*), *veirur* (en. *wire*).

Umframt hesi orðini eru onnur ensk yrkisorð komin inn úr enskum sjómannamáli, t.d. *galla* (t.e. kokkhús, en. *galley*), *keys* (t.e. rúm undir brúnni og aftureftir á gomlum trolarum, en. *casing*). *Dekk* (skipsdekk) kann verða komið beinleiðis úr enskum *deck*, men kann eisini verða komið úr donskum *dæk* (Jóansson 1997: 147). Nøkur føroysk sjómansorð kunnu verða komin úr donskum, sum í sínum lagi hevur tey úr øðrum málum, t.d. *kokkur* (da. *kok*, úr tý. *Koch*), *lempari* (da. *lemper*, úr lágtý. *limpen*), *fýrbøtari* (da. *fyrbøder*, úr lágtý. *vurboter*), *loring* (da. *låring*, avleiðsla av *lær*), *kabúss* (da. *kabys*, úr lágtý. *kabuse* el. hál. *kabuis*). Orðið *stýrimaður* er gamalt í føroyskum⁴⁵, meðan *skipari* í merkingini ‘hægsti yvirmaður á skipi’ man verða komið úr donskum *skipper*, sum í sínum lagi kann vera komið úr lágtýskum *schiffer*.

1.13.3.2. *Bilar og bussar*

Teir fyrstu bilarnir og bussarnir høvdu eisini síni tøkuorð í viðførissrúminum. Tað danska tøkuorðið *bilur* er upprunaliga ein stuttformur av tí latínska orðinum *automobil*, sum sipar til ein lut, ið flytist av sær sjálvum. Ta fyrstu tíðina eftir at bilar og bussar vóru komnir til Føroya, var kynsnýtslan vøkkult, har ið bæði kvennkyn og kallkyn vórðu nýtt um hesi akfør (*ein bilur*, *ein bil*, *ein bussur*, *ein bussa*). Men síðan 1960’ini hava *bilur* og *bussur* verið kallkynsorð í føroyskum.

Á vári í 1902 skrivaði tað danska dagblaðið *Politiken* út eina kapping um, hvussu *bilur* kundi eita á donskum. Nógv uppskot komu inn, t.d. *Maskinvogn*, *Kraftvogn*, *Ilvogn*, *Ilder*, *Futvogn*, *Selvdriver*, *Drivert*, *Mekanikvogn* o.o. Einkí av hesum uppskotum vann frama. Vinnarin var tann stytta formurin av *automobil*, nevniliga *bil*⁴⁶. Í týskum, ítalskum og fronskum varð fyrri liðurin *auto* valdur. Tað enska orðið *car* hevur sín uppruna í einum keltiskum orði fyri vogn. *Kerra* hevur kanska sama uppruna.

45 *Stýrimaður* kemur fyrri í kvæðinum um Harra Pætur og Elinborg: Vilt tú vera mín stýrimaður/yvir tað salta hav.

46 Meira kann lesast í Sandøy (2000a: 250).

Orðið *bussur* er komið úr donskum *bus*, upprunaliga ein stytur formur av tí latínska orðinum *omnibus*, sum er bendingarsnið av *omnis* ‘allur’, við merkingini ‘akfar ætlað øllum’. Tá ið teir fyrstu bussarnir vóru komnir til Føroya í fyrru helvt av 1900-árunum, var orðið til umrøðu í bløðunum. Í mai 1944 mælti Jóannes Patursson í blaðnum *Tímin* til at nýta veikt benda kvennkynsorðið *bussa*. Orsøkin til hetta veika sniðið var, at á norrønum varð *bussa* nýtt í merkingini skúta⁴⁷. Í juli 1958 skrivaði *Dimmalætting* um orðsniðið *bussur*. Har verður sagt, at *buss* (kvennkyn) ella *bussur* (kallkyn) ikki hóskaði so væl til føroyska málið, og tí var tað veikt benda sniðið *bursa* ella *bussa* skotið upp sum avloysari. Men *Dimmalætting* staðfestir seinni í somu grein, at „kvennkynsheitið *bussa* (ella *bursa*) ikki røkk at samtykkja við føroyska tungu og tískil datt burtur“. Tí kunnu vit gita, at kvennkynssniðið *bussa* er fallið burtur um somu tíð sum kvennkynssniðið *bil* fall burtur, t.e. í 1950’unum ella 1960’unum.

Ein orsök til at kallkynssniðini *bilur* og *bussur* festu seg kann vera ávirkan av kallkynsorðinum *vognur*, tí teir fyrstu bilarnir, sum komu til Føroya, vóru vinnubilar, eisini umtalaðir sum *vagnar*, t.d. vøruvagnar, hýruvagnar og lastvagnar. Tað, sum kann hava gjørt mun í sambandi við orðið *bilur*, var, at kallkynsorðið *hýruvognur* varð sett á taksabilarnar í 1960’unum⁴⁸.

Men tað var ikki bara heitið á akfarinum sjálvum, sum var útlendskt, tí í bilinum og bussinum vóru nógv donsk og ensk tøkuorð, sum komu inn í tað føroyska málið, t.d. *spitari*, *kølari*, *sprinklari*, *viskari*, (*motor*)*hjelmur*, *instrumentbretti*, *félga*, *dekk*, *bagasjurúm*, *bremsa* og *akkumulatorur*. Orðini *gir*, *kobling* og *dúrk* eru helst nakað eldri, ivaleyst innkomin við trolarunum nøkur ár frammanundan. Nøkur orð á hesum nýggju akførum vóru tó av norrønum uppruna, t.d. *tak*, *róður*, *hurð* og *setur*. Sagnorðini *koyra* og *stýra* eru eisini av norrønum uppruna. Týðingarlán úr donskum eru t.d. *kúfangari* (da. *kofanger*) og *nummarpláta* (da. *nummerplade*; nú eisini *nummarspjaldur*⁴⁹).

Royndirnar at gera føroyskar avloysarar fyri tøkuorðini eydnaðust

47 *Bússa* ella *búza* er tøkuorð úr lágtýskum *bütze*, úr lat. *būza*, *būcia* ‘flutningsskip, sum bæði varð siglt og rógvið’ (Blöndal Magnússon, 1989).

48 Persónligt samskipti við Magnus Gunnarsson, juli 2016.

49 Tað gamla orðið *spjaldur* merkir upprunaliga ein lítil pláta, sum hongur um hálsin á seyði við navni á eigaranum á; orðið hevur uttan iva samband við tað íslenska orðið *spjalla* og tað enska *spell*.

ikki serliga væl. Orðini *gervi* fyrri *gear*, *køkja* fyrri *kobling* og *kobla*, *skyndil* og *føtil* fyrri *speeder* komu ongantið í nýtslu.

Orðið *køkja* er gamalt keltiskt tøkuerð, sum merkir at binda tveir seyðir saman við eini fjøl og svarar tí væl til innihaldið í orðinum *kobling*, sum hevur sín uppruna í tí latínska sagnorðinum *copulare*, sum merkir ‘binda saman, leinkja’. Avleiðslurnar *skyndil* og *føtil* eru gjørdar við støði í navnorðunum *skundur* og *føtur*. Tað fyrri sipar til útgerðina, ið kann regulera ferðina, meðan tað seinna sipar til fótin, sum verður brúktur til at økja og minka ferðina. Hesi orð eru gjørd eftir einum norrønum mynstri, t.d. *trog* - *trygil* og *kista* - *kistil*. Hesi *il*-orðini sipa til eina ‘lítla útgávu’ av grundorðinum: *trygil* ‘lítið trog’ og *kistil* ‘lítill trækista’. Hinvegin sipa *il*-orðini *skyndil* og *føtil* til amboð, sum verða brúkt til at fáa okkurt at henda. Í summum orðum ganga *-il*-avleiðslurnar aftur til latínskar minkingarendingar, t.d. *seðil*, av lágtý. *sedele*, úr lat. *schedula* ‘lítið pappírspetti’ av *scheda* ‘blað, pappír’.

1.13.3.3. *Kunningartøkni*

Í endanum á 1900-árunum fór kunningartøkni av álvara at breiða seg út um allan heimin. Málnýtslan á hesum øki var ensk, og tí komu nógv ensk orð inn í øll heimsins mál, t.d. *computer*, *compact disc* (*cd*), *e-mail*, *internet*, *modem*, *personal computer* (*pc*), *interface* og *router*. Hesa tíðina legði tann føroyska málnevndin stóran dent á at gera føroysk orð fyrri hesi tøkuerðini. Her verða nøkur nýggjyrði nevnd fyrri tey fremmandu: *back slash* > *bakskák*, *cd* > *fløga*, *computer* > *telda*, *digitize* > *talgilda*, *e-mail* > *teldupostur*/*teldubrev*, *interface* > *markamót*, *internet* > *alnet*, *router* > *beinari*. *Fløga* og *telda* hava at kalla avloyst tøkuerðini bæði í talu og skrift, meðan stór variation er millum hini orðapørini. Orðið *cd* er stytting fyrri *compact disc*, sum sipar til talgildar dátur sam-anpressaðar á ein disk. Orðið *fløga* merkir upprunaliga ‘lag av hoyggj í fløgugingnari sátu’. Í báðum forum er talan um okkurt saman-pressað. Hetta er dømi um eitt gamalt orð við víðkaðari merking.

Ein orsök til at tey ensku tøkuerðini skjótt breiddust út um allan heim var í fyrri lagi, at allur heimurin varð knýttur saman í eitt altjóða net og í øðrum lagi, at tey ensku kt-orðini høvdu tign kring allan heim, nettupp tí at tey vórðu nýtt um hesa nýmótans tøkni, sum kollveldi allan heimin.

Í dag er allur heimurin bundin saman í einum altjóða alneti, har ið eingi tjóðarmørk eru. Anthony Giddens (2001) sigur, at alheimsgerðin er politisk, tøkni- og mentanarlig og búskaparlig. Hon ávirkar t.d. lívshátt, familjumein, hjúnalag, politikk, mentan, mál, búskap, umhvørvi, arbeiðsmarknað, átrúnað o.s.fr. Giddens fer so langt sum til at siga, at tjóðarstatirnir eru fiktiónir. Tann parturin, sum vit merkja mest í alheimsgerðini, man vera samskipti, sum fullkomiliga hevur broytt gerandisdagin hjá teimum flestu. Giddens sigur, at alheimsgerðin skakar okkara gomlu virði, har vit standa heilt hjálparleys. Sum borgarar í hesum nýggja samfelagnum síggja vit eina mentanarliga og málsliga ávirkan, sum vit als ikki eru før fyri at ávirka og enn minni stýra. Tí, sum Giddens sigur, alheimsgerðin er ikki bara ein partur av okkara lívi í dag, tað er ein broyting í okkara lívskorum.

Upp gjøgnum 20. øld vann enskt sær stóðu sum altjóða hjálparmál, samstundis sum altjóðagerðin fór fram. Altjóðagerð merkir í málsligum samanhangi: Tilgongdin at fevna um ella ávirka allan heimin málsliga. Í dag verður enskt ikki bert uppfatað sum fyrsta fremmandamál, men eins nógv sum annað málið í eini altjóða tvímálsligari stóðu. Enskt er tað mest nýtt málið innan handil, ferðafólkaferð, fjølmiðlar, ítrótt, vísindi, tøkni- og kunningartøkni. Hetta eru dømi um tað, sum á enskum verður kallað „the expanding circle“, sum sipar til, at fyrirkur, felagsskapir og deildir, har ið fólk úr ymsum londum arbeiða saman við enskum sum arbeiðsmáli. Úrslitið er eitt slag av kavabólts-effekt: Tess meir enskt verður nýtt og tess fleiri funktiónir tað fær, tess størri verður virðingin fyri málinum, og tess størri verður tørvurin at ognar sær fæleika í hesum máli. Charlotte Hoffmann skilmarkar málviðkan og málútbreiðslu sum ein vøxtur í talinum á brúkarum og funktiónum hjá einum máli uttan fyri landamørkini, har málið upprunaliga varð talað (Hoffmann, 2001: 238).

Avleiðingarnar av altjóðagerðini síggjast á mongum økjum, t.d. í blaðlýsingum. Frá 1975 til ár 2000 ferfaldaðist talið av enskum tøkuroðum í føroyskum bløðum, serliga í lýsingum⁵⁰.

50 Meira verður sagt um vøxturin á tøkuroðum í tí samtidarliga partinum.

1.14. Gomul tókuorð í føroyskum

Tókuorð er ikki nakað nýtt fyribrigdi í føroyskum. Í teimum elstu føroysku miðaldarskjølunum finna vit bæði lágtýsk og latínsk tókuorð. Í Seyðabrævinum (1298) finna vit t.d. *bræv* (lat. *breve scriptum*, ‘stutt skriv’), *hertugi* (lágtý. *hertoch* ‘herovasti’), *kanceler* (lat. *cancellarius* ‘duravørður’, seinni ‘skrivari’), *notarius* (lat. ‘skrivari’), *koronaði* (lat. *corōna* ‘krýna’), *undirstanda* (lágtý., sbr. en. *understand* ‘skilja’), *insigli* (lat. *signum* ‘undirskriva’). Tey flestu orðini í Seyðabrævinum eru eyðvitað av norrønum uppruna, t.d. *tjóvur*, *seyður*, *seyðbítur*, *leigulendingur*, *ganga*. Eitt, sum eisini er áhugavert við Seyðabrævinum, er, at har eru norrøn orð, sum ikki eru at finna í øðrum norrønum keldum, t.d. *hagfastr*, *haglendi*, *kyrra*, *lemba*, *styggr*, *tvílembd*.

Í Húsavíkarbrøvunum frá fyrst í 1400-árunum finna vit enn fleiri tókuorð, tey flestu úr lágtýskum, t.d.: *armødi* (armóð), *ektarkona*, *forsøman*, *kurel* ‘koral’ (lat. *corall(i)um* < gr. *korállion*), *offur einss* (da.: *overens*), *syrkot* (fornfr. *surcot* = kot), *vernisaða*, t.e. *ferniseraða* (fr. *vernis* < it. *vernice* < lat. *veronix*), *kunnigt giorandi* (kunngerandi). Orðini *diskur*, *pottur* og *prof* (*prógv*), sum koma fyri í Húsavíkarbrøvunum, verða roknað sum norrøn orð, men tey eru í roynd og veru tókuorð í norrønum.: *diskur* (gr. *diskos* ‘(kasti)skiva’), *pottur* (lat. *pottus* ‘drekkailat’), *prof* (lat. *proba* ‘roynd’).

Tað lágtýska sagnorðið *bliven* (blíva) kemur fyrstu ferð fyri í einum av Húsavíkarbrøvunum, sum er dagfest á Viðareiði tann 22. mars 1404; har stendur „þa bleif hon deydh“⁵¹. Í Diplomatarium Færoense verður hetta týtt: „men so doyði hon.“ Tá ið *blíva* varð innlænt í danskt í 1300-árunum, hevði tað merkingina ‘forblive’, men seinni varð tað eisini nýtt í merkingini ‘overgå til at være’ (Nielsen, 1976). Í sambandi við deyða virkar tann seinna merkingin natúrligari, og tí man orðið verða komið inn í føroyskt í teirri yngru merkingini, sum í hesum døminum er ‘tá fór hon frá at vera livandi til at vera deyð’.

Hóast *blíva* hevur meira enn 600 ár á baki í føroyskum, hevur tað ikki fingið ta endaligu ‘góðkenningina’. Í teirri prentaðu útgávuni av *Føroyskari orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998) stendur *blíva* markað sum talumálsorð, og henda kodan stendur við orð, sum eru vanlig í talu,

51 Orðið *deydh* í Húsavíkarbrøvunum verður ofta umtalað sum tað elsta dømið um broytingina *au > ey* í føroyskum. Men Sean Vrieland heldur, at „*deydh* may have been confused with the verb *deyði* ‚died‘ (Faroese *doyði*)“ (Vrieland, 2017).

men sum mælt verður frá at nýta í vandaðum máli, bæði í talu ella skrift. Henda kodan er síðani tikin burtur úr orðinum *blíva*.

Í føroyskum finnast gomul keltisk tøkuerð, sum eru sjáldsom ella heilt ókend í hinum norðurlandamálunum, t.d. *dunna*, *korki*, *krógv*, *lámur*, *sornur*, *tarvur* og *ærgi*. Eisini hava vit keltisk staðarnøvn, t.d. *Mykines*, sum á keltiskum helst hevur havt sniðið *muc(c)innis*, sum merkir *Svínoy* (Zachariasen, 1988). Tað føroyska orðið *dunna* eitur á donskum og norskum *and*, á íslenskum *önd* og á norrønum *ønd*. Á føroyskum hava vit orðið *ont* í merkingini 'villdunna', meðan *dunna* er tann tami fuglurin⁵². Sambært Chr. Matras er orðið *dunna* komið úr keltiskum *dunnag* ella *dunnóg*, har ið *-ag* og *-óg* eru minkingarendingar, og sostatt hava eisini formaruttan *g* verið til (Matras, 2000: 329).

Hesi keltisku tøkuerðini benda á tætt málamót millum føroyskt og keltiskt. Chr. Matras sigur, at gaman í eru hesi keltisku tøkuerðini ikki so mong í tali, men „tey hava so mikið meiri tyngd, sum tey eru hvønn dagsorð, orð, sum fólk í føroyska bóndasamfelagnum hava nýtt upp at okkara tíð“ (Matras, 2000: 321). Hóast talið á keltiskum orðum hevur verið avmarkað, hevur nýtslutiddin av teimum verið stór, tí hesi orðini sipa til lutir í gerandisdegnum, sum fólk í gomlum dögum høvdu á munni dag og dagliga.

Vit vita ikki, hvussu hesi keltisku orðini eru komin inn í føroyskt. Kanska hava keltisktalandi fólk verið í Føroyum, tá ið teir norrønu víkingarnir komu til Føroya. Um so er, er talan um beinleiðis málamót millum norrønt og keltiskt í Føroyum. Ein annar móguleiki er, at tey fyrstu niðursetufólkini hava verið í sambandi við keltisk mál og keltiska mentan, áðrenn tey eru komin til Føroya. Sambært fornfrøðinginum Símuni Arge benda kolevni 14-kanningar á, at fólk hava verið í Føroyum í 4.-6. öld e.Kr. (Arge, 2014: 11), men eingi fornfrøðilig prógv eru funnin, sum benda á, hvørji hesi fólkini vóru.

Tað kann vera áhugavert í hesum sambandi at nevna, at ílegukanningar, sum eru gjørdar av føroyingum, vísa, at ílegurnar hjá føroyskum kvinnum benda á bretska og írskan uppruna í landnámstíðini, meðan føroyskir menn eru ættaðir úr Noregi (Wang, 2006).

52 *Dunna* finst tó í norskum bygdarmálum; sbt. *Íslensku orðsifjabókini* (1989) er *dunna* til í nýnorskum, men orðið finst ikki *nýnorskordabókini* á netinum og er tí uttan iva sjáldsamt.

Tórður Jóansson viðger ensk tókuorð í føroyskum, har hann bólkar tey eftir aldri: 1600-1800, 1800-1940 og 1940-1995 (Jóansson, 1997). Í niðurstøðuni sigur hann, at umleið 150 ensk tókuorð eru komin inn í føroyskt áðrenn 1800 og umleið 500 eftir 1800. Av tókuorðum, sum eru komin inn í føroyskt millum 1600 og 1800, nevnið hann t.d. *fittur* (en. *fit*), *smilur* (en. *smell*), *fruntur* (en. *front*). Í tíðarskeiðinum 1800-1940 nevnið Jóansson t.d. *boya*, *keys* og *skóti*. Ensk tókuorð, sum sb. Jóansson eru komin inn í føroyskt millum 1940 og 1995 eru t.d. *bulldosari*, *gangstari*, *hamburgari* og *jeppur*. Hvørji orð eru komin beinleiðis úr enskum og hvørji kunnu verða komin umvegis danskt er ilt at meta um.

Tað ber ikki til at siga nágreiniliga, nær eitt tókuorð er komið inn í málið. Men tað ber til at gera eina lutfalsliga aldursgreining, har ið aldurin á einum fyrbrigdi verður settur í mun til aldurin á einum øðrum fyrbrigdi. Á tann hátt ber til at samanbera sniðið á einum orði við málbroytingar annars og soleiðis kunna staðfesta nakað um aldurin á orðinum. Vit kunnu t.d. gera eina lutfalsliga aldursgreining av tókuorðunum *troyggja* og *koyggja* og siga sum so, at tey helst eru innkomin, áðrenn skerpingin gavst at virka um 1500-1600 (sí Matras, 1952: 177). Í hesum føri seta vit eitt evstamark fyri, nær orðini í seinasta lagi kunnu vera innkomin. Tókuorð, sum hava fingið skerping, kunnu tí neyvan vera yngri enn umleið 1600, men nær tey eru innkomin, ber ikki til at siga. Skulu vit gera neyvari aldursgreiningar, mugu vit nýta aðrar hættir, t.d. samanbera við onnur mál. Tann lutfalsliga aldursgreiningin sigur tí bara nakað um, nær orðið í síðsta lagi er innkomið.

Tókuorðið *boya* hevur ikki fingið skerping, og tað bendir á, at tað helst er eitt yngri orð, sum er komið inn í føroyskt, eftir at skerpingin hevði verið virkin. Tórður Jóansson sigur, at orðið *boya* helst er komið inn í føroyskt millum 1800-1940 (Jóansson, 1997: 133). Var orðið *boya* komið inn í føroyskt, meðan skerpingin var virkin, hevði formurin kanska verið *boyggja*, sbr. *troya* > *troyggja*. Men orsökina til vantandi skerping kann eisini vera, at samanfallið við sagnorðið *boyggja* kann hava forðað fyri hesum formi.

Ein lutfalslig aldursgreining av tí enska tókuorðinum *húkur* (en. *hook*) vísir, at orðið helst er innkomið, meðan kvalitetsbroytingin enn var virkin í tíðarskeiðinum 1400-1600. Kvalitetsbroytingin

sipar til, at gomul long sjálvljóð gjørdust tvíljóð í føroyskum. Eitt av hesum ljóðum var tað langa norrøna *uʀð*, ið fekk framburðin [u:] á føroyskum. *Húkurin* er tí helst innkomin, áðrenn tvíljóðanin gavst at virka: „*húkur* is a direct English loanword resulting from the interaction and co-operation between Faroe Islanders and British fishermen in the 15th and, especially, 16th centuries“ (Jóansson, 1997: 67). Ein slík aldursgreining byggir sostatt bæði á málslig og saklig viðurskipti.

1.15. Danskt í Føroyum

Tær elstu málsligu keldurnar vísa, at í miðöld varð norrønt tosað og skrivað í Føroyum. Málið á rúnasteininum í Sandavági frá umleið 1200 er klassiskt norrønt. Í Seyðabrævinum frá 1298 er málið eisini norrønt, og frá byrjanini av 1400-árunum hava vit Húsavíkarbrøvini, sum snúgva seg um arvagóðs eftir Guðruna Sjúrdardóttur í Húsavík (Jakobsen, 1985). Málið er framvegis norrønt, men nú síggja vit nøkur serføroysk eyðkenni, t.d. *getin* > *gitin*, *gengin* > *gingin*, *tvá* > *toa* (seinni: *tógva*), *þrír* > *prier* (seinni: *tríggir*), *dauð* > *deydh*⁵³ umframt øvutar skriftformar, t.d. *hred* fyri *réd* (Hagström, 1964).

Málstøðan í Føroyum broyttist grundleggjandi í 1500-árunum, serliga eftir trúbótina umleið 1540. Yvirvöldin var nú dansk, bæði tann kirkjuliga og tann verðsliga. Danskt gjørdist skriftmál, og kirkjumálið gjørdist danskt, tí danskir prestar prædikaðu á donskum, og kirkjufólkið sang danskar sálmar úr donskum sálmaþókum í føroyskum kirkjum. Føroyingar vórðu skrivaðir við donskum navnasniðum í kirkjubókum, t.d. *Erik* fyri *Eirikur* og *Joen* fyri *Jógvan*. Tey fyrstu føroyakortini høvdu dansk navnasnið, t.d. *Andefjord* fyri *Oyndarfjørður*. Danskt varð nýtt í umsitingini og rættinum, og tá ið skúlaskipanin varð sett í verk í 1800-árunum, varð undirvíst á donskum, og føroyskt stóð ikki á tímatalvuni. Men gerandismálið var føroyskt⁵⁴.

Avleiðingarnar av hesum tættu málamótinum millum føroyskt og danskt í Føroyum vóru fleiri. Í fyrsta lagi kom ein mongd av donskum tøkuerðum kom inn í føroyskt og hevði tí stóra ávirkan á tað føroyska orðfeingið. Tey donsku orðini hava serliga verið nýtt í

53 Samanber tulkningina hjá Sean Vrieland av *deydh* frammanfyri.

54 Meira kann lesast í Sølvará (2020: 34-40).

høvuðsstaðnum (Bekker-Nielsen, 1978: 37). Í øðrum lagi gjørdust Føroyar eitt tvímálsligt samfelag, har ið bæði føroyskt og danskt vórðu nýtt. Skriftmálið var danskt, og danskt varð nýtt í formligum viðurskiftum og hevði tí høga tign, meðan føroyskt framvegis varð nýtt sum óformligt talumál. Hinvegin var tað danska málið í Føroyum nógv ávirkað av føroyskum⁵⁵. Í triðja lagi fekk málamótsstöðan og tann eftirfylgjandi purisman ta avleiðing, at føroyskt fekk skiftismælt (diglossisk) eyðkenni: Eitt brigdi við føroyskum nýgerðum, serliga nýtt í formligum samanhangi, og eitt brigdi av føroyskum við tøkuorðum nýtt í óformligum samanhangi (Møllebro, 2012: 78). Petersen (2010) hevur víst á danska ávirkan, t.d. at *koma* verður nýtt sum hjálparsagnorð staðin fyri *fara* um framtíð (*hatta kemur tú at angra/hatta fært tú at angra*) og analytiskur setningsbygnaður (*geva klæðini til Frelsunarherin/geva Frelsunarherinum klæðini*).

Ein orsök til ta dansku ávirkanina í Føroyum var, at sambandið til Danmarkar gjørdist tættari. Í 1600-árunum vórðu Føroyar lagdar undir biskupin á Sælandi, og umsitingin og handilssambandið vórðu flutt úr Bergen til Keypmannahavnar. Frá 1816 til 1948 vóru Føroyar eitt danskt amt. Hetta sambandið millum Føroyar og Danmark hevur havt stóra ávirkan á føroyskt.

Tá ið tann fyrsta royndin varð gjørd at stovna eina føroyska skúla-skipan í 1845, var undirvísingarmálið danskt, tí børnini skuldu læra at skilja og tosa danskt. Føroyskt kom inn sum hjálparmál, tá ið børnini ikki skiltu tað danska (Rasmussen, 1987: 73). Eingin frálæra var í føroyskum. Í 1912 kom ein kunngerð frá dansku stjórnini, sum ásetti, at undirvísingarmálið í føroyskum skúlum skuldi vera danskt (Joensen, 2009: 45). Í 1938 varð henda lógin broytt, soleiðis at nú var føroyskt javnsett við danskt sum undirvísingarmál (Thomassen, 1985). Árið eftir, í 1939, fingu føroyskir prestar loyvi til at prædika á føroyskum.

55 Eitt dømi um føroyska ávirkan á danskt í Føroyum er tað sonevnda gøtudanska, har ið føroysk orð og bendingar verða nýtt í hesum danska sniði. Eivind Weyhe (2012b) vísir á eina gamla katólska vísu, sum hevur hesi eyðkenni: „Jesus kom ad ene aae/har sad Maria vii bek at tvæe“.

1.15.1. *Nakrar keldur*

Her verða nakrar keldur nevndar, sum vísa tað tætta málamótið millum føroyskt og danskt í Føroyum – eitt málamót, sum fekk óhepnar avleiðingar fyri føroyskt. Danin Jens Lauritsen Wolf (1583-1660) sigur í 1651, at føroyingar skilja væl danskt og lesa danskar bókur. Prestarnir prædika á donskum, og ungdómurin fær undirvísing á donskum. Men so leggur hann afturat, at tá ið føroyingar tosa føroyskt, er tað torført hjá øðrum, sum ikki eru von at hoyra føroyskt, at skilja tað. Wolf sigur tó einki um danska ávirkan á føroyskt (Rasmussen, 1987: 56).

Presturin, Lucas Debes (1623-1675) sigur í 1673, at: „Deris Spraack er Norsk, dog udi disse Tjder meest Dansk, dog have de beholdne mange gamle Norske Ord“ (Rischel, 1963 I: 253). Henda orðingin er heldur enn ikki ógreið. Orsøkin til at hann kallar føroyskt norskt kann vera, at tað upprunaliga málið í Føroyum var norskt (norrønt). Men vit kunnu eisini tulka orðingina á tann hátt, at talan var bæði um eitt føroyskt-danskt blandingsmál, samstundis sum føroyskt og danskt vórðu nýtt um somu tíð (Rischel 1963 II: 58). Umleið hundrað ár seinni sigur miðvingurinn Jens Christian Svabo (1746-1824), at „Den færøeske Mundart (...) har saaledes igjennem Tiden udartet, ved Omgang med fremmede, og ved Forsømmelse at skrive i Sproget, at det gamle Sprog nu er næsten uigjenkjendeligt“. Og hann heldur fram: „Dansk kan ansees for Hoved-Sproget, og forstaaes, i det mindste af alle, siden de lære deres Kristendom paa dansk, og samme Sprog bruges ved Gudstjenesten og i Rettene. Mange tale det og temmelig got“ (Djurhuus, 1959: 265-266). Hann sigur, at føroyingar tosa „halv dansk, naar de skal tale færøesk“, og at danirnir í Føroyum tosa „halv færøesk naar de skal tale dansk“ (Matras 1970: xiv). Svabo sigur beinleiðis, at føroyingar áttu at „udrydde (...) det gamle Sprog [t.e. føroyskt], og indføre det Danske“ (Matras, 1970: xvii). Henda orðingin bendir á, at føroyingar hava havt góðan kunnleika í donskum.

Tann danski presturin og lívfrøðingurinn Hans Chr. Lyngbye (1782-1837), sum var í Føroyum í 1817, greiðir soleiðis frá sínari støðu til málspurningin í Føroyum (Lyngbye, 1820: 213)⁵⁶:

56 Ole Wich skal hava takk fyri kelduávísingina.

For at rydde denne Sproghindring af Vejen, var det for Børnenes Skyld at ønske, at Indbyggerne indbyrdes vilde enes om, at lade det færøiske Sprog, som for nærværende Tid er en Blanding af gammel Norsk, eller maaske Islandske, og fordrejet Dansk, og som dog kun tales af lidt over 5000 mennesker (...) rent uddøe, og derpaa alene tale det danske Sprog med deres Børn.

Hetta er í roynd og veru sama áheitan, sum Svabo hevði til føroyingar. Tað, sum Lyngbye kallar „fordrejet Dansk“, kann vera gøtudanskt, men tað kann eisini vera eitt dansklitað føroyskt talumál.

Tann danski málfrøðingurin Rasmus Rask (1787-1832) skrivaði fyrst í 1800-árunum, at føroyskt var nógv broytt, serliga tá ið talan var um framburð, orðfeingi og mállæru samanborið við íslenskt. Hann sigur, at „Sproget er blevet plattere, og har nærmet sig Dansken betydelig“ (Rask, 1811: 262).

Fólkaminnisgranskarin Svend Grundtvig (1824-1883) sigur í 1845, at málblandingin millum føroyskt og danskt var eyðkend fyri málið í høvuðsstaðnum. Hann sigur, at føroyingar tosaðu danskt við embættismenninar „paa Dansk eller dog i et Sprog, der er saa meget lempet efter det Danske, at det er hverken det Ene eller det Andet.“ Ein onnur orsök til blandingsmálið í Havnini er sambært Grundtvig, at „Sproget, som en naturlig Følge af at den [t.e. Havnin] er baade Handelspladsen og Regjeringens Sæde, er saa fordærvet og blandet med Dansk, at det ikke fortjener stort bedre, end at kaldes „en Blanding“ af Færøisk og Dansk“ (Bekker-Nielsen, 1978: 37).

Presturin Jóhan Hendrik Schrøter (1771-1851) er ikki samdur. Ein av grundgevingum hansara fyri at týða Matteusar evangelið til føroyskt í 1823 var, at børnini skiltu illa danskt, tí tey hoyrdu ikki eitt einasta orð á donskum heima. Og tey fólkinu, sum lósu við teimum, dugdu heldur ikki serliga væl danskt. Støðan var soleiðis á bygd, sigur Schrøter, at tá ið prestur kom og skuldi yvirhoyra børnini, skiltu tey hann ikki, og tey vóru illa før fyri at svara aftur á donskum.

Í týðing Schrøters av Matteusar evangeliu eru nógv donsk tøkuroð og danskar orðingar. Men atfinningin hjá teimum føroysku lesarunum av týðingini var ikki tað danska eyðkennið, men harafturímóti, at málið var ov fornt. Schrøter nýtti t.d. orðini *kola* og *lýsi* í frásøgnini

um tær tíggju moyggjarnar, sum skuldu út at møta Jesusi (Matt. 25)⁵⁷. Hetta bendir á, at tað ikki vóru tey dansku orðini, sum fólk høvdu nakað ímóti. Um talumálið sigur Schrøter: „De som bruge det nyere Sprog have allerede saa meget beblandet samme med halvdansk, at det næsten er ingen af Deelerne meere“ (Matras, 1973: 14).

Hesar eygleiðingar – serliga Svabo, Lyngbye og Grundtvig – benda á eina so stóra danska ávirkan á føroyskt talumál í høvuðsstaðnum, at vit kunnu siga, at talan helst hevur verið um eitt slag av blandingsmáli; men tíverri nevna teir eingi dømi. Tó gevur orðabókin eftir Svabo innlit í føroyskt orðfeingi í 1700-árunum (meira um tað seinni).

1.15.2. *Málamót*

Orðið *málamót* merkir, at tvey ella fleiri mál(brigdi) koma í samband hvørt við annað og ávirka ella verða ávirkað hvørt av øðrum. Tá ið mál koma í samband hvørt við annað, ferðast málsligar eindir millum málini. Men ymiskt er, hvussu málini ávirka hvørt annað ella hvussu tey ávirkast hvørt av øðum. Tað veldst um, hvørja støðu málini hava. Í tí føroysk-danska málamótinum í Føroyum hevði danskt høga almenna tign. Tað var málið hjá elituni og var skriftmál í Føroyum í øldir. Hinvegin hevði tað óformliga føroyska gerandismálið fjalda tign millum føroyingar, nettupp tí tað var nýtt sum talumál. Tí var støðan millum føroyskt og danskt asymmetrisk.

Málamót er ein orsök til málvariatióin og til málbroytingar. Ein avleiðing av málamótsstøðuni er mangan, at tað málið, sum er fyri ávirkan, fer undir ein purtiskan málpolitikk til tess at avmarka avleiðingarnar, sum málamótsstøðan hevur við sær.

Á Balkan t.d. ávirka fleiri mál hvørt annað, meðan málamótið í Føroyum var og er einvegis, t.e. at føroyskt verður ávirkað av øðrum málum, meðan føroyskt ikki ávirkar onnur mál nevnið.

Tað verður ofta sagt, at summi mál eru opnari fyri tøkum enn onnur, men tað er kanska ikki heilt rætt at siga tað soleiðis, tí at øll mál taka ímóti tøkum, men tað er ymiskt, hvussu móttøkan er. Í summum londum – t.d. í Føroyum og Íslandi – verður roynt at avmarka nýtsluna av tøkum við at gera nýggj orð, meðan avmarkingartiløkini í danskum ikki eru so eyðsýnd. Men tað er

57 Meira verður sagt um bíbliutýðingar seinni, s. 103.

einki mál í heiminum, sum ikki tekur ímóti tókuorðum í størri ella minni mun.

Ymiskt er, hvussu málamótið ávirkar. Hugsa vit um ljóðfrøðilig lán – t.e. ljóð, sum ikki finnast í føroyskum arvorðum, t.d. [y:] í *typa* og [a:] í *krani* – hava tey ikki breitt seg til føroysk arvorð, og tí eru arvorðini ikki vorðin „smittað“ av hesum tókuljóðum. Tað sama kann sigast um tað enska fleirtals-s’ið: Tað finst bara í enskum tókuorðum, t.d. *airbags* og *drinks*.

Tá ið talan er um lán inn í føroyskt, eru ljóðskipan, bendingar og setningsskipan nøkulunda stöðug, meðan orðastovnurin er óstöðugur. Tað eru fyrst og fremst navnorð, sum verða lænt. Í eini kanning av málinum hjá norskum tilflytarum í Amerika vísir Haugen (1950) á, at norðmenninir fyrst og fremst læntu navnorð úr amerikonskum, og í minkandi raðfylgju: navnorð > sagnorð > lýsingarorð > hjáorð > fyrisetingar > miðalvarpingar. Tað sama er helst galdandi fyri føroyskt⁵⁸ (Petersen, 2010a: 90).

Tey donsku lánini koma til tað lættliga inn í føroyskt. Orsakinir eru fleiri, bæði bygnaðarligar, mentanarligar o.s.fr. Tað at føroyskt og danskt eru skyld mál ger, at orðafloymurin inn í føroyskt ikki møtir so stórum bygnaðarligum forðingum. Tað kann eisini vera, at tókuorð fylla ein tørv, sum er í málinum. Harumframt er málamótsstöðan gomul, og tí eru føroyingar vanir við tókuorð í føroyskum. Føroyskt og danskt hava livað lið um lið síðan 1500-árini, og alla hesa tíð hevur danskt havt stóra ávirkan á føroyskt á tann hátt, at nógv donsk tókuorð eru komin inn í føroyskt, meðan fá føroysk tókuorð hava funnið vegin inn í danskt. Orðaferðslan hevur at kalla verið einvegis í fleiri hundrað ár⁵⁹.

1.16. Retorikkur

Orðaskiftið um tað ‘reina’ málið er elligamalt. Upprunin liggur langt afturi í tíðini, heilt afturi í tí klassiska grikska og rómverska retorikk-inum undan Kristi føðing. Teir griksku sofistarnir, sum nakrar öldir

58 Sbr. at tey flestu tókuorðini, sum Jóansson nevnr, eru navnorð (Jóansson, 1997).

59 Meira kann lesast um málamótið millum føroyskt og danskt í Petersen (2010).

undan Kristi fœðing, ferðaðust kring um í Grikkalandi og undirvístu í retorikki, myndaðu skúla. Hjá sofistunum var málið eitt amboð, tí ein góður røðari kundi við síni talu fremja eina sök og á tann hátt mynda ella seta sín dám á veruleikan.

Retorikkur merkir røðusnild ella tungulist. Grundstøðið undir retorikkinum var náttúran, menniskjans viðføddu evni at tala. Eins og urtagarðsmaðurin dyrkaði urtagarðin, skuldi tungulistin dyrka taluna, so hon steig fram sum røtt, sannførandi og sonn. Tað snúði seg um at ala fram røðusnillingar, sum ikki bara tosaðu rætt málsliga, men sum dugdu talukynstrið á ein slíkan hátt, at talan virkaði sannførandi og sonn fyri áhoyrararnar.

Retorikkur snýr seg um at sannføra onnur gjøgnum sína talu, men ein ikki minni týðandi partur í hesum sannføringarkynstri vóru nøkur máslig krøv um dygd. Tí var neyðugt, at røðarin var vandin í sínum orðavali. Málið skuldi fyrst og fremst vera málsliga rætt og týðiligt.

Ta puristisku reinleikahugmyndina síggja vit t.d. í hugtakinum *hellenismos* hjá grikknum Theofrastos (372-287 f. Kr.), sum sípaði til reint grikskt sum eina retoriska dygd. Hesa hugsjón tóku rómverjar til sín, og seinni breiddist hon út kring Evropa á latíni – serliga gjøgnum rómversk-katólsku kirkjuna (Brunstad, 2001: 41). Eitt sindur einfaldað kunnu vit siga, at tann klassiski retorikkurin nýtti trý sannføringarbrøgd: eitt intellektuelt og tvey kenslulig:

- Logos:* Røðarin skuldi venda sær til vit og skil hjá áhoyrarunum og á tann hátt læra teir okkurt.
- Ethos:* Røðarin skuldi duga at fanga áhugan hjá áhoyrarunum, tá ið hann royndi at sannføra teir um okkurt.
- Patos:* Røðarin skuldi tala til kenslurnar (gleði, samkenslu o.s.fr.), sum hann royndi at vekja í sínum áhoyrarum við eini sannføringarstrategi.

Væl vald orð og orðingar vóru týðningarmikil partur í eini góðari røðu. Málbúnin skuldi bæði hóska til røðaran og til evnið og samstundis tala til áhoyrararnar. Millum hesi krøvini um dygd vóru, at málið skuldi vera reint, rætt, greitt, hóskandi og skrátt (Samuelsen, 2020: 211-279).

Puritas *Reinur málburður:* Tað vóru serliga tvey sløg av villum, ein góður talari átti at hugsa um. Annað vóru tær sonevndu *barbarismurnar*, sum sipaðu til, at røðarin ikki mátti nýta orð og orðingar, sum ikki vóru sprottin úr móðurmálinum, t.e. tøkuorð. Orðið *barbarisma* er úr grikskum *barbaroi*, sum er eitt ljóðhermandi orð um tey, ið tosaðu mál, sum vóru grikkum fremmand. Hitt slagið vóru tær sonevndu *solesismurnar*, t.e. bendingarligar og setningafrøðiligar villur, brot á samsvarsreglur í føllum, kynjum o.s.fr. í hansara egna máli (Brunstad, 2001: 42). Tað rætta málið bygdi sostatt á tvinnar hugsjónir: At orð og orðingar skuldu byggja á teir bestu høvundarnar, altso klassikararnar, meðan hin hugsjónin var, at orð og orðingar skuldu vera kend. Tað ráddi um at hava javnvág millum hesar partarnar. Aðrar málsligar dygdir vóru hesar:

Perspicuitas *Greiddur málburður:* Talarin skuldi nýta eitt greitt og eintýtt mál, tí um røðan ikki gjørdi týðiliga grein fyri evninum, megnaði røðarin ikki at fanga áhoyrararnar. Tær vanligastu villurnar vóru tvítýdd orð og ov langir setningar og samanburðir, sum kundu bera við sær, at poengið kámaðist fyri áhoyrarunum.

Aptum *Hóskandi málburður:* Hetta vóru stíldrøg, sum skuldu lýsa innihaldið og gera røðuna livandi og sannførandi við myndburðum, samanburðum, endurtøkum o.s.fr. Røðarin mátti gera sær ómak at laga orðavalið eftir áhoyrarunum og eftir evninum. Tað merkti m.a., at røðan skuldi hóska til júst hetta høvið.

Ornatus *Skrýddur málburður:* Tað retoriskt rætta málið skuldi verða ílatið skríð (ornat). Røðan skuldi vera skrídd og pyntað um neyðugt fyri at fáa boðskapin betur fram. Tó varð ávarað móti ovurnýtslu av myndburðum. Uppgjørdar

og ónatúrligar orðingar og óheppið myndamál var eitt tað ringasta, ein røðari kundi gera. Quintilianus (uml. 35-100 e. Kr.) segði, at alt, sum ikki styðjaði upp undir fatanina og vakurleikan, vóru villur. Quintilianus góðtók at nýta gomul orð (sonevndar arkaismur), um tey vórðu nýtt við skili, tí hann helt, at gomul orð gjørdur taluna tignarlíga og góvu henni eina vissa sjarmu (Slaattelid, 2009: 26).

Vit síggja her, at stórir dentur varð lagdur á málsligt reinføri. Tvær av hesum dygdum, *puritas* og *perspicuitas* vóru at kalla tvær síður av somu sök, tí at skuldi ein røðari lúka dygdina um eitt greitt og eintýtt mál (*perspicuitas*), var samstundis neyðugt at nýta heimlig orð, sum fólkið skilti (*puritas*).

Sambært Quintilianusi skuldu áhoyrararnir ikki bara skilja taluna, men tað var eins týðandi, at teir ikki misskiltu hana. Quintilianus er áhugaverdur í føroyskum samanhangi, tí Svabo vísir ofta til hansara í sínum orðabókarhandritum (meira um tað seinna). Quintilianus vísti á fyra dygdir, sum ein góður røðari átti at hava í huga:

Ratio *Skilvísir*: Málnýtslan skuldi fylgja analogum reglum í mállæruni. Tað merkir, at um so var, at røðarin ivaðist í bendingini av einum orði, so var at samanbera við onnur lík orð. Henda meginregla er í roynd og veru enn galdandi í øllum málrættararbeiði.

Vetustas *Aldur*: Gomul orð og gamlar orðingar góvu røðuni eina vissa tign, men tey máttu samstundis hava hevd í málnýtsluni, fyri at fólk skuldu kunna skilja tey. Gomul orð høvdu høga virðing, tí at forfedrarnir í sínum vís-dómi høvdu valt tey best hóskandi orðini. Hetta sjónarmið kenna vit aftur í føroyskum, sbr. at orðasavnarar ofta hava størri áhuga fyri gomlum og staðbundnum orðum enn fyri nýggjum orðum.

Auctoritas *Myndugleikar*: Fólk við myndugleika skuldu virka sum málsligar fyrmyndir hjá øðrum.

Usus *Síðvenja, nýtsla*: Málkenslan og málmeiningin hjá teimum mentaðu skuldu virka sum málsligar fyrimyndir.

Vit kenna allar hesar dygdirnar aftur í føroyskum málrøktararbeiði. Tá ið mælt verður til eitt orðsnið sum t.d. *bókavørðir* heldur enn *bóka-vørðar* í fleirtali, er tað dømi um analogiregluna (sbr. *Ratio* omanfyri): Fleirtalsformurin av *vørður* er *vørðir*, og tí skal tað nýggjara av hesum orðum, *bókavørður*, fylgja teirri bendingini. Hesin fleirtalsformur kann eisini nýtast sum dømi um aldursregluna (sbr. *Vetustas* omanfyri), at gomul orðsnið eiga at verða vald fram um yngri, tí tey verða hildin at vera betri og hava hægri tign (*vørðir* er eldri og tí eisini betri enn *vørðar*)⁶⁰.

Hesar hugmyndirnar um góðan málburð gjørdust sum frá leið til eina hugsjón, ið mentist til eina vísindagrein um retorikk, t.e. fyrimyndir um málnýtslu, sum kundu vekja álit hjá áhoyrarunum. Á tann hátt gjørdist retorikkurin ein sjálvstøðug vísindagrein um, hvussu ein røðari á mest sannførandi hátt kundi sannføra onnur um síni sjónarmið. Hetta gjørdist ein læra um próvførslu, stílfrøði og fagurfrøði og um, hvussu ein góð tala átti at verða uppbygd og framborin.

Quintilianus sigur, at samanborið við grikkar dámði rómverjum ikki nýggjorð, men hann heldur, at henda móttøðan móti nýggjum orðum gjørdi tað latínska málið fátækari (Slaattelid, 2009: 26-27).

1.17. Jens Chr. Svabo

Úr Athen og Róm gera vit nú eitt rend til Miðvágs. Miðvingurin, Jens Chr. Svabo (1746-1824), er fyrst og fremst kendur sum upplýsingarmaður, rationalistur og mentamaður í breiðari merking. Hann var eitt barn av síni tíð, upplýsingartíðini, og hansara arbeiði endurspeglar henda tíðarandan. Hann hevði ein boðskap til sínar landsmenn, sum var, at føroyingar skuldu kunnast um teir røttu samanhagirnar: Um hvussu náttúran var skrúvað saman, um orsök

⁶⁰ Av tí at tann virkna fleirtalsendingin í nútíðarføroyskum er *-ar*, verður fleirtalsformurin *vørðar* eisini nýttur (sbr. Petersen, 2009).

og avleiðing, um hvussu fólk kundu fáa eitt betri lív bæði verkliga og mentanarliga o.s.fr. Tær størstu forðingarnar fyri hesum bjørtu hugsjónum vóru fordómar, ótolsemi og tað yvirnatúrliga, sum høvdu so fast tak á føroyingum, og sum forðaðu fyri framburði og upplýsing.

Millum føroyingar er Svabo helst mest kendur sum mentamaður, tí hann sum tann fyrsti skrivaði eina føroyska orðabók og fór undir at savna føroysk kvæði. Svabo sigur beinleiðis, at hetta mentanararbeiðið var mest at rokna sum hjáputur, sum hann fekst við í sínum fríløtum, tá ið hann ikki arbeiddi við sínum upplýsingarvirksemi. Hóast upplýsingartíðin og romantikkin kunnu sigast at umboða tvey ymisk hugmyndanarlig rák við denti á ymiskum viðurskiftum, nevniliga tí rationella mótvegis tí kensluliga, so er Svabo í báðum hesum bólkum samstundis. Tað at arbeiða mentanarliga og verkliga samstundis var annars vanligt hjá upplýsingarmonnum í 1700-árunum. T.d. hevur tann norski upplýsingarmaðurin Hans Strøm (1726-1797) ein orðalista við í sínum verki um Sunnmøre⁶¹ (Strøm, 1762-1766).

Eitt sindur fyrakantað kunnu vit siga, at Svabo var føddur í upplýsingartíðini og doyði í romantikkini⁶², og tað endurspeglast í tí, hann hevur skrivað. Í upplýsingarritunum síggja vit ein eldhugaðan mann við bjørtum hugsjónum, sum vísir á nýggjar møguleikar at gera ábøtur í landbúnaðinum og sum vil upplýsa føroyingar. Hinvegin síggja vit ein mótfalnan og hugsjónarleysan mann lýsa støðuna hjá føroyska málinum, har niðurstøðan er: Føroyskt er farið, har er eingin vón (Jacobsen, 2003).

Lýsingin av málinum er døpur. Svabo sigur, at føroyskt er úrkynjað og bregður burtur úr ætt og er ikki longur eitt mál (hann nýtir orðini *fordærvet* og *vanslægtet*). Orsøkin er, sigur hann, at føroyskt hevur mist síni upprunaligu norrønu eyðkenni. Hetta er ein týðilig romantisk orðing, har fortíðin umboðar tað hægsta glæsiliga málsliga tíðarskeiðið. Síðani hevur bara gingið aftur á hondina. Tá ið Svabo lítur aftureftir, sær hann eitt ríkidømi í sjálvum málinum og teimum gomlu kvæðunum, og tí fór hann undir at savna kvæði. Orðabókin

61 Tá ið Svabo fekk uppgávuna at skriva eina føroyafrágreiðing, kravdu teir donsku myndugleikarnir, sum høvdu latið honum uppgávuna, at hon skuldi hava Hans Strøm sum fyrimynd, júst tí at hansara arbeiði var fyrimyndarligt.

62 Ein slík orðing skal sjálvandi takast við fyrivarni, tí upplýsingartíðin og romantikkin livdu ikki sítt avbyrgda lív í tveimum atskildum køssum.

er dømi um tað sama, hóast Svabo sigur, at tann veruliga orsøkin til, at hann fór undir orðabókararbeiðið, var tann vánaliga støðan, sum føroyskt var komið í. Hann vildi reisa málinum ein minnisvarða, tí hann væntaði ikki, at føroyskt fór at hóra undan. Svabo segði, at tað í roynd og veru vóru tveir møguleikar í tí føroyska málsurninginum (Matras, 1970: XI):

Der ere tvende Veye: enten at bringe det til sin forrige Reenhed igien, ved at tilbagekalde alle gamle Ord, og udrydde alle nye ufoernødne; eller efterhaanden at udrydde det gamle fordærvede Sprog, og indføre det Danske.

Annar møguleikin var ein roynd at varðveita føroyskt, men tann møguleikin kravdi eina puristiska loysn, sum hann ikki helt hevði undirtøku millum føroyingar. Skuldu føroyingar varðveita føroyskt, var neyðugt, at gomul orð vórðu tikin inn aftur í málið, og tað helt Svabo ikki, at føroyingar vóru sinnaðir til. Hin møguleikin var at lata føroyskt fara og taka við danskum sum tjóðarmáli í Føroyum, og tað var ein lættari loysn, tí danskt varð nógv nýtt í Føroyum, skriftmálið var danskt, og føroyingar dugdu væl danskt. Men tað, sum hevði uppaftur størri týdning, var, at henda loysnin var í samsvari við teir patriotisku tankarnar í tí danska ríkinum.

Her síggja vit ein kaldgløggan upplýsingarmann, sum í seinna parti av 1700-árunum gjørdi sínar eygleiðingar og niðurstøður heilt uttan tjóðskaparligar kenslur. Hjá Svabo snúði tað seg um, hvat var skynsamast fyri føroyingar at velja: Skuldu teir velja føroyskt ella danskt? Svabo mælti til danskt, tí hann tók støði í tí málsliga veruleikanum, og ein rationalistisk niðurstøða kundi tí ikki vera øðrvísi enn tann, hann kom til.

Men brotið omanfyri vísir eisini, at Svabo hevði purismuna sum ein ástøðiligan møguleika í arbeiðinum at fáa føroyskt aftur á beint, men kastaði hann frá sær, áðrenn hann varð royndur. Grundgevingarnar hjá Svabo fyri at mæla til danskt vóru hesar: „Jeg kan desuden ikke andet, end ansee det for en større Fuldkommenhed, om Kolonien, som med Danmark tilbeder en Gud, knæler for en Konge, ogsaa talte med samme Tunge som det“ (Matras, 1970: XI).

Tað, sum Svabo her sigur, kann tulkast sum eitt mentanarpolitiskt manifest. Hann nýtir trí sagnorð (*tilbede, knæle, tale*), sum beinleiðis sipa til ríkiseindina. Her hevur patriotisman og trúskapur til kongs og hugmyndin um *eitt* ríki undir sama kongi og tað upplýsta endaveldið størri týdning enn tey málsligu og tjóðskaparligu virðini.

Hetta er hansara grundáskoðan í málsurninginum. Men kanska eru tað eisini onnur áhugamál, sum gera, at hann orðar seg soleiðis. Tað er ikki óhugsandi, at Svabo á henda hátt royndi at tekkjast donskum myndugleikum fyri at fáa pengar til at skriva eina føroyska orðabók. Svabo var í peninganeyð, og tí royndi hann at fáa eitt livibreyð. Tey seinnu árinum fekk hann eina árliga veiting úr danska ríkiskassanum, sum hann so dánt kundi liva av.

Tá ið Svabo viðger tað føroyska málið, er hann týðiliga ávirkaður av tonkunum um fólkasálin hjá tí týska heimsspekinginum og javnaldranum, Johann Gottfried Herder (1744-1803)⁶³. Svabo savnaði kvæðini og orðini, tí tey vóru tann føroyska fólkasálin. Fólkasálin er ein hugmynd um tey virði, sum eyðkenna eina tjóð mentanarliga, málsliga o.s.fr. Tá ið vit síggja slíkar tankar, eru vit komin inn í romantikkina við øðrum hugmyndum enn teimum í upplýsingartíðini.

Við Herder kom ein nýggj áskoðan á mál og mentan, tí sambært honum var einki so dýrabart sum fedranna mál við síni siðvenju, søgu og átrúnaði. Men málið var hjartað og sálin í tjóðini.

Í teirri týsku tjóðskaparsíðvenjuni var tað málið hjá bóndunum, ið var hægst í metum, tí tað varð hildið at vera tað reinasta. Hesa hugmynd síggja vit aftur í nógvum øðrum londum, t.d. hjá norðmanninum Ivari Aasen (1813-1896), men eisini í Føroyum og Íslandi. Aasen segði, m.a. at: „Bonden har den Ære at være Sprogets Redningsmand; til hans Tale skulde man altsaa lytte“ (Aasen, 1909: 3). Og bæði í Føroyum og Íslandi varð sagt, at málið var mest úrkynjað á stórplássunum, t.d. í Reykjavík og Tórshavn, meðan málið hinvegin livdi sítt fríska liv úti um landið.

Tjóðskaparromantikkin og tjóðskaparrørslan høvdu sum hugsjón ein samruna millum fólk, tjóð og mál. Við Herder gjørdist málið ein tjóðarímynd, og purisman kom inn sum partur av hesi hugsjón. Í teirri romantisku áskoðanini ráddi um at skilmarka sítt egna í mun

63 Herder var tvey ár eldri enn Svabo.

til alt hitt, ið ikki var partur av mentanararvinum. Her vóru tjóð og mál óloysiliga knýtt saman, tí tann søguligi samanhangurin hevði so stóran týðning. Sambært romantikarunum slitnar tann søguligi tráðurin, um ein tjóð ikki røkir sítt mál.

Hjá Svabo bresta upplýsingartíðin og romantikkin saman, og tí kemur Svabo í eina tvístøðu: Øðrumegin hevur hann sum upplýsingarmaður nyttuvirðið av málinum í huga og mælir føroyingum til at taka við donskum. Hinvegin harmast hann um støðuna, sum føroyskt er komið í, tí hann sum romantikari hevur fornmálið sum ta glæsiligu hugsjónina, sum hann eftir øllum at døma vildi valt.

Men niðurstøðan er tó ikki so eintýdd. Vildi Svabo veruliga, at føroyskt skuldi fara fyri heyk og hund? Tað vita vit ikki. Tí er niðurstøðan óviss. Lutvíst kann niðurstøða Svabos um at velja danskt fram um føroyskt tulkast sum eygleiðingar hjá einum kaldgløggum upplýsingarmanni og rationalisti, sum benda á skilvísa hugsan heldur enn á kenslur. Hinvegin kunnu vit loyva okkum at gita, at niðurstøðan um at velja danskt fram um føroyskt byggir á hugmyndina um danska patriotismu (at tað var ein fyrimunur fyri dansk-norska ríkið, at danskt varð tosað og skrivað í øllum ríkinum). Ein triði møguleiki er, at Svabo spælir ‘skápspatriotur’, har hann letst at vera danskur patriotur fyri at tekkjast donskum myndugleikum fyri á tann hátt at fáa danskar pengar til eina føroyska orðabók.

Tað er heilt týðiligt, at grundgevingin fyri at mæla til danskt í Føroyum er, at Føroyar politiskt eru partur av Danmark og at føroyingar hava somu kristnu trúgv sum danir, og tí heldur Svabo tað vera rímiligt, at føroyingar eisini eiga at tosa danskt í Føroyum. Grundgevingin er sostatt trúfesti til kongs og ríkiseindina. Men ongastaðni í bókmentunum verður Svabo umtalaður sum danskur patriotur. Søgufroðingurin Hans Jacob Debes sipar tó til ta donsku patriotismuna uttan at nýta orðið patriotisma (Debes, 2000: 92):

Ivaleynt hava føroyingar kent seg sum eitt fólk, eitt annað fólk enn teir fremmandu, sum komu uttaneftir og talaðu eitt annað mál; men talan var ikki um nakra tjóðskaparliga tilvitan soleiðis sum seinni. Trúskapur føroyinga var *bundin at kongi* (mín skráskrivning, JIJ), ið teir uppfataðu sum rættvísan verja.

Reidar Djupedal sigur, at patriotisman í 1770'unum og 1780'unum skuldi bara vera móttvegis ríkiseindini (Djupedal, 1957: 110):

eitt aðaleyðkenni fyri politikkin í Guldberg-tíðini (1772-84) var (...), at heilríkið skuldi verða stimbrað, og allar patriotiskar ella separatistiskar stevnur skuldu verða agaðar. Ofta verða orð Guldbergs við P.F. Suhm: „Eingir Norðmenn eru til. Allir eru vit borgarar í tí danska ríkinum,“ tikin fyri endamálið fyri politikki hansara.

Í hesum liggur helst, at allir borgarar í dansk-norska ríkinum skuldu vísa ríkiseindini trúskap, samstundis sum ríkisstjórnin royndi at forða fyri, at lokalur tjóðskaparrøringur tók seg upp.

Í 1771 segði Bjarni Jónsson (1753-1781), rektari á Skálholti, at tað var ikki bara óneyðugt, men beinleiðis skaðiligt at varðveita íslendskt. Grundgevingin var, at munurin millum íslendskt og hini norðurlandamálini var vordin so stórur, at aðrir norðurlendingar ikki longur skiltu íslendskt. Bjarni Jónsson sigur (Hauksdóttir, 2016: 432; Sigmundsson, 2003: 70):

Jeg anseer det ikke alene unyttigt men desuden meget skadeligt at man skal beholde det islandske sprog. Saalænge Islænderne havde fællessprog med andre nordiske nationer var de alle vegne i stor ære og anseelse; men nu omstunder siden deres sprog er bleven uforstaaeligt for andre, er de meget ringe agtede. Det forhindrer dem i deres omgængelse med andre nationer, i deres handel og vandel, hvorfor skulle man være saa fastholdende derved? Lader os da følge Norges og Færøernes eksempel. Lader os antage det danske Sprog, efter som vi staae under en dansk Regjering, og i Communication med danske Folk.

Hetta er í roynd og veru sama áskoðan sum hjá Svabo: Ein áheitan á íslendingar um at taka við donskum máli, tí at teir vóru ein partur av tí dansk-norska ríkinum. Bæði hjá Bjarna Jónssyni og Svabo hevði patriotisman og trúskapur til kongs og hugmyndin um *eitt* ríki undir sama kongi størri týdning enn tey málsligu og tjóðskaparligu virðini.

Bjarni Jónsson vísir til støðuna í Føroyum og Noregi sum eina fyrimynd. Grundgevingin fyri at mæla til danskt í Íslandi var ikki

eitt úrkynjað íslenskt mál, men eitt verkligt atlit: Tað íslenska málið er ein forðing fyri samhandli við aðrar tjóðir. Hinvegin var høvuðsgrundgevingin hjá Svabo fyri at taka við donskum sum tjóðarmáli í Føroyum eitt føroyskt mál, sum ikki var vert at varðveita, tí tað var so blandað við danskt. Hjá Bjarna Jónssyni verður málblandingin millum íslenskt og danskt ikki nevnd, hóast íslenskt um hesa tíðina var nógv ávirkað av donskum.

1.17.1. Svabo og Quintilianus

Í innganginum til orðabókarhandritini vísir Svabo ofta til Quintilianus, serliga tá ið hann grundgevur fyri eini ljóðfrøðiligari føroyskari stavseting. Svabo sigur um stavsetingina: „Ihenseende til Ret-skrivningen har Qvintilians simple Regel: at skrive som man taler, været min Ledestierne“ (Matras, 1970: XI). Svabo fær tað at ljóða, sum um Quintilianus ger seg til talsmann fyri eini ljóðfrøðiligari stavseting, men her mistekur Svabo seg, tí hjá retorikarunum snúði tað seg um taluna og kynstrið at miðla innihaldið til áhoyrararnar. Quintilianus viðger als ikki stavsetingarspurningin. Slaattelid sigur, at „Retorikk var altså i fyrste omgang eit praktisk fag som gav rettleiing i det å snakke godt for seg“ (Slaattelid, 2009: 9).

Hjá Quintilianusi síggja vit eina sínámillum ávirkan millum skrivað og talað mál: Skuldi tú tosa væl, mátti tú duga væl at skriva, og skuldi tú duga væl at skriva, var tað ein fyrimunur, um tú eisini dugdi væl at orða teg munnliga. Quintilianus, sum var lærari í retorikki, var sannførdur um, at næmingar, sum fingi skrivivenjing, vóru betur fyri í munnligari framførslu enn teir, sum ikki fingi hesa venjing og øvut: Um næmingar fingi venjing í munnligum retorikki, gav tað fyrimunir í skrivligum framsetingum. Hann sigur, at skrivningin ofta gevur størri neyvleika, tí tá hevur tú stundir til at hugsa teg um og velja tað best hóskaði orðið. Henda venjingin í at velja tær bestu og neyvastu orðingarnar eru eisini hentar í munnligum retorikki. Tess royndari tú ert í hesum, tá tú skrivar, tess natúrligari fellir tað tær, tá ið tú skalt tosa. Og hinvegin: dugir tú væl tey munnligu kynstrini – tað at tosa til oyrað, at vekja sansirnar, at skipa setningarnar einfalt, at nýta myndamál – so er fyrimunurin, at tað, tú skrivar, eisini verður lættari at lesa.

Sum vit síggja, snýr alt, sum Quintilianus sigur, seg um innihaldið og hvussu innihaldið eigur at verða miðlað til áhoyrararnar so greitt og skilliga sum gjørligt.

Tilvísingin hjá Svabo til Quintilianus er tí ikki røtt. Í besta føri er tað ein ov avmarkandi skilmarking og í ringasta føri ein beinleiðis misskiljing av tí, sum Quintilianus sigur. Tann retoriska meginreglan var, at ein skrivað røða skuldi byggja á talumálið við krøvum um málsliga dygd. Undir greinini *Filolog í Ordbog over det danske Sprog* stendur hetta dømið: „Det mundtlige Sprog bør efter Quintilians og andre store Philologers Paastand være Grunden til det skriftlige.“

At nýta eina ljóðfrøðiliga stavseting var ikki annað enn natúrligt tá í tíðini. Hesum snarar Svabo til, at stavsetingin skuldi fylgja framburðinum. Gjörði hann tað tilvitað ella ótilvitað? Tað vita vit ikki, men lögð er tað, at Svabo tosar um klassiskar retoriskar dygdir í einum fámentum, úrkynjaðum máli, sum onga virðing hevði og sum eingi útlit hevði fyri at yvirleva. Uppaftur margháttligari verður tilvísingin til Quintilianus, tá vit hugsa um ta retorisku meginregluna um, at ein góður røðari ikki átti at nýta tøkuerð. Eitt mál sum føroyskt við øllum sínum dansku tøkuerðum hevði tí brotið fyrsta boð í teirri retorisku hugsjónini: at ein góður røðari skuldi halda seg burtur frá tøkuerðum⁶⁴.

1.18. Romantikk, purisma og tjóðskapur

Romantikkin byrjar í 1700-árunum og heldur fram upp gjøgnum 1800-árin. Í bókmentum sæst henda hugmyndin sum áhugi fyri kenslum og upplivingum. Romantikkin kom eisini til sjóndar sum áhugi fyri søguni hjá ymsum fólkasløgum og tjóðum. Tað ráddi um at finna aftur á søguslóðina. Ein partur av søguslóðini var áhugin fyri málinum, sum fram um annað bant tjóðina saman, eitt mentanarfyrbrigdi, sum var arvað frá forfedrunum gjøgnum mong ættarlið. Í einum slíkum samteksti var eitt natúrligt samband millum mál og søgu. Tað snúði seg í roynd og veru um at varðveita mentanararvin sum nakað virðismikið.

64 Sumt í hesum broti byggir á persónligt samskipti við Eyðnu Skaale, kandidat í retorikki (20. okt. 2015). Stóra tókk fái hon fyri tað.

Nú var áhugin fyrir sögu, máli og einum samruna av hesum báðum, nevnliga málsögu, vaknaður. Málið gjørdist sum frá leið ein av teimum stóru tjóðarímyndunum, og áhugin fyrir at granska mál og serstakliga málsligan skyldskap byrjaði av álvara í 1800-árunum. Millum teir kendastu málfrøðingarnar, sum kannaðu málsligan skyldskap, vóru týskararnir Jacob Grimm (1785-1863), Franz Bopp (1791-1867) og danin Rasmus Rask (1787-1832).

Purisman kann knýttast í henda søguliga tráðin, tí hon gjørdist ein týðandi partur í tjóðarbyggingini í nógvum londum í Evropa. Mál vórðu reist ella endurreist mótvegis øðrum fremmandum standard-málum, t.d. kekkiskt mótvegis týskum, finskt mótvegis svenskum, nýnorskt og føroyskt mótvegis donskum. Purismuhugsjónin hevði týðilig tjóðskaparlig eyðkenni, tí málreisingin vendi sær ofta móti *einum* standardmáli, ið varð umsitið av einum fremmandum valdi, meðan málreisararnir hildu seg umboða tað ‘veruliga’ fólkið og tjóðina.

Málstreivið var partur av tjóðskaparstríðnum og royndi at skapa eitt samhaldsfesti og eina felagsskapskenslu í fólkinum – eina kenslu av at hava nøkur virði í felag. Henda kensla varð m.a. skapað gjøgnum purismuna: Hetta er okkara mál, ólíkt øðrum málum. Soleiðis gjørdist purisman partur av tilgongdini at skapa tilvit um ta føroysku tjóðina.

Purisman sameinir málnýtararnar í ein felagsskap. Tí er tað ikki so lægið, at føroyingar kendu tað sum eina hóttan móti samleikanum og sjálvsfatanini, tá ið danskir myndugleikar tíðliga í 20. øld kravdu, at staðarnøvnini á føroyakortinum skuldu hava dansk navnasnið. Tá ið Jakob Jakobsen, sum varð biðin um at ‘týða’ nøvnini til danskt, bar seg undan, varð tað í Danmark uppfatað sum stuðul til loysingarøsluna í Føroyum. Jakob Jakobsen vísir á, at í Danmark var tann føroyska málreisingin hildin at vera eitt álop á danskt (Jakobsen, 2018: 47):

Af Færingerne her nede [i Danmark] er den nylig rejste sproglig-nationale Bevægelse paa Færøerne bleven fulgt med stor Opmærksomhed. I førstningen var dog Glæden over den energiske „Gaaen paa“ hos mange blandet med lidt Ængstelse paa Grund af Bevægelsens tilsyneladende danskfjendtlige Præg, selv om Kamp imod det danske Sprog ikke hørte med til Programmet ...

Tað, sum Jakob Jakobsen sigur, vísir týðiliga, at málreisingin stuðlaði upp undir tjóðskaparstríðið í Føroyum, tí at málstríðið beinleiðis ella óbeinleiðis gjørdist partur av føroyskum tjóðskaparpolitikki seinast í 1800-árunum.

Tann puristiska hugsjónin hevur sum endamál at seta mark millum tað ‘reina’ og tað ‘óreina’. Í hesi tilgongd fer ein úrskiljing fram, sum sigur, hvat er partur av mentanini, t.e. tað ‘reina’, og hvat ið er fremmant og tí ikki hoyrir við til mentanina, t.e. tað ‘óreina’. Tað ‘reina’ er grundfest á staðnum, har tað hoyrir til, meðan tað ‘óreina’ ferðast um mørk. Hetta kann lýsast við eini mynd: Tað myrka hárið á eini kvinnu er vakurt og reint, men í einum supputallerki verður tað uppfatað sum skitið og óreint. Poengið er, at tað er ikki hárið í sjálvum sær, sum er reint ella óreint, men harafturímóti samteksturin, sum hárið er í, sum er avgerandi fyri, um tað verður uppfatað sum reint ella óreint. Í flokkingini verða óhóskandi eindir havnaðar, og tað er tá, munurin millum ‘reint’ og ‘óreint’ gerst virkin. Tað ‘reina’ og góða øðrumegin og tað ‘óreina’ og vánaliga hinumegin er altso ikki nakað, sum er givið frammanundan, men er úrslit av flokkingini⁶⁵.

Um vit nú flyta hetta yvir á málnýtslu, kunnu vit siga, at tað eru ikki orðini í sjálvum sær, sum eru ‘rein’ ella ‘órein’, men tað er hinvegin tann ytri samteksturin, sum orðini verða nýtt í, sum er avgerandi fyri, um orð verða uppfatað sum ‘rein’ ella ‘órein’. Orð sum t.d. *interviews* og *airbags* eru ikki ‘órein’ í enskum, men nýtt í øðrum málum kunnu tey verða uppfatað sum ‘órein’.

Hugsanarhátturin um tað ‘reina’ málið byggir á eina romantiska málhugsjón, har ið málið hevði sera stóran týdning fyri tjóðina. Endamálið við teirri føroysku málrøktini, sum byrjaði í 1880’unum, var at varðveita sambandið við tað gamla málið og hava tað sum fyrimynd. Í hesi hugsjónini hevði samtíðin skyldu til at varðveita sambandið aftur í søguna og at handa tí yngra ættarliðum málið í sama standi, sum tey tóku við tí.

65 Øll eru eyðvitað ikki samd um, hvar markið gongur millum reint og óreint. Tá ið sagt verður, at óreinar eindir verða havnaðar, sipar tað til tað, sum tann mentanarlaga elitan heldur.

1.18.1. Føroysk málreising í 1800-árunum

Tá ið føroyingar í seinna parti av 1800-árunum fóru undir málreising, var tað í roynd og veru ein risaverkætlan og ein ovurstór avbjóðing. Alt skuldi byggjast upp frá grundini sum partur í tjóðarbyggingini. Tann nýggja upprunafrøðiliga stavsetingin var *ein* avbjóðing, men ein ikki minni avbjóðing var at menna eitt nýtt føroyskt skriftmál, sum skuldi kunna nýtast sum eitt verkligt samskiftisamboð bæði gerandis, t.d. sum tíðindamál, og heilagt, sum bíbliumál. Her var spurningurin um orðfeingið tann heilt stóri knúturin. Takið var at finna ymiskar fláir í føroyskum máli, sum hóskaðu til tey ymsu stílløgin. Men tað skuldi vísa seg at vera lættari sagt enn gjørt. Vóru fólk ónøgd við tað føroyska tíðindamálið í bløðunum, t.d. í Føringatíðindum 1890-1906 (tað vóru tað ið hvussu er summi, ið vóru), so var ónøgdin upp aftur størri við týðingina hjá Schrøteri av Matteusar evangelií (1823). Hann ‘rakti ikki tónan’, tí málið var ov roykstovukent og ikki nóg heilagt, vóru tað summi, ið hildu (Matras, 1973: 15).

Hóast ovurstórar avbjóðingar og forðingar góvust føroyingar ikki á hondum. Hildið varð á at mýkja málið. Við at kanna málið í tíðindabløðunum, bíbliutýðingunum og øðrum keldum síggja vit, hvussu stóran týdning orðfeingið hevði. Tað, sum Svabo helt vera eina ógjørliga uppgávu í 1770-árunum – at fara undir ta puristisku verkætlanina – varð av álvara farið í holt við eina øld seinni. Og tá bar til.

1.18.2. Bíbliutýðingar

Tær fyrstu evropeisku bíbliutýðingarnar komu í 16. og 17. øld. Tann týska týðingin kom í 1520’unum og 1530’unum. Tann fyrsta útgávan av teirri donsku Bíbliuni kom í 1524, tann svenska Gustav Vasa Bíblían kom í 1541. Finnar finga Nýggja testamentið á finskum umleið 1550, og í 1584 finga íslendingar sína fyrstu Bíbliu á íslenskum, ta sonevndu Guðbrandsbíbliuna. Nýggja testamentið kom út á landsmáli (nýnorskum) í 1889 og á bókmáli í 1904. Tann fyrsta føroyska týðingin av Nýggja testamenti kom í 1937, og øll Bíblían kom í 1949 í týðing Victor Danielsens. Av tí at Bíblían er

eitt so týðandi verk í føroyskari mentanarsøgu, verða týðingarnar viðgjørðar her við serligum atlit at orðavali.

Í bíbliutýðingunum eins og í øðrum týðingum snýr tað seg bæði um at vera trúgvur móti upprunatekstinum og at finna bæriligar og hóskaði týðingar. Spurningurin um bíblíumálið er tí bæði ein spurningur um føroysk orð móttvegis tøkuerðum og um eina hóskaði stíllegu. Bæði hjá Schrøteri og Victori Danielsen var spurningurin um dansk tøkuerð viðkomandi.

1.18.3. J. H. Schrøter

Í 1823 kom tann fyrsta týðingin av einum bíblískum teksti á føroyskum. Tað var týðingin hjá J.H. Schrøter (1771-1851) av Matteusar evangeli. Tá ið føroyingar høvdu fingið tær fyrstu bíbliutýðingarnar, var stórir áhugi fyri málburðinum í týðingunum. Hesin áhugi sást longu í týðing Schrøters, og hann sást eisini í 1930'unum og 1950'unum, eftir at bíbliutýðingarnar hjá Victori Danielsen og Jákupi Dahl vóru komnar. Serliga var tað orðavalið, sum fólk kjakaðust um.

Schrøter hevði ikki aðrar føroyskar týðingar at styðja seg afturat, tí mátti hann skapa eitt føroyskt bíblíumál, og tað var ein stór avbjóðing. Týðingin kann tykjast okkum nútíðarlesarum heldur enn ikki hjálparleys, men vit mugu hava í huga, at í byrjanini av 1800-árunum var puristisk málrøkt ikki komin á breddan. Gaman í var áhugin vaknaður fyri føroyskum kvæðum og munnbornum skaldskapi, men føroyskt var enn eitt ódyrkað mál. Tann áhugin, sum vit síggja í seinna helmingi av 1800-árunum, var ikki av álvara kyknaður, tá ið Schrøter gjørdi sína týðing. Eingin standardiserað stavseting var til, og føroyskt talumál hevur eftir øllum at døma verið nógv blandað við danskt. Ikki mong ár frammanundan hevði Svabo sagt, at føroyskt var so litfarið av danskum, at málinum stóð ikki til bata.

Summi hildu, at týðingin hjá Schrøteri var „ov roykstovukend“ og ikki nóg hátíðarlig, tí hann nýtti gerandisorð sum t.d. *kola* og *lýsi* í týðingini av teimum tíggju moyggjunum, sum skuldu út at mæta brúðgómimum (Matt. 25, 3) (Matras, 1973 II: 15). Hinvegin var eingin atfinning móti teimum lágtýsku tøkuerðum, sum hann hevði tikið úr danskum, t.d. *skroyðpilgheit*, *herligheit*, *befongd* og *besett* (Matras, 1929: 57).

Stutt eftir at týðing Schrøters av Matteusi var útkomin, gjørdi Søren Sørensen (1790-1864) prestur í Norðuroyggjum eina nýggja týðing av 4. kapitli hjá Matteusi og sendi Bíbliufelagnum hana. Orsøkin var sambært Søren Sørensen, at týðingin hjá Schrøteri ikki var nóg góð, tí Schrøter bygdi á suðuroyarmál. Sørensen bygdi sína týðing á norðuroyamál og nýtir tí formar sum *bloiv* (Schrøter *blaiv*), *Stoinar* (Schrøter *Stainar*), *Skroibelhoid* (Schrøter *Skroibelihaid*), *Fölk* (Schrøter *Folk*). Tað, sum sermerkir týðingina hjá Sørensen, er, at hon hevur fleiri dansk orð enn Schrøter hevði. Henda týðing Sørensens varð ongantíð prentað⁶⁶.

Her niðanfyri eru nøkur dømi um líkleikar og munir millum týðingarnar hjá Sørensen og Schrøteri í 4. kapitli av Matteusar evangeli:

Talva 6: Samanburður millum týðingarnar hjá Sørensen og Schrøteri.

Kap.	Sørensen	Schrøter
<i>Matt. 4,1.</i>	Taa bloiv Jösus fórdur eáv Aandine ui ÖrkJina	Taa blaiv Jesus fórdur eáv Aandini ui Ojina
<i>Matt. 4,4.</i>	Menniskjan livir ikkje alloine eáv Breie	Menniskjan livur ikkje beára eáv Breji
<i>Matt. 4,8.</i>	... o vuiste honum ødl Verdins Ruigjir o toirra Harlihoid	... og vuiste honun ødl Versins Ruigjir o taira Harlihaid
<i>Matt. 4,13.</i>	O han forlout Naazareth, o kóm, o bue ui Capernaum, sum liggur vi Sjegvin ui Sebulons o Naphthalis Grandsir	O han flutti fraa Nazareth, o kóm o búi ui Capernaum, sum liggur vi Sjegvin ui Sebulons o Naphthalis Grannalea
<i>Matt. 4,15.</i>	... lengs vi Sjounun ...	... fram vi Sjounun ...
<i>Matt. 4,23.</i>	... o lækti adlar Sjúgur o adla Skroibelihoid uiblant Fölkje	... o lækti adlar Sjúgur o adla Skroibilihaid kjaa Folkjinun
<i>Matt. 4,24.</i>	... sum vi eáðskjilliun Sjúgun vouru befongd, Besætt ...	... sum vi imistun Sjúgun o Puinun vouru befongd, Besætt ...

66 Meira kann lesast um hetta í Weyhe (2010).

Hesi dømini vísa týðiliga, at Sørensen er danskari í sínum orðavali enn Schrøter:

Talva 7: Dømi um orðanýtslu hjá Sørensen og Schrøteri.

Sørensen	Danskt	Schrøter	Standardstavseting
Örk	Ørken	Oja	oyða
alloyina	Alene	beâra	bara
forloud	Forlod	flutti fraa	flutti frá
Grandser	grænser	Grannaleâ	grannalag
lengs við	langs med	fram vi	fram við
ujblant	iblandt	kjaa	hjá
eâdskjillium	adskillige	imistun	ymiskum

Dømini hjá Sørensen vísa týðiliga, hvussu danskligt tað føroyska talumálið hevur verið, ið hvussu er, tá ið talan var um átrúnaðarlig viðurskipti. Orsøkin er eyðvitað, at tann „Danska trúbotarbíblían, III Christians Bíblía 1550, hevur verið nýtt í Føroyum“ (Funding, 2007: 48). Tá ið danskt bíbliumál hevur verið nýtt í Føroyum í so langa tíð, er tað ikki lægið, at føroyingar høvdu vant seg við tey dansku orðini.

1.18.4. Jákup Dahl

Hundrað ár eftir at Schrøter týddi Matteus til føroyskt, kom týðingin hjá Jákupi Dahl (1878-1944) av sama evangelií. Í yvirlitinum niðanfyri síggja vit nøkur dømi um ta stóru broyting, sum var farin fram í tí bíbilska orðfeinginum hetta hundraðáraskeiðið:

Talva 8: Samanburður millum týðingarnar av Matteusi hjá Schrøteri (1823) og Dahl (1923).

Kap.	Schrøter 1823	Dahl 1923
Matt. 4,1.	Taa blaiv Jesus førdur eáv Aandini ui Ojina	Tá varð Jesus av andanum førdur niðan í oyðimørkina
Matt. 4,4.	Menniskjan livur ikkje beára eáv Breji	Menniskjan livir ikki av breyði eina
Matt. 4,8.	... og vuiste honun ødl Versins Ruigjir o taira Harlihaid	... og sýnir honum øll ríki heimsins og alla dýrd teirra
Matt. 4,18.	Men sum Jesus vandraje fram vi tui Galilajiska Sjounun	Sum hann nú gekk fram við vatninum í Galileu
Matt. 4,23.	O Jesus gjæk um hails Galilaja, lardi ui Synagougun taira, o preðikaje Evangelium um Ruigje, o lækti adlar Sjúgur o adla Skröbilihaid kjaa Folkjinun.	Og hann ferðaðist um í øllum Galileulandi, lærði í samkomuhúsum teirra og prædikaði gleðiðboðskapin um ríkið og grøddi hvørja sjúku og hvørja ilsku hjá fólki.
Matt. 4,24.	... sum vi imistun Sjúgun o Puinun vouru befongd ...	... og vóru fongd av ymsum sjúkdómum og meinum, bæði tey, ið vóru plágað av illum andum ...
Matt. 10,1.	O han kadlajje suinar tolv Disciplar til suins og geáv teim Völd ivur ourainun Aandun, á druiva teår úd, o hailbria adla Sjúgu o adla Skróbelihaid.	Og hann kallaði til sín teir tolv lærusveinarnar og gav teimum vald á hinum óreinu andunum, at reka teir út og at grøða hvørja sjúku og hvørja ilsku.

Tá ið Matteusar evangelið í týðing Jákup Dahls kom út í 1923, fekk tað góð ummæli. Um týðingina segði M.A. Jacobsen í 1924 soleiðis (Funding, 2007: 75):

J. Dahls týðing hevur tann stóra fyrimun, at málbúnin er snøggur og situr væl; týðingin er greið og beinrakin, miðað eftir øðrum týðingum, og hon prógvar, at mál okkara, – tá ið væl og ansaliga verður farið fram um tað, – er ført fyri at lívga andligum dýrgripum. Og tað er ivaleyst, at henda týðing fer at verða væl fagnað av føroyingum flestum.

Tá ið Jákup Dahls týðing av Markusar evangelií kom út árið eftir (1924), fekk hon sama góða ummælið. T.d. sigur Símun av Skarði: „Tað er eyðsæð at týðarin hevur frálíka gott handalag at fáast við bíbliutýðing; hann er førur fyri at leggja rættan dám á málið (...) hon er øll somul so jøvn og greið og vøkur“ (Funding, 2007: 75). Um

orðavalið sigur Rikard Long, at „Tey fornu orð, ið nýtt eru, eru, samanborið við støddina á bókini, rættiliga fá og nýtt bæði við hegni og skili“ (Funding, 2007: 73).

Í 1914 kom út ein íslendsk bíbliutýðing, sum vit kundu væntað, at Jákup Dahl hevði styðjað seg uppát í týðingini av Matteusi (1923) og Markusi (1924) og eisini seinni. Men tá ið vit samanbera týðingar Jákup Dahls við ta íslendsku týðingina, síggja vit í roynd og veru fleiri munir enn líkleikar. Her niðanfyri síggja vit nøkur hissini dømi um orðavalið hjá Jákupi Dahl samanborið við tilsvarandi orð í teirri íslendsku týðingini:

Talva 9: Dømi um orðaval í Matteusi hjá Dahl samanborið við ta íslendsku týðingina.

Kap.	Føroyskt (1923)	Íslendskt (1914)
<i>Matt. 3,6-7.</i>	dópur og doypa	skírn og skíra
<i>Matt. 5,17.</i>	profetur	spámaður
<i>Matt. 1,1.</i>	gleðiboðskapur	fagnaðarerindi
<i>Matt. 8,2.</i>	spítalskur	líkþrár
<i>Mark. 1,4.</i>	Jóhannes doyparin	Jóhannes skírari
<i>Mark 1,4</i>	umvendingardópur	iðrunarskírn
<i>Mark. 1,6.</i>	grashoppa	engispretta
<i>Mark 1,13.</i>	oyðimørk	óbyggðann
<i>Mark 1,21.</i>	samkomuhús	samkunda
<i>Mark. 1,22.</i>	teir skriftlærdu	fræðimenennirnir
<i>Mark. 2,3.</i>	við einum giktsjúkum manni	með lama mann
<i>Mark. 2,11.</i>	song	rekkja
<i>Mark 2,26.</i>	høvudsprestur	æðsti prestur
<i>Mark 3,10.</i>	grøða	lækna
<i>Mark 4,2.</i>	líknlsi	dæmisaga
<i>Mark. 4,5.</i>	gaddajørð	grýtta jørð

Her eru eingi dømi um, at Jákup Dahl hevur lænt út íslenskum. Í

orðunum niðanfyri kann Jákup Dahl hava fingið íblástur úr íslenskum. Her eru nøkur tilvildarlig dømi:

Talva 10: Dømi um líkleikar í føroysku og íslendsku týðingini av Markusi.

Kap.	Føroyskt (1924)	Íslenskt (1914)
Mark. 3,4.	hvíludagur	hvíldardagur
Mark. 3,7.	lærusveinur	lærisveinn
Mark. 3,22.	hina illu andanna	illu andanna
Mark. 4,3.	sáðmaður	sáðmaður
Mark. 4,5.	grýttutt jörð ⁶⁷	grýtt jörð
Mark. 4,8.	ávöxtur	ávöxtur
Mark. 5.	fótfjötur	fótfjotrur
Mark. 7,22.	ágirnd	ágirnd
Mark. 15,42.	atfangadagur	aðfangadagur
Mark. 15,43.	ráðharri	ráðherra

Viðvíkjandi staðarnøvnum kann nevast, at Jákup Dahl í Markusi (1924) skrivar *Jerúsalem* (við *ú*), meðan *Jordan* og *Judea* verða skrivað við *o* og *u*. Í Bibliuni (1961) er *Jordan* broytt til *Jórdan* og *Judea* til *Júdea* (Matt. 19,1). Hetta kundi bent á íslenska ávirkan, men tað kann eisini verða broytt í rættlestrinum⁶⁸.

Her niðanfyri verða nakrir samanburðir gjordir millum orðfeingið í týðingunum hjá Schrøteri og Jákupi Dahl av Matteusar evangeliinum (orðini hjá Schrøteri eru her skrivað við føroyskari standardstavseting):

67 Seinni broytt til *í gaddajørð*.

68 Persónligt samskipti við Anfinn Johansen 14. februar 2017.

Talva 11: Samanburður millum orð og orðingar hjá Schrøteri og Dahl í Matteusar evangelií.

Schrøter (1823)	Danskt	Dahl (1923)
heilbrigða 10,1.	helbrede	grøða
Zebedæi 10,2.	Zæbedei	Sebedeusar
Alphæi 10,3.	Alphæi	Alfeusar
forráddi 10,4.	forraadte	sveik
í Sámáritanars Stað 10,5.	i Samaritaners Sted	bygd hjá sámáriumonnum
fár 10,6.	Faar	seyður
hava annáma 10,8.	have annammet	hava fingið
drívið devlar út 10,8.	uddriver Djævle	rekið út illar andar
eifoldigir 10,16.	enfoldige	falsleysir
í tann sama tíma 10,19.	i den samme Time	í somu stund
antvora tykkum 10,19.	overantvorde Eder	geva tykkum upp
avlíva 10,21.	aflive	taka av døgum
skal blíva sáligur 10,22.	skal blive salig	skal verða frelstur
forfylgja 10,23.	forfølge	søkja at
discipul 10,24.	Discipel	lærusveinur
opinbárast 10,26.	åbenbares	koma í ljósmála
sjelina 10,28.	Sjelen	sálina
bekenna 10,32.	bekjende	kennast við
ein Mans Húsfólk skulu 10,36.	en Mands Huusfolk	húsbóndin skal fáa sitt eigna húsfólk

Tað danska málið sæst skilliga í týðingini. Chr. Matras sigur í 1935, at Schrøter var ikki nóg málkønur og heldur ikki nóg vandin, og bókin „yður av donskum orðum, eisini slíkum, som ongantíð hava verið á fólkatungu, og har umframt er í henni ein rúgva av skeivum orðasniðum og máliskum“ (Funding, 2007: 54).

Tað var ekki bara orðfeingið, ið Schrøter hevði trupulleikar av, tí setningsbygnaðurin var eisini ein stór avbjóðing, serliga hvørsfalsorðingar. Í Matt. 21,16 stendur í tí danska tekstinum: „af de Umyndiges og Diendes Mund skal du berede Lov“. Hetta týðir Schrøter til: „eav Ouviduns o Brøstabødnuns Munni skal tu fremja Loov“. Hetta er ein ógrammatiskur setningur, tí Schrøter setur orðini *óviti* og *brøstabørn* í hvørsfall við at skoyta eitt -s upp í hvørjumfalssniðið. Merkingin er: „av munni óvita og brøstabarna ...“. Hetta vísir, hvussu bundnan Schrøter hevur kent seg at teimum donsku orðingunum. Og tað at Schrøter nýtir fyrisetingarheildir í staðin fyri hvørsfall er uttan iva ávirkan úr tí danska tekstinum, t.d. „ein av tykkum“, „hvør av tykkum“, har ið Dahl nýtir hvørsfall: „ein tykkara“ og „hvør tykkara“. Chr. Matras er sera bonskur í sínum dómi av týðing Schrøters (Funding, 2007: 54):

Schrøters týðing av Matteusar evangeli (1823) mett saman við Dahls týðing av sama evangeli (1923) sýnir okkum ein vøkstur frá tí ljóta og villmannskenda (ikki bert í orðavali og -sniði; tó er ikki alt hjá Schrøteri líka ringt) til tað greiða, vakra og vandaliga.

Av orðum við lágtýsku forskoytunum *be-* og *for-* hjá Schrøteri kunnu vit nevna hesi (við nútímans stavseting): *bedraga*, *bedrøvaður*, *befala*, *befatta*, *begynna*, *begynnilsi*, *begeira*, *begriða*, *behaga*, *bekenna*, *bestanda*, *bestandigur*, *besettur*, *betala*, *forbeyð*, *fordi*, *forderva*, *fordøma*, *forfylgja*, *forfylgils*, *forfjóna*, *forferdast*, *forganga*, *forkynna*, *forkoma*, *forlata*, *forráða*, *fortapa*, *forvanlaður*, *forvara*. Nógv av hesum orðum eru nú burtur úr føroyskum skriftmáli, men summi teirra hoyrast tó enn í talumálinum. Schrøter sigur soleiðis um týðing sína (Matras, 1973 II: 14):

Jeg har affleeste her faaet Last for Mathæus, fordi den er i et ældre Sprog end nu almindelig tales, og jeg tilstaar det er ikke usandt, men just de som bruge det nyere Sprog have allerede saa meget beblandet samme med halvdansk, at det næsten er ingen af Deelerne meere.

Tí harðasta dóminum yvir Schrøter kom Hammershaimb við, tá ið hann segði, at bókin var „en plat smagløs Oversættelse, som under-

tiden maa neddrage den til den laveste Sphære i deres Røgstuer“ (Funding, 2007: 52), og her sipar Hammershaimb uttan iva til orð-
ini *lýsi* og *kola*. Spurningurin um Bíbliuna á heimamálinum var
meira ein átrúnaðarligur enn ein málsligur spurningur, heldur Elsa
Funding (2007: 56):

Vit hava mangar keldur úr øllum málkloyvdum londum, sum týðiliga
siga frá harðari mótstöðu móti at nýta landsmálið í átrúnaðarligum
viðurskiftum. Fólk hildu bart út, at landsmál í Bíbliuni var vanhalgan
av tí heilaga.

Niðurstøðan hjá Elsu Funding er, at týðing Schrøters fekk ov harðan
dóm og orsøkin er, sigur hon, at norðurlenskir málfrøðingar funnust
at Schrøteri og róstu Hammershaimb, og orð teirra munnu óivað
hava ávirkað dómin, sum seinni tíðir feldu um týðingina av Matteusi
(Funding, 2007: 56). Elsa Funding sigur, at samanborið við týðingina
hjá A.C. Evensen (1874-1917) av Matteusarevangeliinum, er týðingin
hjá Schrøteri tann betra (s.st. 65-66):

Talva 12: Samanburður millum orðingar í Matteusi hjá Schrøteri og Evensen.

Kap.	Schrøter 1823	Evensen 1904/05
Matt. 6,25.	væri ikkje outtafudlir firi (...) qveádui Tíð skullu faa-a á feára ui	bekymrið tykkum ikki hvat tit skulu ílatast
Matt. 6,27.	houast han græmur sé um teå?	hóast hann bekymrar seg um tað
Matt. 6,28.	O qvui græmja Tíð Tikun um Kleâjir? Gjevi Geådur ettur Liljunun	hví bekymra tit tykkum um klæðini? Hyggið blómurnar

Evensen nýtir tað danska *bekymra*, og sniðið *ílatast* er uttan iva ávirkað
av tí danska *íklædes*. Hinvegin nýtir Schrøter t.d. *óttafullur*, *græmja seg*
um, *fara í*, *geva gætur eftir*.

Í 1908 kom út Jóhannesar evangelið í týðing A.C. Evensens.
Týðingin verður hildin at vera góð og verður í dygd samanborin
við bibliusøguna eftir Jógvan Poulsen (sí niðanfyri). Í einum annars
jaligum ummæli av týðingini nemur ummælarin, Símun av Skarði,

við nøkur orð, sum hann heldur kundu verið betur vald. M.a. sigur hann, at honum hevði dámað betur, um kenniorðið *hin* hevði verið nýtt í staðin fyri *tann*. Eisini spyr hann, hví týðarin ikki nýtir *skíra* í staðin fyri *doypa*, og hann heldur somuleiðis, at orðið *hold* hevði verið betur hóskaði enn *kjót*, har sum tað í týðningi er øvut av *anda*. Orðið *jøda* dámar honum heldur ikki og sigur, at betur hevði verið at skrivað *joti*, men best hevði verið at skrivað *gýðingur* ella *gyðingur* (Funding, 2007: 66).

Í 1920'unum fanst Hans Andrias Djurhuus (1883-1951) í Dimmalætting at nøkrum orðum í týðingini hjá Jákupi Dahl av Luthers lítlu katekismus, m.a. orðunum *óttast* (Gud), *girnast*, *vandin*, *endurloysn* og *sáttmáli*. Hesi orðini mugu í dag metast sum vanlig orð í bíbilskum samanhangi (Kamban, 2019: 357).

1.18.5. Jógvan Poulsen

Ár 1900 gav Føringafelag í Føroyum út *Bíbilsøgu* eftir Jógvan Poulsen (1854-1941)⁶⁹ (Poulsen, 1984). Bókin er skrivað við stavsetingini *broyt-ing*. Hetta er ein áhugaverd bók, tí nógv tykist verða hent viðvíkjandi bíbilskum orðfeingi tey 77 árini, síðan týðing Schrøters av Matteusar evangelií kom út. Í týðingini hjá Jógvani Poulsen eru orðini *kola* og *lýsi* skift út við *lampu* og *olju*. Jógvan Poulsen (1984) sigur í formælinum:

Ofta hevur verið ringt at finna orð – tí mál okkara er ikki ríkt við orð, sum her skulu nítast –, og verri var tað, tá ið bødñ skuldu skilja tað; tí so hóska ovgomul orð ikki væl. Verst hevur tað verið har, sum orðini skuldu vera beinleiðis ettir bíbliuni – vit eiga onga føriska.

Vit kunnu samanbera týðingarnar hjá Schrøteri og Jógvani Poulsen av líknilsinum um tær tíggju moyggjarnar, sum skuldu mæta brúðgóminum (Matt. 25, 3, 4, og 8). Bíbliusøgan er skrivað sum ein søga um evangeliíð og er tí ikki býtt sundur í kapitlar, men tað ber kortini til at samanbera týðingarnar, tí søgan fylgir neyvt innihaldinum í evangeliinum.

69 Hann skrivaðist Joen Poulsen.

Talva 13: Samanburður millum orðingar hjá Schrøteri og Jógvani Poulsen av Matteusi.

Kap.	Schrøter (1823)	Jógvan Poulsen (1900)
<i>Matt. 25,3.</i>	Ouviskunar tougu kolar suinar, men tougu ikkje luisi við sear	Tær óhignu tóku væl lampur sínar, men tóku onga olju við sær
<i>Matt. 25,4.</i>	Men tear vidiu touge luisi við sear við Kjárur suinun atturead Kolun taira	Men tær hignu tóku olju í ílát síni.
<i>Matt. 25,8.</i>	Men Ouviskunar søddu við tear vidiu: gjevi okkum eav Luisi Tikara, thui Kolar okkara slokna	Men tær óhignu søgdu við hinar: Gevið okkum olju frá tikkum, edla slókna ljós okkara

Í brotunum omanfyri nýtir Jógvan Poulsen (Poulsen, 1984: 87) orðini *hyggjin* og *óhyggjin*, sum eru gomul føroysk orð, sbr. at Svabo hevur tey við í síni orðabók (Matras, 1966). Hesi orð verða eisini nýtt í týðing Jákup Dahls, tó við tí bundna kenniorðinum *hinar* í staðin fyri *tær*.

1.18.6. Victor Danielsen

Í 1937 komu tvær týðingar út av Nýggja testamenti. Aðra týðingina átti Victor Danielsen (1894-1961), sum var trúboðari hjá Brøðra-samkomuni, hina átti Jákup Dahl próstur. Victor sigur soleiðis um sína týðing (Zachariassen, 2000: 39):

Tá ið eg í Nýggja Testamenti, sum kom út í 1937, nýtti tað mál, sum eg nýtti, var tað ikki, tí at eg ikki dugdi at skriva føroyskt tá sum nú. Men eg trúði, og eg tók tað ikki feil – at mangan tann størri parturin av teimum, ið lesa skuldu, nógv fyrr vildu hava tað málið, sum eg tá nýtti. Og eg skrivaði, fyri at bókin kundi vera til uppbyggingar og ikki fyri at demonstrera, at eg dugdi at skriva føroyskt.

Tá ið farið varð undir útgávu av allari Bibliuni eftir seinna heimsbardaga, endurskoðaði Victor Danielsen ta fyrstu týðingina, og tí eru nakrar broytingar gjørdar, og summar teirra kunnu sigast at vera av puristiskum slag. T.d. broytir hann *meinigheit* til *samkoma*, *formana* til *áminna*, *oyðileggjandi* til *oyðandi*, *fornokta* til *avnokta*, *verð* til *heim*, *jomfrú* til *moyggj*, *gerningar* til *verk* o.s.fr. (Zachariassen, 2000: 40). Ein onnur broyting var, at hann fór at nýta hvørsfall í staðin

fyri fyrisetingarheildir. Í einum ummæli av týðingini leggur M.A. Jacobsen eftir teimum danskligu orðunum, t.d. *blíva, bekenna, honningur* og *skóreim*. M.A. Jacobsen fýlist eisini á týðingina í Matt. 3,15, har ið Victor Danielsen sigur: „Tilsteða tað nú“, meðan Jákup Dahl í sínari týðing sigur: „Lat tær nú eftirlíka“ (Zachariassen, 2000: 60).

Í Matt. 25,8 nýtir Victor Danielsen orðið *dárar* um tær óhygnu moyggjarnar, meðan hann sigur *tær klóku* um *tær hygnu*: „Tær, ið dárar vóru, sögdu nú við hinar klóku: Latið okkum fáa av olju tykkara, tí lampur okkara slökna!“. Uttan iva hevur Victor Danielsen fingið íblástur til hesar orðingar úr donskum týðingum, tí har verða tilsvarandi orð nýtt: „Men fem af dem vare Dårer, og fem kloge“.

Í einum ummæli av týðingunum, sum stóð í Dimmalætting nr. 34, 5. mai 1937, verður m.a. skrivað soleiðis:

Victor Danielsens umseting er borin av einum sjálvkravi um at vera so nær bundin til danskt biblíumál sum møguligt, fyri at tað skal kunna falla lesarum, ið vanir eru við danskt, lættari at brúka nýggja testamenti á føroyskum.

Og um týðingina eftir Jákup Dahl stendur í sama ummæli (Zachariassen, 2000: 61):

Umseting próst Dahls er meira føst enn hin, orðafellini eru yvirhøvar meira heimlig, og sum sjálvsagt fyri vandnan, í gomlum norðurlenskum máli fullkønan mann, eru ikki her at finna lánorð úr týskum, sum í donskum hava vunnið sær heimarætt og eisini verða brúkt í donskum umsetingum av bíbliuni ella pørtum av henni.

Men orðaskiftið um bíbliutýðingarnar var ikki av enn, tí eftir at bíbliutýðingin eftir Victor Danielsen var útkomin í 1949, byrjaði eitt serstakliga hvast og stundum persónligt orðaskifti í føroyskum bløðum. Ákoyringarnar móti týðingini hjá Victori vóru nógvar og harðar. Funnist varð m.a. at, at málið var ov talumálskent og hevði ov nógv donsk tøkuroð og at týðingin ikki var nóg vísindalig. Hinvegin vardi Victor Danielsen seg við, at hann hevði týtt úr norðurlandamálunum, enskum og týskum og hevði valt sær ein

málsligan búna, sum var lagaður eftir tí máli, sum var vanligt millum fólk. Og serliga hugsaði hann um tey eldru fólkin, sum ikki høvdu lært at lesa føroyskt.

Tær hvassastu ákoyringarnar komu frá prestunum Zakarisi Brimnes, Gudmundi Bruun og Poul Haremst. M.a. sigur Brimnes, at „henda umseting av Halgubók ikki er nakað dygdarverk – hvørki vísindaliga ella málsliga (...) hon er framúr óvandað. Hvør blaðsíða prógvar hetta; tað glógvar ikki í nakrastaðni“ (Zachariassen 2000: 184). Hetta er tónin í orðaskiftinum, og hann harðnar sum frá liður. Ivaleyst liggur undir ein ósemja millum kirkjuna og Brøðrasamkomuna⁷⁰.

1.19. Tey elstu bløðini

Í byrjanini av 1800-árunum royndi Schrøter at skapa eitt føroyskt biblíumál, sum ikki eydnaðist serliga væl. Í endanum á øldini varð so roynt at skapa eitt føroyskt tíðindamál. Her er bert talan um skriftmálsorð, og tí siga hesar kanningar einki um føroyskt talumál.

Tað elsta tíðindablaðið á føroyskum, *Føringatíðindi*, komu út fyrstu ferð í januar 1890. Tað var ein stór avbjóðing at fara undir blaðutgávu, tí nú skuldi eitt føroyskt tíðindamál skapast. Ein serlig avbjóðing var at skriva um viðurskifti, sum vóru føroyingum fremmand, tí har vantaðu orð. Tí vóru ritstjórnarnir noyddir til at taka støðu til ein meginspurning: Hvørji orð skuldu nýtast, nú skrivast skuldi um nýggj og fremmand hugtøk? Skuldi tað vera við nýggjardum orðum ella við tøkuroðum ella kanska við báðum? Í mongum førum vórðu bæði nýgerðir og tøkuroð nýtt.

Her fara vit at kaga niður í nøkur av teimum elstu bløðunum og leita eftir nøkrum tilvildarlaga útvaldum samheitum, t.e. orðapørum, har annað orðið er tøkuroð og annað er nýgerð. Samheitini eru funnin við at lesa í bløðunum og við støði í leksikalskari málvariatióin í føroyskum í dag. Henda mannagongd kann geva ábendingar um málnýtslu í føroyskum blaðmáli um aldamótið 1800-1900.

Tá ið vit lesa tey føroysku bløðini, sum komu út um aldarskiftið, *Føringatíðindi* (1890-1906), *Fuglaframa* (1898-1902), *Búreising* (1902) og

70 Meira kann lesast um bíbliutýðingar Victor Danielsens í Zachariassen (2000) og Funding (2007).

Ungu Føroyar (1907-1910 og 1914-1915) síggja vit eitt málsligt medvit, har ið roynt verður at skapa føroysk orð og samstundis at avmarka nýtisluna av fremmandum orðum. Ein slíkur málpolitikkur kravdi nógv, bæði av greinskrivarum og lesarum, tí báðir partar skuldu venja seg við at nýta eitt nýtt føroyskt skriftmál, ið sum meginregla skuldi kunna nýtast um alt, ið skrivast skuldi um. Og tí er tað áhugavert at kanna eftir, hvussu greinskrivararnir og ritstjórnarnir megnaðu ta uppgávuna, sum vit kunnu kalla *orðaneyð*.

Tá ið vit kanna bløðini, fáa vit eina hómung av, hvørji orð vórðu nýtt í tíðindamálinum og hvørji ikki vórðu nýtt samanborið við nútíðar-føroyskt. Mangan var talan um djarvar og kreativar nýgerðir. Her mugu vit hava í huga, at tað einans eru stívliga stórhundrað ár síðani, at tey fyrstu bløðini, skrivað á føroyskum, komu út á fyrsta sinni. Orðini, sum verða nevnd her, eru funnin á heimasíðuni tidarrit.fo.

Kanningar av orðanýtslu í teimum elstu føroysku bløðunum kunnu geva ábendingar um lutfalsligar tíðargreiningar (relativa kronologi), sum merkir, at fyrbrigdi ella hendingar verða sett í mun til hvørt annað á eini tíðarlinju. T.d. síggja vit í Føringatíðindum, at orðið *kultur* (eisini skrivað *kultúr*) varð nýtt fyri *mentan* í 1890, og tí kunnu vit siga, at tað eldra av hesum báðum orðum í Føringatíðindum er *kulturur*, og at *mentan* ikki kemur inn í blaðmálið fyrr enn seinni. Hinvegin sigur henda greiningin einki um, nær *kulturur* er komið inn í føroyskt. Formurin *kultúr* er uttan iva ávirkað av tøkuerðinum *natúr*. Fyrstu ferð *mentan* kemur fyri í bløðunum er í Ungu Føroyum 11. januar 1908 í eini yrking⁷¹. *Mentan* er uttan iva lán úr íslenskum *menntun*.

Bløðini royndu frá byrjan at finna føroysk orð fyri tey fremmandu – summar royndir hepnari enn aðrar. Í 1898 finna vit tvær nýgerðir fyri tað enska orðið *trawl*. Tann 4. august 1898 nýta Føringatíðindi *trawl* við *botndragsu-nót* í klombrum, meðan Fuglaframi sama ár roynir seg við orðinum *botnvarping* fyri *trawl* (8. nov. 1898) og *botnvarpingur* fyri *trawler*. Fuglaframi skrivar: „24 botnvarpingar nápaðir“ (14. febr. 1899). Seinni verða hesar nýgerðirnar sleptar, og tøkuerðini *trawl* og *trawlari* koma í nýtslu. Føringatíðindi skriva 20. apríl 1899: „stórus

71 „Men tíðir so gingu öld eftir öld/og følin varð hondin, og røddin varð køld/og fúnaði skútan, ið væl var soymd/og horvið var frælsið og mentan var gloymd“ (yrk. „Finnur hin lítli“).

partur av trawlarnum sigist nú at vera fluttur til Íslands (...) Inni á Svínayavík eru teir eisini sæddir trawlandi á degi“. Stavsetingin við *o (trol, trola, trolari)* kemur fram í Fuglaframa í 1901 (sí t.d. 12. nov. 1901) og vinnur so líðandi á teirri ensku stavsetingini.

Orðið *forngrípagoymsla* (nú *fornminnissavn*) sæst í fyrsta árgangi av Føringatíðindum (12. jan. 1890) við *museum* í klombrum. Síðan verður *forngrípagoymsla* nógv nýtt og avloysir sum frá líður orðið *museum*. Orðið er uttan iva ávirkað av tí íslenska orðinum *forngrípasafn*. Orðið *fornminnissavn* kemur ikki fyri í Føringatíðindum og er tí nakað yngri.

Orðið *tjóð* kemur fyrstu ferð fyri í Føringatíðindum í 1896 við *nation* í klombrum. Í fyrstani varð orðið nýtt sum hvørkikynsorð (t.d. *tey tjóð* fyri *tær tjóðir*, 20. aug. 1896). Tann 2. juli í 1896 verður skrivað *natjón*, og í sama blaði finna vit *tjóð* (hvørkikyn) í einum lesarabrævi frá einum norðmanni. Um hann sjálvur hevur skrivað á føroyskum, ella tað er blaðstjórin, sum hevur týtt, er ikki greitt. Orðið *tjóðskapur* sæst í blaðnum 20. febr. 1896, og 17. aug. 1899 finna vit *tjóðskapshugur* og *tjóðskapskenning* við *nationalfølelse* í klombrum. Orðið *tjóð* er komið úr íslenskum, men samansetingarnar og avleiðslurnar mugu roknast sum føroyskar⁷².

Í bløðunum er ivi um, hvat orð føroyingar skuldu nýta um tað danska orðið *læge* ella *doktor*; her verða trý orð nýtt: *lekjari*, *doktari* og *lækni*. Tann 16. januar 1896 verður skrivað í Føringatíðindum: „... og hitta teir lækni á Snið (...) Síðan kemur lækni til húsar (...) Segðist lækni illa líka (...) Vóru við læknum ... “. Hesi dømi vísa, at bendingin var vøkkult: Veik bending í hvørfalli eintali (*lækni*), sterk bending í øðrum föllum (*lækni* heldur enn *læknan* og *læknum* heldur enn *læknanum*). Her er uttan iva talan um íslenskt árin (sbr. <https://bin.arnastofnun.is/beyging/4470>). Annars verða *lekjari* og *doktari* nýtt hvørt um annað. Í eini yvirskrift tann 18. juli 1901 stendur: „Praktiserandi lekjari í Havn“, og í tekstinum niðanfyri stendur: „19. í næsta mána væntast doktarin Knud Poulsen, sum Havnar kommunustýri hevur fingið til at taka støðu her í staðnum“.

Tá ið Føringatíðindi og Fuglaframi skriva um *telefon*, brúka tey bæði *telefon* og *máltráð* hvørt um annað. Fuglaframi velur í byrjanini orðið *máltráð* (24. mai 1898, 23. mai 1899, 19. febr. 1901 og 18. mars 1902).

72 Sbr. at *tjóðskapur* eitur *þjóðerni* á íslenskum.

Men í eini grein í Fuglaframa 22. apríl 1902 um telefonsamband í Føroyum við yvirskriftini *Telefonin kemur?*, verður bara *telefon* brúkt, íroknað samansetingar við *telefon* sum fyrra liði, t.d. *telefonsamband*, *telefonbygging*, *telefonlegging* og *telefondirektørur*. Eftir hesum at døma tykist *telefonin* longu tá hava fingið takið á *máltráðnum*. Í Føringatíðindum eru fyra dømi funnin um *telefon* (1. juli 1891, við *máltráði* í klombrum, 1. febr. 1892, og 1. nov. 1892 eru tvey dømi um *telefon*, annað við gásareygum, hitt sum kallkynsorð, *telefonur*: „hentur var telefonurin“). Fimm dømi eru funnin um *máltráð* í Føringatíðindum (1. juli 1891, 18. jan. 1894 og 20. aug. 1896 tvey dømi, annað við *telefon* í klombrum, og 7. des. 1899). Eitt dømi úr Føringatíðindum 20. aug. 1896 ljóðar soleiðis:

„Undarliga land,“ helt direktør Bryn við meg, „hava tit ikki máltráð (telefon*) heldur.“ „Ja, eg síggi træðrirnir eru nógv tætnaðir síðan eg var her í víkini seinast,“ sigi eg. „Nú er tað valla góður bóndi,“ heldur harri Bryn, „her um vegir, uttan hann hevur máltráð frá býnum og heim í stovu sína ...“

Stjørnan *) vísir til eina fótnotu niðast á blaðsíðuni. Har stendur: „Ein er nú á Tvöroyri.“

Fuglaframi hevði tann 28. jan. 1902 ein stubba við yvirskriftini *Óføroysk orð í Fuglaframa*, sum er eitt málpolitiskt manifest, sum blaðstjórin, Sverre Patursson, helst hevur skrivað. Sagt verður soleiðis: „Tann gøta, ið Fuglafr. valdi at ganga viðvíkjandi skriftmálinum, var at royna at fáa „bót úr okkara egna hjalli“ har sum danskt og annað fremmant mál hevði gingið okkara av lagi.“ Um orðfeingið verður sagt, at stundum kundi eitt íslenskt orð sníkja seg inn, tá ið einki annað betri var fyri hond, men tað var so sjáldan, at tað ikki átti at argað nakran lesara. Blaðið legði seg týðiliga á eina puristiska kós. Sagt verður soleiðis um málpolitikkinn í blaðnum: „Menn øll málbøting í blaðnum var við vilja so sáttlig, at øll, ið skil hevði og vildi brúka tað, makliga kundu fylgja við. Tey „nýggju“ orðini komu smátt um smátt fram, eitt nú annað tá.“ Um orðið *begynna* verður sagt (Fuglaframi 28. jan. 1902):

Brúkti blaðið tað danska ella týska „begynna“, so hevði eingin nakað at siga, men stóð tað „byrja“ (eitt reint føroyskt orð), so var ólukkan leys. Stóð tað „han [sic] legði merki til tað“, so var alt væl, so var tað gott føroyskt; men stóð tað „hann gav tí gætir“ ella „hann gav sær far um tað“, so var tað tvætl, so var tað – íslendskt!“. „Lógforslag“, gott føroyskt, men lóguppskot – uff íslendskt!

Longri niðri í somu grein stendur um *dampskip*:

„Dampskip“, tað hevði eingin nakað at klaga uppá, menn skrivaði eg sum íslendingar „guvuskip“, so var liðugt, enntá tað er gamalt føroyskt at siga „guva“ „ein guvan, meðan „dampa“ „dampur“ ikki hoyrur heima í máli okkara“.

Greinin endar við hesum orðum:

Danskt og danskt-týskt, ja gjarna latín við, tað kann ein vevja saman í føroyskt so galið ein vil, menn taka bót úr okkara egna hjalli ella kanna eftir har sum málskyldskapurin liggur næstur: Í Íslandi, - tá er „107 úti“.

Hesi brotini vísa týðiliga, at føroyingar vóru ósamdir um, hvørji orð skuldu nýtast í bløðunum: tey dansku tøkuroðini (*begynna*, *leggja merki til*, *lógforslag*, *dampskip*) ella nýgerðirnar (*byrja*, *geva gætur*, *lógaruppskot*, *guvuskip*).

Málnýtslan í *Fuglaframa* er í støðum eitt sindur dansklig sædd við okkara eygum. Sagt verður t.d., at „Ansvarshavandi blaðstýrari“ var Sverre Patursson. Tann 15. jan. 1901 lesa vit:

Nýtt blað, Tingakrossur, skrivað uppá danskt við føroyskum upp í millum, byrjaði at koma út í Havn á nýggjári. Blaðið útgevist av partafelaginum Fram, sum sjálvst heldur prentsmiðju. Útkemur einaferð um vikuna. Stýrari: Chr. Holm-Isaksen.

Orðaformarnir *útgevist* og *útkemur* eru danskir formar í føroyskum sniði (*udgives*, *udkommer*). Tann 27. febr. 1900 verður skrivað um boarakríggið: „Hvussu vítt hesi tíðindini eru heilt akkúrat vil fáast at

síggjast seinni“. Orðingin *hvussu vítt* er beinleiðis týðing av donskum *hvor vidt*.

Tað er ivaleyst rætt, sum sagt verður í innganginum til útgávuna av Fuglaframa (Bókagarður, 1972), at Fuglaframi blásti lív í stavingarháttin *Føroyar* og *føroyingur* við *oy*, tí frá 1890 til 1898, tá ið Fuglaframi kom út, skrivaðu Føringatíðindi *Førjar* og *Føringur*. Fyrstu ferð Føringatíðindi nýta sniðið *Føroyar* var í mai 1898 og *føroyingar* í apr. 1899.

Bæði Føringatíðindi og Fuglaframi nýta orðið *valg* fyri *val* (t.d. Fuglaframi 23. apríl 1901, Føringatíðindi 10. mai 1898); hinvegin hevur Fuglaframi bara orðið *fólkafundur*, meðan Føringatíðindi bæði nýta *fólkafundur* og *fólkamøti*.

Í tíðarritinum Búreisingi, sum A.C. Evensen gav út í 1902, er mál-nýtslan heldur enn ikki vøkkult. T.d. verður skrivað um *útdannilsíð*, í læraraskúlanum (s. 50)⁷³, meðan tað seinni í somu grein verður sagt, at næmingarnir í læraraskúlanum mugu *útbúgvast*, og tá ið blaðstjórin skrivur *tjóðskaparligur*, setur hann *nationalur* sum frágreiðing (s. 53). Dømi eru um stavsetingarliga purismu í Búreisingi, t.d. *kultúr* (kvennkyn). Rasmus Rasmusen nýtir orðið *gongustjørna*, sum Jakob Jakobsen hevði mælt til at nýta (s. 14). Navnorðið *elektriset* (kvennkyn) og lýsingarorðið *elektriskur* verða ofta nýtt (s. 101 og frameftir), men í 1920'unum nýtir Rasmus Rasmussen sagnorðið *ravmagnisera*. Tað skrivur hann í blaðnum hjá Føroya Fiskimannafelag (1921, 40, 4). Orðið *akkumulator* skrivur Rasmus Rasmussen *akkumulátari* (Búreisingur s. 174). Oxygenium og hydrogenium umtalar hann sum *vatnevní* og *súrevni*, men nevnir samstundis tey donsku orðini *ilt* og *brint* (s. 170). A.C. Evensen nýtir orðið *samskipti* og sigur, at ymisk fólkasløg koma í samskipti hvørt við annað (s. 150). Orðið *kollvelting* tykist verða meira brúkt enn *revolution* í Búreisingi (s. 136 og frameftir): „Hetta var hin stóra revolutionin ella kollveltingin ...“, og seinni í somu grein verður *kollvelting* nýtt.

Í barna- og ungdómsblaðnum *Ungu Føroyum* (kom út 1907-1915), sum Símun av Skarði (1872-1942) og Símun P. úr Kunoy (1876-1956) ritstjørnaðu, stendur í januar 1907 ein stubbi við heitinum *Myndir*,

⁷³ Síðutolini í klombrum sipa til útgávuna av *Búreisingi* frá 1969 (offsett-prent, Emil Thomsen).

og tað er kanska fyrstu ferð, at hetta orðið verður nýtt í føroyskum tíðarritum, tí har stendur soleiðis (Ungu Føroyar 1907, s. 6)⁷⁴:

Ætlanin var altíð, at myndir skuldu koma í blaðið. Men *myndir* – hvat er tað? spyrja tit við tað sama. Ja, hetta er eitt orð, sum tit ivaleyst ikki hava hoyrt fyrr; men orðið er gamalt í norðurlondunum, og frændur okkara, Íslendingar, nýta hetta orðið enn tann dag í dag. Ein mynd er tað sama sum eitt *bílæt*. Um tað kann henda, at hetta orðið oftari kemur í „Ungu Føroyar“, so vita tit nú, hvat tað merkir.

Henda keldan er áhugaverd, tí hon sigur beinleiðis, nær hetta orðið er komið inn í føroyskt mál. Seinni sama ár fær blaðið tvey lesarabrev. Annar lesarin biður blaðið heldur nýta *bílæt* enn *mynd*. Í svarinum siga blaðstjórnarnir seg vilja hugsa um tað. Í tí góðlynta aftursvarinum siga teir við einum skálkabrosi: „Í hinum brævinum er teknað eitt so frálíka fitt *bílæt* (hesa ferð søgdu vit ikki *mynd*) av eini rósu“ (s. 24). Men í teimum komandi bløðunum nýta teir bara *mynd*.

1. mars 1907 verður skrivað um firvaldar í Ungu Føroyum, og tá ger blaðstjórnin í eini fótnotu vart við, at *firvaldur* er tað sama sum *summarfuglur*, so tað orðið man eisini hava verið lesarunum ókent tá (s. 21). Einkin dømi er funnið um *firvald* í Føringatíðindum. Eitt síðsta dømi um eina puristiska nýgerð er, at í júlímánaði hetta árið verður skrivað um Mortan Luther og pávan, sum sendi út *avlátssalar* (fleirtal av *avlátssali*). Hetta er ein týðing av tí danska orðinum *afladskræmmer*, men gjørt við støði í tí norrøna/íslenska orðinum *sali* ‘seljari’.

Samanumtikið vísa bløðini frá tjóðskapartíðini stóran áhuga fyri orðfeinginum. Minni áhugi tykist vera fyri bendingum og setningsbygnaði, sum varð nógv ávirkað av donskum. At áhugin serliga lá á orðfeinginum er týðiligt, tí ongar viðmerkingar eru at siggja í bløðunum, tá ið Fuglaframi skrivaði, at blaðið *útgevist* og *útkemur* og at blaðið varð skrivað *upá danskt* og ivaðist í *hvussu vítt* tíðindini vóru eftirfarandi.

74 Síðutøluni í klombrum vísa til útgávuna av *Ungu Føroyum* frá 1969 (offsett-prent, Emil Thomsen).

1.20. Útvarp Føroya

Útvarp er ein miðil fyri talað mál. Tað er tala og tískil talumál, sum verður varpað út, men tað, sum fólk ofta fýlast á, eru talumálsdrøg í útvarpinum! Útvarpsmiðilin er bæði ein stovnur, sum kann skapa ein talumálsstandard, og er samstundis eitt úrslit av einum talumálsstandardi.

Tað eru eyðvitað ymisk sløg av útvarpsmáli. Vit kunnu her býta talusendingar í tveir høvuðsbólkar: Upplestur úr handriti (t.d. tíðinda-sendingar) og frí tala við ongum handriti (t.d. undirhaldssendingar). Í fyrra fòrinum er útvarpið í stóran mun ein skriftligur miðil, tí tað er skriftmál, sum verður umformað til talað mál, og tí verður tað í størri ella minni mun talan um eitt slag av talaðum skriftmáli við nógvum skriftmálsligum eyðkennum. Hetta er formlig tala. Málið í sendingum við ongum handriti er øðrvísi, minni formligt og meira gerandisligt. Útvarpssendingar við handriti verða ofta sagdar at vera objektivar, einsháttaðar og ópersónligar, meðan talusendingar við ongum handriti hinvegin eru meira lurtaravinarligar, modernaðar og persónligar.

Standardtalumál verður ofta lýst sum eitt málbrigdi uttan týðilig dialektal og sosial eyðkenni. Standardtalumál hevur høga tign og hevur ofta leiklutin sum fyrimynd hjá øðrum uttan fyri tað sosiala og landafrøðiliga økið, og sum onnur royna at leggja seg uppat. Men føroyingar hava einki alment skilmarkað standardtalumál, men tó hava vit nakað, sum minnir um ein slíkan norm. Stutt kunnu vit siga, at talumálsnormurin inniheldur [ai:] og [ɔu:], -ir- og -ur-endingar og tey hörðu lokaljóðini *p*, *t*, *k* (ikki *b*, *d*, *g*).

Henda normin royndi Útvarp Føroya, sum varð stovnað í 1957, at nýta í byrjanini, tá ið allir upplesarar skuldu lesa við [ai:] og [ɔu:] og hava -ir og -ur-endingar sum í skriftmálinum. Eisini varð álagt upplesarunum at lesa tøl millum 20 og 90 við tíggjarum+eittarar, t.d. *sjeyti fimm*, *fimmti fyra*. Men hesin normur helt ikki leingi, tí stutt eftir varð avgjørt, at hvør einstakur medarbeiðari kundi lesa á síni egnu dialekt, og eisini varð upplestur av talorðum broyttur til eittarar+tíggjarar, t.d. *fimmoghálvfjerðs* og *fýraoghálvtrýss*.

Útvarpsnevndin, sum var hægsti myndugleiki fyri útvarpið, viðgjørði talorðini á einum av teimum fyrstu fundunum tann 28. februar 1957. Í

gerðabókini sæst, at meirilutin mælti til, at útvarpið skuldi nýta „tann teljingarhátt, sum er vanligur í Føroyum í dag“, t.d. *fimmoghálvtfjerðs* í staðin fyri *sjeytifimm*, tí fólk vóru ímóti teirri gomlu talskipanini. Á fundinum 25. mars 1957 samtykti meirilutin í útvarpsnevndini at staðfesta avgerðina um talorðini.

Í august 1963 setti ein nevndarlimur fram uppskot um at seta eina nevnd, sum skuldi koma við einum áliti um málnýtslu (ein framburðarnorm) í útvarpinum. Eftir uppskoti frá stjóranum samtykti nevndin at útseta málið til ein seinni fund. Men hesin framburðarnormur sæst ongantið aftur í gerðabókini. Í oktober 1987 verður í gerðabókini víst til eitt bræv, sum var komið til útvarpsnevndina um málnýtslu í útvarpinum. Brævið varð lagt fram, men skuldi koma til viðgerðar á einum seinni fundi. Hetta málið var á dagsskránni á tí næsta fundinum í november 1987, har ið skotið varð upp at seta ein arbeðsbólk at viðgera henda spurning. Nevndin samtykti at útseta málið til ein seinni fund. Í januar 1988 varð atkvøtt um seta henda arbeðsbólkin, men uppskotið fall.

Tann 27. oktober í 1997 viðgjørði útvarpsnevndin málsligan framburð í útvarpinum, og í gerðabókini 1. desember 1997 er ein frágreiðing frá fundinum. Á fundinum vóru trýggjar framløgur, sum umboðaðu ymisk sjónarmið í tí føroyska málkjakinum. Aftan á eitt stutt orðaskifti um spurningin setti nevndin fram eina tilráðing til útvarpið:

Útvarpið skal leggja seg eftir at brúka eitt livandi føroyskt mál. Málið skal vera lætt og eyðskilt og hvørki óneyðuga hátíðarligt ella niðursetandi flatt. Málið eigur á ongan hátt at forða lurtarunum at sleppa framat, men lurtararnir eiga at kenna seg væl í samband við tað.

Útvarpsmálið skal endurspegla, at í Føroyum eru ymisk bygdarmál, og at lívga tað ríkidømi, sum býr í hesum⁷⁵.

Brotið um dialektirnar vísir týðiliga, at hugsjónin um eitt miðføroyskt útvarpsmál nú var endaliga slept, og í staðin eggjaði útvarpsnevndin sínum medarbeiðarum at tosa dialekt. Hetta er beint øvut av tí, sum útvarpið legði til brots við í 1957 (Jacobsen, 2001).

75 Kringvarp Føroya skal hava takk fyri loyvi at lesa fundarfrásagnirnar.

1.21. Purisman í 1900-árunum

Tann puristiska siðvenjan, sum Jakob Jakobsen byrjaði í 1880'unum, helt fram upp gjøgnum 1900-árini. Ein teirra, sum steig í fótspor Jakobsens, var Christian Matras (1900-1988), sum hevði purismuna sum høvuðsmið. Hann var tó eingin trábeitin puristur, tí hann smæddist ikki fyri at nýta fremmand orð, um hann helt, at samteksturin kravdi tað (Poulsen, 2004b: 221; Niclasen, 2007: 33-34). Hann sigur, at føroyingar í summum førum hava tikið ov nógv eftir íslenskum orðum, tí at tey íslensku orðini stundum eru óhóskandi í føroyskum. Eitt dømi um eitt óhóskandi íslenskt orð í føroyskum kann vera orðingin, at „okkurt er *tengt* at onkrum“. Formurin *tengt* er íslenskur supinumsformur av sagnorðinum *tengja*; tann føroyski formurin er *tongt* av *teingja*. Í tíðarritinum *Varðanum* (1929) hevur Chr. Matras eina grein um tann føroyska málspurningin, har hann sigur, at nýreisingin hevði til endamáls at víðka ræurnar fyri føroyskum máli á norrønari grund, soleiðis at føroyskt kundi vera eitt amboð fyri heimligum og almennum hugsanum (Matras, 1929; Sandøy, 2003: 92).

Av nýggjyrðum, sum Chr. Matras hevur gjørt, kunnu nevast t.d. *evnisbundin*, *gagnnýta*, *ígerð*, *sannkenning*, *algilding*, *yrkisgagn*, *ráksnúgvín*, *trábeitin* og *trábeitni*. Chr. Matras tekur soleiðis saman um málróktarkósina í eini grein frá 1954: „For det unge færøske skriftsprog er nemlig purisme, eller i hvert fald en sprogrensende tendens, ikke som for mange andre europæiske sprog, en luksus. Den føles som en nødvendighed“ (Poulsen, 2004b: 221).

Chr. Matras kann metast sum íhaldssamur puristur. Hesin hugburður kemur fram í *Føroysk-donsku orðabókini*, sum hann og M. A. Jacobsen góvu út (1927-1928). Í orðabókini, sum varð endurútgivin í 1961, síggjast gomul donsk tókuorð sum t.d. *forsvara*, *forbjóða* og *begynna*. Chr. Matras er ikki so avgjördur sum Jakobsen í sínum tilvísingum frá donskum leitorðum til tilsvarandi 'betri' føroysk orð. Samanborið við Jakob Jakobsen, sum beinleiðis vísir til føroysk orð við orðum sum *rettere* og *bedre* í sínum tilvísingum, sigur Chr. Matras *jfr.* (jævnfør). Meira verður sagt um tað niðanfyri.

Í summum førum nýtir Chr. Matras tókuorð í týðingum sínum, t.d. í týðingini av *Det dyrebare liv* eftir Jørgen-Frantz Jacobsen (1900-

1938). Í hesi bók, sum hann týddi í 1957, finna vit t.d. *poesi* (s. 17), *violinkonsert*, *auditorium* (s. 19) og *sportur* (s. 20). Tað sama sæst í týðingini av *Barbaru* eftir sama høvund, har Chr. Matras t.d. nýtir orðini *parýkkur*, *menuett* (s. 88) og *óbekvemmur* (s. 99). Í týðingini av *Nordiske Kronikker* eftir Jørgen-Frantz Jacobsen er Chr. Matras puristiskari, t.d. týðir hann *bagperrong* til *bakskutur* (s. 160), og *rytme* til *stev* (s. 123) (Petersen, 2005: 1840).

Tann persónurin, sum uttan iva hevur havt størstu ávirkanina á nútíðar føroyskt orðfeingi, er Jóhan Hendrik Winther Poulsen (f. 1934). Ta tíðina Jóhan Hendrik var virkin sum orðasmiður frá 1960'unum og frameftir, hendu stórar broytingar í samfelagnum. Ein tann størsta avbjóðingin var at gera nýggj orð fyri ta nýggju kunningartøknina. Tað kendasta dømið um orðagerð á hesum øki er orðið *telda*. Eftir tí, ið Jóhan Hendrik sjálvur sigur, má hann bólkast sum íhaldssamur puristur, tí hann sigur, at gomul atlagað tøkuorð eiga at fáa frið (Poulsen, 2004a: 65):

Eingin eigur kortini at gera seg so einoygdan, at hann trýr, at tað ber til at føroyska øll hugtøk. Teir menn, ið kroysta seg til at gera føroysk orð í fórum, har fremmant orð longu langt síðan hevur fest rót og lagað seg í framburði og sniði eftir málinum, gera í royndum málinum eina vána tænastu, tí fátt er lættari at vekja látur enn illa gjørd orðaskrímsl.

Listin við nýgerðum er langur. Í heiðursritinum til Jóhan Hendrik er eitt úrval av nýgerðum, har umleið 500 orð eru tikin við (Poulsen, 2004c). Ein leyslig meting sigur, at talið á nýgerðum frá hansara hond helst liggur onkustaðni millum 1500 og 2000 orð, bæði gerandisorð og yrkisorð. Ein stórir partur av yrkisorðunum eru innan tøkni og oljuvinnu. Nógvar av nýgerðunum eru komnar í nýtslu, men listin fevnir eisini um orð, sum ikki hava vunnið frama millum fólk (meira um tað niðanfyri). Jóhan Hendrik er lærdur orðasmiður, t.e. hann dugir kynstrið at gera orð, sum krevja málsøguligt innlit, t.d. at nýta umljóð og avleiðslur eftir gomlum mynstrum, sum ikki longur eru virkin í føroyskum, t.d. *telda* og *bulald*.

Í einstøkum fórum lagar hann tøkuorðini at føroyskum, men tað er avgjørt undantak. Eitt av hesum atlagadu orðunum er telduorðið *fila* (en. *file*). Her valdi hann ta veiku bendingina *fila* fram um tann styttra

formin *fil*, av tí at samansetingar við *filu*- (t.d. *filuskrá*) eru viðføriligari enn við *filar*-⁷⁶. Önnur dæmi um stavsetingarliga og bendingarliga tillaging eru orðini *evra* fyrri *euro*, *konta* fyrri *konto* og *moska* fyrri *moské* (veikt bend kvennkynsorð).

Bygnaðarliga kunnu vit býta orðagerðir Jóhan Hendriks sundur í tveir hövuðspartar: samansetingar og avleiðslur. Tey samansettu orðini eru helst fleiri í tali enn avleiðslurnar. Sum dæmi um samansetingar kunnu vit nevna: *blóðgevi*, *burðardyggi*, *dagføra*, *endurbúgving*, *farstøð*, *fartelda*, *fitijavna*, *flogbólur*, *kortgreiðsla*, *kunningartøkni*, *markamót*, *skadanevnd*, *skilmarking*, *talgilda*, *tvíflis*, *úthendi*, *váðafúsar*, *viðfesti*, *vistfrøði*. Orðini eru yvirhøvur stutt og lætt at nýta.

Dæmi um avleiðslur eru: *bulald*, *diskil*, *dregil*, *føtil*, *greiðsla*, *grindil*, *kvikil*, *leitil*, *myndil*, *gegni*, *ógegni*, *óegnigur*, *telda*, *tídd*, *tøknigur*. Her síggja vit avleiðsluendingar sum t.d.: *-il* (*diskil* av *diskur*, *føtil* av *føtur*), *-ld* (*bulald* av *bulur*), *-i* (*gegni* av *gagn*), *-sla* (*greiðsla* av *greiða*), *-d* (*samkynd* og *telda* av *samkyn* og *tal*). Dæmi um samanseting við avleiðsluending er *twikilja* fyrri *katamaran* (*kilja* gjørt við støði í *kjølur*, t.e. ‘skip við tveimum kjølum’). Hesi eftirskoyti eru óvirkin í føroyskum, og tað kann vera ein grund til, at summi av hesum orðum eru lítið nýtt í gerandismálinum, t.d. *dregil*, *føtil*, *grindil*, *leitil* og *myndil*.

Um orðmyndanarhættir Jóhan Hendriks sigur Brunstad (2001: 276-279):

Heldur stutt enn long orð (t.d. *telda*, *glæra*, *bingja*)

Heldur avleiðslur enn samansetingar (t.d. *telda*, *tyrla*, *semil*, *kvikil*, *øka*, *glæra*)

Stuðul í orðaupprunum: *flogbólur* (*volly* av tí latínska sagnorðinum *volare* ‘flúgva’)

Nýtir „heimligar“ orðlutir, t.d. óvirkin atskoyti og umljóð (t.d. *teld*, *telda*)

Leitar í útjaðaranum í orðfeinginum (t.d. *bingja* av tí gamla orðinum *bing* ‘kassi at goyma korn í’)

Ljóðligur líkskapur (t.d. *monitor* > *møna*, *skermur* > *skíggi*)

Tekur støði í áheitanum frá málnýtarum, t.d. *flogbólur* eftir áheitan frá flogbólsspælarum, ið skulu til Íslands at spæla flogbólt; *tyrla*

76 Nú á døgum hoyra vit ofta hetta orðið verða nýtt sum kallkynsorð, *ein filur*.

eftir áheitan frá einum tyrllueigara; *snirr* sum týðing fyri *slalâm*
eftir áheitan frá klaksvíkingum
Stuðul í íslenskum (t.d. *fjølmiðil*, *tyrla*)
Nýtir snildir í útbreiðsluni av orðunum (t.d. miðlarnar).

Orð, sum hava stuðul í orðaupprunanum, eru t.d. *róttøkin* ('radikalur', úr latíni *radix* 'rót'), *samgildur* ('analogur' úr grikskum *analogos* 'sam-svarandi' um fyrbrigdi, sum flyta ella viðgera dátur í samanhangi fysis-kum støddum), *samkyndur* ('homoseksuellur', úr grikskum *homo* 'sami'), *talgilda*, *talgildur* (digitalur, úr latíni *digitalis* 'viðvíkjandi fingrunum', av *digitus* 'fingur', brúkt um fyrbrigdi, sum kunnu teljast, tøl).

Av orðum, sum beinleiðis eru tikin úr íslenskum, eru t.d: *ból og biti*, *fírring*, *fjølmiðil*, *glæra*, *hornabóltur* (baseball), *ljómborð*, *rækja*, *steig* (seinni kallað *skrái*), *stjørnuspa* (horoskop), *tyrla*, *viðurnevni*, *vistfrøði*, *vøkudeild* (intensiv deild). Tey beinleiðis íslensku lánini eru lutfalsliga fá í tali, eisini um samanborið verður við Jakob Jakobsen.

Tað eru eyðvitað nógv nýggjyrði, ið ikki eru komin í nýtslu, hvørki í skrift ella talu, t.d. *brytil* (fraktal), *fjarsemil* (telefaks), *hermil* (synthesizer), *lempil* (lampet) og *skyndil* (speeder). Hesar avleiðslur eru gjørdar við fyrimynd í gomlum arvorðum, t.d. *bendil* og *fetil*. Ein orsök til at hesi orð ikki komu í nýtslu kann vera, at orðmyndanarreglan er óvirkin. Ein onnur orsök er, at tíðin var farin frá teimum. Hetta kann sigast at vera galdandi fyri *fjarsemilin* og *lempilin*. Gaman í síggja vit telefaksnummur á heimasíðum hjá onkrum stovnum og fyrirøkum, men hesin lutur var í stóran mun avloystur av telduposti, tá ið orðið varð gjørt. Orsøkin til at *lempilin* ikki kom í nýtslu fyri *lampett* var, at hetta orðið var á veg út úr málinum, tá ið *lempilin* varð skotin upp og var tí óaktuellur. At *hermil* ikki kom í nýtslu undrar kanska ikki, tí fólk hava sett orðið í samband við sagnorðið *herma*, sum í sjálvum sær er eitt neiligt orð. Hinvegin hevði *speedarin* verið ov leingi í málinum, til at ein føroyskur kappingarneyti hevði nakran móguleika. *Brytil* er yrkisorð, og undirtøkan fyri nýgerðum er yvirhøvur minni í yrkismálinum enn í gerandismálinum (Jacobsen, 2012a: 211).

1.21.1. *Purisma í føroyskum orðabókum*

Føroysk orðapurisma fekk sína ‘yvirlýsing’ í 1889, tá ið Jakob Jakobsen legði fram sína hugsan um, hvussu tað føroyska orðfeingið kundi endurnýggjast og mennast (Jakobsen, 2018: 49-50; Larsen, 1993). Jakobsen helt, at ov nógv tøkuorð við fremmandum málbygnaði kundu skeikla og vera til óbotaligan skaða fyri tað føroyska málið, og síðani hevur orðapurisman verið tann almenna føroyska málhugsjónin. Jakobsen var ikki í iva um, at rættast var at gera nýggj føroysk orð, sum kundu koma í staðin fyri tøkuorðini, tí tøkuorðini vóru sum fremmandir fuglar í tí føroyska málinum. Tað, sum Svabo helt vera ómøguligt í 1770’unum, framdi Jakobsen í verki umleið hundrað ár seinni. Jakobsen setti sína hugsan á prent um somu tíð, sum føroyingar fóru undir at skriva á føroyskum við teirri nýggju standardstavsetingini. Nú skuldi skrivast um lutir og fyrbrigdi á føroyskum, sum fyrr varð gjørt á donskum, og tí vantaði ein hópur av føroyskum orðum.

Síðst í 1800-árunum var føroyskt lítið útbyggt við orðabókum, yrkisorðalistum o.tíl., og orðastovnurin var tí ikki til reiðar at taka við teirri risastóru avbjóðingini, og orðaneyðin var stór. Tað var ikki bara tørvur á nýggjum yrkisorðum, men sbrt. Jakobsen eisini á orðum í gerandismálinum. Í staðin fyri at útihýsa teimum donsku tøkuorðunum í føroyskum tók Jakobsen nøkur av teimum mest nýttu orðunum við í orðabókina til *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb, 1969b) og vísti samstundis á tilsvarandi føroysk orð, sum vóru um at fara í gloymskuna. Her eru nøkur dømi um donsk tøkuorð við tilvísing til ‘betri’ orð:

behaga (...) hedder på ret færøsk *dáma* eller *líkjast á*.

behalda (...) rettere *hava, halda, njóta*.

bevара (...) rettere *goyma, varðveita*.

dassum (...) bedre *um*.

harligheit (...) nyere ord fra dansk. Jf. *dýrd*.

herligur (...) (danisme). Jf. *dýrur, fagur*.

hvirvilvindur (...) danisme for *hvirla*.

kors (...) danisme for *krossur*.

leiðsakari (...) urigtigt for *fylgisveinur*.

oyðileggja (...) bedre *oyða*, *leggja í oyði*.
passa (...) bedre *sáma*, *søma* (*seg*).
tilbaka (...) danisme for *aftur*.

Jakobsen var ógviliga bersøgin í sínum puristisku tilvísingum til ‘betri’ orð. Tilvísingarnar hava ymiska styrki: „hedder på ret fær-øsk“, „urigtigt for“, „bedre“, „rettere“ o.s.fr. Hóast hesi orðini eru tikin við í orðabókina, er tað einasta endamálið við teimum at fáa beint fyri teimum, so ikki verður neyðugt at taka tey við í seinni orðabøkur. Hesin beinleiðis normativi máttin at taka donsk tøkuroð í føroyskum formi inn í orðabókina í eini roynd at fáa tey burturbeind, minnir um tað, sum Jógvan við Ánna gjørdi í Føroyskari málspillu og málrøkt (við Ánna, 1961-1977). Jakobsen harmaðist um tey donsku orðini, sum vóru komin inn í tað føroyska talumálið, tí at tey høvdu skúgvað føroysk orð til viks, og nú nýtir hann høvið til at gera vart við tað og at vísa á tey tilsvarandi føroysku orðini og roynir á tann hátt at fáa tey í nýtslu aftur. Her byrjaði tann puristiska siðvenjan í føroyskum orðabókum, ein siðvenja, sum hevur sett sín dám á føroyskar orðabøkur líka síðani. Tó viknaði purisman nakað í endanum av 20. øld.

1.21.2. Føroysk-donsk orðabók og Donsk-føroysk orðabók

Í teirri fyrstu *Føroysk-donsku orðabókini* (Jacobsen og Matras, 1927-1928) stendur einki í fororðunum um nakra yvirskipaða málpolitiska støðu til orðfeingið. Í fororðunum stendur, at keldutilfarið í orðabókini er:

Orðasøvn Jakob Jakobsens til *Færøsk Anthologi* og *Færøske Folkesagn og Æventyr*

Orðaseðlasavnið, sum varð farið undir til *Føroyska orðabók Lexicon Færoense* eftir Svend Grundtvig og Jørgen Bloch

Privat orðasøvn (eftir Jakob Jakobsen, Símun av Skarði, Jógvan Poulsen, Jákup Dahl, Jóannes Patursson, Mikkjal á Ryggi og H.M. Ejdesgaard)

Orð úr bókum (skúlabókum, bibliusøgum, evangelium), tíðarritum og bløðum

Føroysk orðabók eftir A.C. Evensen (1905-1908, A-forfumma).

Í formælinum til 2. og øktu útgávu av *Føroysk-donsku orðabókini* (Jacobsen og Matras, 1961) leggja vit til merkis, at keldutilfarið er í stóran mun afturlítandi eins og í fyrstu útgávu. Kanska er 1961-útgávan í roynd og veru meira afturlítandi. Tað síggja vit m.a. á tann hátt, at fleiri bókur um gamalt lív á bygð eru orðtiknar til hesa útgávuna (Mikkjal á Ryggi: *Míðvingasøga*, Maria Skylv Hansen: *Gamlar gøtur*, Rasmus Rasmussen: *Ser er síður á landi*, Jóan Chr. Poulsen: *Hestsøga*, Robert Joensen: *Royvið* og aðrar). Eisini eru bókur eftir Heðin Brú og H.M. Ejdesgaard orðtiknar til endamálið. Tað er heilt týðiligt, at orðasavnararnir lögdu seg eftir at skráseta gomul orð, gamlar merkningar og staðbundin orð um gamalt lív á bygð.

1927-28-útgávan av *Føroysk-donsku orðabókini* hevur at kalla somu orð við *an-* og *for-* sum *Færøsk Anthologi*, men hevur eingi orð við *be-* og *-heit*. Hinvegin hevur hon nøkur fleiri dømi um *-ilsi* enn antologiin, t.d. *forbannilsi*, *nøtrilsi*, *svímilsi*, *syftilsi*. Tað merkir, at orð sum t.d. *behalda*, *behaga* og *bevara* eru tikin burtur.

Tá ið vit kanna tíddina av *an-*, *for-* og *-ilsi* í 1961-útgávuni, síggja vit, at hon er nøkulunda tann sama sum í fyrstu útgávuni, tó eru fyra orð við *be-* komin afturat: *begynna*, *begynnilsi*, *begynningur*, *betala*. Harumframt stendur forskoytið *be-* sum leitorð við teirri upplýsing, at tað er eitt „präfixes der findes i en del låneord, især i talesproget“. Eftirskoytið *-heit* er í 1961-útgávuni funnið í minsta lagi í seks leitorðum, har ið tað ikki var at finna í fyrstu útgávu.

Í teirri *Donsk-føroysku orðabókini* (av Skarði, 1967) eru lutfalsliga fá tøkurorð við í teimum føroysku týðingunum. Í fororðunum sigur høvundurin, Jóhannes av Skarði, at nógv orð í donsrum, mest fremmendaorð, ikki eru tikin við í orðabókina, tí at hann ikki hevði føroysk orð at seta sum týðing. Tað merkir, at í roynd og veru vóru tað tey føroysku orðini, sum í stóran mun treytaðu tað danska leitorðavalið. Hóast hesa meginreglu finnast orð í orðabókini, sum hava sama form í føroyskum og donsrum, t.d. *polka*. Jóhannes av Skarði (1967: IX) sigur soleiðis um sína støðu til tað føroyska orðfeingið:

Málstøðan í Føroyum er tann, at mong orð, sum vanligar verða nýtt manna millum, ikki hava fingið innivist í bókamáli. Tey hava, heilt frá tí at áhugin fyri málinum vaknaði, og farið varð rættiliga at arbeiða við tí,

verið hildin at vera óføroysk, tó at fólk yvirhøvur nýttu tey. Føroyingar hava so í øllum málstrevi sínum verið tað, vit kunnu kalla málreinsarar. Tilíð orð eru heldur ikki tikin upp í hesa bók.

Dømi um slík ‘óføroysk’ orð, sum ikki hava fingið innivist í orðabókini, eru:

lynlás (lýst sum *dragulás*, *rennilás*, *snarlás*).

ruskinn (er umlopið, ivaleyst orsakað av vantandi ekvivalenti í fyrsta umfari, men er komið við í uppiskoytið frá 1977 við týðingini *rísinskin*).

juice (lýst sum *sevja*, *saft*).

Tað eru eyðvitað nøkur tøkuroð við í orðabókini, t.d. *kommunisma*, *socialisma* (við *c*, saman við *javnaðarstevna*), *socialisera* (við *c*), *sosialistur* (við *s*), saman við *javnaðarmaður*). Sami puristiski hugburður kemur eisini til sjóndar í *Ensk-føroysku orðabókini* (av Skarði, 1984)⁷⁷.

1.21.3. Fremmand for- og eftirskoyti í føroyskum orðabókum

Her niðanfyri verða fyra orðabøkur samanbornar viðvíkjandi tali á orðum við lágtýskum for- og eftirskoytum. Hesi for- og eftirskoytini kunnu geva eina ábending um, hvussu puristiskar hesar orðabøkurnar eru. Tær fyra orðabøkurnar eru Svabos *Dictionarium Færoense* (Matras, 1966). Tey elstu handritini av hesi orðabókini eru frá 1770'unum. *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb, 1969b), *Donsk-føroysk orðabók* (Petersen og Staksberg, 1995) og *Føroysk orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998). Hesar orðabøkur fevna um eitt tíðarskeið, sum er umleið 200 ár, og kunnu geva eina ábending um hugburð til hetta slagið av lágtýskum tøkuroðum (sí Simonsen, 2002).

Fyri at kunna samanbera talið á lágtýskum orðum í hesum orðabókum er ein fyritleyrt at vita, hvussu nógv leitorð eru í hvørjari orðabók. Men talið á leitorðum er bara viðmerkt í *Føroyskari orðabók* (uml. 67.000) og *Dansk-føroyskari orðabók* (uml. 54.000). At telja øll tey túsundatals orðini frá *a* til *ø* er ein vónleys uppgáva. Tí var neyðugt at finna eitt háttalag til tess at fáa eina hóming av, hvussu nógv leitorð

⁷⁷ Meira kann lesast í Thomsen (1986).

vóru í teimum eldru orðabókunum fyrri síðan at siga, hvussu stórir partur av orðfeinginum var av lágtýskum uppruna. Í teimum talgildu orðabókunum ber til at leita eftir for- og eftirskoytum, men hetta ber ikki til í *Færøsk Anthologi* og *Dictionarium Færøense*, tí hesar orðabøkur ikki eru talgildar.

Til tess at fáa eina ábending um, hvussu stórir partur hesi lágtýsku orðini eru í hesum orðabókum, var neyðugt at gera eina meting. Hon varð gjørd á tann hátt, at umleið tjúgu tilvildarligar síður vórðu útvaldar úr hvørjari orðabók, har talt varð upp, hvussu nógv leitorð vóru á hvørjari síðu. Síðan varð eitt miðaltal roknað út fyri talið á leitorðum á hvørji síðu, og so var hetta talið faldað við síðutali í orðabókini. Á tann hátt varð komið fram til, hvussu nógv leitorð vóru í orðabókini. Leitorðatølini vóru hesi: *Dictionarium Færøense* 22.342 og *Færøsk Anthologi*: 8.082. Síðan vórðu tey lágtýsku tøkuroðini sett í mun til tað samlaða leitorðatalið. Á tann hátt eru prosenttølini útroknað.

Eitt slíkt háttalag er als ikki lítarleyst og gevur í besta føri eina leysliga ábending, tí talið á leitorðum er ymiskt á hvørjari síðu, men við at telja orðini á lutfalsliga nógvum síðum, kann hetta háttalagið helst verjast. Tað kann vera trupult at gera av, hvørji orð ikki eiga at verða tald við. Nøkur orð við *for-* mugu roknast sum arvorð og eru tí ikki tald við. Í hesum yvirleti verður t.d. *fóragn* roknað sum arvorð, meðan *fórstanda* verður roknað sum tøkuroð. Ívasamt er, um tey tvey *an-*orðini í *Dictionarium* eiga at verða tald við, tí kanska er fyrri liðurin *and-* (*annaam* og *annaama*). Hesi orð eru tikin upp í *Føroyska orðabók* (*annám* og *annáma*), har víst verður til *andnæmi*. Tað er skjótt at telja forskoytini, men verri er at telja eftirskoytini, tí tá er neyðugt at lesa alla orðabókina ígjøgnum, og tá kunnu feilir koma í, sum leggjast má uppfyri⁷⁸.

78 Uppteljingin fyrri netorðabøkurnar varð gjørd 30. desember 2020.

Talva 14: Tal av tøkuroðum við lágtýskum atskoytum í nøkrum orðabókum.

	Dictionar- ium Færoense 1770'ini	Færøsk Anthologi 1891	Donsk-føroysk orðabók 1995	Føroysk orðabók 1998
an-	2	1	3	3
be-	33	7	38	11 ⁷⁹
for-	58	14	210	122 ⁸⁰
-heit	63	4	84	24
-ilsi	12	3	52	86
-arí	10	0	88	25
Tils.	178	29	475	271
%	uml. 0,8%	uml. 0,4%	uml. 0,9%	uml. 0,4%

Tølini í talvu 14 víkja nakað frá tølunum hjá Simonsen (2002: 81-88). Prosenttølini vísa, at nøgdin av lágtýskum orðum minkar frá teimum ópuristisku 1770'unum til tey puristisku 1890'ini við eini helvt (úr 0,8% til 0,4%). Við útgávuni av teirri *Donsku-føroysku orðabókini* í 1995 hækkar talið munandi og liggur á umleið sama prosentstigi sum *Dictionarium*. Her verða nøkur dømi nevnd um lágtýsk tøkuroð.

Dictionarium Færoense:

Dømi um orð við forskoytum (her við standardstavseting):

Annáma, behaga, bekoma, bekymra, bereiða, bestýra, betaka, beteinkja, betonk-samur, forblummaður, forbí, fordeilur, fordí, forgrípa, forminska, forráða, for-rætta, fortróta.

Dømi um orð við eftirskoytum:

Argheit, bleytheit, blindheit, blíðheit, heppinheit, mjúkheit, sunnheit, hoyrilsí, svímilsí, hyklarí, tjóvarí.

79 Umframt tey 11 *be*-orðini er ein savningargrein við *be*-orðum. Tey orðini eru ikki tald við her.

80 Her eru bara tey orðini tald við, har sum høvuðsherðingin liggur á øðrum stavilsí.

Av donskum tøkuerðum í *Dictionarium* kunnu vit nevna:

Almektigur, almindiliga, bíleti, blíva, blotta, buksa, dárligur, dekka, demma, dó (da. *dog*), *dósigur* (da. *døsíg*), *dristigur, ekta, drukkenskapur, geld* (da. *gæld* = skuld), *gelda* (da. *gælde* = rinda), *gunstigur, gunstur, harligheit* (da. *herlighed*), *hastigur, heftigur, kerligur, kimsa, kirkjuvergjari* (da. *kirkeværge*), *knela, leiðsakari* (da. *ledsager*), *ynka, ynkast, ynkur*.

Færøsk Anthologi (1891):

Dømi um orð við forskoytum:

Anfall, begynna, behalda, betýða, forderva, forganga, forgera, forgyltur, forkoma, forláta, formáa, forsvara, forsvørja, forundra.

Dømi um orð við eftirskoytum:

harligheit, rættvísheit, skjótheit, ørlsi.

Jakob Jakobsen, sum ritstjórnaði orðabókini, ger týðiliga vart við, at slík orð bara eru tikin við fyri at vísa á ‘betri’ føroysk orð.

Donsk-føroysk orðabók (1995):

Henda orðabók er toppskorari, tá ið tað snýr seg um tøkuerð. Tað, sum eyðkennir hesa orðabókina, er, at nógv av teimum donsku tøkuerðunum nú á fyrsta sinni finga føroyska stavseting.

Dømi um orð við forskoytum:

bedrøviligur (undir *bedrøvelig, medynkvækkende*), *begávaður* (undir *begavet, dygtig*), *begriða* (undir *begribe*), *begrunda* (undir *begrunde, motivere, underbygge*), *bevísa* (undir *bevise*), *forelskaður* (undir *forelsket, forelske, bare, dødelig, lun, skyde*), *foroldaður* (undir *antikveret, passe, umoderne*), *forkálkaður* (undir *forkalke*), *formerkja* (undir *fornemme, føle*), *fortalísi* (undir *fortalelse*).

Dømi um orð við eftirskoytum:

flottheit (undir *eclat*), *fruktbarheit* (undir *fertilitet*), *grammheit* (undir *grådig-hed*), *neyheit* (undir *eksakthed*), *begávísi* (undir *evne*), *dannísi* (undir *danneelse*), *forelskísi* (undir *forelskelse, heftig*), *forstoppísi* (undir *dyspepsi, forstoppelse, obstipation*).

Av tøkuerðum við føroyskari stavseting kunnu nevast: *kovboyari*

(undir *cowboy*), *kovboybuksur* (undir *cowboybukser*), *nivo* (undir *niveau*), *sjalu* (undir *jaloux*), *tinygjari* (undir *teenager*).

Føroysk orðabók (1998):

Orsøkin til at eftirskoytið *-heit* er lutfalsliga lágt (24 dømi) í *Føroyskari orðabók* (1998) er, at nógv av hesum orðum hava fingið avleiðslu-endingina *-leiki* í staðin fyri. Sbr. at Svabo hevur t.d. *blindheit*, *evigheit* og *sannheit* (her við standardstavseting) sum í *Føroyskari orðabók* hava fingið formarnar *blindleiki*, *ævinleiki* og *sannleiki*. Í teimum førum, har sum orð við *-ilsí* og *-ing* eru samheiti, ber *-ing*-formurin skil-markingina og er tí valdur sum høvuðsformur. Tað verður ikki sagt beinleiðis, at orð við *-ing* eru betri enn orð við *-ilsí*, men gjøgnum tilvísingarnar sæst, at *ing*-orðini eru hægri í metum enn *-ilsí*-orðini (Hansen, Jacobsen og Weyhe, 2003: 173). Í óformligum gerandisligum talumáli er tó vanligt at hoyra orð sum t.d. *evigheit*, *sannheit*, *býttheit*, *ódeyðiligheit*, *óforgeingiligheit*, *ússaligheit*.

Tað kann vera eitt sindur tilvildarligt, hvørji av hesum orðunum verða góðtíkin og fáa innivist í orðabókum og hvørji verða útilýst. Góðkenningin hevur nakað við tídd at gera, t.e. hvussu vanlig tøkuroðini eru í talumálinum. Eitt orð sum t.d. *betala* er tikið við í orðabøkurnar, tí tað er so vanligt og verður helst meira nýtt í talu enn bæði *gjalda* og *rinda*.

Lars Vikør sigur, at lágtýsk tøkuroð komu inn í norskt í stórum tali í 1300- og 1400-árunum, tá ið hansakeypmenninir hildu til í Bergen. Tann málsliga ávirkanin á norskt var stór hesa tíðina, og tá var tað, at hesir lágtýsku orðlutirnir komu inn í málið og gjørdust virknir, t.e. vórðu nýttir til at mynda nýggj orð í norskum. Hann vísir á, at summi av hesum orðum eru at finna í nýnorskum orðalistum, men ikki øll. Millum orð, sum eru góðtíkin í einum nýnorskum orðalista eftir Alf Hellevik, nevnið Vikør t.d. *anbefale*, *befrukte*, *forbløffe*, *forhandle*. Hinvegin eru t.d. *anerkjenne*, *begripe*, *forbause* og *forbrytelse* ikki góðtíkin í hesum lista. Grundin til at summi orð ikki verða góðtíkin kann vera, at heimlig orð vóru til frammanundan (Vikør, 2011: 24).

Tann føroyska og nýnorska purisman líkjast nógv viðvíkjandi hugburði til lágtýsk tøkuroð. Í nýnorskum ráddi um at hava ein norm, sum var ólíkur bókmáli og donskum, og í føroyskum ráddi um at hava ein norm, sum var ólíkur donskum, og tí vóru ikki øll

tey lágtýsku orðini góðtíkin sum partur av norminum. Tað man lítil ivi vera um, at ein stórur partur av teimum lágtýsku orðunum, sum Svabo hevði við í síni orðabók, eisini vóru livandi í føroyskum talumáli í endanum á 1800-árunum, hóast tey ikki eru at finna í *Færøsk Anthologi*. Men tá hevur tað málsliga medvitíð verið so stórt í Føroyum, at Jakob Jakobsen hevur valt bara at taka tey vanligastu við í sína orðabók og haðani vísa til tey føroysku orðini.

1.21.4. Føroysk málspilla og málrøkt

Árini 1961-1977 kom út eitt stórt orðabókaverk, *Føroysk málspilla og málrøkt*. *Óføroysk-føroysk orðabók* I-IV eftir Jógvan við Ánna (1906-1972). Í síðutølum telur hetta verk 1742 síður í fyra bindum við nógvum føroyskum nýgerðum. Høvundurin var sera víðgongdur puristur. Hann má roknast sum alfevndur og afturlítandi puristur, tí hann vildi beina fyri øllum tøkuerðum úr øllum málum, eisini teimum elligomlu, sum finnast í føroyskum. T.d. vildi hann hava tøkuerðið *arbeiði* og allar samansetingar við *arbeiði* úr málinum og í staðin nýta *yрки*, *vinna* og *verk*.

Jógvan við Ánna sigur, at um ov nógv tøkuerð koma inn í málið merkir tað ikki bara máldeyða, men málsligt sjálmorð. Hann sigur, at tøkuerðini bera í fyrra lagi við sær málspillu og í øðrum lagi máldráp: „Á henda hátt doyri málið: tungan so líðandi; fyrst verður tungan lamin, og síðani doyri hon, sjálvdripin, sjálvdráp“ (við Ánna, 1961 I: II). Jógvan við Ánna hugsar helst fyrst og fremst um tey donsku og lágtýsku tøkuerðini, men hann nevnið eisini, at „fronsk, eingilsk, grísk (sic) og latínsk orð hava framt somu málspillu“ (við Ánna, 1961 I: IV). Undirheitið *Óføroysk-føroysk orðabók* sipar til, at orðabókin inniheldur donsk leitorð (stundum í reint donskum formi, stundum í føroyskaðum formi) við føroyskum týðingum. Á fakmáli verður ein slík tvímálslig orðabók við leitorðum á tveimum málum í sama leitorðalista nevnd ein integrerað biskopal orðabók (Bergenholtz *et al.*, 1997: 86). Sum dømi kunnu vit nevna:

disponibel kapital tøkur peningur
førnerma sí fornærme
førsiggilsi sí forseelse

Tað fyrsta dømið stendur í reint donskum formi, meðan tey bæði seinnu eru dømi um donsk tøkuerð í føroyskaðum formi, haðani víst verður til tey donsku orðini, har tær føroysku týðingarnar eru at finna. Jógvan við Ánna sigur, at eitt málsamfelag hevur valið ímillum at taka við tøkuerðum ella lata vera. Tekur málsamfelagið við tøkuerðum, doyir málið út, men yvirlivir, um tøkuerðini verða hildinuttanfyri. Sjálmorðið kann tá illa tulkast øðrvísi enn, at føroyingar sjálvir við vilja beina fyri málinum. Men tað er einki dømi í heimssøguni um, at eitt málsamfelag gongur til grundar sum avleiðing av tøkuerðum. Enskt er dømi um beint tað øvuta. Enskt hevur sokið til sín av øllum heimsins málum og er í dag heimsmálið fram um øll onnur.

Máldeyði hevur tí einki við tøkuerð at gera. Tað, sum er avgerandi fyri, um eitt mál yvirlivir, er, um tað hevur tign og verður nýtt í samfelagnum. Verður málið nýtt sum eitt samfelagsberandi mál, fær tað samstundis ta neyðugu tignina, og tá eru livilíkindini góð. Neyðugar fyritleytir fyri tignini eru t.d. ein standardiserað stavseting og at málið verður nýtt á øllum økjum í samfelagnum (í skúla, kirkju, miðlum, fyrisiting, tónleiki, bókum (ikki minst skúlabókum), yrkismáli o.s.fr.).

Jógvan við Ánna hevði orðabókina hjá norðmanninum Knud Knudsen (1812-1895) *Unorsk og norsk eller fremmedords avløsning* (1879-1881) sum fyrimynd. Henda norska orðabókin er umleið túsund síður til støddar og hevur nógv uppskot til nýggj norsk orð.

Føroysk málspilla og málrokt verður ofta tikin fram sum eitt sera víðgongt verk, tá ræður um orðagerð, og mangar eru glósumnar um hesa orðabók við síni víðgongdu orðagerð, men sum ikki altíð eru eftirfarandi. Sagt verður, at Jógvan við Ánna skal hava smíðað orðið *hjúnabandsúrslitarilæggingarfar* fyri *barnavogn* og *innandurauttandaragluggavelta* fyri *urtapott*. Men hesi orð finnast ikki í orðabókini og eru helst ein roynd at tekna eina keipumynd av Jógvani við Ánna sum orðasmiði. Slíkar søgur siga nakað um, hvat tey fólkinu, ið vóru ósamd, hava hildið um orðabókina og um høvundin sum orðasmið, nevnliga at hann var alt ov víðgongdur og óstortsligur orðasmiður. Orðini her niðanfyri vísa, hvussu strangur puristur, hann í roynd og veru var (tað fyrsta orðið er leitorðið í orðabókini):

Akkumulator: ravsavn, eimsavn, ravlað, eimlað (eingin akkumulatorur).

Cykel: hjólhestur, tvíhjólingur, reiðhjól (eingin súkkla).

Kök: matsveinur, borðsveinur, eldakvendi, steikjari (eingin kokkur).

Kompass: leiðarsteinur, siglusteinur, nál (eingin kumpass).

Konservatisme: afturhald, afturhaldsstevna, íhald, íhaldsstevna, fasthald, fasthaldni (eingin konservatisma).

Køje: rekkja, song (eingin koyggja).

Køkken: eldhús, eldskáli, steikarhús, roykstova (eingin køkur).

Hesi dømini vísa ein mann, sum fer út um øll rímlig mörk í síni purismu, tí øll tøkuroðini, sum hann valdi frá, vóru vanlig á hansara døgum.

Í *Føroysk-donsku orðabókini* (Jacobsen og Matras, 1961), sum kom út sama ár sum fyrsta bind av *Føroyskari málspillu og málrøkt*, er *súkkla* høvuðsorð, meðan *tvíhjólingur* er markað sum sjáldsamt; hvørki *hjólhestur* ella *reiðhjól* eru at finna har. Hinvegin eru øll fyra orðini (*súkkla*, *hjólhestur*, *tvíhjólingur* og *reiðhjól*) at finna sum týðing fyri *cykel* í *Donsk-føroysku orðabókini* (av Skarði, 1977). Í *Føroysk-donsku orðabókini* (Hansen og Joensen, 2010) stendur *hjólhestur* sum leitorð uttan nakra stílsliga viðmerking. Í *Donsk-føroysku* (Petersen og Staksberg, 1995) stendur *hjólhestur* markað sum skriftmálsorð saman við *súkkla*. Í *Donsk-føroysku* (í Skála, Jacobsen, Mikkelsen og Wang, 1998) stendur bara *súkkla* sum týðing fyri *cykel*.

Jógvan við Ánna stóð ikki einsamallur við sínum víðgongdu puristisku sjónarmiðum. Umframt Knud Knudsen hevði Jógvan við Ánna eisini danan Hans Dahl sum fyrimynd. Gudfrøðingurin Hans Dahl (1830-1921) gav út eina orðabók í 1875 við heitinum *Dansk Hjælpeordbog* við undirheitinum *til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål*⁸¹.

Eftirtíðin gav *Føroyskari málspillu og málrøkt* sama ummælið, ið eftirtíðin gav bæði Knud Knudsen og Hans Dahl, nevniliga at orðabókin er ein keipumynd av føroyskum. Endre Brunstad sigur: „På denne måten markerer ho [Føroysk málspilla og málrøkt] òg grensa for kor

81 Meira kann lesast um Hans Dahl í kapitlinum um danska purismu s. 53.

langt det er råd á gá með purismen: Jógvan við Ánna overskreid den grensa“ (Brunstad, 2001: 277).

1.21.5. Purisma í orðabókum eftir 1990

Í tíðarskeiðinum 1992-2020 komu nógvar føroyskar orðabøkur út. Her verður fyrst eitt yvirflit givið yvir orðabøkurnar í tíðarrøð, og síðan verða nakrar teirra viðgjørðar við atliti at hugburði til tøkuerð:

Ensk-føroysk orðabók (í Skála, Mikkelsen og Wang, 1992).

Donsk-føroysk orðabók (Petersen og Staksberg, 1995).

Donsk-føroysk orðabók (í Skála, Jacobsen, Mikkelsen og Wang, 1998).

Føroysk orðabók (Poulsen *et al.*, 1998).

Føroysk samheitaorðabók (Thomsen, 2000).

Steinur brestur fyri mannatungu (Tiltaksorðabók) (Petersen og Isholm, 2003).

Føroysk-italsk orðabók (Contri, 2004).

Føroysk-ensk orðabók (í Skála og Mikkelsen, 2007).

Ensk-føroysk orðabók (í Skála og Mikkelsen, 2007).

Sponsk-føroysk orðabók (Meitil og Remmel, 2009).

Føroysk-donsk orðabók (Hansen og Joensen, 2010).

Týsk-føroysk orðabók (Davidsen, 2010).

Føroysk-sponsk orðabók (Campo, 2010).

Russisk-føroysk orðabók (Thomsen, 2010).

Yrkisorðabók orðabók (Hansen, 2010).

Føroysk-týsk orðabók (Timmermann, 2013).

Fronsk-føroysk orðabók (í Skorini, 2018).

Kinesisk-føroysk orðabók (Fossdalsá, Magnusardóttir og Kimberly Joy Go, 2019).

Føroysk-kinesisk orðabók (Fossdalsá, Magnusardóttir og Kimberly Joy Go, 2019).

Grønlandsk-føroysk orðabók (Neshamar, 2020).

Eitt tað fyrsta, ein leggur til merkis í teimum tvímálsligu orðabók-unum, er, at purisman hevur ymiska støðu alt eftir, um føroyskt er keldumál ella týðingarmál. Har føroyskt er keldumál (t.e. orðabøkur úr føroyskum í fremmand mál), kemur purisman týðiligari til sjónd-

ar, enn har ið føroyskt er týðingarmál. Millum tær føroysku týðingarnar í *Ensk-føroysku* (í Skála, Mikkelsen og Wang, 1992) og *Ensk-føroysku* (í Skála og Mikkelsen, 2007) finna vit nógv ensk tøkuerð (sí listan niðanfyri). Her verða bæði tær prentaðu útgávnar og netútgávnar nýttar sum grundarlag:

- en. *abscissa* > fær. *miðlinja*, *abscissa*.
- en. *acclimatization* > fær. *ílending*, *akklímatisering* (pr. útg).
- en. *acclimatize* > fær. *ílenda*, *akklímatisera*⁸² (pr. útg).
- en. *accumulator* > fær. *ravhúsi*, *akkumulaturur*.
- en. *accelerate* > fær. *økja ferðina á*, *akselerera*.
- en. *acrobat* > fær. *fimleikari*, *akrobatur*.
- en. *acrobatic* > fær. *fimleika-*, *akrobatiskur*.
- en. *acrobatics* > fær. *akrobatkynstur*, *akrobatikkur*.
- en. *actualize* > fær. *gera veruligt*, *aktualisera*.
- en. *chemistry* > fær. *evnafrøði*, *kemi*.
- en. *mathematics* > fær. *støddfrøði*, *matematik*.

Sum vit síggja, stendur tøkuerðið ongantíð einsamalt sum týðing, og harumframt stendur tað altíð sum tað seinna ella síðsta uppskotið til týðing. Tað ber altso til at sláa *chemistry* upp í *Ensk-føroysku orðabókini* og so velja at siga ella skriva *kemi* í einum føroyskum samteksti. Hinevegin ber ikki til at fáa at vita í tí *Føroysk-ensku orðabókini*, hvussu *kemi* eitur á enskum, tí orðið finst ikki har. Í teirri *Føroysk-ensku*, sum er ritstjórnað av teimum somu høvundunum (í Skála og Mikkelsen, 2007), kemur altso ein týðiligur puristiskur hugburður til sjónðar, sum eyðvitað er ein bági fyri nýtsluvirðið á bókini. Hóast t.d. *akklímatisering* og *akselerera* finnast sum týðingar í *Ensk-føroysku*, verða tey ikki upptikin sum leitorð í *Føroysk-ensku*. Zakaris S. Hansen sigur soleiðis um hetta (Hansen, 2015: 177):

Når låneord (især danske) er lemmatiseret, er hovedformålet tydeligvis at henvise til den færøske ækvivalent med henvisningen „sí“ (se, cf.).

82 *Akklímatisering* og *akklímatisera* eru strikað sum týðingar í netútgávuni www.sprotin.fo (kannað tann 16. juli 2020). At tvey tøkuerð eru tikin burtur úr týðingunum er ov lítið til at kunna siga, at netorðabókin er í eini reinsingartilgongd.

I stædet for at sige at *abnormur* svarer til det engelske *abnorm* er der en reference til den færøske neologisme *frábregðandi*. Dertil kommer at nogle importord ikke findes som færøske ækvivalenter i den færøske oversættelse, fx *akselerera*, *aktualisera*, *kemi* og *matematikk*. Dette er i grunden samme praksis som vi finder i Jakob Jakobsens ordbog.

Onnur orð við sama orðabókarbygnaði eru t.d. *abonnement* sí *hald*, *abbonnera* sí *halda*, *abstraktur* sí *úrtøkur*, *absurdur* sí *høpisleysur*, *akklimatisera* sí *ilenda*, *akrobatur* sí *loftfímleikari*. At vísa frá t.d. *abbonnera* til *halda* er ein purtistisk manifestatión uttan annað innihald. Í staðin fyri at vísa til *halda*, hevði tað verið lættari at víst beint til *subscribe* uttan ‘mill-umlending’ á *halda*, tí tilvísingin til sagnorðið *halda* ber við sær, at brúkarin skal velja ta røttu merkingina, sum í hesum føri er nummar 8 av 24 merkingum.

Hesa ritstjórnarmeginreglu at vísa frá tøkuerðum til føroysk orð brúkar Jógvan við Ánna eisini í *Óføroysk-føroyskari orðabók* (við Ánna, 1961-1977).

Í *Donsk-føroysku* (Petersen og Staksberg, 1995), *Ensk-føroysku* (í Skála, Mikkelsen og Wang, 1992), *Ensk-føroysku* (í Skála og Mikkelsen, 2007) og *Týsk-føroysku* (Davidsen, 2010) finna vit eitt nú *kemi* og *matematikk* í teimum føroysku týðingunum saman við *evnafrøði* og *støddfrøði*. Hinvegin finna vit ikki *kemi* og *matematikk* sum leitorð í teimum tilsvareandi orðabókunum úr føroyskum til onnur mál, t.d. í *Føroysk-donsku* (Hansen og Joensen, 2010), *Føroysk-týsku* (Timmermann, 2013), *Føroysk-sponsku* (Campo, 2010) og *Føroysk-italsku* (Contri, 2004). Orsøkin til at hesi tøkuerðini ikki eru at finna í hesum orðabókum kann vera, at leitorðavalið byggir á *Føroyska orðabók* (1998), sum ikki hevði hesi orðini við frá byrjan. Seinni eru tey komin inn í ta talgildu útgávuna av *Føroyskari orðabók*.

Í *Donsk-føroysku* (Petersen og Staksberg, 1995) hava nógv tøkuerð fingið føroyska stavseting fyri fyrstu ferð (sí eisini omanfyri). Nevnast kunnu: *abstraktión*, *absurdur*, *akseptabul*, *akseptera*, *administratión*, *adoptión*, *beykon*, *desain*, *kovboy*, *nivo*, *sjalu*, *tineygjari*. Um ritstjórnarreglurnar verður sagt:

Ritstjórnarreglurnar í hesi útgávu eru broyttar í mun til fyrru útgávarnar

í 1967 og 1977. Eg havi sum frægast roynt at hava tey vanligastu føroysku orðini fyrst og havi eisini tikið nakað av nógv nýttum innlæntum orðum við. Hetta er ein miðleið í mun til ta málreinsingarstevnu, sum liggur aftan fyri orðabókina frá 1967 og 1977. Tey innlæntu orðini hava fingið føroyskt snið og eru lagað til føroyska bendingarskipan. Úr einum málrøktarligum sjónarmiði havi eg roynt at brúka snøgg føroysk orð heldur enn at gera ov nógv av at velja innlænt orð. Tí er *farva* t.d. ikki við, men bara *litur*. Áberandi danismur sum eitt nú *hopleysheit* eru ikki tiknar við, tí vit hava tað góða orðið *vónloysi*. Heilt vanligar danismur sum *førelskaður* hava hinvegin fingið innivist.

Samanbera vit hetta formælið við tað í *Føroyskari orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998: 9), síggja vit ein týðiligan mun í ritstjórnarreglunum:

Um orðaúrvalið er at siga, at í stórum dráttum hevur meginreglan verið sum í fyrri orðabókum at geva upprunaføroyskum arvordum, rótfestum tøkuroðum og nýsmíði á heimligum støði fyrsta rættin, men í størri mun enn áður er rúmd givin altjóðaorðum og orðum úr talaðum máli við rót í útlendskum. Hesi seinnu eru vanliga markað (tlm.), t.e. talað mál. Flest teirra hava tilíkt stílvirði, at ikki er mælandi til at nýta tey í vandaðum máli.

Í formælinum til *Donsk-føroysku orðabókina* (í Skála, Mikkelsen, Jacobsen og Wang, 1998) verður sagt, at høvuðsreglan er at nýta føroysk orð í týðingunum, men „ikki altíð hevur borið til at finna føroysk orð, og tá hava vit antin eisini í týðingini nýtt útlenska tøkuroðið sum sjálvstøðugt leitorð ella roynt at føroyska tað“. Hetta er beint tað øvuta av tí, sum Jóhannes av Skarði gjørdi í síni *Donsk-føroysku orðabók* (av Skarði, 1967). Í *Samheitaorðabókini* verður beinleiðis sagt, at „Samheitaorðabókin byggir á reintungustevnuna. Hetta hevur ta avleiðing, at mong fremmand orð og fremmandar máliskur í føroyskum búna ikki eru tiknar við“ (Thomsen, 2000: 8). Her er sami hugburður til tøkuroð sum í teirri *Donsk-føroysku* (av Skarði, 1967).

Í formælinum til *Føroysk-donsku orðabókina* (Hansen og Joensen, 2010) verður sagt, at „Leitorðatilfar og skilmarkingar eru grundað á *Føroyska orðabók*, tó er nýtt tilfar lagt afturat, m.a. úr ymsum orðalistum hjá

Føroysku málnevndini“. Hóast einki verður sagt um málhugsjón, kemur ein puristiskur hugburður til sjóndar í leitorðavalinum. Í greinini *be-* í *Føroyskari orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998) standa 33 talumálsorð savnað saman, sum øll byrja við *be*. Av hesum 33 orðum eru bara fýra upptikin í *Føroysk-donsku* (Hansen og Joensen, 2010): *bekenna*, *beskeð*, *beskeðin*, *bestilla*. Hinvegin eru øll leitorðini, sum byrja við *be-* og sum hava sína egnu orðabókargrein í *Føroyskari orðabók* (1998), upptikin í ta *Føroysk-donsku*, t.d. *begynna* og *betala*.

1.21.6. Hvi minskar undirtøkan fyri purismuni?

Í orðabókunum frá 1990'unum og eftir aldarskiftið síggja vit eitt rák, har tann puristiska hugsjónin er viknandi. Orðabókahøvundarnir kenna seg ikki so bundnar at teirri siðbundnu puristisku hugsjónini, og tað merkir, at fleiri tøkuroð eru at finna í føroyskum orðabókum hetta tíðarskeiðið enn frammanundan.

Tann frælsari hugburðurin til purismuna kann hava ymsar orsakir, t.d. størri virðing fyri talumálinum og størri góðtøka millum fákfolk av tøkuroðum í yrkismálinum. Harafturat kemur tann frælsi hugburðurin hjá dønum til purismuna, sum kann hava ávirkað hugburðin hjá føroyingum gjøgnum útbúgvingar á donskum lærustovnum.

Uttan iva hevur tað seinmodernaða samfelagið sett sín dóm á tann frælsara málhugburðin. Tað, sum m.a. eyðkennir tað seinmodernaða samfelagið, er ein avtraditionalisering og vaksandi individualisering, har fólk sjálv velja síni virði. Tey tulka málið á sín egna hátt, og valdið til at skilmarka málið er í stóran mun flutt frá málmyndugleikanum til tann einstaka málbrúkaran.

Seinmodernitetur er eitt samfelagsfrøðiligt fyribrigdi, sum byrjaði í 1960-árunum. Tað, sum fyrst og fremst eyðkennir seinmodernitetin, er tann mentanarlíga moderniseringin í miðlaheiminum og kunningartøknin. Tað er ikki pláss fyri at koma nærri inn á allar tær broytingar, sum koma í kjalarvørrinum á kunningartøkni. Men eitt, ið kann hava áhuga í okkara samanhangi, er, at hugsjónir, siðir og siðvenja vikna í hesum tíðarskeiðinum. Fólk kenna seg minni bundin at staði, stætt, ætt, átrúnaði og øðrum. Tey kenna seg friari í sínum valum. Firouz Gaïni nevnr individualiseringina sum eitt eyðkenni fyri seinmodernitetin. Hann sigur: „Individualiseringin, eyðkenni

fyrir seinmodernitetin, hefur gjört það til eina persónliga reflexíva verkætlan at skapa sær ein mentanarligan samleika“ (Gaïni, 2008: 40). Og Firouz Gaïni heldur fram: „Samleiki er í dag ikki nakað, sum tú eina ferð ognar tær og sum síðan liggur fast“, og það, sum fyrr varð roknað sum ein óbroytiligur kjarni í persónmenskuni, kann nú broyttast eftir tí ytra samtekstinum (Gaïni, 2008: 41). Minkandi undirtøka fyri purismuni kann tí vera eitt úrslit av seinmodernitetinum.

Í 1930'unum vórðu atfinningar settar fram móti purismuni sum hugsjón. Málfrøðingurin Rikard Long (1889-1977) ivaðist í, um „tann hamur, málreinsararnir vildu lata málið í, fór at vera livandi føroyskum máli til gagns“ (Andreassen, 1979: 25). Sum frá leið vóru tað fleiri, ið alment funnust at purismuni. Í 1970'unum kom hugtakið *setursmál* fram – eitt heiti, sum tey atfinningarsomu settu á tað ‘reina’ málið⁸³. ‘Reint’ føroyskt varð sett í samband við málfrøðingarnar á Fróðskaparsetrinum, Chr. Matras (1900-1988) og Jóhan Hendrik Winther Poulsen (f. 1934). Og tá gerst sambandið millum tað ‘reina’ føroyska málið og málelituna heilt týðiligt. Føroyamálsdeildin á Fróðskaparsetri Føroya hefur, síðan hon var sett á stovn í 1965, virkað sum normerandi málstovnur, eisini eftir at Føroyska málnevndin varð sett á stovn í 1985. T.d. sat Jóhan Hendrik Winther Poulsen sum formaður fyri málnevndini frá 1985 til 1997 og var professari á Fróðskaparsetrinum.

Tær størstu atfinningarnar móti purismuni koma í dag frá *Mál-felagnum*. Talan er um ein málliberalistiskan felagsskap við nøkrum máldarwinistum, sum siga, at orðfeingið skal mennast natúrliga og uttan uppiblanding frá nøkrum málmyndugleika. Tann darwinistiska hugsjónin kemur til sjóndar á tann hátt, at tey bestu orðini klára seg og koma í nýtslu – náttúran velur tey bestu orðini burturúr. Normeringsgrundarlagið skal víðkast til eisini at umfata tøkuorð, tí tey orðini, sum eru komin í nýtslu, eru tey bestu, nettupp tí at tey *eru* komin í nýtslu, sama hvønn uppruna tey hava. Í hesum liggur eisini, at tað óformliga gerandisliga talumálið eigur størri virðing uppiborna, tí móðurmálið er talumálið. Í staðin fyri at úthýsa tøkuorðum eiga vit at taka ímóti teimum við opnum ørnum, tí málið á tann hátt gerst ríkari og fjølbroyttari. Hetta er partur av virðisgrundarlagnum

83 *Rótføroyskt* og *grótføroyskt* verður ofta nýtt um tað ‘reina’ málið.

hjá Málfelagnum. Á bakpermuni á bókini *Føroya mál á manna munni* (Niclasen, 2007) skrivar Eivind Weyhe:

Tað er tí gleðiligt, at tað av og á koma sjónarmið fram, sum tora at seta spurnartekin við tann almenna málpolitikkinn – ella tað sum fólk halda vera tann almenna málpolitikkinn, hvør ið so hevur orðað og samtykt hann.

1.21.7. Purisma í yrkismáli

Yrkismál er tað málið, sum fakfólk nýta í sínum fakliga samskipti, og orsøkin til at vit taka yrkismálið við her er, at standardiseringin av yrkismáli kann vera øðrvísi enn standardiseringin av gerandismálinum, t.e. at talan kann vera um minni puristiskar orðagerðir í yrkismálinum, men tað er sjáldsamt í føroyskum.

Gerandismálið verður standardiserað í orðabókum (av orðabókafrøðingum, leksikografum), meðan yrkismálið verður standardiserað í yrkisorðabókum og -listum (av yrkisorðaføðingum, terminologum). Men hví gera vit henda munin? Tað er tí, at útgangsstøðið er ymiskt: í orðabókum verður støði tikið í orðinum, í yrkisorðalistum er útgangsstøðið hugtakið. Hvør er so munurin millum orð og hugtak? Eitt orð er ein samanseting av ljóðum og teknum, sum mynda eina sjálvstøðuga innihaldsliga og formliga heild. Eitt hugtak er ein mental ímynd av einum innihaldi, sum er knýtt at einum formi. Tá ið ein orðabók verður gjørd, byggir hon á orðatilfarið í einum máli, vanliga sett upp í stavrað frá A til Ø. Tá ið yrkisorðaføðingurin fer til verka, spyr hann seg sjálvan: hvørji hugtøk hava týðning í mínum føri, og hvørji orð (termar) skal eg velja sum umboð fyri hesi hugtøkini?

Yrkismálslig standardisering hevur til endamáls at standardisera eina eintýdda og effektiva málnýtslu á einum yrkisøki, har ið fyrsta boð er: Eitt hugtak – eitt orð. Raðfylgjan er ikki tilvildarlig, tí her er hugtakið útgangsstøðið. Tað er hugtakið, sum skal hava eitt og bara eitt orð, ein term. Í gerandismálinum er orðið útgangsstøðið, og tí verður málsligt fjølbroytni roknað sum ein dygd, meðan tað í yrkismálinum er ein vansi og tí helst ikki skal koma fyri, ella í so litlan mun sum gjørligt (Bergenholtz *et al.*, 1997: 169 og 253).

Vit kunnu vísa henda munin við einum dømi. Fyrst eitt dømi um

gerandismálið. Tá ið vit kasta ein flatan stein og fáa hann at hoppa á vatnskorpuni, áðrenn hann søkkur, hava vit ein hóp av orðum um tað, sum verða nýtt kring landið (sett upp í bókstavarað): *brikka, fjakka, flaga, flagga, flakka, flakra, flykra, flyksa, keksa, klikkja, lakka, seila, skritta, skrykkja, stikla, tessa, vappa* (Johansen, 1995). Her eru seytjan orð um tað sama fyrbrigdið, men einki orð er betri enn nakað annað. Og eingin kundi funnið uppá at sagt, at vit velja eitt orð burturúr, t.d. tað, sum mykinesfólk siga, og sum allir føroyingar skulu nýta, og lata hini sekstan fara. Øll hesi orðini hava sína søgu, og tí verður tað málsliga margfeldið roknað sum ein dygd. Hinvegin sigur terminologurin, sum skal normera málnýtslu á einum yrkisøki, at til *eitt* hugtak skal bara vera *eitt* orð, tí at endamálið við yrkismálinum er at fáa eina neyva og eintýdda málnýtslu. Tað hevði als ikki borið til at samskipt, um t.d. læknar høvdu seytjan ymisk orð um nýrastein ella gallið.

Føroyskt yrkismál verður sum oftast standardiserað við støði í purismuni eins og gerandismálið. Hetta kemur t.d. til sjóndar í tí føroyska teldorðalistanum (Poulsen, 1990). Í hesum listanum verða tvey nýggj yrkisorð lýst: *telda* fyri *computer* og *kervi* fyri *system*. Í orðalistanum verður greitt frá hesum orðum. Sagt verður, at orðið *telda* varð gjørt í 1984 og at stovnurin í orðinum er *tal*. Um *kervi* verður sagt, at tað er eitt gamalt arvorð, sum merkir ‘bundi av støri’, sum er grovvaksið grasslag. Av tí at merkingin í grikska orðinum *systema* er okkurt samansett ella samanbundið, kom *kervi* inn sum nýgerð fyri *system*. Í dag hava vit orð sum t.d. *elkervi*, *sólkervi*, *undirstøðukervi* og *vegakervi*.

Frá 1898 gav Keypmannahavnar Observatorium út ein álmanakka á føroyskum. Í álmanakkanum vóru greinar um ymisk vísindalig evni. Hetta var ein stór málslig avbjóðing, tí eyðvitað skuldu nógvar orð finnast fyri tey útlendsku frøðiorðini. Í fyrsta álmanakkanum í 1898 var stjórnufrøði millum evnini. Har verður skrivað um gongustjórnur, halastjórnur, sólar- og mánamyrking o.a. Týðari var Jakob Jakobsen. Hann týddi álmanakkan til 1918. Frá 1939 til 1971 hevði Chr. Matras hesa uppgávuna, tá ið Jóhan Hendrik Winther Poulsen tók við og hevði ábyrgdina av álmanakkanum í tíðarskeiðinum 1972-1978.

Sum ritstjórar á álmanakkanum fingur Jakob Jakobsen og eftirkomarar hansara høvi til at royna seg sum orðasmiðir í verki. Av nýggjyrðum eftir Jakob Jakobsen kunnu nevast: *halastjørna* (1899), *gongustjørna*, *lærdur*

háskúli og *trúbót* (1900), *sólstøða* (1902), *brunasótt* (1916). Av týðingum hjá Chr. Matras kunnu vit nevna: *almennur* (1939), *eðlisfrøði*, t.e. *alísfrøði* (1949), *áhugamál* (1952), *blámusøppur* (1953), *gagnnýta* (1956), *geislavirkni* (1960), *lívfrøði* (1961), *andstøða* (1962), *átrúni* og *evnafrøði* (1968), *ílega* (1969). Chr. Matras skrivar í 1958 orðið *molekyl*, men í 1969 er hann komin fram á orðið *mýl* eftir ábending frá Líggjasi Húsgarð, og í 1949 nýtir hann orðið *sálfrøði* (sbr. ísl: *sálfræði*), men hevði seinni lyndi til at halla til sniðið *sálarfrøði* (Poulsen, 2004b). Í tíðarskeiðinum, tá ið Jóhan Hendrik Winther Poulsen hevði ábyrgdina, finna vit t.d. *jaligur* og *verkevni* (1973), *hitil* og *vístfrøði* (1975), *fagurfrøði*, *samskipti* og *skilmarka* (1978) (Jóhannesarson og Joensen, 1998).

Týðingin av álmanakkanum er dømi um føroyskt yrkismál innan mong ymisk øki. Sambært Jóhannesarson og Joensen gjørdist purisman ein sjálvsagdur partur av málnormeringini alt frá byrjan. Tann elsta føroyska yrkisorðapurisman fylgir somu meginreglum, tá ið ræður um orðagerð, sum orðapurisman í gerandismálinum.

Samstundis sum arbeiðt varð við álmanakkanum í Keypmannahavn, fyrireikaði Rasmus Rasmussen (1871-1962) sína undirvísing í lærugreinini geometri á tí tá nýstovnaða Føroya Fólkaháskúla, har hann m.a. undirvísti í støddfrøði. Til eru tvey handskrivað hefti við heitinum geometri. Annað er dagfest í Klaksvík 1.11. 1899 og hitt er dagfest í Føgrulið 8.12. 1901⁸⁴. Her síggja vit, at Rasmus Rasmussen hevur lagt stóran dent á at fáa føroyskt tilfar longu frá byrjan. Tað, sum eyðkennir fakorðini í hesum heftum, er, at orðapurisman at kalla ikki er til staðar. Í staðin verða tey dansku heitini nýtt, lutvíst í tillagaðum formi.

Her verða nøkur dømi nevnd úr geometriorðalistanum: *cirkul*, *centrum*, *diameter*, *diagonálur*, *explementvinkul*, *figurur*, *geometri*, *geometriskur*, *komplimentvinkul*, *kongruentur*, *grad* (eis. *grád*, *gráð* og *grada*), *parallellar linjur*, *periferi*, *polygon*, *planur* (eis. *plánur*), *radius* (eis. *rádíus*) *segment*, *sektor*, *supplementvinkul*, *symmetri*, *symmetriskur*, *tangentur*, *vinkul*. Dømi um fonologiska purismu hava vit t.d. í *diagonálur*, *rádíus* og *plánur*. Strikan yvir *á*-num í *plánur* er ein rætting, sum er skrivað við reyðum. Ein av teimum fáu nýgerðunum er orðið *slóð* (sum verður skrivað *sló/slóg*) um

84 Tøkk til Guðruna Gaard og Føroya Landsbókasavn fyri atgongd til hesi handritini.

eitt punkt, sum kann flytast onkran veg. Orðið *polygon* verður eisini umtalað sum *fleirkantur*. Øll fakorðini eru skrivað í gásareygum, og tað gevur eina ábending um, at tøkuorðini á onkran hátt víkja frá norminum.

Í tí eldra handritinum eru nakrar rættingar gjørdar, har danskligar orðingar eru útstrikaðar og føroyskar orðingar settar inn: *betragtast* > *skiljast*; *forbindast* > *sambindast*; *forbindilsislinjur* > *sambandslinjur*; *forleingist* > *verður longt*; *man sigur* > *tað sigst*; *ústrekning* > *vidd*. Tað danska orðið *lineal* føroyskar hann til *linjuál*, sum man vera millum elstu dømini um henda formin.

Rasmus Rasmussen hevur havt eitt sindur av baksi av tí danska orðinum *grad*, tí viðhvørt skrivur hann *grada* (eint.) og *gradir* (flt.) og bendir tað sum veikt bent kvennkynsorð, og viðhvørt skrivur hann *grád*, sum kann vera úr íslendskum. Seinni strikar hann *grada* út og skrivur *stig*. T.d. skrivur hann: „so bíttu teir hvørja gradu“, sum verður broytt til „so bíttu teir hvørt stig“. Tann yngri listin (frá 1901) er ein avskrivning av tí eldra (frá 1899), og har eru rættingarnar tiknar við.

Men Rasmus Rasmusen tók undir við purismuni. T.d. skrivaði hann um *gongustjørnur* í *Búreisingi* (Rasmussen 1902a: 14), eitt orð, sum Jakob Jakobsen var upphavsmaður til fyra ár frammanundan. *Oxygenium* og *hydrogenium* umtalar hann sum *súrevni* og *vatnevní* í *Búreisingi* (Rasmussen 1902c: 170). Hetta eru kanska tey elstu dømini um hesi orðini í føroyskum. Tey eru ikki funnin í *Føringatíðindum*, *Fuglaframa* og *Ungu Føroyum* (tidarrit.fo). Gaman í vóru tey dansku orðini *surstof* og *vandstof* skotin upp eini tjúgu ár, áðrenn H.C. Ørsted (1777-1851) gjørdi *ilt* og *brint* í 1814 (Duekilde, 2018: 347), men tá ið Rasmus Rasmussen nýtti *súrevni* og *vatnevní* í 1902, høvdu *ilt* og *brint* langt síðani staðfest sína støðu í danskum, so talan kann ikki vera um dansk týðingarlán. Tey elstu dømini um *súrevni* og *vatnevní* í orðaseðlasavninum á Føroyamálsdeildini eru júst úr *Búreisingi*. Hvørki *súrevni* ella *vatnevní* eru við í *Føroysk-dansku orðabókini* (Jacobsen og Matras 1927-1928). Í *Búreisingi* skrivaði Rasmus Rasmussen nógv um *elektrisetina* (kvennkyn) við tí tilvarandi lýsingarorðinum *elektriskur* (Rasmussen 1902b). Orðið *ravmagn* er ikki funnið í *Búreisingi*. *Akkumulator* skrivur Rasmus Rasmussen *akkumulátari* (Rasmussen 1902c: 174).

Tá ið hesin geometriorðalistin er undantikin, er purisman eyðkend

fyrir føroyskt yrkismál í 1900-árunum. Í 1908 gav Jákup Dahl út *Føroyska mállæru til skúlabrúks* við nýggjum føroyskum mállæruheitum. Rasmus Rasmussen standardiseraði orðfeingið í plantulæru við trimum bókum: *Føroysk plantulæra* (1910), *Føroya Flora* (1935) og *Føroysk plantunøvn* (1950). Mikkjal á Ryggi (1879-1956) skrivaði tvær lívfrøðibøkur til skúlabrúks: *Dýralæra* (1935) og *Fuglabókin* (1951).

Í bókini *Alisfrøði* eftir H.D. Joensen (Joensen, 1969) finna vit nógvar nýgerðir, t.d. *bak* (hypotenusu), *geri* (generator), *ljóðtak* (mikrofon), *rennil* (rotor), *spennbroytil* (transformator), *úrkleiv* (annoda), *íkleiv* (katode), *rausigul* (elektromagnet) og *dropadriving* (destillering). Få ella eingi av hesum orðum eru komin í nýtslu í talumálinum. Av tókuorðum nýtir hann t.d. *atom*, *elektron*, *negativ*, *positiv*, *radari*.

Teir flestu føroysku yrkisorðalistarnir lúka væl treytina um 1:1 (eitt hugtak – eitt orð). Millum teir góðu yrkisorðalistarnar kunnu nevast oljuorðalistin (www.malrad.fo/oljuorð). Í hesum lista eru tey flestu yrkisorðini føroyskar nýgerðir, sum oftast samansett orð, t.d. *útblastur* (en. blowout), *kolvetni* (en. hydrocarbon), *frálandsboring* (en. offshore drilling), *atstöðuskip* (en. standby boat) og *veitingarskip* (en. supply vessel). Tókuorð verða bara nýtt um evni, t.d. *bentonitt* (en. bentonite) *dolomitt* (en. dolomite), *heptan* (en. heptane).

Orðalistin *Góðskustýring og góðskutrygging* (1996) er ein týðing av tí altjóða orðalistanum ISO 8402 *Quality Management and Quality Assurance Vocabulary*. Hesin orðalisti hevur enskar og danskar týðingar:

Talva 15: *Góðskustýring og góðskutrygging*.

Føroyskt	Enskt	Danskt
eind	entity	entitet
tilgongd	process	proces
starvsskipan	procedure	procedure
vøra	product	produkt
tænasta	service	serviceydelse
tænastuveiting	service delivery	levering af serviceydelse
fýritøka	organization	virksomhed/organisation

fyrítøkubygnaður	organizational structure	organisationsstruktur
viðskiftari	customer	kunde
útvegari	supplier	leverandør
keypari	purchaser	køber
verktakari	contractor	leverandør i kontraktforhold
undirútvegari	subcontractor	underleverandør

Tey føroysku yrkisorðini eru vanlig føroysk gerandismálslig orð, meðan tey donsku orðini mest eru atlagað ensk tókuorð.

Føroyskir radioamatørar høvdu ein áhugabólk í 1970'unum, sum gav út eitt limablað, *Oyarin*. Í fyrsta nummari kjakast teir um fyrimunir og vansar við føroyskum ella altjóða orðum. Teir siga, at tað er betri við føroyskum yrkisorðum, tí at altjóða orð kunnu vera trupul at nýta í føroyskum tekstum. Radioamatørarnir hava ein føroyskan orðalista fyri radiotøkni og ravnagn við donskum og enskum týðingum. Um orðmyndanarreglurnar siga teir, at tillaging av tókuorðum bara eigur at verða nýtt, tá ið eingi føroysk orð eru tøk (*Oyarin* nr. 12, einki árstal). Treytin fyri at fáa góð føroysk orð er, halda teir, at orðini eru vanlig føroysk orð, at tey eru stutt, gjøgnumskygd merkingarliga og løtt at nýta. Nógvar av teirra nýgerðum lúka hesi krøv, t.d.:

Talva 16: Dømi úr orðalistanum hjá radioamatørunum.

Føroyskt	Danskt	Enskt
støðugur	stabil	stable
støðbylgjur	stående bølger	standing waves
megi	styrke, effekt	amperage, effect
stoytur	stød	shock
lágstreymur	svagstrøm	low current
umsetari	translator	translator

Hesi dømi vísa, at radioamatørarnir lutvíst nýta gomul orð (*støðugur*,

megi, stoytur) og lutvíst nýggj orð við at gera samansett orð. Millum tey fáu tilgáðu tøkudøðini eru *transformari, akkumulatorur* og *katoda*.

Av nýggjum yrkisorðalistum kunnu hesir nevast: fót bólt sorð (Marius Staksberg, en.-fór., fór.-en.), fundarorð (fór.-da., da.-fór.), sum byggir á bóklingin *Nordisk møteordliste* (2003), marknaðarorð (Annfinnur Zachariassen, da.-fór.), teleorð (Ingun Christiansen, en.-fór.), tryggingarorð (Ingun Christiansen, en.-fór.), valorð (Petur F. Zachariassen, en.-fór., fór.-en.) og veðurorð (Marjun Arge Simonsen, fór.-da.)

(sí malrad.fo/orðalistar).

1.22. Nøvn

Tað eru ikki bara orð, sum ferðast um landamørk. Tað sama gera nøvn. Tað eru nógv fremmand nøvn í Føroyum, t.d. *John* (en. snið av *Jóhannes*), *Mykines* (kelt. *muc(c)innis*) og *Idé Møblar* (da. *Idé Møbler*). Tað eru eisini nógv skip, sum bera fremmand nøvn, t.d. *Gadus*, *Orion* og *Westward Ho*, og fyri umleið hundrað árum síðani bóru nógvar føroyskar fyrirkur og felagsskapir donsk nøvn, t.d. *Færøe Amts Sparekasse*, *Færø Amts Bibliotek* og *Vaag Boldklub*.

Niðanfyri verða navnaðólkarnir fólkanøvn, staðarnøvn og onnur nøvn⁸⁵ viðgjørð. Nøvn vóru partur av teirri føroysku purismuverkætlanini tíðliga í 1900-árunum, og henda verkætlan gjørdist alt týðiligari sum frá leið.

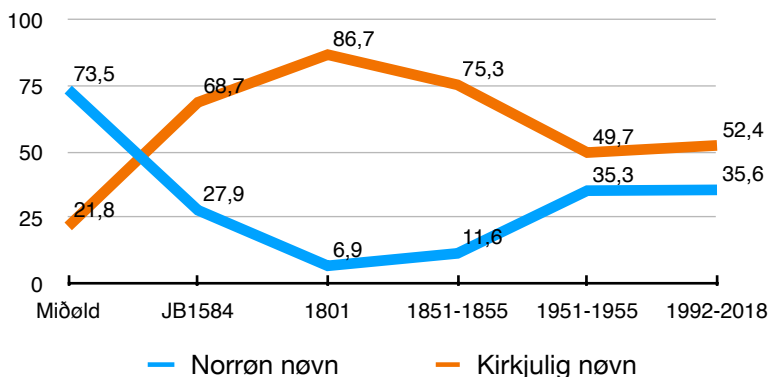
1.22.1. Fólkanøvn – nøvn fylgja mótanum

Tá ið landnámsmenninir tóku land í Føroyum, høvdu teir eina norrøna navnasíðvenju við sær. Men eftir kristnitøkuna komu smátt um smátt kirkjulig nøvn í nýtslu, men kortini høvdu tey norrønu nøvnini sterka støðu í miðöld. Í endanum á 1500-árunum gjørdust tey kirkjuligu nøvnini alt vanligari, samstundis sum tey norrønu nøvnini tóku at minka í stórum. Henda gongdin helt á í fleiri øldir. Ein uppgerð fyri tíðarskeiðið 1992-2011 vísir, at býtið millum kirkjulig og norrøn nøvn í Føroyum var ávikavist 52,7% kirkjulig nøvn og

85 Heitið *onnur nøvn* verður í navnafrøði ofta nýtt um nøvn, sum ikki eru fólka- ella staðarnøvn.

36,4% norrøn nœvn. Ein orsök til tey lutfalsliga nógvu norrœnu nœvnini hetta tíðarskeiðið er uttan iva navnalógin frá 1992, har ið umleið 2/3 av teimum góðkendu nœvnunum á navnalistanum eru av norrœnum uppruna (Johansen, 2002). Í strikumyndini niðanfyri síggja vit gongdina frá miðöld til 2018⁸⁶.

Strikumynd 1: Samanburður millum norrøn og kirkjulig nœvn frá miðöld til 2018.



Styttingin JB1584 sipar til fyrstu jarðarbókina frá 1584. Árstalið 1801 vísir til ta fyrstu føroysku fólkateljningina í 1801. Síðan koma tvey fýraáraskeið við hundrað árum ímillum, og tœlini uttast høgrumegin vísa stœðuna frá tí, at fólkanavnalógin kom í gildi í 1992 og til 2018. Talan er um samanteljningar av heildarnœvnnum.

Strikumyndin vísir, at yvir 70% av fólkanœvnunum í miðöld vœru av norrœnum uppruna. Men tær næstu øldirnar fækkaðust tey norrœnu nœvnini, samstundis sum tey kirkjuligu nœvnini vœru í stœðugum vøkstri. Upp gjøgnum 1800-árini kvinkaðust tey norrœnu nœvnini so spakuliga uppeftir, meðan ein tilsvarandi minking var í teimum kirkjuligu nœvnunum. Í seinnu helvt av 1800-árunum vœru tað alsamt fleiri fœlk, sum bœru norrøn nœvn. Orsœkin til hesa gongd er uttan iva tjóðskaparrœrslan, har ið navnasurningurin eisini varð umrœddur. Munurin millum navnaþœlkarnar hevur verið rættiliga stœðugur frá 1950'unum til 2018.

⁸⁶ Tœlini fyri 1992-2018 eru fingin frá Anfinni Johansen, formanni í Navna-nevndini, 24. septemer 2019.

Í Føringatíðindum nr. 12 frá 18. juni 1896 stóð ein stubbi, sum týðiliga bendir á, at fólkanøvn høvdu týdning sum partur av føroyskari mentan og av føroyskari tjóðarbygging. Tað var ein norðmaður, sum skrivaði greinina, sum síðan var týdd til føroyskt. Orðalagið er serstakliga bonskt:

hvar eru tey gomlu fríðu növnini farin? Hava Føringar gjørt sum Dalafólkið í Noreg og fingið sær veik og ómennislig orð úr teimum feitu flatlondum? Slík útsoðin, deyv növn hóska ikki einum fjallafólki og sjógvfólki (...) Tey gomlu növnini vóru ikki „fín“, nei, útlendsk növn, tað var nakað annað (...). Í Noreg var tað treysta navnið Olafur broytt til tað danska Oluf og Ole, og nú eiga vit eina rúgvu av tí meiningsleysa Ols-en ístaðinfyri tað kraftiga Olafsson. Torgeir er broytt til Tórger, Sigurd til Syvert, Thorstein til Thosten, Øystein til Østen (...) Eina ferð má tað verða liðugt at kallu upp eftir Abraham, Isak og Jakob, Andreas, Johannes, Jens, Ole og øðrum, tí okkara ætt er hvørki úr Gýðingalandi ella Danimark (...) Í barna nœvninum liggur virðing fyri sínum landi og fornfedrum.

Nakað seinni sama summar (Føringatíðindi frá 16. juli 1896) gevur ein ónavnnevndur blaðskrivari hesum norðmanni sín fulla stuðul. Sama bonska orðalag:

Tey gomlu norðannövnini hava tit blakað og tikið hesu máttleysu sunnlendsku aftur, og um tit tvinna Føroyskan snúður í tey, so verða tey tó við at vera tað, tey eru (...) Tí hetta er einki fyri okkum, hesir Hans, Jens, Peter o.s.fr., undarligt nær og hvussu vit hava fingið hetta slupri.

Súsanna Helena Patursson (1864-1916) skrivar í tíðarritinum *Øyggi-arnar*, sum hon sjálv ritsjórnaði, at orsøkin til tey misháttu fólkanövnini er at finna í bíbliuni og álmanakkanum. Í fyrsta nummari av tíðarritinum (18. apríl 1905) er ein stuttur stubbi um növn, sum í orðalagi líkjast brotunum omanfyri. Har stendur soleiðis: „Bíbil og almanakki hava størst skyld í øllum teimum ljótu nœvninum, vit Føroyingar ganga við. Her eru nøkur növn til foreldur, sum unna

børninum væl.“ Síðan kemur listin við tilmæltum növnum (sí Johansen, 2005: 58):

Kvinnunövn: *Ása, Ásta, Birta, Borghild, Brynhild, Dagny, Elin, Elina, Gudny, Guðrun, Gunhild, Gusta, Hellen, Herdis, Hilda, Hjørdis, Martha, Ragna, Ragnhild, Sigga Sonja, Svanhild.*

Mansnövn: *Bartal, Einar, Eirik, Erling, Gudmund, Gunnar, Haraldur, Heini, Hilmar, Hjalgrim, Kamban, Leif, Magnus, Michael, Oluf, Osvald, Ragni, Sigmund, Sigurd, Sigvald, Sverre, Trøndur.*

Tann føroyska fólkanavnapurisman varð stovnsgjørd í 1930 við einum leiðbeinandi fólkanavnalista (Jacobsen og Matras, 1930). Navnapurisman er tí nakað yngri enn tann føroyska orðapurisman, sum fekk sína ‘yvirlýsing’ í 1889, tá ið Jakob Jacobsen legði fram sínar tankar um at endurnýggja orðfeingið á heimligum støði.

Í innganginum til navnalistan siga Jacobsen og Matras, at ætlanin við honum er at fáa fleiri norrøn növn í nýtslu, tí at navnatilfarið var vordið „so syndarliga fábroytt“ (s.st. 4). Um tey fáa norrønu növnini, sum vóru í nýtslu tá, verður sagt, at „tað sindrið sum er av norrønum uppruna er aloftast komið skeivt fyri, í donskum ella norskur sniði“ (s.st. 4). Høvundarnir siga, at (s.st. 5):

mong vilja fegin taka upp aftur tey gomlu növnini í tí rætta føroyska sniðinum, og hava vit tí gjørt henda lista, ið er eitt úrval av gomlum norrønum növnum og növnum av fremmandum uppruna, sum hava verið nýtt í Føroyum, og sum hava føroyskt snið.

Høvundarnir hava eina málpolitiska ætlan, har ið teir sum teir fyrstu seta tann føroyska fólkanavnasurningin inn í ein puristiskan samtekst. Endamálið er at eggja føroyskum foreldrum at geva børnum sínum norrøn növn. Men ikki bara tað, tí teir siga eisini, at mong av teimum gomlu norrønu növnunum, sum vóru í nýtslu, ikki høvdu tað rætta føroyska sniðið, t.d. *Erik* heldur enn *Eiríkur*. Tað málpolitiska endamálið var lutvíst at fáa fleiri norrøn növn í nýtslu og lutvíst at geva teimum norrønu növnunum tann rætta formin aftur. Úrvalið

vísir annars, at norrøn nøvn fáa hægstu raðfesting. Sløk 90% av nøvnunum á listanum frá 1930 eru av norrønum uppruna. Tey fáu nøvn, sum ikki eru av norrønum uppruna, verða frámerkt við eini stjörnu. Um úrvalið siga høvundarnir, at „vit hava roynt fyrst og fremst at taka upp í listan slíkt navnatilfar, sum er til í Føroyingasøgu, Fornbrævasavninum og staðanøvnum, harafturat hava vit gjørt úrval burtur úr tí felagsnorrøna tilfarinum“ (s.st. 5).

Umleið 60 ár seinni gav Føroyska málnevndin út ein fólkanavnalista, nevndur *Fólkanøvn, úrval til leiðbeiningar* (Poulsen, 1989). Í innganginum sæst sama puristiska verkætlan (Poulsen, 1989: 7):

Sum sæst hevur høvuðsdentur verið lagdur á okkara norrøna navnaarv, men kortini er fitt tikið við av nøvnum, ið uttaneftir eru komin gjøgnum tíðina. Við vilja eru umlopin nøvn, sum í sniði, ljóði og bending ikki falla at føroyskari tungu.

Hetta er ein týðilig ábending um, at nøvn eru at rokna sum onnur orð í málinum, tí at „tey líkjast í ljóðsamanseting øðrum orðum og verða yvirhøvur bend eins og tey“ (s.st. 36), og tí eiga tey at verða viðgjørd eins og onnur orð. Tað merkir m.a., at norrøn fólkanøvn í donskum sniði sum t.d. *Arni* (fyri *Árni*), *Erik* (fyri *Eiríkur*), *Leif* (fyri *Leivur*) og *Sigurd* (fyri *Sjúrdur*) ikki eru tikin við. Tað er eyðsýnt, at atlit bara verður tikið at teirri upprunafrøðiligu meginregluni og ikki at útbreiðsluni, tí kanna vit tíddina av fólkanøvnum í 2010 (Petersen, 2011), síggja vit, at 32 itu *Arni*, 71 itu *Leif*, 20 itu *Henrik*, 18 itu *Hendrik*, 54 itu *Sigurd* og 19 itu *Sigurd*. Kortini verða hesi nøvn umrødd sum „óføroysk navnasnið“ (Poulsen, 1989: 40). Høvundurin helt tað vera neyðugt at fáa eina føroyska navnalóg, sum kundi „beina navnagávuna á føroyska leið“ og at „beina á rætta leið tað, sum avleiðis er farið, og at forða fyri skeivari gongd framvegis“ (s.st. 41). Roynt varð eisini at fáa tann gamla eftirnavnasiðin við *-son* og *-dóttir* í nýtslu:

Tann broyting, sum ímóti – ella heldur uttan – okkara vilja varð trokað inn á okkum við kgl. fyriskipan frá 1828, hevur eftir tí, nevndin dugir at meta, verið til ómetaligan skaða fyri føroyskan navnasið. Nevndini tykir,

at ein gongd leið út úr óförunum er at loyva aftur hitt forna navnalagið við *-son* og *-dóttir*, sum er góður háttur at eyðkenna fólk í lítlum samfelag.

Tann danska fyriskipanin frá 1828, sum eisini var galdandi í Føroyum, ásetti, at fólk skuldu hava fóst eftirnøvn. Henda áseting hevði við sær, at tann gamli siðurin at hava faðirsnavnið + son ella dóttir sum eftirnavn fall burtur. Í teirri føroysku navnalógini frá 1992 verður roynt at fáa henda siðin inn aftur í føroyska navnagávu. Talið á teimum, sum fáa sær *-son/-dóttir* hevur verið støðugt vaksandi, síðan navnalógin kom í gildi í 1992. Av børnum, sum fingi navn í 2019, høvdu 26,7% faðirs- ella móðurnavn + son/dóttir sum millumnavn og 18,9% sum eftirnavn⁸⁷.

Navnalógin ásetur, at fólkanøvn skulu vera í samsvari við føroyskan málbygnað. Tað at fólkanøvn skulu lúka nøkur bygnaðarlig krøv (hava eina stavseting samsvarandi føroyskum stavsetingarreglum, skulu kunna bendast o.s.fr.) vísir, at nøvn eru at rokna sum onnur orð í málinum og koma undir somu røkt sum tey. Tí er *Johnny* ikki við á listanum. Orsøkin er ivaleyst, at navnanevndin heldur, at hetta navnið ikki lýkur framburðarreglurnar í føroyskum, við tað at *j* verður framborið sum [dʒ]. Vanliga nýtt fólkanøvn sum t.d. *Ann*, *Bodil*, *Eilif*, *Erik* og *Leifer* eru ikki í tí góðkenda fólkanavnalistanum hjá navnanevndini. Hinvegin finna vit teir tilsvareandi gomlu navnaformarnar *Anna*, *Bóthild*, *Eilíður*, *Eiríkur* og *Leivur*⁸⁸ (Jacobsen, 2013).

Samanumtikið kunnu vit siga, at í fyrsta lagi er navnapurisma átøk orðapurismu á tann hátt, at norrøn nøvn verða hildin at vera betri enn útlendsk nøvn. Í øðrum lagi verður dentur lagdur á teir ‘røttu’ norrønu navnaformarnar (t.d. *Sjúrdur* fyri *Sigurd* og *Bóthild* fyri *Bodil*). Í triðja lagi leggur navnapurisman dent á stavsetingarliga purismu: tað at nøvn skulu stavast eftir føroyskum reglum (t.d. *Karl* heldur enn *Carl* og *Kamilla* heldur enn *Camilla* og *Viktoria* fyri *Victoria*). Í fjórða lagi eru eisini dømi um bendingarliga navnapurismu, t.d. tá ið *Nóa* fær formin *Nói* og skal bendast sum *Rói* (sbr. fólkanavnalistan á www.malrad.fo, kannað 18. juli 2020).

87 Persónligt samskipti við Anfinn Johansen, formann fyri navnanevndina, 12. oktober 2020.

88 Tó kunnu tey útlendsku navnasniðini verða loyvd, um talan er um uppkalling.

1.22.2. Staðarnøvn

Staðarnøvn eru partur av føroyskum málpolitikki og tí eisini av føroyskari málrøkt og purismu. Tað eru tvær orsakir til at staðarnøvn verða tikin við her. Tann fyrri er, at føroysk staðarnøvn á gomlum føroyakortum vórðu skrivað við donskum navnaformum, t.d. *Andefjord* (Oyndarfjørður) og *Myggenæs* (Mykines). Í teimum nýggjastu føroysku atlasunum (1993 og 2014) eru øll nøvnini á føroyskum. Tann seinna orsøkin er, at stavsetingin av útlenskum landafrøðiligum nøvnum er farin frá fremmandari stavseting í 1970-árunum til føroyska stavseting í teimum føroysku atlasunum, t.d. *Costa Rica* > *Kosta Rika* og *Chile* > *Kili*.

Tá ið vit kanna eitt atlas málsliga, síggja vit tvær ymiskar meginreglur fyri stavseting av fremmandum landafrøðiligum nøvnum: Antin verða nøvnini skrivað á sama hátt sum í heimlandinum, t.d. *København*, *Akureyri*, *Deutschland* og *Moçambique* ella verða nøvnini atlagad: *Keypmannahavn*, *Akuroyri*, *Týskland* og *Mosambik*. Viðhvørt verða hesar meginreglur blandaðar saman. Tann fyrri meginreglan verður nevnd endonymisering, tann seinna eksonymisering (Ringstam, 1999: 110). Tá ið nøvn á útlenskum støðum verða skrivað við føroyskum formum, kann tað samanlíknast við stavsetingarliga purismu, og tá ið nøvnini hava sama form sum í heimlandinum, kann tað tulkast sum tøkuorð.

Tá ið tann danski generalstaburin í 1890'unum gjørdi tey fyrstu málborðsbløðini fyri Føroyar, sum vórðu prentað í 1901, høvdu staðarnøvnini bæði føroysk og donsk navnasnið. Høvuðssniðið á t.d. oyggjum, firðum og sundum var sum oftast danskt, tó ofta við føroyskum sniðum í klombrum aftanfyri. Í 2. útgávuni av málborðsbløðunum í 1941-43 komu alt fleiri føroysk snið við í kombrum, og í 3. útgávu í 1987-1998 vóru øll tey donsku navnasniðini burtur, og kortini høvdu nú bara føroysk navnasnið.

At hetta lagið við danskaðum navnasniðum hevur fingið ilt í summar føroyingar er ikki so lægið. Eivind Weyhe (2012a: 207) sigur soleiðis um eina kortútgávu frá 1916:

Í eini kortútgávu frá 1916 (í kortmátinum 1:100 000) varð roynt at danisera frá hond øll nøvn. Hetta varð ikki tikið væl upp. Í innganginum til Færøernes Kortlægning verður tað sagt soleiðis: „Stednavnene paa dette Kort er i betydelig Grad forvanskede, hvilket gav Anledning

til en berettigð kritik, som bl.a. blev fremført i Lagtinget 1920 og i Dagspressen; Salget af Kortet blev derfor standset i 1925.“

Jakob Jakobsen varð biðin um at ‘týða’ tey føroysku staðarnøvnini til danskt, men tað vildi hann ikki. Hann sigur sína hugsan um hetta arbeiðið í einum brævi til systur sína í 1916 (Dahl, 2014: 269-270):

Tey ætla at gera eitt stórt veggjarkort yvir Føroyar (...), og tey vildu hava meg at geva nøvnunum danskan dām, *partvíst* týða tey, tað er: har, sum dansk og føroysk orð og nøvn eru lík, har skuldi týðast o.s.fr. Eftirsum eg ikki vildi leggja navn til sovorðið krutl, sendi eg teimum alt aftur og segði, at eg ikki vildi hava nakað við tilíkt arbeiði at gera. Málsliga hevði einki skil verið á tí.

Í 1960 gav tann danska staðarnavnanevndin *Stednavneudvalget* út ein lista við staðarnøvnum í Føroyum. Hesin listin var løggildur av tí danska forsætismálaráðnum. Tað vóru Chr. Matras og Napoleon Djurhuus, ið høvdu orðað stavsetingarreglurnar fyri staðarnøvnini. Í ritinum, sum er 63 síður til longdar, eru 1576 føroysk staðarnøvn; harumframt er ein listi við 178 donskum nøvnum á føroyskum støðum (Weyhe, 2012a: 206-207; Simonsen, 2004).

Í teimum føroysku atlasunum (1993 og 2014) er stavsetingin av útlendskum nøvnum tillagað føroyskari stavseting, t.d.:

Yemen > *Jemen*.

Schweitz > *Sveis*.

Zimbabwe > *Simbabvi*.

Czechia > *Kekkia*.

Mozambique > *Mosambik*.

Í 1993-útgávuni av atlasinum vórðu summi útlendsk nøvn týdd til føroyskt, t.d.:

Cape town > *Høvdastaður*.

Cape Province > *Høvdaland*.

Cabo Verde > *Grønhøvdaoyggjar*.

Her er talan í roynd og veru um týðingarlán, har hvør liður í tí fremmanda navninum verður týddur til tilsvarandi liðir í føroyskum á sama hátt, sum tá ið t.d. *miljøvern* verður týtt til *umhvørvis-vernd*. Tað triðja slagið av staðarnavnapurismu í 1993-útgávuni var, at gamlir navnaformar vórðu settir á kortið, t.d. *Björgvin* fyri *Bergen* og *Burgundarhólmur* fyri *Bornholm*. Í 2014-útgávuni eru hesir gomlu formar tiknir burtur, og *Bergen* og *Bornholm* eru settir inn í staðin.

Her niðanfyri síggja vit, hvussu lond verða stavað í trimum føroyskum útgávum (1974, 1993 og 2014)⁸⁹:

Talva 17: Dømi um stavseting av landanøvnum í trimum útgávum.

1974-útgávan	Heimsatlas (1993)	Atlas til heim og skúla (2014)
Australia	Avstralia	Avstralia
Bangladesh	Bangladesj	Bangladesj
Costa Rica	Kosta Rika	Kosta Rika
Chile	Kili	Kili
Ecuador	Ekvador	Ekvador
Jamaica	Jameika	Jamaika
Mexico	Meksiko	Meksiko
Nicaragua	Nikaragua	Nikaragua
Paraguay	Paraguei	Paragui
Peru	Perú	Peru
Polland	Pólland	Pólland
Qatar	Katar	Katar
Rwanda	Ruanda	Ruanda
Sveits	Sveis	Sveis
Saudi Arabia	Saudi Arábia	Saudi Arabia
Swaziland	Svasiland	Svasiland
Yemen	Jemen	Jemen
Thailand	Teiland	Tailand

89 1974-útgávan, sí <https://tidsskrift.dk/sin/article/view/17795/15563>.

Tann stóra broytingin fór fram millum 1974 og 1993, tá ið stavsetingin av teimum fremmandu nøvnunum varð føroyskað (t.d. *Equador* > *Ekvador* og *Qatar* > *Katar*). Broytingin frá 1993 til 2014 var, at *ei* > *ai* (*Teiland* > *Tailand*), *ú* > *u* (*Perú* > *Peru*) og *á* > *a* (*Saudi Arábía* > *Saudi Arabia*). Í 2014-útgávuni varð í summum førum farið aftur til 1974-stavsetingina, t.d. *Peru* og *Saudi Arabia*. Ein onnur broyting í 2014-útgávuni samanborið við 1993-útgávuna var, at týðingarlánini vórðu tikin burtur aftur. Tað portugisiska navnið *Cabo Verde* varð í 1993-útgávuni týtt til *Grønhøvdaoyggjar*. Í 2014-útgávuni varð farið aftur til tað fremmanda navnið, nú stavað *Kabo Verdi*. Hetta er dømi um sonevnda *endonymisering*. Eitt *endonym* er eitt navnasnið, sum fólkin á staðnum, har staðarnavnið finst, nýta. Tað øvuta av *endonymi* er eitt *eksonym*, sum er ein navnaformur, sum er øðrvísi enn tann, ið verður nýttur í tí landinum, har ið staðarnavnið finst. T.d. er navnið *Grønland* eitt eksonym, tí grønlendingar sjálvir kalla land sítt *Kalaallit Nunaat*. Í purismusamanhangi svarar eitt endonym til eitt tøkuroð í føroyskum, meðan eitt eksonym svarar til eina nýgerð.

Broytingin frá 1993 til 2014 er sostatt, at purisman linkaði nakað. Í talvuni niðanfyri síggja vit somu gongd í føroyskum og íslenskum viðvíkjandi stavseting av fremmandum landanøvnum, har navnaformarnir í 1974 høvdu fremmanda stavseting. Tjúgu ár seinni síggja vit aftur somu gongd í báðum málunum, nú við heimligum stavsetingum. Teir føroysku og íslensku navnaformarnir frá 1974 eru at finna í yvirlitinum *Navne på stater: Nationalitetsbetegnelser. Dansk-færøsk-isländsk* (adressan er viðmerkt í bókmentalistanum)⁹⁰. Teir íslensku navnaformarnir frá 1994 eru úr bóklinginum *Statsnavne og nationalitetsord* (Schack, 1994), og teir føroysku formarnir í 1993 eru úr *Heimsatlasinum*:

90 Jóhannes Bjarni Sigtryggsson skal hava takk fyri hjálp í sambandi við teir íslensku navnaformarnar í persónligum samskipti 20. juli 2020.

Talva 18: Broytingar í stavseting av fremmandum nøvnum í føroyskum og íslenskum.

Føroyskt 1974	Íslenskt 1974	Føroyskt 1993	Íslenskt 1994
Bangladesh	Bangladesh	Bangladesj	Bangladess
Qatar	Qatar	Katar	Katar
Swasiland	Swasiland	Svasiland	Svasiland
Tchad	Tchad	Kjad	Tsjad
Thailand	Thailand	Teiland	Tailand

Staðarnavnanevndin hjá ST (UNGEGN⁹¹) hevur ta hugsjón, at útlendsk staðarnøvn í so stóran mun sum gjørligt eiga at verða skrivað í samsvari við tann almenna skriftformin í tí landinum, har ið navnið er, um neyðugt atлагаð stavraðnum í móttakaralandinum, um so er at tað nýtir eitt annað stavrað. Men veruleikin er tó hann, at í flestu londum eru nógv útlendsk nøvn, sum hava ein øðrvísi form enn tann, ið fólkinum á staðnum brúka um sítt egna land. T.d. siga týskarar *Deutschland*, føroyingar siga *Týskland*, ensktalandi siga *Germany* og fransktalandi siga *l'Allemagne* o.s.fr. Føroyingar siga *Føroyar*, danir *Færøerne*, ensktalandi *The Faroe Islands* (ella *The Faroes*), fransktalandi siga *Les îles Féroé* o.s.fr. Og tað munnu bara vera grønlendingar, sum kalla Grønland fyri *Kalaallit Nunaat* (Jacobsen, 1999).

1.22.3. Onnur nøvn

Í bólkinum *onnur nøvn* verða triggir navnaþólkur stutt viðgjördir: Nøvn á føroyskum feløgum, fyrítøkum og skipum. Hesir bólkur vísa eina týðiliga gongd frá fremmandum nøvnum til føroysk nøvn tey síðstu stívliga hundrað árinum.

Tann sterka støða, sum danskt hevði havt í Føroyum í fleiri hundrað ár, hevði við sær, at nógv feløg og fyrítøkur bóru dansk nøvn í 1800-árunum. Henda siðvenja helt sær fram í 1900-árinum. Flestu ítróttarfeløgini, sum vórðu stovnað umleið 1900, høvdu dansk nøvn. Seinni í 1900-árunum vórðu hesi nøvn skift út við føroysk nøvn: *Trangisvaag Fodboldforening* (stovnað í 1892, seinni broytt til *Tvøroyrar Bóltfelag*, TB), *Klaksvig Idrettsforening* (stovnað í 1904, seinni broytt til *Klaksvíkar Ítróttarfelag*, KÍ), *Vaag Boldklub* (stovnað í 1905, seinni broytt

91 United Nations Group of Experts on Geographical Names.

til *Vágs Bóltfelag*, VB), *Ejde Boldklub* (stovnað í 1913, seinni broytt til *Eiðis Bóltfelag*, EB). *Havnar Bóltfelag* (HB, stovnað í 1904) er tað einasta fót bóltfelag frá hesi tíðini, sum frá byrjan hevði føroyskt navn. *Ítróttasamband Føroya* (ÍSF) æt upprunaliga *Færøernes Boldspil-Union*.

Av fyrirøkum frá 1800-árunum, sum bóru dansk nøvn, kunnu nevast: *Færø Amts Bibliotek* (stovnað í 1828, seinni broytt til *Føroya landsbókasavn*); *Færø Amts Sparekasse* (stovnað í 1832, seinni broytt til *Føroya Sparikassi*), og *Færøernes gensidige Forsikringsforening for Sejlfartøjer til Fiskeribrug* (stovnað í 1892, seinni broytt til *Føroya samvirkandi sjótryggingarfelag*). Einstakar fyrirøkur bóru tó føroysk nøvn í 1890'unum, t.d. *Vestmanna sleipistøð*, *Partafelagið Norðoyggjafelagið* og *Føroya tøtingarfelag*. Tað vóru eisini dømi um blandingsformar sum t.d. *Aktieselskabet Oyggja-felagið*.

Ein kanning av nøvnum á føroyskum partafeløgum frá 2001 vísir, at av tilsamans 1580 fyrirøkum og partafeløgum hevði stívliga helvtin føroysk nøvn. Topp-3-listin sær soleiðis út:

Føroysk nøvn: 51,3%

Ensk nøvn: 12,3%

Dansk nøvn: 2,7%.

Her síggja vit, at nógv er hent á navnaøkinum frá eini støðu, har ið at kalla alt navnatilfarið var á danskum til eina støðu, har ið tey dansku nøvnini liggja undir 3%. Umframt hesar bólkar eru blandingsnøvn av slagnum *Gjógv Holding*, *Handilshúsið Ltd.* og *Krúnan Invest*, har ein partur er føroyskur og ein partur er enskur. Kanningin bendir annars á, at ensk nøvn eru á veg fram, meðan tey dansku eru á veg út (Hansen *et al.*, 2001).

Kanna vit navnagávu á føroyskum skipum og bátum, síggja vit eina støðuga gongd frá fremmandum nøvnum móti føroyskum nøvnum í tíðarskeiðinum frá 1800-árunum og frameftir. Nógv av teimum fyrstu deksfórunum, sum komu í 1800-árunum, høvdu vanligu dansk nøvn: *Nødvendigheden* (1810), *Jubelfesten Nolsøe* (1817), *Forsøget* (1823), *Nolsøe* (1836), *Forsøget* (1824), *Haabet* (1848). Men tað kendasta skipið frá hesi tíðini bar føroyskt navn, *Royndin fríða* (1804) (Olsen, 2013: 21-30).

Í tíðarskeiðinum 1890–1899, tá ið havfiskiskapurin av álvara tó

dik á seg, vaks talið á skipum nógv. Býtið millum føroysk, ensk og dansk nøvn á fiskiskipum hetta tíðarskeiðið sæst í talvuni niðanfyri (Hansen *et al.*, 2001: 46-48):

Talva 19: Býtið millum føroysk og fremmand nøvn á fiskiskipum 1890-1899.

Føroysk fiskiskip 1890-1899		
	Tal	Prosent
Føroysk nøvn	22	23,9
Ensk nøvn	47	51,1
Donsk nøvn	15	16,3
Onnur nøvn	8	8,7
Til samans	92	100,0

Grundin til tey nógvu ensku nøvini er, at tær fyrstu sluppirnar, sum vórðu keyptar til Føroya úr Onglandi, ofta varðveittu síni ensku nøvn, t.d. *Cheerfull*, *Energy*, *Misteltoe*, *Westward Ho*.

Eitt yvirilit yvir motorbátar 1900-1940 vísir hinvegin stóra yvirvág av føroyskum nøvnum. Umleið 65% av nøvnunum eru føroysk, t.d. *Nykur*, *Hemarin*, *Kallur*, meðan umleið 10% eru dansk, t.d. *Prøven*, *Arken*, *Tre Søskende* (Olsen, 2013: 179-186).

Í dag bera tey flestu føroysku skipini føroysk nøvn. Sambært Álmanakkanum 2018 (s. 209-337) er býtið millum føroysk og fremmand nøvn á skipum yvir 20 brt. hetta:

Talva 20: Býtið millum føroysk og fremmand nøvn á fiskiskipum 2018.

Skip yvir 20 brt. 2018		
	Tal	Prosent
Føroysk nøvn	146	53,7
Ensk nøvn	17	6,3
Donsk nøvn	8	2,9
Onnur nøvn	101	37,1
Til samans	272	100,0

Orsøkin til at bólkurin *onnur nøvn* er so lutfalsliga stórur er, at fremm-

and skip, sum eru skrásett í føroysku altjóða skipaskránni (FAS), eru tald við⁹².

1.23. Samanumtøka av tí søguliga partinum

Tann søguligi parturin er í roynd og veru ein viðgerð av innari føroyskari málsøgu við denti á orðfeinginum. At lýsa purismuna sum søguligt fyrbrigdi á so nógvum økjum, sum gjørt er omanfyri, ber við sær, at viðgerðin verður í støðum heldur grunn og yvirlitskend. Ástøðiliga er henda viðgerð grundað á historismuna, tí roynt verður at fáa innlit í hendingar við at skilja tað, sum elvdi til hendingarnar. Á tann hátt verða kanningar av fortíðini ein lykil til at skilja eftirtíðina. Kristindómurin elvdi til, at vit í dag hava latínsk og griksk orð í føroyskum. Samanburðurin millum tann klassiska retorikkin og purismuna vísir, at purisman byggir á hugsjónirnar í retorikkinum, m.a. við at nýta heimlig orð í staðin fyri fremmand. Tann føroyska purisman er átøk evropeiskari og norðurlendskari purismu. Hugsjónirnar eru tær somu, tí tað yvirskipaða endamálið við purismu er at varðveita tey upprunaligu eyðkennini í tjóðarmálinum. Hugsanarhátturin um tað ‘reina’ málið byggir á eina romantiska málhugsjón, har ið málið hevði stóran týdning fyri tjóðina. Endamálið við teirri føroysku purismuni, sum byrjaði í 1880’unum, var at varðveita sambandið við tað gamla málið og hava tað sum frymynd. Í hesi hugsjónini hevði samtíðin skyldu til at varðveita sambandið aftur í søguna og at handa tí yngra ættarliðum málið í sama standi, sum tey tóku við tí.

Tað sigur seg sjálvt, at skal málið kunnu nýtast sum eitt effektivt samskiftisamboð, má tað endurspegla samfelagið – ella sagt øðrvísi: Samfelagið má endurspeglast í málinum. Tí hava stórhendingar í heimsøguni eisini havt ávirkan á tað føroyska málið. Tey kirkjuligu tøkuerðini eru eins og tey lágtýsku ein inngrógvinn partur av føroyskum. Men góðtøkan er ymisk: Tey kirkjuligu orðini eru ‘góðtíkin’, meðan mong av teimum lágtýsku tøkuerðunum ikki hava fingið stemplið ‘góðtíkin’. Orsøkin er, at føroysk purisma mest hevur verið vend móti donskum

92 Føroyska altjóða skipaskásetingin varð sett á stovn í 1992 (<https://fma.fo/skraseting/fas/>).

og tí eisini móti lágtýskum orðum í donskum. Og tá ið purisman tók seg upp í 1800-árunum, høvdu tey kirkjuligu orðini verið í málinum í fleiri hundrað ár og høvdu tí lagað seg at føroyskum málbygnaði.

Í 1700- og 1800-árunum kyknaði áhugin fyri málinum. Svabo fær lutfalsliga nógva umrøðu, tí hann vísir so stóran áhuga fyri føroyskum. Svabo verður lýstur sum upplýsingarmaður og romantikari. Men tað eru tvinni viðurskifti, sum higartil ikki hava fingið so nógva umrøðu í sambandi við Svabo. Í fyrra lagi tað, at Svabo í roynd og veru trínur fram sum danskur patriotur og í seinna lagi tað, at Svabo misskilir ella mistulkar tað, sum Quintilianus sigur um málið, tí í retorikkinum var stavseting ikki – og tí heldur ikki ljóðfrøðilig stavseting – til umrøðu.

Í 1800-árunum broyttist málstøðan, tí tá fóru bókur at koma út á føroyskum (t.d. Matteusevangelið í týðing Schrøters í 1823). Um hesa tíðina fóru føroyingar undir at skriva føroysk kvæði niður. Í roynd og veru byrjaði føroysk málreising um hesa tíðina, tí tá vaknaði áhugin fyri tí føroyska málinum – ikki minst millum norðurlenskar málfrøðingar. Miðskeiðis í 1800-árunum kyknaði spurningurin um eina føroyska standardstavseting, og í 1854 varð mállæran eftir Hammershaimb útgivin (Hammershaimb, 1969a)⁹³.

Av tí at bíbliutýðingar hava havt so stóran týðning fyri øll heimsins mál, verður hesin spurningurin eisini viðgjørður í føroyskum samanhangi. Serligur áhugi var fyri, hvussu orðfeingið broyttist í føroyskum bíbliutýðingum frá Schrøteri til Jákup Dahl og Victor Danielsen. Tey elstu føroysku bløðini eru eisini ein áhugaverd kelda, tá ið orðfeingið skal kannast, tí blaðskrivarar og blaðstjórar skuldu taka støðu til, hvørji orð teir skuldu nýta. Tað snúði seg um at mynda eitt føroyskt blaðmál. Skuldu bløðini nýta tað føroyska talumálið við øllum sínum donsku tókuorðum, ella skuldu nýggj orð gerast? Her gjørdist spurningurin um purismuna sera aktuellur. Síðst í 1800-árunum varð farið undir ta puristisku verkætlanina, har roynt varð at seta mark millum føroyskt og danskt, og henda støðan hevur líka síðani sermerkt tann føroyska máldiskursin.

Tann puristiska siðvenjan, sum Jakob Jakobsen byrjaði í 1880'unum,

93 Upprunaliga prentað í *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* og í *Antikvarisk Tidsskrift* (1854), endurprentað í *Færøsk Anthologi* 1891 - við broytingum (Hammershaimb, 1969: LVII-CXVI).

helt fram upp gjøgnum 1900-árin. Tað vóru serliga málprofessararnir Chr. Matras og Jóhan Hendrik Winther Poulsen, sum førdu hesa siðvenju víðari. Tá ið vit koma inn í 1990'ini, síggja vit ein minni puristiskan hugburð til orðfeingið. Hetta sæst m.a. í føroyskum orðabókum, har alt fleiri tøkuroð verða upptikin. Hetta bendir á ein frælsari hugburð til orðfeingið. Henda gongd kann setast í samband við tað seinmodernaða samfelagið, har ið gomul virði hava minni týdning, samstundis sum tann einstaki loyvir sær í størri mun enn fyrr at nýta málið sum part av sínum samleika.

Nøvnini eru eisini ein partur av teirri purtisku verkætlanini. Serliga sjónligt er hetta í fólkanøvnum, har ið roynt verður at eggja fólki til at nýta norrøn nøvn, tí at tey verða roknað sum partur av føroyskari tjóðarbygging. Tá ið vit kanna nøvn á fyrítøkum, skipum o.s.fr., síggja vit eitt vaksandi tal av føroyskum nøvnum upp gjøgnum 1900-árin.

2. Kapittul

Samtíðarlig gjøgnumgongd

2.1. Inngangur

Nú sleppa vit tí søguliga tráðnum og fara at kanna purismuna sum samtíðarligt fyribrigdi. Spurningurin, sum verður viðgjørdur her, er, hvussu purisman kemur til sjóndar í nýtslu og hugburði hjá føroyingum í byrjanini av 21. öld.

Í einum puristiskum samfelag veksur orðfeingið skjótari enn tað annars hevði gjørt, tí nýggj orð verða gjørd fyri orð, sum eru til frammanundan. Tøkuorðini hvørva ikki úr málinum, hóast nýgerðir koma í nýtslu, og tí er avleiðingin ofta, at vit bæði hava eitt tøkuorð og eina nýgerð við somu tilvísing. Tað ber við sær, at fleiri orð eru at velja ímillum, og tað lynnir natúrliga undir økta málvariación. Spurningurin um hvørja ávirkan henda støðan hevur á ta dagligu málnýtsluna hjá fólki verður viðgjørdur í hesum kapitlinum.

Teldubrev hevur ikki megnað at avloyst tøkuorðið *mail* (ofta skrivað *meylur*), og tað er lítið, sum bendir á, at tað fer at henda. Tað, sum hendir, er, at slík orðapør verða løgd á hvør sína hill í okkara mentala orðfeingisgrunni, klár at taka fram, tá ið rætta løtan er. *Teldubrevið* verður tikið fram í formligum samanhangi, meðan *meylur* er vanligari í óformligum gerandismáli. Hinvegin eru eisini dømi um, at nýgerðir av onkrari grund ikki fáa undirtøku millum fólk. T.d. fekk orðið *stoytkoddi* fyri *airbag* ongantíð undirtøku millum føroyingar.

Tann málvariación, sum orðapurisman elvir til, kann vara í styttri ella longri tíð. Tað, sum tá er áhugavert at kanna, er, hvussu henda málvariaciónin kemur til sjóndar í málsamfelagnum. Tá ið málbrúkarar hava fleiri orð at velja ímillum, fáa orðini ofta ymisk virði og ymiskar hjámerkingar. Málið verður á tann hátt meira fjøltáttað. Hinvegin kunnu vit siga, at um so er, at nýgerðin heilt avloysir tøkuorðið, er úrslitið ein málbroyting.

Henda viðgerðin byggir í høvuðsheitum á MIN-verkætlanina (*Moderne importør i språka i Norden* frá uml. 2000 til 2012), og sum er umrødd omanfyri. Í hesi verkætlan vórðu m.a. kanningar gjørdar um nøgd, nýtslu og hugburð til ensk tøkuorð í norðurlandamálunum. Úrslitið av MIN-verkætlanini eru trettan bókur umframt ein hóp av greinum og fyrilestrum um hetta evnið (Sandøy, 2009).

Endamálið við MIN var at kanna, hvussu tøkuorð og fremmandir málbygnaðir verða viðgjørdir í norðurlandamálunum og at fáa

innlit í hugburð til og nýtslu av ávikavist enskum tókuorðum og heimligum nýgerðum. Kanningin fevndi um tókuorð, sum vóru komin inn í norðurlandamálini tíðarskeiðið 1945-2000. Tann enska ávirkanin stóð í miðdeplinum, og tað yvirskipaða sjónarhornið var samfelagsmálvísindaligt. Verkætlanin hevði 30 medarbeiðarar úr sjey norðurlendskum málsamfeløgum: Íslendskum, føroyskum, norskum, donskum, svøríkissvenskum, finnlandssvenskum og finskum. Háttaløgin vóru tey somu í øllum málsamfeløgum fyri at kunna samanbera úrslitini. Verkætlanin var samansett av fimm høvuðspørtum, sum allir hvør á sín hátt varpaðu ljós á spurningar í sambandi við tókuorð og nýgerðir:

1. Nøgdin av tókuorðum
2. Tillaging av tókuorðum í talu og skrift
3. Nýggjyrði í talu og skrift
4. Almenn normering
5. Hugburður til tókuorð og nýggjyrði

Av hesum fimm punktunum fara vit at viðgera 1) nøgd, 2) tillaging og 5) hugburð.

2.2. Nøgd

Nøgdarkanningin hevði til endamáls at gera eina kvantitativa kanning av, hvussu nógv tókuorð vóru í norðurlandamálunum. Henda kanningin hevði tvey endamál. Lutvíst snúði tað seg um at telja øll tey ensku tókuorðini í hvørjum máli sær og síðan samanbera nøgdina millum málini, og lutvíst snúði tað seg um at kanna broytingarnar í nøgdini av tókuorðum í hvørjum máli eitt ávíst tíðarskeið. Í tí fyrra forinum var talan um eina samtíðarlaga (synkrona) kanning, har málini vórðu samanborin eitt ávíst ár. Í tí seinna forinum snúði tað seg um at gera eina søguliga (diakrona) kanning til tess at síggja, hvussu nógv nøgdin av tókuorðum var vaksin í hvørjum máli sær frá 1975 til ár 2000. Tað fyrra árstalið varð hildið at vera eitt hósكاني nullpunkt, tá ið tann stóra enska ávirkanin av álvara var byrjað. Tað seinna árstalið er tað árið, tá ið MIN-verkætlanin byrjaði.

Henda kanningin umfataði nøgðina av nýmótans tøkuorðum í skriftmálunum í Norðurlondum. Tað skriftmálsliga tilfarið skuldi geva eina nøktandi mynd av tøkuorðum í gerandismálinum og skuldi umboða nógv ymisk samfelagsøki. Á tann hátt skuldi bera til at avdúka, á hvørjum økjum nógv tøkuorð vórðu nýtt. Eftir at hava kannað, hvat tilfar var til at fáa hendur á í øllum londunum, fall valið á blaðtekstir.

Háttalagið í nøgdarkanningini var at telja tøkuorð í nøkrum útvaldum norðurlendskum bløðum tveir ávísar dagar í 1975 og ár 2000. Kanningin fevndi bæði um ritstjórnadan tekst og lýsingartekstir.

Tað føroyska tilfarið innihelt stívliga 180.000 orð fingin úr tólv numrum býtt út á trý bløð. Av teimum tólv numrunum vóru seks frá 1975 og seks frá ár 2000. Tey føroysku bløðini vóru:

Dimmalætting	3.4.1975
Dimmalætting	6.9.1975
Dimmalætting	6.4.2000
Dimmalætting	9.9.2000
Norðlýsið	5.4.1975
Norðlýsið	12.9.1975
Norðlýsið	7.4.2000
Norðlýsið	8.9.2000
Sosialurin	9.4.1975
Sosialurin	6.9.1975
Sosialurin	6.4.2000
Sosialurin	9.9.2000

Í talvuni niðanfyri eru úrslitini úr teirri føroysku kanningini. Í fyrsta teigi sæst, hvussu ofta tøkuorð koma fyri (her telja øll tøkuorð við, eisini um sama orð kemur fyri fleiri ferðir, t.d. í ymsum bendum sniðum); í øðrum teigi er tað samlaða talið av ymskum orðum, leksemum (her telur sama orð bara við eina ferð); í triðja teigi er tað samlaða talið av orðum í teimum kannaðu føroysku bløðunum, og í fjórða teigi er ein útrokning av, hvussu ofta eitt tøkuorð kemur fyri í tekstunum fyri hvørji 10.000 orð.

Talva 21: Tað samlaða talið av orðum í teimum kannaðu bløðunum.

	Tal á fyrrikomingum av tøkuerðum ⁹⁴	Tal á innfluttum leksemum ⁹⁵	Samlað tal á orðum	Fyrrikomingar av tøkuerðum fyrri hvørji 10.000 orð
Føroyskt	825	338	184.081	45

Orðið *fyrrikoming* sipar her til ta samlaðu útbreiðsluna av tøkuerðum í føroyskum. Tann samlaða útbreiðslan var 825 í teimum føroysku bløðunum. Talið á leksemum (typum) var 338. Orðið *babylift* var eitt nú nýtt tvær ferðir í tí føroyska tilfarinum og telur tí við tvær ferðir undir fyrrikomingum, men bara eina ferð undir leksemum. Fyri hvørji 10.000 orð í hesum bløðunum vóru 45 tøkuerð. Tað merkir, at 0,45% av orðunum vóru tøkuerð. Tað er eitt lágt tal samanborið við danskt, sum hevði 0,84% og svørikissvenskt, sum hevði 1,09%. Hinvegin liggja Føroyar væl oman fyrri Ísland, sum hevði 0,17%. Meginparturin av tøkuerðunum eru navnorð, og yvir 80% av teimum eru komin úr enskum.

Tekstslagið hevði stóran týðning fyrri, hvussu nógv tøkuerð vóru at finna. Í kanninginini vóru tekstirnir býttir sundur í ritstjórnaðan tekst og lýsingartekst. Í talvuni niðanfyrri síggja vit tøluni fyrri hesi bæði tekstsløgin.

Talva 22: Tøkuerð í føroyskum eftir tekstslagi.

	Tal á fyrrikomingum av tøkuerðum	Tal á innfluttum leksemum	Samlað tal á orðum	Fyrrikomingar av tøkuerðum fyrri hvørji 10.000 orð
Lýsingartekstur	564	213	55.066	102
Ritstjórnaður tekstur	261	147	129.015	20
Til samans	825	* 96	184.081	45

94 Á enskum kallað *tokens*.

95 Á enskum kallað *types*.

96 Tølini av leksemum eru útroknað í teimum báðum tekstsløgunum hvørt sær. Av tí at summi leksem eru tey somu í báðum samanteljingunum, kann tað vera misvísandi at leggja tøluni saman.

Sum vit síggja, eru tað nógv fleiri tókuorð í lýsingum enn í ritstjórnaðum teksti. Í lýsingartekstunum eru 102 tókuorð fyri hvørjar 10.000 fyríkomingar, meðan tað í ritstjórnaðum tekstum liggur niðri á 20. Lýsingarnar innihalda umleið fimm ferðir so nógv tókuorð sum ritstjórnaður tekstur. Ein orsök til tey mongu tókuorðini í lýsingum er, at lýsingar ofta innihalda tekniligar útgreiningar, sum verða umtalaðar við útlenskum orðum.

Býta vit orðfeingið í lýsingunum sundur í evnisøki, er tað serliga eitt øki, ið stingur seg burtur úr hinum. Tað er tøkni, sum eru lýsingar fyri t.d. sjónvørp, komfýrar, teldur og fartelesfonir. Á hesum økinum eru heili 6,7% av orðunum tókuorð. Her finna vit orð sum *boot-chip*, *diskman*, *joypad*, *keyboard* og *voice modem*.

Tað er eisini stórir munur á talinum á tókuorðum í ymiskum tekstsløgum av ritstjórnaðum teksti. Tókuorð eru lutfalsliga nógv í lættskiljandi vísindum (populervísindum), nýtslu og heilsu. Á hesum evnisøkinum eru 0,9% av orðunum tókuorð. Orsøkin til hesa høgu tídd er uttan iva, at nógv yrkisorð vórðu nýtt, t.d. innan elektronikk. Dømi um orð úr hesum bólkinum eru: *business-to-business*, *downloading*, *frame*, *home banking* og *layout*. Tað evnisøkið, sum hevði fæst tókuorð í tí føroyska tilfarinum, var ítróttur. Her vóru bara fyra av 10.000 fyríkomingum tókuorð. Orsøkin er, at tey flestu av tókuorðunum í hesum bólki eru komin inn í føroyskt fyri 1945 og eru tí ikki tikin við her.

Tá ið vit kanna broytingarnar í talinum av tókuorðum frá 1975 til 2000, síggja vit ein stóran vøkstur:

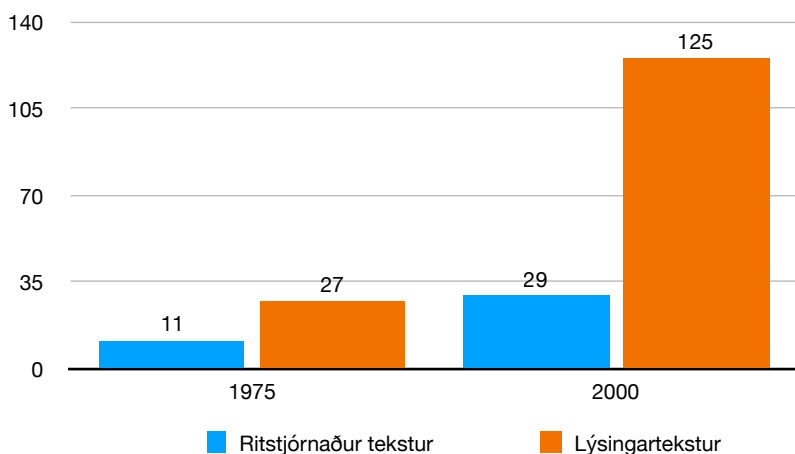
Talva 23: Tókuorð í føroyskum eftir árstali.

	Tal á fyríkom-ingum av tókuorðum	Tal á innfluttum lekse-mum	Samlað tal á orðum	Fyríkomingar av tókuorðum fyri hvørji 10.000 orð
1975	99	58	68.007	15
2000	726	288	116.074	63
Til samans	825	*	184.081	45

Töluni fyrir ár 2000 voru nógv hægri í öllum teigum, enn tey voru í 1975. Væksturinn frá 1975 til 2000 svarar til eina ferfalding.

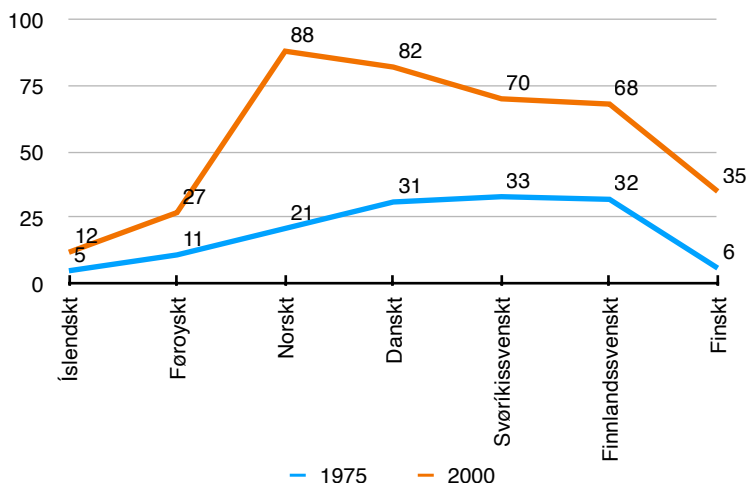
Í stabbamyndinni niðanfyri sýggja vit, at væksturin av tøkuerðum var serliga stórur í lýsingum. Tað er serliga lýsingarmálið, sum er vorðið enskari. Tað voru millum fyra og fimm ferðir fleiri tøkuerð í lýsingum í 2000 enn í 1975. Tann stóri væksturin av tøkuerðum frá 1975 til 2000 er serliga innan tøkni (frá 1,4% til 7,2%) og undirhald (frá 0,4% til 2,0%) (Selback, 2007).

Stabbamynd 1: Vækstur í tøkuerðum frá 1975 til ár 2000 eftir árstali og tekstslagi.



Töluni fyri øll norðurlandamálini vísa, at í 2000 voru norðmenn toppskorarar í tøkuerðum í ritstjórnaðum teksti, meðan íslendingar lógu niðast, sí strikumyndina niðanfyri:

Strikumynd 2: Tøkuorð eftir árstali. Fyrikomingar í ritstjórnaðum teksti fyri hvørji 10.000 orð.



Felags fyri øll málini er, at tað vóru fleiri tøkuorð í ritstjórnaðum teksti í 2000 enn í 1975. Men vøxturin er ymiskur. Tann lutfalsliga størsti vøxturin er í norsktum og finsktum. Annars síggja vit, at íslendskt, føroyskt og finskt liggja í tí lægra endanum samanborið við tey skandinavisku málini (Sandøy, 2007: 137). Helge Sandøy tekur soleiðis samanum:

I 1975 delte finsk og islandsk botnplasseringa i importskáre, men etter 25 år har finsk endra karakter, og både norsk og finsk kan seias å ha „skifta karakter“ i importmengd. Færøysk og islandsk har relativt låg auke, vel ei dobling likeins som sverigesvensk og finlandssvensk (Sandøy, 2007: 147).

Tað tøkuorðið í føroysktum blaðtekstum við flest fyrikomingum var *bingo* (193), og síðani í fallandi raðfylgju: *fax* (113), *internet* (111), *e-meyl* (58), *CD* (50), *rom* (40), *stationcar* (30), *gospel* (28), *trailer* (24), *el-*, *elektronisk* (22), *RAM* (22), *termo* (21), *modem* (20), *DVD* (19), *e-handil* (19), *sedan* (19), *camping* (18), *joystick* (16), *power-* (16), *playstation* (15), *design-* (14), *max* (14), *parabol* (12), *CV* (10), *krimi* (10), *harddisk* (9), *e-postur* (8), *judo* (8), *printari* (8), *rock-n roll* (8) (s.st. 141).

Niðurstøðan í teirri føroysku kannningini verður samanfatað við

hesum orðum: „Færøysk er eit av dei spráka í undersøkinga der det er brukt færrest importord“ (Selback, 2007: 48). Um orðatilfarið sigur Selback, at meginparturin av tókuorðunum vóru navnorð (94,7%) og at umleið 90% av tókuorðunum vóru komin úr enskum. Tey økini, har íð flest tókuorð vórðu nýtt í ritstjórnaðum teksti, vóru í lættskiljandi vísindum og undirhaldi, og í lýsingarpartinum vóru flest tókuorð at finna innan tøkni.

2.3. Tillaging í skrift og talu

Sandøy og Petersen (2007) kannaðu bendingarliga og ljóðfrøðiliga tillaging av tókuorðum í føroyskum talumáli. Niðurstøðan var, at tillagingin sum heild var stór: 75% av heimildarfólkunum tillagaðu sín framburð av tókuorðum at føroyskum ljóðreglum, meðan tann bendingarliga tillagingin var nakað lægri og vísti, at 63% av heimildarfólkunum tillagaðu bendingina eftir føroyskum reglum. Enskt fleirtals-*s* var ikki óvanligt í kanningini av talumálinum, men kom bara fyri sum ein møguleiki saman við teimum tillagaðu formunum, *-ar* og *-ir*: 30% søgdu *drinks* og 39% søgdu *drinkir*. Helytin av heimildarfólkunum søgdu *airbags* í fleirtali, meðan 34% onga ending høvdu. Hvørkikynsorðið *clue* fær vanliga onga ending í fleirtali, sum vanligt er fyri føroysk hvørkikynsorð, tó søgdu 22% *clues* í fleirtali; ein triðingur segði *mails* í fleirtali (33%). Onnur dømi har tókuorð varðveita enskt fleirtals-*s* í skrift vóru, t.d. *headphones*, *long drinks*, *overheads*. Tey flestu tókuorðini, sum koma inn í føroyskt skriftmál, verða bendingarliga tillagað. Tað merkir, at tókuorðini fáa føroyskar bendingarendingar og verða á tann hátt lagað at tí føroyska málbygnaðinum, t.d. *festivalur* – *festivalar*, *punktera* – *punkteraði*, *smartur* – *smørt*⁹⁷ (Simonsen og Sandøy, 2008). Tillagingarstigið í hesi kanningini var ymiskt í teimum ymsu orðaflokkunum: 51% av navnorðunum, 93% av lýsingarorðum og 100% av sagnorðum vórðu tillagað. Tá íð eitt tókuorð stendur sum fyrriiliður í einum samansettum navnorði, verður tað sjáldan bent, t.d. *festivalgestir*, *livekvöld*, *jettflog far*, *playstationspel*, *researcharbeiði*,

97 Tekstgrundarlagið eru tey somu bløðini, sum vórðu nýtt í nøgdarkanningini, *Dimmalætting*, *Norðlýsið* og *Sosialurin* 1975 og 2000.

so á tí økinum víkja tøkuerðini bendingarliga frá arvørðunum. Undantøk frá hesi reglu eru tey veikt bendu orðini, t.d. *servararakstur*, *kassettuband*. Í 23 av 24 dømum vórðu lýsingarorð tillagað bendingarliga, t.d. *elektroniskur*, *digitalur*, *komprimeraður*, *kreativur*, og øll sagnorð vóru í *-aði*-flokkinum, t.d. *designa*, *faksa*, *meyla*. At kalla øll tøkuerð, sum enda við *-er*, fáa *-ari*-ending, t.d. *designari*, *kontainari*, *lasari*, *printari*, *skutari*, *trailari*. Tað merkir, at tey natúrliga falla inn í tað veika bendingarmynstrið og verða bend eins og heimlig veikt bend kallkynsorð (t.d. *bakari*, *skipari*), eisini í samansetingum, t.d. *kontainaralás*, *servararakstur*. Samanumtikið vóru tað fleiri dømi um bendingarliga tillaging enn um stavsetingarliga tillaging í skriftmálinum (ávikavist 53% og 13%). Í stavsetingartilagingum er tað vanligari at tillaga hjáljóðapartin enn sjálvljóðapartin. Tað merkir, at orð við ‘fremmandum’ hjáljóðsstøvum fáa ‘føroyskar’ stavir inn ístaðin, t.d. c > k: *joystick* > *joystikk*, *scanner* > *skannari*. Tillagingin í skrift minkaði frá 1975 til 2000, t.e. at fleiri tøkuerð vórðu skrivað við útlendskari stavseting í 2000 enn í 1975, og færri bendingarligar tillagingar vóru í 2000 enn í 1975. Hesin vøkstur kann stava frá, at ár 2000 vóru fleiri lýsingar enn í 1975, og í lýsingum verða ofta fleiri tøkuerð nýtt enn í vanligum tíðindatekstum. Simonsen og Sandøy (2008: 73) taka soleiðis samanum:

I ortografien er der en lille reduktion i tilpasning fra 1975 til 2000, fra 16 til 12 procent, og de udenlandske former er tilsvarende højere. Det er således vanskeligt at hævde, at der er sket nogen særlig forandring i tilpassningsgrad eller -mønster i løbet af denne periode på 25 år.

Ein orsök til ta fremmandu stavsetingina kann vera, siga Simonsen og Sandøy, at: „mange sprogbrugere vægrer sig ved at skrive importord med færøsk stavemåde, da man derved viser, at man accepterer importordene“ (Simonsen og Sandøy, 2008: 75).

Laura Zieseler (2013) hevur kannað, hvussu enskar eindir verða móttiknar í føroyskum skriftmáli. Við støði í teirri føroysku kjattsíðuni *Kjak.org* í 2012 kemur hon til somu niðurstøðu sum Simonsen og Sandøy, at bendingarlig tillaging er vanligari enn stavsetingarlig tillaging. Tað merkir, at navnorðini fáa føroyskar bendingarendingar,

kyn og tal, meðan stavsetingin í flestu forum er ensk. Umleið ein fjórðingur av øllum dömum er tillagað føroyskum bendingum uttan at stavsetingin er broytt. Sum dømi um tøkuorð við føroyskum bendingarendingum og enskari stavseting hevur hon (Zieseler, 2013: 73-74):

Eg tori at vedda uppá at Klovn crewið hevur heinta íblástur úr Curb.

Serliga flash-backið har man sær hvat hendi við tí evnaveika beiggja-num var sterkt, og nakad sum hongur við nú aftaná filmin.

Um man hugsar sum ein 15 ára gamal babyrockari/skatari.

Henda føroyska kjattsíðan er dømi um óformligt skriftmál, meðan kanningin hjá Simonsen og Sandøy (2008) snúði seg um ensk tøkuorð í føroyskum bløðum, og tí er helst ikki ráðiligt at samanbera hesar báðar kanningar. Men hóast alt síggja vit somu gongd í báðum kanningum, nevniliga, at tann bendingarliga tillagingin er størri enn tann stavsetingarliga tillagingin.

2.4. Hugburður

Ein partur í MIN-verkætlanini var ein kanning av hugburði til tøk-
orð. Henda kanningin var samansett av trimum háttaløgum: eini
kvantitativari meiningakanning (við umleið 530 tilvildarliga útvald-
um heimildarfólkum, beinleiðis háttalag), eini kvalitativari dýpdar-
kanning (við 48 strategiskt útvaldum heimildarfólkum, beinleiðis
háttalag) og eini grímukanning (við umleið 600 heimildarfólkum,
óbeinleiðis háttalag).

Hugburður er ein trupul stødd at arbeiða við, tí hann er so ótøkiligur.
Hvat er tað at *halda* okkurt ella hava eina støðu til okkurt ella hava ein
ávisan hugburð til ella áskoðan á okkurt? Og merkja hesar orðingarnar
tað sama? Vit fara ikki at greina munirnar her, men serfrøðingar
eru samdir um, at hugburður stingur djypri enn áskoðan. Orsøkin
til at hugburðskanningin varð gjørd við trimum háttaløgum var
ein staðfesting av, at hugburður er eitt fløkt hugtak. Tað tríliðaða

háttalagið var tí ein roynd at koma nærri eini sannkenning av, hvat hugburður í roynd og veru er, og hvussu hann kemur til sjóndar. M.a. kann ósamsvar vera millum hugburð til purismu (tað, sum fólk siga seg halda) og málnýtslu hjá tí einstaka. Ein persónur kann siga seg taka undir við purismuni, men sami persónur sigur seg nýta tókuorð. Hvussu hongur tað saman? Fyri at koma nærri einum svári er neyðugt fyrst at skilmarka hugtakið.

2.4.1. Hvat er hugburður?

Í dag er vanligt at siga, at hugburður er samansettur av trimum pørtum: Einum vitanarligum, einum kensluligum og einum atburðarligum parti. Spurnablaðið, sum varð nýtt í dýpdarsamrøð-unum, bygdi á eitt slíkt tríliðað hugburðshugtak. Útgangsstöðið var sostatt, at málsligur hugburður umfatar kunnleika, kenslur og atburð. Hesir triggir liðirnir mynda til samans eina eind á einum hægri abstraktiónsstigi. Tann vitanarligi parturin er ein sannføring, hugmynd, varhugi ella vitan um ein lut ella eitt fyrbrigdi. Tann kensluligi parturin er t.d., at annaðhvørt dámar okkum okkurt ella ikki. Atburðarparturin kann fáa okkum at fremja onkrar ávísar gerðir heldur enn aðrar (Kuschel og Schultz Jørgensen 2002: 54 og Dahl 1997: 32). Vit kunnu í stuttum lýsa hugburð soleiðis:

- Tann vitanarligi parturin snýr seg um, hvat tann spurdi veit um evnið og hvørjar royndir viðkomandi hevur.
- Tann kensluligi parturin snýr seg um, hvat tann spurdi heldur um evnið, í hesum føri at nýta tókuorð ella føroyskar nýgerðir.
- Tann atburðarligi parturin snýr seg um, hvønn atburð tann spurdi hevur, tá ið tað snýr seg um orðaval.

Tað er ikki óvanligt í hugburðskanningum, at hóast fólk siga seg taka undir við purismuni, nýta tey sjálv ensk tókuorð. Hetta kann greinast á tann hátt, at fólk hugsa um mál á tveimum ásum: Á øðrum ásinum hugsa tey um málið sum hugsjón, sum eina tjóðskaparliga ímynd við føroyskum nýgerðum. Á hinum ásinum hugsa tey somu fólkinum um málið sum eitt vælvirkandi samskiftisamboð, ið hevur stóran týdning, og tá hevur orðavalið minni týdning.

Tað eru í hövuðsheitum tvær uppfatanir av hugburði. Øðrumegin eru tað tey, sum siga, at hugburður er at rokna sum ein grundleggjandi, óbroytiligur kjarni, sum liggur fastur í tí einstaka menniskjanum og sum ikki ávirkast av ytri umstøðum. Hetta er tað sonevnda *essentialistiska* ástøðið í síni mest víðgongdu útgávu. Hinumegin hava vit tað *sosialkonstruktivistiska* ástøðið, sum sigur, at hugburður er ein sosial konstruktión. Tað merkir, at hugburður verður myndaður í samskiftinum millum menniskju og er tí broytiligur, dynamiskur og uttan kjarna. Hugburður er sambært hesi fatan ein mentanarlíga og sosialt treytað stódd. Henda áskoðan er vanlig í modernistiskum og postmodernistiskum ástøði, sum m.a. sigur, at okkara vitan um heimin ikki kann uppfatast sum objektivur sannleiki. Harafturímóti hava vit atgongd til veruleikan gjøgnum okkara flokkingar. Okkara vitan og heimsmynd er sambært sosialkonstruktivistunum ikki ein spegilmynd av veruleikanum, men eitt úrslit av okkara háttum at flokka heimin. Vit liva í einum søguligum og mentanarligum høpi, og tí er okkara vitan mentanarlíga og søgulíga treytað. Okkara heimsmynd og samleikar kundu verið øðrvísi og kunnu broytast, sum frá líður.

Helge Sandøy (Sandøy, 2000b: 77) sigur soleiðis um hugburð: „noksá stabile individuelle reaksjonsmønstre, som har ei retning, er positive eller negative, og har skiftande styrke“. Henda skilmarking sipar til, at tað er ein stevna, lyndi ella mynstur í tí, ein sigur ella ger. Ikki heilt konsekvent, gaman í, men ið hvussu er ein kós, sum kann broytast. Men broytingin kann taka langa tíð: hugburður er broytiligur, men íhaldssamur.

Hinvegin siga summir samfelagsfrøðingar, t.d. Henrik Dahl (Dahl, 1997: 35), sum er sannførdur konstruktivistur, at „For det første er holdninger i nogle tilfælde simpelthen en respons på en stimulus, der kommer fra fx et institut for meningsmåling“. Tað merkir við øðrum orðum, at hugburður sambært Dahl er eitt svar til ein spurning, og tað kann vera til ein spurning, sum tann spurdi ongantíð áður hevur hugsað um. Svárið hjá tí spurda verður skrásett sum hugburður á spurnablaðnum hjá spyrjaranum. Um hetta sigur tann svenski málfrøðingurin, Catharina Nyström Höög (2005: 20): „Men också den som inte har någon bestämd attityd kan, om så krävs, producera

en ásiðkt í frágan“. Hon skilir her millum hugburð (attityd) sum ta grundleggjandi støddina og áskoðan ella sjónarmið (ásiðkt). Hugburður er sambært henni: „mer eller mindre beständige positioneringar“ (s.st.).

Hesin munur hevur avleiðingar fyri hugburðskanningar. Beinleiðis spurningar í eini hugburðskanning kunnu fáa tann spurda til at koma við síni áskoðan, men henda áskoðan hevur lítlan týðning fyri heimildarfólkið uttan fyri spurnastøðuna. At onkur kann seta fram eina áskoðan í eini samrøðustøðu, er ikki tað sama sum, at tann spurdi hevur ein hugburð til spurningin. Nyström Höög sigur, at áskoðanin kann vera ein týðandi lykil til hugburð, „eftersom våra åsikter är explicita medan våra attityder är implicita“ (Nyström Höög, 2005: 21).

Munurin millum hugburð og áskoðan er, at hugburður eru djúpt liggjandi sinnislig mynstur, meðan áskoðan er eitt yvirborðsfyribrigdi. Tann háttalagsliga avleiðingin er, at hugburðskanningar, ið byggja á beinleiðis spurningar, geva innlit í áskoðan, sum óbeinleiðis siga nakað um hugburð. At svar stundum kunnu vera mótsigandi ella í ósamsvari hvørt við annað er ikki endiliga ein trupulleiki, men kunnu hinvegin geva innlit í tað, sum liggur undir yvirflatuni. Ósamsvarini kunnu t.d. vísa mótsetningarnar millum málhugsjón og málnýtslu.

Hvørja støðu skal ein hava til hesi bæði ástøðini? Mæhlum mælir til eina syntesu: „Med en reindyrket essensialistisk eller konstruktivistisk identitetsopfatning er det viktige aspekter ved identiteten som faller bort. Et tredje alternativ er en *syntese* av de to opfatningene“ (Mæhlum, 2011: 110). Hon sigur, at í staðin fyri at leggja dent á ymiskleikan fæst størri gagn av at leggja dent á samspælið millum ástøðini. Við eini syntesu av báðum ástøðunum ber til at siga, at ein partur av samleikanum er meira íhaldssamur, meðan ein partur er broytiligur. Hetta minnir um skilmarkingina hjá Sandøy omanfyri.

Sum tað sæst av tí, sum sagt er omanfyri, er tað ein stór háttalagslig avbjóðing at kanna hugburð til mál. Verður spurt beinleiðis, fáa vit í besta føri innlit í medvitaðar áskoðanir, sum sambært Nyström Höög eru yvirborðsfyribrigdi, meðan hugburðskanningar royna at fáa fatur á tí ómedvitaða. Tí eru onnur háttaløg ment til tess at royna at koma undir yvirborðið. Eitt av hesum háttalögum, sum hevur verið roynt

til at kanna ómedvitaðan hugburð, er tað sonevnda grímuháttalagið. Meira verður sagt um tað seinni.

2.4.2. Hugburðskanningar av føroyskari purismu

Ein tann fyrsta hugburðskanningin av føroyskari purismu varð gjord í seinnu helvt av 1970'unum. Tað var tann svenski málfrøðingurin, Ulla Clausén, sum kannaði, hvussu væl føroyingar skiltu føroyskar nýgerðir (Clausén, 1978). Hon býtti nýgerðirnar sundur í seks flokkar eftir virðunum fatan („begriplighed,„) og góðtøka („godtagbarhet“). Henda kanning gevur okkum eina tíðarmynd av støðuni tá. Clausén sigur m.a., at nógvir føroyingar hildu, at orð sum *evnafrøði* og *bókmentir* vóru ring at skilja. Ein stórir partur av teimum orðum, sum hon sigur hoyrdu til tað óvirkna orðfeingið í 1970'unum, er í dag ein natúrligur partur av tí virkna føroyska orðfeinginum. Í bólkinum „obrukliga ord“ hevur hon t.d. *alisfrøði*, *kervi* og *meginregla*, sum í dag mugu metast sum heilt vanlig orð ið hvussu er í skriftmálinum. Tað merkir, at hesi orðini eru farin frá at vera ein partur av tí óvirkna orðfeinginum til at vera ein partur av tí virkna føroyska orðfeinginum tey seinastu 30-40 árin. Gongdin er helst tann, at fyrst eru nýgerðirnar komnar inn í tað formliga málið, og um tær verða góðtiknar har, finna tær sum frá líður vegin inn í tað óformliga gerandisliga talumálið.

Í 1991 kannaðu tveir føroyskir studentar, ið hvussu stóran mun donsk/fremmand orð vórðu nýtt í føroyskum (Jacobsen og Steintún, 1992). Tíggju heimildarfólk í aldrinum 20-30 ár vórðu við í kanningini. Háttalagið var, at heimildarfólkini fingi nakrar danskar setningar, sum tey skuldu týða til føroyskt, t.d. „Volleyball er blevet en populær sport blandt unge“. Her varð roynt at kanna, um heimildarfólkini nýttu tøkuerðini *volleyball* og *sport* ella tey tilsvarandi føroysku orðini *flogbóltur* og *ítróttur*. Til samans vóru 50 testorð lögð inn í setningarnar, og hvørt heimildarfólk skuldi týða teir somu setningarnar tvær ferðir. Mannagongdin var, at fyrru ferð fingi heimildarfólkini at vita, at tey skuldu týða setningarnar til sítt vanliga talumál. Hetta varð gjørt fyri at fáa týðingina at ljóða so natúrliga sum gjørligt og á tann hátt geva eina mynd av tí gerandisliga óformliga talumálinum. Síðan vórðu heimildarfólkini biðin um at týða setningarnar eina ferð afturat, men

hesa ferð skuldu tey hugsa seg væl um og royna at týða setningarnar til so gott føroyskt mál sum gjørligt.

Hóast háttalagið er ivasamt, kann tað hava áhuga at vísa á, at í fyrra týðingarumfari høvdu heimildarfólkini til samans 90 av teimum 500 týðingunum ‘rættar’, og í seinna umfari høvdu tey 216 av teimum 500 týðingunum ‘rættar’. Treytin fyri at týðingin varð mett at vera røtt, var, at orðið var at finna í føroyskum orðabókum. Niðurstøðan hjá teimum lesandi var, at royndarfólkini nýttu fleiri ‘føroysk’ orð í teirri umhugsaðu týðingini enn í teirri ‘natúrligu’ týðingini, men kortini týddu tey minni enn helvtina av orðunum ‘rætt’ seinnu ferð, hóast tey vórðu biðin um at hugsa seg væl um. Samanumtikið verður hetta tulkað soleiðis, at neyðugt er at leita í langtíðarminninum eftir teimum føroysku orðunum, og tað er bara gjørligt, um ein hugsar seg væl um. Í fyrru týðingini var prosenttalið av tókuorðum uppi á 82%, og í seinnu týðingini vóru tey 56,8%. Munurin var hagfrøðiliga signifikantur millum fyrru og seinnu týðing.

Eitt líknandi úrslit sum tað omanfyri nevnda kom Kristbjørg Djurhus til í síni kanning (Djurhus, 2007). Hon kannaði málnýtslu hjá átta eysturoyingum í aldrinum 22 til 39 ár, fyra monnum og fyra kvinnum. Hon las m.a. ein tekst upp fyri sínum heimildarfólkum, har ið nøkur dansk tókuorð vóru uppií. Í fyrra upplestri varnaðust heimildarfólkini í minni mun tókuorðini, men tá ið lisið varð seinnu ferð, varnaðust tey í størri mun tókuorðini. Hon hevði eisini eina mynd við m.a. einum regnskjóli og einum fili fyri at kanna nýtsluna av teimum føroysku orðunum móttvegis teimum fremmandu, *paraphy* og *elefantur*. Niðurstøðan var, at tókuorðini vórðu meira nýtt í talu, meðan tey føroysku orðini høvdu munin á skrift.

Í hesum kanningum er tann sonevnda eygleiðaraandsøgnin ein stór avbjóðing, tí tað er ein sannroynd, at tá ið heimildarfólk eru medvitað um, at tey verða eygleidd av málfrøðingum, broyta tey ofta atburð, og tí er vandi fyri, at tey úrslit, ið koma burtur úr slíkum kanningum, ikki altíð eru so eftirfarandi. Í hesum báðum kanningunum, ið nevndar eru omanfyri, var eygleiðarin sera sjónskur, og tí var eygleiðaraandsøgnin ein stór avbjóðing, tí heimildarfólkini vóru ikki í iva um, at tey vórðu eygleidd. Úrslitini mugu tí takast við einum vissum fyrivarni. Kortini eru kanningarhættirnir og úrslitini áhugaverd.

Majbritt Poulsen viðger enska ávirkan á føroyskt við einum samfelagsmálvísindaligum háttalagi (Poulsen, 2006). Hon sigur, at kvinnur í aldrinum 24-50 ár, sum hava lisið uttanlands, nýta fleiri ensk tókuorð enn tann tilsvareandi aldursbólkurin, sum hevur sína útbúgving í Føroyum. Men í báðum bólkom nýta kvinnurnar væl fleiri ensk tókuorð enn menn. Víst verður á tað ikki ókenda fyrbrigdið í samfelagsmálvísindum, at samstundis sum fólk nýta ensk tókuorð, siga tey, at vit eiga at gera føroysk orð at seta í staðin fyri tókuorðini.

Maria Møllebro sigur, at ungir føroyingar hava ein jaligari hugburð til føroyskar nýgerðir enn eldri føroyingar. Hon sigur: „Skal man fremstá seriøs og udvise autoritet, er det vigtigt, at man taler „korrekt“ uden danske låneord“ (Møllebro, 2012: 57). Hon kannar, um tað føroyska málsamfelagið kann sigast at vera „diglossiskt“ í merkingini hjá Ferguson⁹⁸. Tað heldur hon nú ikki, men kortini vísir hon á, at tað eru tvey brigdi av føroyskum: eitt brigdi við tókuorðum og eitt brigdi við nýgerðum. Um hesa støðu sigur hon: „Det vigtigste diglossiske træk er, at de to varieteter har forskellige anvendelsesområder, og det var også det træk, der var mest tydeligt i interviewpersonernes udsagn“ (Møllebro, 2012: 78).

2.5. Hugburður í MIN-verkætlanini

MIN-verkætlanin hevði ein samfelagsmálvísindaligan vinkul, har arbeiðt varð við málsligum og sosialum brigdlum og sambandinum teirra millum. Á tann hátt bar til at kanna, um nøkur sosial mynstur vóru at síggja í greiningunum. Tey trý háttaløgini, sum vórðu nýtt í hugburðskanningini, vóru sum nevnt:

Ein meiningakanning (ein kvantitativ beinleiðis kanning).

Dýpdarsamrøður útvald heimildarfólk (ein kvalitativ beinleiðis kanning).

Ein grímukanning (ein kvantitativ óbeinleiðis kanning).

2.5.1. Meiningakanningin

Meiningakanningin, sum varð gjørd í Føroyum í 2002, bygd í svar

⁹⁸ *Diglossiskt* merkir her: Tvey brigdi av sama máli, nýtt í ymiskum sosialum samhangum (Hudson, 1999: 49-51).

frá 537 tilvildarliga útvaldum heimildarfólkum úr øllum Føroyum. Heimildarfólkini vórðu funnin í telefonbókini. Endamálið við meiningakanningum er við støði í einum úrvali av heimildarfólki at kunna gera niðurstøður fyri eina størri fjøld. Greiningin av teimum másligu og sosialu brigdlunum vísir, um nakar samanhangur er teirra millum. Um greiningin t.d. vísir, at tey yngru eru meira enskvinarlig enn tey eldru, byggir tað á eina algildan frá úrvalinum til fjøldina, sum úrvalið er tikið úr (Jacobsen, 2012a).

Eru slíkar kvantitativar kanningar eftirfarandi, kunnu tær avdúka samanhangir millum hugburð/nýtslu og sosiala støðu í samfelagnum. Í øllum meiningakanningum er ein hagfrøðilig óvissa. Fyri at kunna taka støðu til týðningin av munum í eini meiningakanning, t.d. millum menn og kvinnur ella millum fólk í ymsum aldri, nýta vit sonevndar signifikanskannningar. Tað snýr seg um at rokna út sannlíkindini fyri, um tann munur, vit finna í úrvalinum, ikki er tilvildarligur, men finst aftur í fjøldini. Um sannlíkindini verða roknað til at vera yvir 95%, loyva vit okkum at algilda frá úrvalinum til fjøldina. Vanliga orða vit tað øvut og siga, at um vandin fyri at mistaka seg er minni enn 5%, taka vit kjansin og siga, at tað er ein munur, t.d. millum menn og kvinnur í fjøldini. Tað merkir, at tann hagfrøðiliga óvissan er, at hetta úrslitið ikki er galdandi fyri 20. hvønn persón, og tá siga vit, at úrslitið er signifikant. Tað verður skrivað soleiðis: $p < 0,05$ (p merkir *probability*, t.e. *sannlíkindi*). Tess minni p -virðið er, tess sannlíkari er, at munirnir eru at finna í fjøldini. Um p -virðið er millum 0,05 og 0,09 siga vit, at úrslitið er ábendingarliga signifikant. Fer tað upp um 1, er úrslitið ikki signifikant, og tá er ikki ráðiligt at algilda úrslitið.

2.5.2. Úrslit úr meiningakanningini

Her verður tikið saman um tey føroysku úrslitini úr meiningakanningini. Spurningarnir snúðu seg bæði um nýtslu og hugburð. Endamálið við meiningakanningini var at fáa eina heildarmynd av ella yvirlit yvir hugburð hjá føroyingum til purismuna, samstundis sum tann samfelagsmálvísindaligi vinkulin skuldi geva upplýsingar um, í hvønn mun sosialir brigdlar spældu saman við másligum brigdlum. Spurningarnir vóru hesir⁹⁹:

99 Spurningur 1 snúði seg um nýtslu av nýnorskum og bókmáli og er tí ikki tikin við her.

Sp. 2. Hvussu ofta hevur tú tosað, lisið ella skrivað enskt ta seinastu vikuna?

Sp. 3. Í hvørjum samanhangum hevur tú nýtt enskt? Svarmøguleikarnir vóru:

- (1) skrivað enskt í sambandi við arbeiði, lestur ella skúla.
- (2) tosað enskt í sambandi við arbeiði, lestur ella skúla.
- (3) lisið bókur ella greinar á enskum.
- (4) skrivað enskt í frítíðini.
- (5) tosað við ensktalandi í frítíðini.
- (6) veit ikki.

Sp. 4a. Tað verða alt ov nógv ensk orð nýtt í føroyskum í dag.

Sp. 4b. Vit eiga at gera nýggj orð í staðin fyri tey ensku, sum vit fáa inn í málið.

Sp. 5a. Hvat orð velur tú at nýta: *mail* ella *teldubrev*?

Sp. 5b. Hvat orð velur tú at nýta: *bodyguard* ella *livverji*?

Sp. 5c. Hvat orð velur tú at nýta: *design* ella *sníðskap*?

Sp. 6. Hvussu samd/ur ella ósamd/ur ert tú í hesum pástandi: Tað hevði verið best, um øll fólk í verðini høvdu enskt sum móðurmál.

Sp. 7. Hvat heldur tú um, at starvsfólk í útvarpi og sjónvarpi nýta sítt vanliga gerandismál í staðin fyri ein almennan norm í sendingunum?

Sp. 8. Hvat heldur tú um, at ein føroysk fyritøka ætlar sær at nýta enskt sum arbeiðsmál?

Føroyingar tóku sum heild undir við purismuni, tá ið teir vórðu spurdir beinleiðis. Umleið tveir triðingar hildu, at vit eiga at gera nýggj føroysk orð fyri tey ensku tøkuroðini (sp. 4b). Hinvegin vóru tey spurdu ikki so sannførd um, at ov nógv ensk orð vóru í føroyskum (sp. 4a): 45% vóru samd um, at tað vóru ov nógv ensk orð í føroyskum, og umleið 41% vóru ósamd. Føroyingar tóku sostatt undir við einum puristiskum málpolitikki uttan at vera samdir í, at ov nógv ensk orð vórðu nýtt í føroyskum. Úrslitið kann tulkast soleiðis, at orsøkin til at tey spurdu ikki hildu, at ov nógv ensk tøkuroð vóru í føroyskum, nettupp var purismuni fyri at takka.

Síðan varð spurt um trý ítökilig orðapør (sp. 5a-c), harav annað var eitt føroyskt orð og hitt var eitt tøkuroð (*teldubrev/mail, livverji/bodyguard* og *sniðskapen/design*), men her var myndin ikki so eintýdd: Tann størra helvtin (58%) segði seg nýta *teldubrev* heldur enn *meyl*, og umleið 80% søgdu seg siga *livverji* heldur enn *bodyguard*. Hinvegin segði tann størra helvtin (61%) seg siga *design* heldur enn *sniðskapen*. Ein vansi var, at orðapørini *design/sniðskapen* og *mail/teldubrev* bara lutvíst eru samheiti. Tey ensku orðini hava breiðari merking enn tey føroysku. *Design* kann bæði merkja tilgongdin at sniðgeva okkurt og úrslitið av tilgongdini, meðan *sniðskapen* bara kann merkja tilgongdin. *Teldubrev* er tann einstaki ítökiligi elektroniski teksturin, sum verður sendur umvegis telduna, meðan *mail* harumframt eisini kann vísa til sjálva ta elektronisku postskipanina.

Munurin millum tann yvirskipaða jaliga hugburðin til purismu sum hugsjón og tann mun, sum kemur til sjónar í teimum ítökiligu orðapørinum, hevur uttan iva nakað við háttalagið at gera, tí í dýpdarsamrøðunum (sí niðanfyri) kom týðiliga til sjónar, at nýtslu-samhangurin hevði týdning fyri, um fólk valdu tað føroyska ella tað enska orðið.

Føroyingar vóru sera ósamdir um, at tað hevði verið best, um øll í verðini høvdu enskt sum móðurmál (sp. 6), umleið 80% vóru ósamd, harav 72% heilt ósamd. Hinvegin vóru føroyingar jaliga sinnaðir móttvegis bygdarmálsnýtslu í staðin fyri einum alment ásettum normi í útvarpi og sjónvarpi (sp. 7), sløk 60% vóru jalig, 29% neilig. Her kann viðmerkjast, at í dýpdarsamrøðunum svaraðu summi, at í „ser-iøsum“ sendingum var betri at nýta ein alment ásettan norm (ein miðføroyskan framburð), meðan vanligt gerandismál hóskaði betur til undirhaldssendingar.

Til spurningin um enskt sum arbeiðsmál í føroyskum fyrítøkum (sp. 8) søgdu 25% seg vera jaliga sinnað til tað, umleið 60% vóru neilig, meðan 10% hvørki vóru jalig ella neilig, og 4% vistu ikki.

2.5.2.1. Sosial mynstur

Tá ið vit køkja teir málsligu brigdlarnar við teir sosialu (kyn, aldur, øki o.s.fr.), síggja vit t.d., at menn vóru ósamdari í purismuni enn kvinnur, og menn tóku í størri mun enn kvinnur undir við tankanum

um enskt sum móðurmál hjá øllum heiminum. Hinvegin vóru kvinnurnar samdari enn menn í, at ov nógv ensk orð vórðu nýtt í føroyskum. Hetta kynsmynstur samsvarar væl við útlendskar kanningar, har ið kvinnur ofta verða hildnar at vera normtrúgvári enn menn.

Tað var ein vissur samanhangur millum aldur og nýtslu av enskum orðum. Tey yngri nýttu meira tey ensku orðini enn tey eldri, og tey yngri vóru ikki so samd sum tey eldri í, at ov nógv ensk orð vórðu nýtt í føroyskum. Men tá ið tað snúði seg um hugsanina um enskt sum felags móðurmál fyri allan heimin, vísti kanningin heldur óvantað, at tey yvir 60 ár vóru mest hugtikin. Hinvegin vísti spurningurin um purismuna ongan samanhang við aldur. Tann vantandi samhangurin kann tulkast soleiðis, at purisman hevur borið við sær, at føroyingar ikki halda, at tað eru ov mong ensk orð í føroyskum og at teir tískil vilja varðveita purismuna.

Útbúgving hevði stóran týðning: Tess longri skúlagongd, tess jaligari vóru fólk til enskt bæði í málnýtslu og í hugburði. Tað kann tulkast soleiðis, at størri kunnleiki til enskt (sum avleiðing av longri útbúgving) gevur størri ‘enskvinsemi’.

Viðvíkjandi nýtslu av enskum tykist vera ein munur millum miðstaðarøkið við lutfalsliga nógvári nýtslu av enskum og eitt útjaðaraøki við minni nýtslu. Vágarnar sýndu tó stórt ‘enskvinsemi’, t.d. viðvíkjandi enskum sum arbeiðsmáli og enskum sum altjóða móðurmáli. Hesin jaligi hugburður til enskt í Vágum kann kanska setast í samband við ávirkan frá krígunum, har talið á bretskum hermonnum var millum 6.000-10.000 í Vágunum. Ein onnur orsök til tann jaliga hugburðin til enskt hjá vágafólki kann vera flogvøllurin. Starvsfólkini, sum eru knýtt at tænastum á flogvøllinum (við innskriving, kunningardiskin, í pass- og tolfefirlitinum, í eftirlitstorninum, matstovunum, bussførarar o.s.fr.), nýta nógv enskt.

Kanningin vísti, at tey, sum hava atgongd til teldu og alnet heimanífrá, nýta meira enskt og hava ein jaligari hugburð móttvegis enskum enn tey, sum ikki hava hesa útgerð.

Í talvuni niðanfyri síggja vit samspælið millum teir málsligu og teir sosialu brigdlarnar. Teir sosialu brigdlarnir standa vatnrætt ovast í talvuni, og teir málsligu brigdlarnir standa loddrætt vinstrumegin

(víst verður til spurnarorðingarnar omanfyri); + merkir signifikantir munir:

Talva 24: Samanspælið millum teir málsligu og teir sosialu brigdlarnar.

	Kyn	Aldur	Inntøka	Útbúgv-ing	Øki	Telda/alnet
2. Hvussu ofta?	+	+	+	+		+
3.1. Skr. enskt í arbeiði	+					
3.3. Lisið enskt				+		
4a. Ov nógv ensk orð		+	+	+	+	+
4b. Purisman	+			+		
5a. Mail		+	+	+		+
5b. Bodyguard		+				+
5c. Design		+	+	+	+	+
6. Enskt sum móðurmál	+			+	+	
7. Miðlamál					+	
8. Enskt sum arbeiðsmál					+	+

Allir teir sosialu brigdlarnir hava í størri ella minni mun týdning fyri nýtslu av og hugburði til enskt. Tað merkir, at variatióin í málnýtslu og hugburði er í stóran mun knýtt at sosialum viðurskiftum.

Lesi vit loddrætt, kunnu vit telja plussini undir teimum einstøku sosialu brigdlunum og á tann hátt gera okkum eina mynd av, hvussu stóran týdning tann einstaki brigdilin hevur. Vit síggja, at teir sosialu brigdlarnir gera ymiskan mun í teimum ymsu spurningunum. Útbúgving gevur flestar signifikantar munir (7 pluss). Síðani kemur telda/alnet (6 pluss), aldur og øki (5 pluss), meðan kyn og inntøka liggja niðast við fyra plussum.

Um vit lesa vatnrætt, síggja vit, hvussu teir ymisku sosialu brigdlarnir spæla saman í teimum einstøku spurningunum. T.d. síggja vit, at allir

teir sosialu brigdlarnir burtursæð frá öki hava týðning fyri, hvussu ofta fólk hava nýtt enskt (í talvuni nevnt „Hvussu ofta?“). Uppáhaldið um at ov nógv ensk orð verða nýtt í føroyskum (í talvuni nevnt „Ov nógv ensk orð“) vísir, at allir brigdlarnir uttan kyn hava týðning fyri svarmynstrið. Tað, ið talvan ikki vísir, er, hvussu tann einstaki sociali brigdilin ávirkar: Altso um tað eru menninir ella kvinnurnar, sum eru mest samd/ósamd í purismuni o.s.fr.

Brigdilin „hvussu ofta?“ kann tulkast soleiðis: Ein ungur maður við høgari inntøku, langari skúlagongd, við teldu og alneti, og sum býr í miðøkinum, nýtir meira enskt enn ein eldri kvinna við lágari inntøku, stuttari skúlagongd, uttan teldu og alnet, og sum býr í útjaðaranum.

Í spurninginum um nøgd av enskum orðum (í talvuni nevnt „Ov nógv ensk orð“) merkja krossarnir: Ein eldri føroyingur (kyn ger ongan mun) við lágari inntøku, við ongari útbúgving eftir fólkaskúlan, og sum býr í Eysturoynni, Sandoynni, Vágum ella Norðurstreymoy, og sum ikki hevur teldu, er meira samdur í uppáhaldinum um, at tað eru ov nógv ensk orð í føroyskum enn ein yngri føroyingur við høgari inntøku, við útbúgving, og sum býr aðrastaðni í landinum, og sum hevur teldu og alnet.

Spurningurin um hugburð til nýggjyrði vísir, at kvinnur við 1-3 ára útbúgving eru mest samdar í, at føroyingar eiga at gera nýggj orð fyri tøkuroðini, sum koma inn í málið. .

Fyri *mail* og *design* – og í minni mun fyri *bodyguard* – er tað galdandi, at tey ensku orðini standa stinnast millum tey yngru við atgongd til teldu og alnet, við onkrum slag av útbúgving eftir fólkaskúlan og við høgari inntøku. Tað er tó breið semja í føroyska samfelagnum um at nýta tað føroyska orðið *lívverji*.

Til spurningin um enskt sum arbeiðsmál eru sandoyingar og norðurstreymoyingar við teldu men uttan alnet mest neiligrir. Tey við langari útbúgving eru ósamdari í purismuni enn tey við stuttari ella ongari útbúgving. Málpolitiskt er hetta ein áhugaverd støða. Tí tað er ikki óhugsandi, at henda støðan kann bera við sær, at purisman kann vikna sum frá líður, um hon verður sett í samband við lága samfelagsstøðu (Thøgersen, 2004: 37).

Tey yngru eru meira enskvíðarlig enn tey eldru (eru meira ósamd í, at tað eru ov nógv ensk orð og nýta meira tey ensku orðini). Um

tey ungu varðveita hesa jaligu støðu móttvegis enskum, eftir at tey eru vorðin eldri, kann tað vera ein ábending um, at føroyingar hava lyndi til at gerast minni puristiskir, enn teir hava verið. Men tað er ikki vist, tí tað kann hugsast, at tey ungu broyta meining, tá ið tey gerast eldri.

Vit kunnu ímynda okkum eina støðu sum hesa: Alt fleiri ung fáa sær langar útbúgvingar, og longri útbúgving merkir størri nýtslu av enskum. Tey, ið fáa sær langar útbúgvingar, hava ofta lutfalsliga góða inntøku, og høg inntøka merkir størri 'enskvínsemi'. Og størri nýtsla av enskum hevur við sær jaligari hugburð til enskt. At hetta tó ikki er nøkur náttúrulóg (at størri nýtsla av enskum hevur við sær jaligari hugburð til enskt) er Ísland eitt dømi um. Íslendingar eru mest neiligir móttvegis enskum, men eru samstundis teir norðurlendingar, sum nýta mest enskt sambært hesi kannningini (Kristiansen og Vikør, 2006: 200-204).

Hinvegin kunnu vit ikki síggja burtur frá, at tann jaligi hugburðurin til enskt hjá teimum ungu kann vera eitt aldurstreytað fyrbrigdi. Tað merkir, at tey ungu laga seg at einum hugburðsmynstri, sum eyðkennir tey ungu, men sum tey fara frá seinni í lívinum, tá ið tey verða eldri, meðan onnur ung, sum koma í tann aldurin, taka við tí norminum. Um so er, er tann jaligi hugburðurin móttvegis enskum eitt ungdómsfyrbrigdi. Men um ung ættarlið halda fast við henda hugburð, eftir at tey eru vorðin eldri, er tað vorðið eitt eyðkenni í tí almenna hugburðinum til mál, og so er purisman í vanda. Men tað mugu aðrar kanningar til fyrri at svara hesum áhugaverda spurningi¹⁰⁰.

2.5.3. Dýpdarsamrøðurnar

Úrvalið av heimildarfólkum í dýpdarsamrøðunum var ikki tilvildarligt, men strategiskt og stratífiserað. Tað merkir, at heimildarfólkini vóru útvald eftir nøkrum ávísum eyðkennum og skuldu umboða fyra bólkar. Høvuðseyðkennið var lívsstílar. Útgangsstøðið var, at fólk við ymiskum lívsstílum høvdu ymiskan hugburð til enska ávirkan á málið, og tí kannaðu vit, um nakað samband var millum lívsstíl og

100 Meira kann lesast í Jacobsen (2012a: 51-72).

hugburð. Talan var um 48 útvald heimildarfólk. Arbeitt varð við fyra lívsstílum, sum vórðu operationaliseraðir á henda hátt:

A: Leiðarar á siðbundnum framleiðsluvirkjum (t.d. á fiskavirkjum).

B: Leiðarar á nútímans tænastryritøkum (t.d. Føroya Tele).

C: Starvsfólk á nýmótans tænastryritøkum.

D: Starvsfólk á siðbundnum framleiðsluvirkjum.

Hugsanin var, at við hesum úrvalinum bar til bæði at fáa eina vatnrætta dimensjón (siðbundið-nýmótans) og eina loddrætta dimensjón (høgur-lágur) inn í kanninginina (Jacobsen, 2012a: 29-32). Hesi bæði áðurnevndu háttaløginu eru dømi um beinleiðis háttaløg, har heimildarfólkini ikki vóru í iva um, at kanningin snúði seg um hugburð til mál.

Dýpdarkanningarnar vórðu gjørdar sum hálvstruktureraðar samrøður, sum vórðu tiknar upp á band. Samrøðurnar vardu millum ein og tríggjar tímar. Endamálið við hesum partinum av kanninginini var at fáa innlit í royndir, hugsanir, hugburð, normar og samleika hjá hesum útvaldu heimildarfólkunum. Í slíkum samrøðum fáa heimildarfólkini høvi til at svara spurningum og greiða frá, meðan spyrjarin lurtar og roynir at eggja og halda viðkomandi til. Av tí at heimildarfólkini vóru fá í tali, bar illa til at viðgera tilfarið hagfrøðiliga. Hesi 48 heimildarfólkini umboðaðu ein størri bólk við nøkrum felags eyðkennum. Úrvalið, sum bygdi á eitt yvirskipað ástøði um lívsstílar, vísti tó ongara signifikantar munir.

Í dýpdarkanningini varð m.a. kannað, um hugburður til orðfeingið var treytaður av nýtsluøkjum, t.e. um málburður og hugburður var treytaður av, hvar ein var staddur (t.d. í kirkjuni) ella hvat ein tosaði um (t.d. bókmentir ella teldur). Har var ein ávísur samanhangur (meira um tað niðanfyri).

2.5.4. Úrslit – nøgd og nýtsla

Tað er ein royndur lutur, at tann dagliga nýtslan av enskum tøkuerðum er størri á summum nýtsluøkjum enn øðrum. T.d. halda vit, at tað verða fleiri tøkuerð nýtt í kunningartøkni enn í kirkjuni. Til tess at

fáa eina hómning av, hvat heimildarfólkini hildu um nøgd og nýtslu av tøkuorðum á ymiskum nýtsluøkjum, vórðu nøkur nýtsluøki vald út. Summi av teimum vórðu hildin at hava nógv tøkuorð, meðan onnur vórðu hildin at hava fá. Økini vóru: ‘telda’, ‘alnet’, ‘kirkja’, ‘leikur’, ‘bilar’, ‘bókmentir’, ‘ítróttur’, ‘matur og drekka’, ‘tónleikalív’, ‘klæðir og móti’.

Telda og alnet vóru dømi um nýmótans tøknilfrøði við lutfalsliga nógvum tøkuorðum, meðan kirkjan og bókmentir vórðu tikin sum dømi um øki við fáum tøkuorðum. Hini økini liggja ímillum hesi útmærkini, tá ið um ræður nøgd av tøkuorðum. Heimildarfólkini vórðu biðin um at siga sína hugsan um nøgdina av tøkuorðum og um tey hildu tað vera heppið ella óheppið at nýta tøkuorð á teimum ymsu økjum. Í talvuni niðanfyri síggja vit avkrossingarnar í teimum fimm valmøguleikunum í hvørjum av teimum tíggu økjum. Miðaltølini í ytsta teigi høgrumegin eru millum 1 og 5. T.d. hildu 36 heimildarfólk, at nógv tøkuorð vóru á økinum telda (nýtsluøki 1), meðan eingin helt, at nógv tøkuorð vóru á økinum bókmentir (nýtsluøki 6).

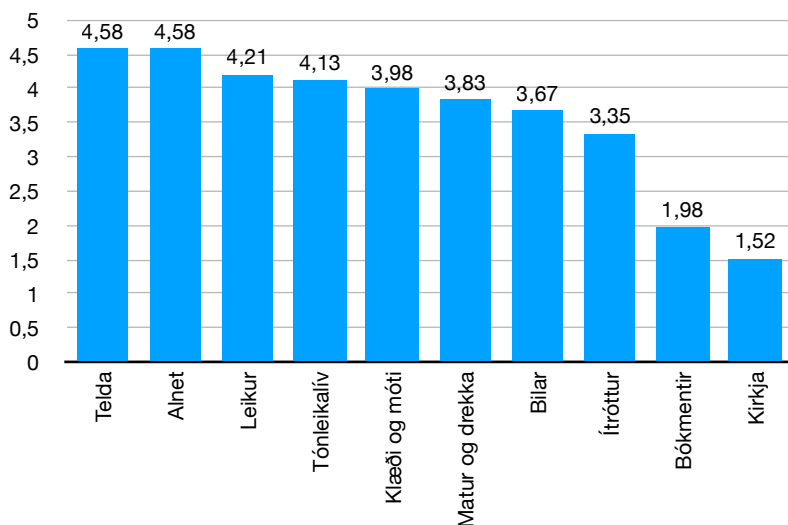
Talva 25: Hvat heldur tú um nøgdina av tøkuorðum á hesum nýtsluøkjum?

Nýtsluøki	Eingi	Fá	Hvørki fá ella nógv	Nokk so nógv	Nógv	Í miðal
Telda	0	2	4	6	36	4,58
Alnet	0	2	2	10	34	4,58
Kirkja	32	10	3	3	0	1,52
Leikur	1	0	7	20	20	4,21
Bilar	2	4	11	22	9	3,67
Bókmentir	13	23	12	0	0	1,98
Ítróttur	1	9	16	16	6	3,35
Matur og drekka	0	2	18	14	14	3,83
Tónleikalív	2	1	6	19	20	4,13
Klæði og móti	0	2	9	25	12	3,98

Sum vit síggja, varð nøgdin hildin at vera rættiliga ymisk. Ikki óvæntað vóru telda og alnet toppskorarar í spurninginum um nøgd. Síðan

komu leikur og tónleikalív. Matur og drekka lógu eisini ovarlaga á listanum fyrri tókuorð. Síðan koma klæðir og móti. Í niðara enda liggja bókmentirnar og kirkjan. Einans trý heimildarfólk fóru upp um miðjuna við kirkjuni og eingin við bókmentunum. Stabbamyndin niðanfyrir vísir miðaltölina – her í minkandi raðfylgju frá vinstri til hægri (5 = nógv, 1 = eingi).

Stabbamynd 2: Miðaltöl millum 1 og 5 fyrri nøgd av tókuorðum innan hesi øki.



Stabbarnir vísa eitt tvíbýti. Í ovara enda liggja telda, alnet, leikur, tónleikalív, klæðir og móti, matur og drekka, bilar og so ítróttur. Í niðara enda við fæst tókuorðum liggja ‘tey føroysku økini’: bókmentir og kirkjan.

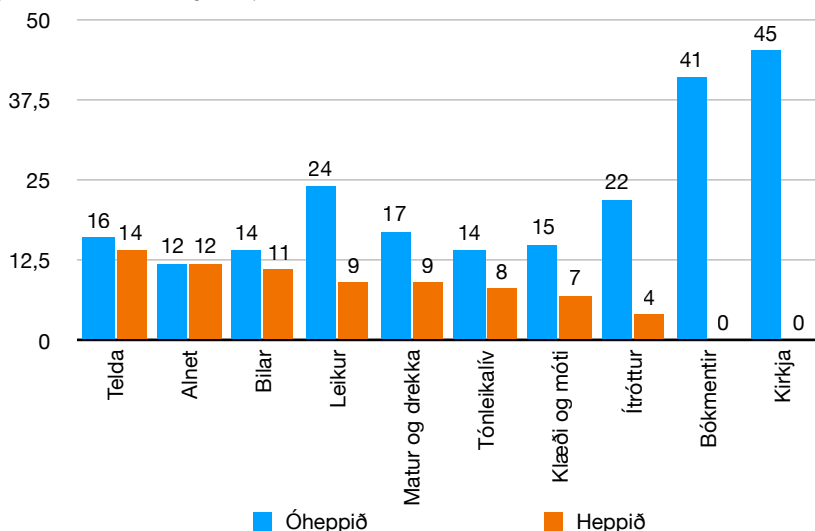
Tá ið spurt varð, um tað var heppið ella óheppið at nýta tókuorð á hesum nevndu økjum, kom hetta svarmynstur fram:

Talva 26: Hvat heldur tú um at nýta tøkuerð á hesum økjum?

Nýtsluøki	Óheppið	Nokk so óheppið	Hværki heppið ella óheppið	Nokk so heppið	Heppið	Í miðal
Telda	9	7	18	8	6	2,90
Alnet	5	7	24	7	5	3,00
Kirkja	39	6	3	0	0	1,25
Leikur	17	7	15	6	3	2,40
Bilar	9	5	23	7	4	2,83
Bókmentir	31	10	7	0	0	1,50
Ítróttur	11	11	22	4	0	2,40
Matur og drekka	9	8	22	7	2	2,69
Tónleikalív	7	7	26	7	1	2,75
Klæðir og móti	8	7	26	6	1	2,69

Miðaltølini uttast høgrumegin eru millum 1 og 5, har 1= óheppið og 5 = heppið. Tað merkir, at tess lægri miðaltal, tess óhepnari hildu tey spurdu tað vera at nýta tøkuerð. Tá ið vit lesa talvuna vatnrætt, síggja vit, hvussu nógv heimildarfólk krossaðu av í hvørjum av teimum fimm avkrossingarmøguleikunum. Lesa vit loddrætt, sæst, hvussu tey ymisku økini eru umboðað í teimum fimm avkrossingarmøguleikunum. Tey flestu heimildarfólkini valdu at krossa av í miðjuni, og tað merkir, at tey hvørki hildu tað vera heppið ella óheppið at nýta tøkuerð. Undantøkini frá hesum vóru fyrst og fremst økini kirkjan og bókmentirnar, har eingin helt tað vera heppið at nýta tøkuerð. Í spurninginum um nýtslu síggja vit sama tvíbýti sum omanfyri: Bókmentirnar og kirkjan myndaðu bólkin „óheppið“, meðan hini økini myndaðu ein ból, sum vit kunnu kalla „minni óheppið“. Í stabbamyndini niðanfyri eru ávikavist „heppið“ og „nokk so heppið“ lögð saman, og „óheppið“ og „nokk so óheppið“ lögð saman.

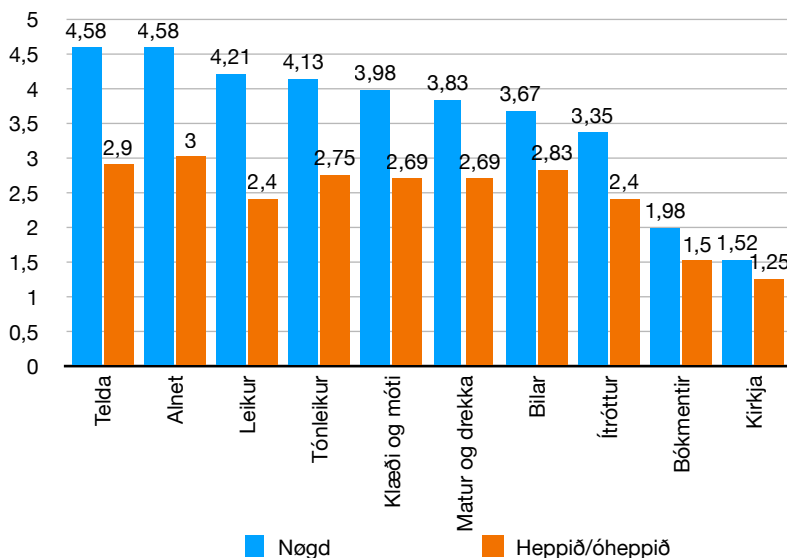
Stabbamynd 3: Er tað heppið ella óheppið at nýta tøkuerð, tá ið talan er um teldu, alnet o.s.fr? (tølini = tøl á heimildarfólkum).



Henda stabbamyndin vísir, hvussu nógv heimildarfólk krossaðu av fyri ávikavist heppið og óheppið. Heildarmyndin vísir, at teir ‘hepnu’ stabbarnir minka frá vinstru til høgru, t.e. frá tøkni til mentan. Ein grundgeving fyri at nýta tøkuerð innan tøkni var, at tað var neyðugt fyri at fáa samskiptið at virka. Helvtin av teimum spurdu helt tað vera óheppið at nýta tøkuerð um leikur, tí tað kundi fáa óhepnar avleiðingar fyri málkensluna hjá børnum, um spøluni vóru á enskum.

Stabbamyndin niðanfyri vísir miðaltølini fyri nøgd (nógv/fá) og nýtslu (heppið/óheppið).

Stabbamynd 4: Miðaltøl fyri nøgd og nýtslu.



Eitt lágt miðaltal fyri nøgd merkir, at fólk halda, at tað eru fá tøkuorð, og eitt høgt miðaltal merkir, at fólk halda nógv tøkuorð vera á tí økinum (millum 1 og 5). Eitt lágt miðaltal fyri nýtslu merkir, at tey halda tað vera óheppið, og eitt høgt miðaltal merkir, at tey halda tað vera heppið at nýta tøkuorð á tí økinum (millum 1 og 5). Miðaltølini fyri nøgd eru sett upp í fallandi raðfylgju frá vinstru til høgru.

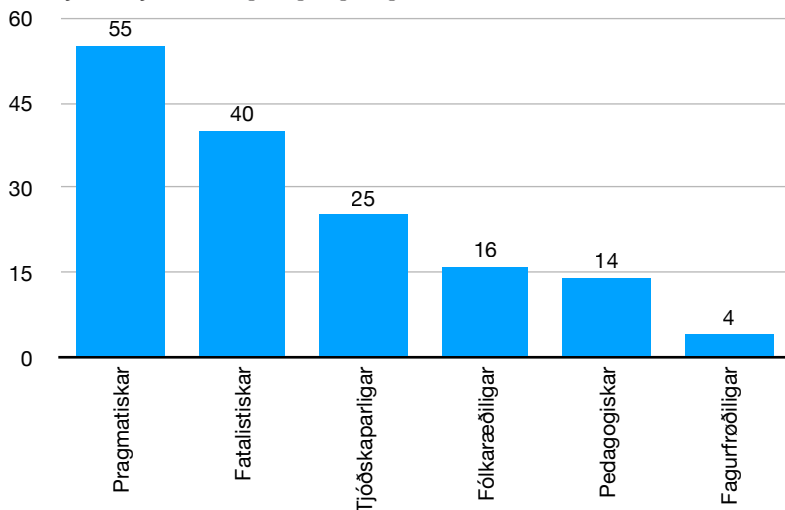
Myndin bendir á ein samanhag millum nøgd og nýtslu: Á økjum við nógvum tøkuorðum, hildu tey spurdu tað hvørki vera heppið ella óheppið at nýta tey. Í hinum endanum síggja vit, at á økjum við fáum tøkuorðum hildu tey spurdu tað vera óheppið at nýta tey. Við at hava miðaltølini bæði fyri nøgd og nýtslu í somu talvu ber til at síggja líkleikar og munir. Líkleikarnir eru, at telda og alnet liggja ovast á stiganum í báðum førum og at kirkjan og bókméntirnar liggjast niðast í báðum førum. Á øllum økjum eru nýtslustabbarnir lægri enn nøgdarstabbarnir, og tað merkir, at fólk eru sera varin við at siga, at tað er heppið at nýta tøkuorð, sjálvt á einum øki við lutfalsliga nógvum tøkuorðum, t.d. um teldur og alnet.

2.5.4.1. Grundgevingar

Kanna vit grundgevingarnar, síggja vit tvey sløg: Annað grundgevingarslagið er, at vit eiga at gera nýggj føroysk orð, tí vit eru føroyingar. Hitt slagið er, at vit ikki eiga at gera føroysk orð, tí tøkuorðini lætta um samskiðið. Innan bókmentirnar og kirkjuna hevur málið týðning sum tjóðskaparlig ímynd. Telda og alnet eru lutvíst fatað sum yrkisøki og lutvíst sum vanlig nýtsluøki í gerandismálsligari merking. Sum yrkisøki hildu tey flestu, at tað var í lagi at nýta tøkuorð, tí at kunningartøkni er eitt altjóða øki við nógvum samskifti millum lond. Hinvegin søgdu nóg, at tann parturin av kunningartøknini, sum verður nýttur í gerandismálinum, eigur at hava føroysk orð.

Tær ymisku grundgevingarnar siga nakað um, hvussu heimildarfólkini hugsa um mál og hvat tey halda hevur týðning. Í stabbamyndini niðanfyrir verða seks grundgevingarsløg sett upp eftir tídd frá vinstru til høgru:

Stabbamynd 5: Nýtslutídd av grundgevingarsløgum.



Pragmatiskar grundgevingar: Vit eiga at velja tað orðið, ið tænar samskiftinum best.

Fatalistiskar grundgevingar: Her eru tað ikki vit, ið „bestemma“.

Tjóðskaparligar grundgevingar: Samleiki, „tað føroyska“ sum ímynd.

Fólkaræðiligar grundgevingar: Orðini eiga at endurspeгла gerandismálið.
Pedagogiskar grundgevingar: Vit eiga at venja børnini við tey føroysku orðini.

Fagurfrøðiligar grundgevingar: Vit eiga at nýta tey vøkru orðini.

Yvirlitið vísir, at tey 48 heimildarfólkini fyrst og fremst valdu pragmatiskar loysnir, tá ið tað snúði seg um málnýtslu, og valið var treytað av, hvat øki talan var um. T.d. søgdu nóg, at neyðugt er við tøkuerðum innan økið ‘mat og drekka’ (t.d. *cappuccino, caffè latte, espresso, kebab, pitabreyð, pítsa, tournedos*) fyrri at kunna tosa um hetta evnið. Tey, sum grundgóvu tjóðskaparliga, søgdu, at vit eiga at nýta føroysk orð t.d. í føroyskum bókmentum, tí at bókmentirnar hava so stóran týðning fyrri mentanina. Áhugavert er, at tær tjóðskaparligu grundgevingarnar eru helvtina minni í tali enn tær pragmatisku.

2.5.4.2. Sosial mynstur

Empiriin vísir, at tað ber til at býta økini sundur í tveir partar eftir tí sosiala brigdlinum kyn. Á økjunum ‘leikur’, ‘matur og drekka’ og ‘klæðir og móti’ hildu kvinnurnar, at fleiri tøkuerð vórðu nýtt enn menninir, og tær vóru ímóti (ella minni jaligar) at nýta tøkuerð. Hinvegin hildu menninir, at tað vóru fleiri tøkuerð á økjunum ‘telda’, ‘alnet’, ‘bilar’, enn kvinnurnar hildu, og teir høvdu ein jaligari hugburð at nýta tey, enn kvinnurnar høvdu. Tá ið kvinnurnar søgdu, at tað vóru nóg tøkuerð, tóku tær frástøðu frá at nýta tey. Tá ið menninir hinvegin søgdu, at tað vóru nóg tøkuerð, vóru teir jaligari at nýta tey. Tann almenni føroyski normurin sigur, at tøkuerð helst ikki skulu nýtast, og tað halda kvinnurnar fast við sum hugsjón í størri mun enn menninir, hóast nóg tøkuerð verða nýtt. Kvinnurnar vóru sostatt ‘føroyskari’ ella meira myndugleikatrúgvar enn menninir. Munirnir vóru tó ikki signifikantir.

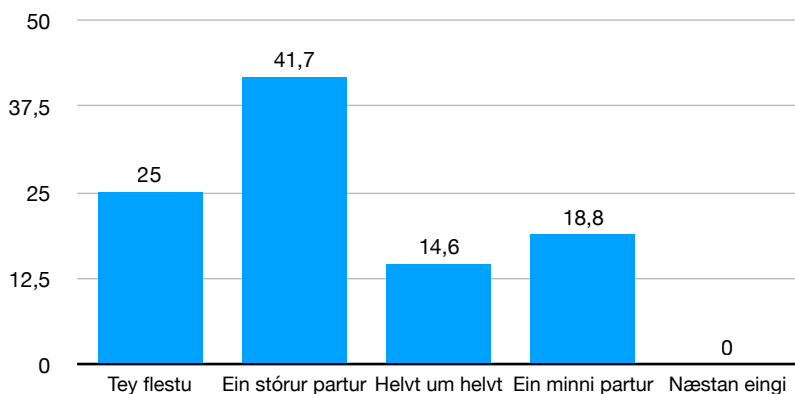
Á øllum nýtsluøkjunum vóru tey, sum høvdu hægri útbúgving, jaligari mótvegis nýtslu av tøkuerðum enn tey, sum høvdu miðnáms- og yrkisútbúgving. Her var ein samanhangur, tí tess longri útbúgvingin var, tess jaligari var hugburður til nýtslu av tøkuerðum. Sagt øðrvísi: Tey við miðnáms- og yrkisútbúgving vóru ‘føroyskari’ enn tey við hægri útbúgving.

Aldursbrigdilin vísti, at tey yngru hildu, at tað vóru fleiri tókuorð enn tey eldru. Í spurninginum um leikur vóru hesir munir ábendingarliga signifikantir ($p=0,059$). Hinvegin hildu tey elstu tað vera minni óheppið enn teir yngru aldursbólkarir at nýta tókuorðini. Hesir munir vóru signifikantir fyri økini leikur ($p=0,012$), bilar ($p=0,008$), ítrótt ($p=0,021$) og tónleikalív ($p=0,030$). Fyri bókmentir vóru munirnir ábendingarliga signifikantir ($p=0,078$). At tey eldru vóru enskvinarligari enn tey yngru sóu vit eisini í meiningakanningini, har tey elstu vóru minni neilig til enskt sum móðurmál hjá øllum heimsins fólki enn teir yngru aldursbólkarir.

2.5.5. Nýggj orð ella tókuorð?

Ein spurningur í dýpdarsamrøðunum var, um heimildarfólkini hildu, at føroyingar týða tókuorðini, sum koma inn í føroyskt, ella um tey verða varðveitt sum tókuorð. Avkrossingarnar vístu, at meginparturin av teimum spurdu helt, at ein stórir partur ella tey flestu tókuorðini vórðu avloyst ella týdd til føroyskt.

Stabbamynd 6: Verða orðini oftast avloyst av føroyskum orðum ella týdd til føroyskt, t.d. músamotta, telda, ella verða tey varðveitt sum tókuorð, t.d. teamwork?



Myndin vísir, at umleið 2/3 av teimum spurdu søgdu, at meginparturin av teimum ensku orðunum, sum kemur inn í føroyskt, fær ein føroyskan avloysara.

Heimildarfólkini fingu síðan trý orðapør at taka støðu til. Í tí fyrsta

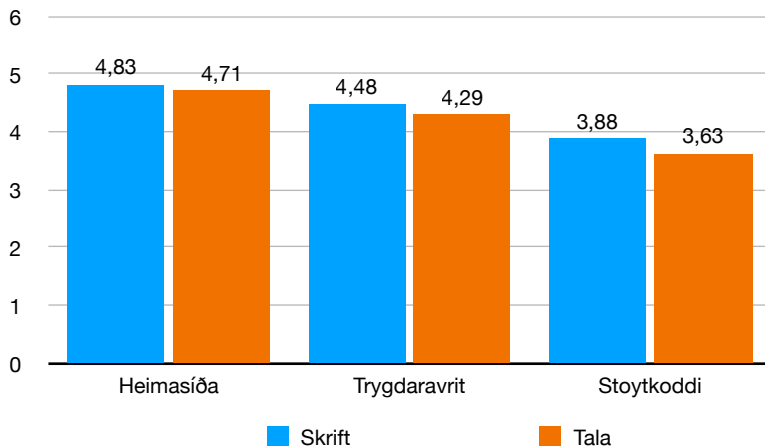
var tað føroyska orðið meira nýtt enn tað enska (dømi: *heimasíða/homepage*); í tí næsta vóru orðini næstan líka nógv nýtt (dømi: *trygdaravrit/backup*), og í tí triðja varð tøkuroðið meira nýtt enn tað føroyska (dømi: *stoytkoddi/airbag*). Valið av orðapørum bygdi á reinan varhuga og var tí subjektivt og ikki vísindaliga undirbyggt. Men varhugin samsvaraði væl við býtið millum hesi orðapørini, tá ið vit kannaðu hesi orðini í tí teldutøka tekstasavninum á Føroyamálsdeildini. Tey spurdu skuldu taka støðu til, um tey føroysku orðini áttu at verða nýtt. Svarmøguleikarnir vóru:

í skrift: heilt ósamd/ur /___/___/___/___/___/ heilt samd/ur.

í talu: heilt ósamd/ur /___/___/___/___/___/ heilt samd/ur.

Hesin spurningurin skuldi geva eina ábending um, hvørt hugburður til nýtslu av nýgerðum hevði samband við, um tann einstaka nýgerðin varð nógv ella lítið nýtt samanborið við tað enska orðið. Í stabbamyndini niðanfyri síggja vit miðaltølini (millum 1 og 5) fyri tey føroysku orðini í skrift og talu:

Stabbamynd 7: Miðaltøl (millum 1 og 5) fyri upphaldið um at tey føroysku orðini eiga at verða nýtt í talu og skrift.



Undirtøkan fyri teimum føroysku orðunum er proportional við tíddina av orðapørunum.

Kvinnurnar vóru signifikant ‘føroyskari’ enn menninir. Sama mynstur funnu vit í meiningakanningini. Talvan niðanfyrir vísir, at kvinnurnar vóru signifikant samdari enn menninir í, at tað føroyska orðið átti at verða brúkt heldur enn tøkuorðið:

Talva 27: Tað føroyska orðið eigur at verða nýtt; samanborið við kyn.

Heimasíða	Skrift	Kvinnur samdari	p=0,083
	Tala	Kvinnur samdari	p=0,019
Trygdaravrit	Skrift	Kvinnur samdari	p=0,016
	Tala	Kvinnur samdari	p=0,007
Stoytkoddi	Skrift	Kvinnur samdari	p=0,019
	Tala	Kvinnur samdari	p=0,008

2.5.6. Stavseting av enskum tøkuorðum

Hesin spurningurin snúði seg um hugburð til stavsetingarliga purismu, t.e. um vit eiga at geva tøkuorðunum føroyska stavseting og á tann hátt ‘góðtaka’ tey.

Talva 28: Eiga vit at geva tøkuorðum føroyska stavseting?

		Tal	Prosent
1	Sera vánaligt hugskot	3	6,3
2	Nokk so vánaligt hugskot	10	20,8
3	Hvørki vánaligt ella gott hugskot	11	22,9
4	Nokk so gott hugskot	8	16,7
5	Sera gott hugskot	16	33,3
	Til samans	48	100,0

Talvan vísir, at helvtin av teimum spurdu (16+8) helt tað vera eitt

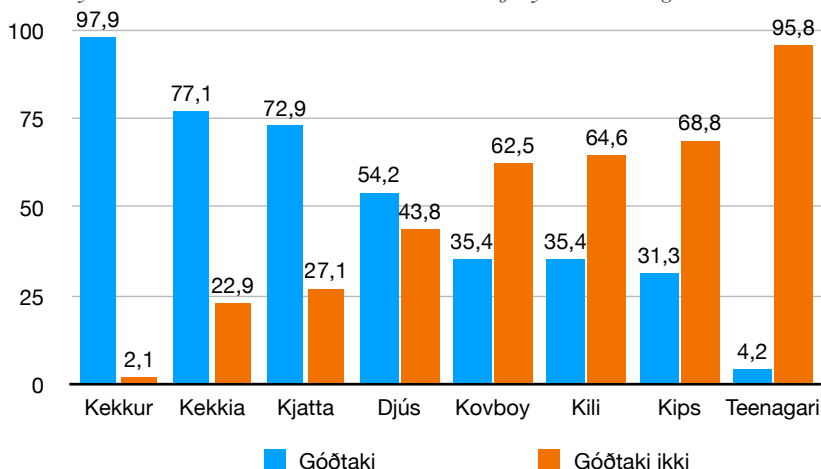
gott hugskot at tillaga stavsetingina av tøkuerðum til føroyskt, meðan 13 hildu tað vera eina vánaliga loysn. Í miðal lógu heimildarfólkini jaligarumegin miðjuna (miðaltalið er 3,5). Ein grund til at fólk svaraðu so ymiskt kann vera, at tey skiltu spurningin ymiskt.

Nógv av heimildarfólkunum sóu skriftliga tillaging sum ein kappingarneyta til orðapurismuna. Tey hugsaðu sum so, at um vit velja at taka við tøkuerðum og tillaga stavsetingina, er vandi fyri, at tilelvingin til at gera nýggj orð viknar, og tað hildu tey ikki vera gott. Á tann hátt vístu tey, at tey tóku undir við purismuni. Hetta er í góðum samsvari við svarmynstrið í meiningakanningini til upphaldið: „Vit eiga at gera nýggj føroysk orð fyri tey ensku orðini, sum vit fáa inn í málið“, har ið 72,9% søgdu seg vera samd. Sostatt vórðu skriftlig tillaging og orðapurisman ofta fataðar sum mótsetningar. Nøkur søgdu, at tillaging virkar sum ein neyðloysn ella sum eitt slag av fyribils loysn samanbórið við nýgerð. Eitt heimildarfólk segði, at tillaging kann vera eitt gott hugskot, men at tað kann forða fyri nýgerðum og vísti til, at um orðið *kompiútari* hevði fest seg, høvdu vit ikki havt fingið *teldu*. Tillaging er altso betri enn einki, men verri enn nýgerð. Orðapurisma er tann besta loysnin, meðan stavsetingarlig purisma er næstbesta loysn. Summi hildu, at vit áttu at varðveita tøkuerðini við fremmandari stavseting fyri at vísa á, at talan er um tøkuerð. Hesi søgdu, at merkingin kámaðist við føroyskari stavseting, t.d. *cowboy* > *kovboy* og *teenager* > *tineygjari*.

Síðani skuldu heimildarfólkini taka støðu til, hvussu tey hildu nøkur útvald tøkuerð skuldu stavast á føroyskum. Orðini vóru: *chat/kjatt*; *teenager/tineygjari*; *chips/kips*; *juice/djús*; *checque/kekkur*; *cowboy/kovboy*; *Chile/Kili* og *Czechia/Kekkia*. Svarmøguleikarnir vóru bara tveir. Heimildarfólkini skuldu antin siga, um tey góðtóku ta føroysku stavsetingina av hesum tøkuerðum ella ikki. Hesi tøkuerðini hava ymiskan aldur í føroyskum. Orðsniðið *kekkur* man vera tað elsta, og tað yngsta man vera *kjatt*. Í *Ensk-føroysku orðabókini* (í Skála og Mikkelsen, 2007) eru tað bara orðið *kekkur* og nøvnini *Kili* og *Kekkia*, sum hava fingið føroyskt snið, men í *Donsk-føroysku orðabókini* (Petersen og Staksberg, 1995) finna vit t.d. *tineygjari*, *kips*, *djús* og *kovboyari*. Tórður Jóansson (1997) setur *kovboy* og *kips* undir yvirskriftini „Without Faroese forms“, og *djús* setur hann undir yvirskriftina „With attempted Faroese

forms“. Stavsetingin *Kili* varð knæsett við útgávuni av atlasinum í 1993 og í *Ensk-føroysku orðabókini* (í Skála, Mikkelsen og Wang, 1992). Sniðið *Kekkia* er nakað eldri. Í *Føroyskari orðabók* (Poulsen *et al.*, 1998) finna vit: *kekkur*, *kips*, *djús* og *Kekkia* men ikki *Kili*. Við at velja eldri og yngri tøkuroð ber til at síggja, um góðtøka av stavseting hevur nakað við aldurin á orðunum í føroyskum at gera. Í stabbamyndini niðanfyri eru prosenttølini sett upp:

Stabbamynd 8: Hvat heldur tú um at skriva hesi orðini við føroyskari stavseting?



Her eru orðini sett upp í fallandi raðfylgju fyri føroyskari stavseting frá vinstru til høgru. Í teimum fyrstu fyra orðapørnunum vinnur tann føroyska stavseting, meðan tann enska vinnur í fyra teimum seinnu orðapørnunum við *teenager* í toppinum. Tann stóra mótstøðan móti *tineygjara* bygdi í høvuðsheitum á trý grundgevingarsløg: Ljót stavseting (fagurfrøðilig grundgeving), stavsetingin kámar tann enska upprunan í orðinum (upprunafrøðilig grundgeving) og tað føroyska orðið *tannáringur* er til (puristisk grundgeving).

Mótstøðan móti *tineygjara* er, at tey, sum duga at síggja tann merklingarliga bygnaðin í tí enska orðinum (*teen+ager*), eru før fyri at síggja samanhangin millum teir ensku orðliðirnar, og tá órógvur tann føroyska stavsetingin gjøgnumskygnið í tí enska orðinum.

Tá ið vit samanbera svarini hjá tí einstaka til tann yvirskipaða

spurningin um tillaging við svarini til tað persónliga valið av stavseting av teimum ítøkiligum orðunum hjá sama persóni, síggja vit í flestu forum eitt samsvar. Tað merkir, at hevur tann spurdi neiligan hugburð móttvegis tillaging yvirhøvur, kemur sami neiligi hugburður til sjóndar í spurninginum um tillaging av teimum átta ítøkiligum orðunum og øvut. Eitt slíkt mynstur er áhugavert, tí tá síggja vit ein samanhang millum tann kensluliga partin í tí yvirskipaða spurninginum og tann atburðarlaga partin hjá tí einstaka heimildarfólkinum. Ein slíkur samanhangur millum hesar báðar partarnar í hugburði er als ikki nøkur sjálffylgja, tí ofta svara fólk hugsjónarlaga upp á yvirskipaðar spurningar, meðan tey í ítøkiligum spurningum velja pragmatiskar loysnir (taka støðu frá orði til orð).

2.5.7. *Bendingar av tøkuorðum*

Ein spurningur snúði seg um, hvussu vit eiga at benda tøkuorð á føroyskum. Skulu tey hava føroyskar bendingar, ella skulu tey varðveita sínar ensku bendingar? Í talvuni niðanfyri síggjast svarini til henda spurning:

Talva 29: Hvussu eiga tey ensku navnorðini at verða bend í føroyskum?

	Tal	Prosent
Eftir føroyskum reglum	6	12,5
Eftir enskum reglum	7	14,6
Treytað av tí einstaka orðinum	33	68,8
Eftir føroyskum reglum + treytað av tí einstaka orðinum	1	2,1
Eftir enskum reglum + treytað av tí einstaka orðinum	1	2,1
Til samans	48	100,0

Sum heild vildu heimildarfólkini ikki hava reglur fyri bendingar av enskum orðum í føroyskum. Og tey, sum vildu hava reglur, vóru ósamd um reglurnar. Tey flestu (sløk 70%) vildu taka støðu til bendingina frá orði til orð. Tey søgdu, at verða reglur gjørdar fyri bendingar av enskum orðum í føroyskum, merkir tað samstundis, at

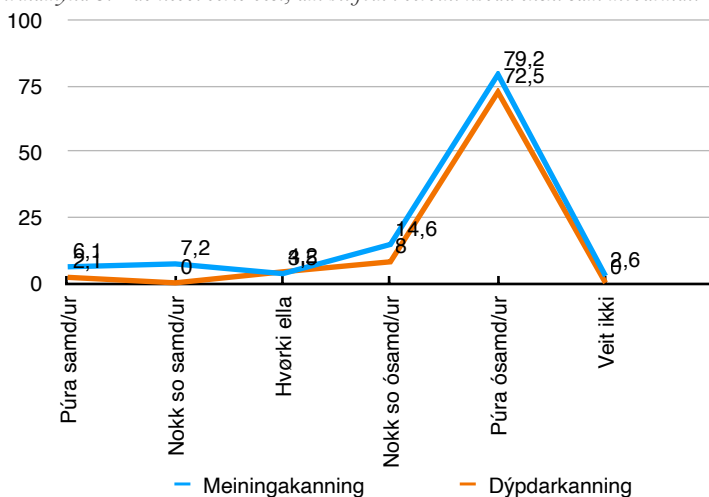
tey eru góðtíkin sum partur av tí føroyska norminum, og tað hildu tey ikki vera rætt.

Avkrossingarnar vóru tætt knýttar at, hvat ella hvørji orð tann einstaki hugsaði um, tá ið spurningurin varð settur (t.d. *airbags*, *harddisks*, *passwords*). Av tí at nógv av teimum spurdu tóku støðu til enskar ella føroyskar bendingarendingar við støði í *harðdiskur* og *airbag*, søgdu tey, at tá ið tey søgdu *harðdiskar* men *airbags*, mátti tað verða treytað av tí einstaka orðinum. Tað vanligasta grundgevingarslagið fyri at nýta enskar endingar í t.d. *airbags* var av fagurfrøðiligum slag: Orðið er vakrari við *-s* enn við *-ar* í fleirtali.

2.5.8. Samanburður millum úrslitini í meiningakanningini og dýpdarsamrøðunum

Tey 48 fólkin í dýpdarkanningunum fingi somu spurningar, sum fólkin í meiningakanningini fingi. Hetta varð gjørt sum ein roynd at eftirkanna validitetin í meiningakanningini. Við at samanbera svarini til somu spurningar í tveimum úrvalum av heimildarfólkum ber til at kanna, hvussu eftirfarandi kanningin er. Er gott samsvar millum svarini til somu spurningar í tveimum kanningum við ymiskum háttaløgum og ymiskum heimildarfólkum, bendir tað á, at svarini ikki eru bundin at sjálvum háttalagnum. Yvirhøvur var gott samsvar millum svarini í hesum báðum kanningunum. Í striku- og stabbamyndunum niðanfyrir síggjast svarini til somu spurningar, sum vórðu settir í ávikavist meiningakanningini og dýpdarsamrøðunum:

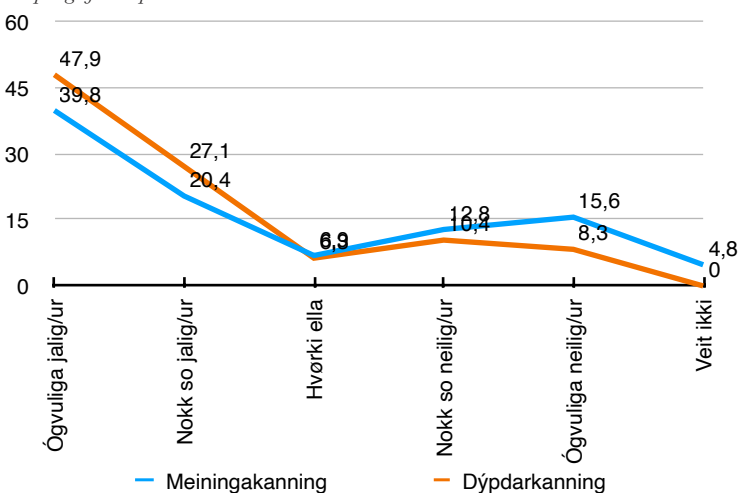
Strikmynd 3: Tað hevði verið best, um øll fólk í verðini høvdu enskt sum móðurmál.



Báðar kanningarnar vístu, at fólk vóru ósamd í uppháldinum um, at best hevði verið, um øll fólk í heiminum høvdu enskt sum móðurmál.

Í spurninginum um bygdarmálsnýtslu í útvarpi og sjónvarpi var eisini gott samsvar:

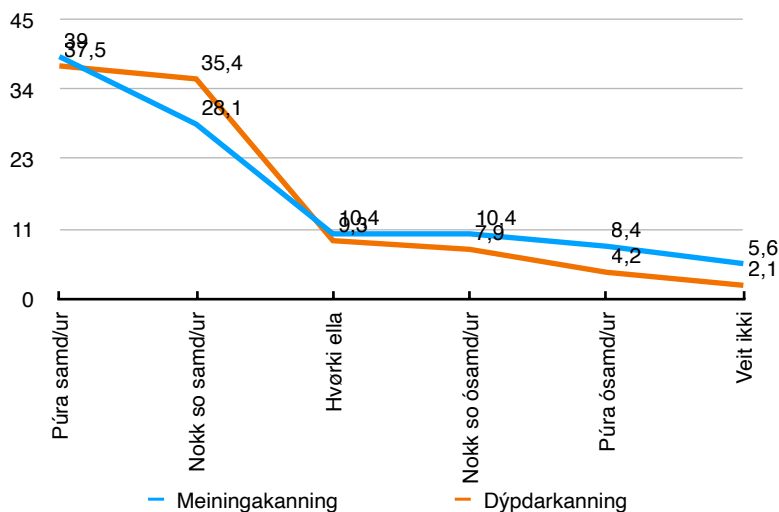
Strikmynd 4: Hvat heldur tú um at nýta bygdarmál í staðin fyri ein alment ásettan norm í útvarpi og sjónvarpi?



Tey flestu heimildarfólkini í báðum kanningunum vóru jalig mótvegis bygdarmálsnýtslu, tó lá dýpdarkanningin eitt vet hægri enn meiningakanningin, men munirnir vóru smáir.

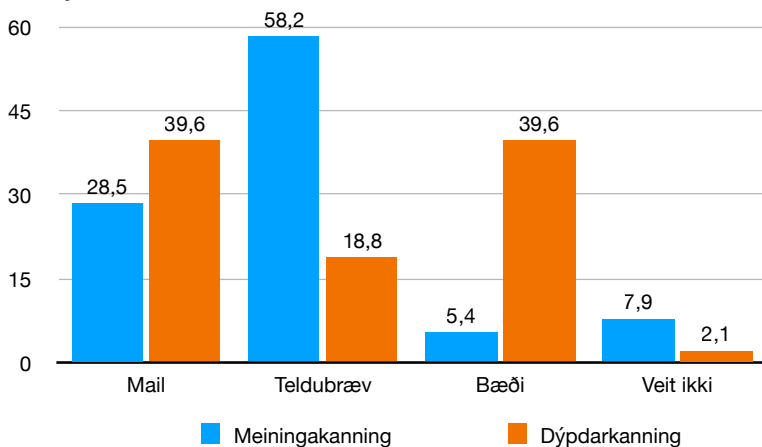
Strikumyndin niðanfyri vísir gott samsvar í teimum báðum kanningunum til tann yvirskipaða hugburðssurninginum um purismu: Tey flestu tóku undir við purismuni sum hugsjón.

Strikumynd 5: Vit eiga at gera nýggj føroysk orð at seta í staðin fyri tey ensku, sum vit fáa inn í málið.



Undirtøkan fyri purismuni sum hugsjón var stór í báðum kanningunum, men tá ið spurt varð um nýtslu av teimum ítøkiligum orðapørinum, gjørdust svarmynstrini ólíkari. Her fingu heimildarfólkini valið ímillum eitt føroyskt orð og eitt enskt tøkuroð. Orðapørini vóru: *teldubrev/e-mail*, *lívverji/bodyguard* og *sniðskapen/design*. Stabba-myndirnar niðanfyri vísa avkrossingarnar til hesi trý orðapørini.

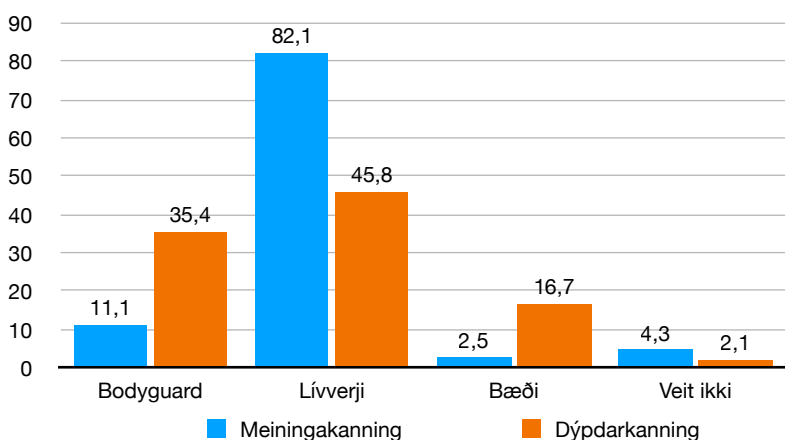
Stabbamynd 9: Hvat orð velur tú at brúka: Mail ella teldubráv?



Her er stórir munur á svarunum í báðum kanninum. Fólkin í dýpdarkanningini vóru minni puristisk enn fólkin í meiningakanningini. Ein munur var, at ein stórir partur av teimum spurdu í dýpdarkanningini søgdu seg nýta bæði orðini, har ið valið var treytað av ytri umstøðum, t.d. formleikastigi, t.e. hvussu formlig samskiftisstøðan er. Í meiningakanningini fingu fólk ikki høvi til at grunda um spurningin á sama hátt sum í eini ‘andlit-til-andlits-støðu’.

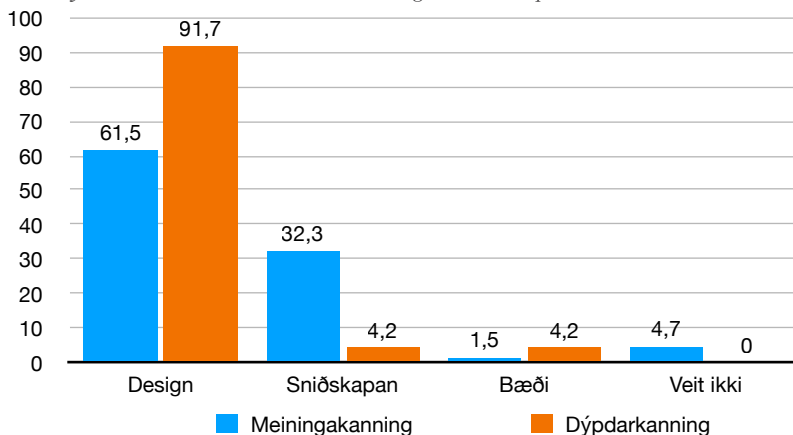
Avkrossingarnar til orðaparið *bodyguard/lívverji* vísa hetta mynstrið:

Stabbamynd 10: Hvat orð velur tú at brúka: Bodyguard ella lívverji?



Ein stórir meiriluti í meiningakanningini valdi *líverji*, meðan dýpdarkanningin vísti eitt javnari býti millum bæði orðini. Aftur her síggja vit, at fólkin í dýpdarkanningini søgdu seg nýta bæði orðini í nógv størri mun enn tey í meiningakanningini. Meiningakanningin vísti eitt ‘føroyskari’ mynstur enn dýpdarkanningin, og tað kann hava samband við sjálvt háttalagið. Tað triðja orðaparið, ið spurt varð um, var *design* ella *sniðskap*.

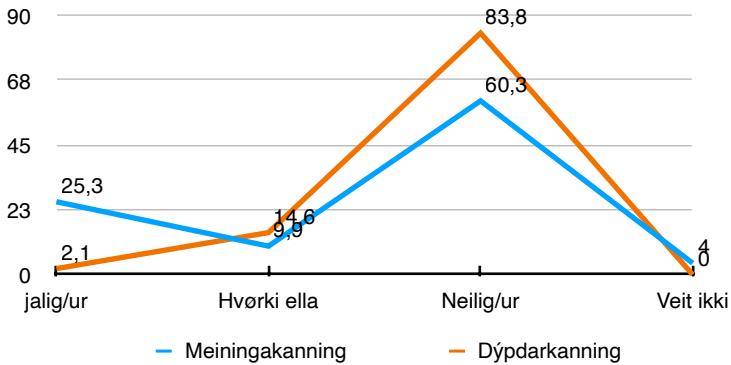
Stabbamynd 11: Hvat orð velur tú at brúka: *Design* ella *sniðskap*?



Samanburðurin vísir, at *design* varð meira nýtt enn *sniðskap* í báðum kanningunum, men munurin var, at heimildarfólkini í dýpdarkanningini næstan bara krossaðu av fyri *design*, meðan umleið ein triðingur í meiningakanningini krossaði av fyri tí føroyska orðinum. Svarmynstrið í meiningakanningini var sum heild ‘føroyskari’ enn í dýpdarkanningini, sum hinvegin vísti størri variatióin í málnýtsluni. Tað kann vera, at orðið *sniðgeving* hevði givið eitt øðrvísi svarmynstur enn *sniðskap*.

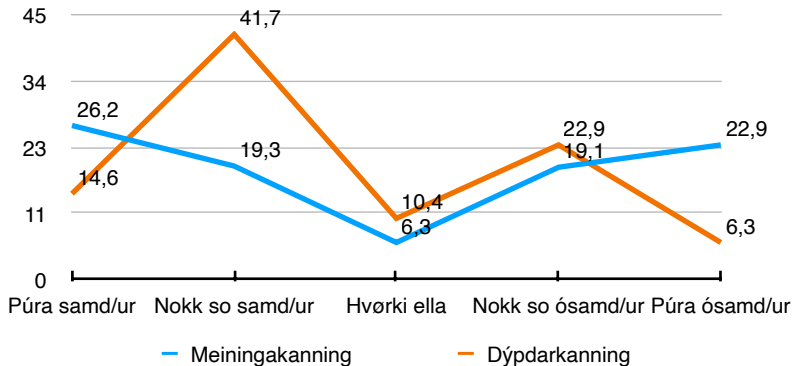
Í strikumyndini niðanfyri síggja vit, at meiningakanningin vísti eitt jalgari svarmynstur til enskt sum arbeiðsmál enn dýpdarkanningin. Hetta má sigast at vera eitt heldur óvæntað úrslit, tí at helvtin av teimum spurdu í dýpdarkanningini vóru leiðarar, sum í sínum arbeiði nýttu meira enskt enn hini.

Strikumynd 6: Um ein føroysk fyritøka ætlar sær at fara at brúka enskt sum arbeiðsmál – hvat heldur tú um tað, ert tú jalig/ur ella neilig/ur?



Strikumyndin niðanfyri vísir svarini til spurningin, um tey spurdu hildu ov nógv tøkuroð verða nýtt í føroyskum. Her var ikki so gott samsvar millum kanningarar:

Strikumynd 7: Tað verða ov nógv ensk orð nýtt í føroyskum í dag.



Fólkini í meiningakanningini vóru meira víðgongd og torðu betur at fara heilt út móti útmørkunum (høvdu høg prosenttøl fyri „Púra samd/ur“ og „Púra ósamd/ur“). Tað kann hava nakað við háttalagið at gera: At tey, ið vórðu spurð um telefonina, torðu betur at siga seg vera heilt ósamd, meðan tey, ið vórðu spurð andlit til andlits høvdu í størri mun møguleika at hugsa seg um, áðrenn tey krossaðu av á spurnablaðnum.

2.5.9. *Samanumtøka*

Í meiningakanningini og dýpdarkanningini síggja vit bæði líkleikar og munir í svarunum til somu spurningar. Í summum hugburðsspurningum var rættiliga gott samsvar millum kanningarnar, t.d. í spurninginum um purismuna, har meginparturin í báðum kanningunum var samdur. Stór mótstøða var í báðum kanningunum móti enskum sum móðurmáli hjá øllum heimsins fólki. Svarmynstrið til málnýtslu í útvarpi og sjónvarpi vísti eisini gott samsvar. At tað serliga vóru teir alment orðaðu hugburðsspurningarnir, sum vístu samsvarandi mynstur, kann benda á, at fólk høvdu eina kollektiva normuppfatan: Tey vóru samd um, hvat var rætt at (siga seg) halda, tá ið tað snúði seg um føroyskt. Tey endurgóvu ta kollektivu meiningina. Munirnir í nýtsluspurningunum í teimum ítøkiligum orðapørnunum benda hinvegin á, at í sambandi við ítøkiliga orðanýtslu (føroysk orð ella tøkuerð) snúði tað seg ikki um at endurgeva ta kollektivu meiningina.

Tá ið vit samanbera svarini til uppáhaldið um, at ov nógv ensk orð vórðu nýtt í føroyskum, var lítið samsvar millum kanningarnar. Hetta kann tulkast soleiðis, at spurningurin um nøgd av enskum orðum ikki varð so nógv umrøddur í tí almenna rúminum, og tí høvdu fólk ymiska hugsan um tann spurningin. Har er einki, sum er ‘rætt’ at halda. Hinvegin tóku báðir bólkarnir undir við, at vit áttu at gera nýggj føroysk orð. Spurningurin um orðatilfarið verður ofta umrøddur í bløðum og millum fólk annars. Hetta kann vera dømi um, at tann kollektiva normuppfatanin tá verður endurtikin (reproduserað).

2.5.10. *Grímukanningin*

Tað triðja háttalagið í MIN-verkætlanini var ein sonevnd grímukanning, sum hevði til endamáls at kanna ómedvitaðan hugburð. Orsøkin til at roynt varð at kanna ómedvitaðan hugburð var, at tá ið fólk vita av, at tey verða spurð um hugburð til mál, kunnu nógvi viðurskifti hava ávirkan á, hvussu tey svara, og tí eru svarini ikki altíð eftirfarandi. Summi geva eitt politiskt rætt svar. Summi lata seg ávirka av, at tey tosa við ein málfrøðing. Onnur royna ikki at missa andlit, tí tey hugsa sum so: Í áðni svaraði eg soleiðis, og tí má eg svara samsvarandi tí fyrra svarinum, tí annars missir granskarin

álitið á mær. Her eru nógvur fellur. Tí verður við grímukanningini roynt at sleppa undan hesum vansunum.

Í grímukanningum verður ikki spurt beinleiðis um hugburð til mál og málnýtslu. Tað merkir, at heimildarfólkini vita ikki, hvat endamálið er við kanningini. Tað fáa tey at vita, tá ið kanningin er liðug. Í grímukanningum spyrja vit: Hvat eyðkennir ein persón, sum hevur eina ávísa málnýtslu? Virkar viðkomandi *klókur-býttur*, *ambitiøs*-*óambitiøs*, *gamaldags*-*nýmótans* o.s.fr.?

Í hesi kanningini varð tað gjørt á tann hátt, at fyra ungar kvinnur løsu ein stuttan føroyskan tekst upp (undir ein minutt til longdar), sum var tikin upp og lagdur á eina fløgu, og fløgan varð spæld av fyri nógvum heimildarfólkum á ymsum arbeiðsplássum (til samans yvir 600 fólk vóru við í kanningini). Á upptøkunum løsu kvinnurnar sama tekst, men munurin var, at í nøkrum upplestrum vóru nøkur fá ensk orð lögð inn, í øðrum førum vóru tilsvareandi føroysk orð lögð inn. Av hesum fyra kvinnunum var tað *ein* kvinna, sum var áhugaverd, tí hon las tekstin tvær ferðir, ávikavist við føroyskum orðum og enskum orðum. Hetta var gríman.

Her niðanfyrir er teksturin, sum varð lisin upp. Fyrst kemur tann ‘føroyska’ útgávan og síðan tann ‘enska’.

Grímuteksturin:

Tann føroyski grímuteksturin:

„Vantandi lesi- og skriviførleiki er ein av orsøkunum til, at fjórði hvør amerikanari hvørki er á **alnetinum** ella nýtir **teldupost**. Og tað eru tey fátæku, tey eldru, kvinnurnar og fólkíð úti á landinum, sum mugu metast sum sokallaðir „net-taparar“.

Pew-verkætlanin Internet og American Life hevur kannað, hví so mong ikki eru á netinum í USA. Síðan oktober í 2001 hevur talið á netbrúkarum nevnliga staðið í stað á umleið 60 prosentum, hóast USA er eitt av teimum londunum, har flest fólk **hava netsamband**, knappliga tiggjundi hvør amerikanari hevur t.d. í dag egna **heimasíðu**.

17 prosent av amerikanarunum mugu í dag metast sum net-taparar. Teir halda tøkniliga vera eina forðing fyri at brúka netið. Pengarnir eru eisini ein stór forðing, og so eru tað tey, sum eru bangin fyri **teldusníkum** og at **loyniorð** verða stolin.“

Tann enski grímuteksturin:

„Vantandi lesi- og skriviførleiki er ein av orsökunum til, at fjórði hvør amerikanari hvørki er á **webbinum** ella nýtir **e-mail**. Og tað eru tey fátaeku, tey eldru, kvinnurnar og fólkið úti á landinum, sum mugu metast sum sokallaðir „**net-losers**“.

Pew Internet og American Life Project hevur kannað, hví so mong ikki eru á netinum í USA. Síðan oktober í 2001 hevur talið á netbrúkarum nevniliga staðið í stað á umleið 60 prosentum, hóast USA er eitt av teimum londunum, har flest fólk eru **on-line**, knappliga tiggjundi hvør amerikanari hevur t.d. í dag **website** sjálvur.

17 prosent av amerikanarunum mugu í dag metast sum net-taparar. Teir halda tøkniliga vera eina forðing fyri at brúka netið. Pengarnir eru eisini ein stór forðing, og so eru tað tey, sum eru bangin fyri **hakkarum** og at **password** verða stolin.“

Hinar triggjar kvinnurnar virkaðu bara sum ífyllurøddir og høvdu meira ella minni av føroyskum og enskum orðum. Ífyllurøddirnar skuldu forða fyri, at heimildarfólkini kendu grímurøddina aftur. Við hesum háttalagnum ber til at kannar (uttan at tann spurdi er varur við tað), um heimildarfólk seta ávikavist ensklitaða og føroysklitaða málnýtslu í samband við nøkur jalig ella neilig persónlig eyðkenni hjá viðkomandi persóni, sum lesur upp. Verður ein, sum nýtir ensk orð í sínum upplestri, hildin at hava nøkur ávís lyndisseyðkenni samanborið við ein, sum nýtir føroysk orð? Verður ein, sum nýtir ensk orð, t.d. hildin at vera meira nýmótans og ambítiosari enn ein, sum nýtir føroysk orð ella øvut? Við øðrum orðum er hetta ein roynd at kannar hugburð til enska málnýtslu uttan at tann spurdi er medvitaður um, hvat tað er, hann ella hon svarar uppá. Um tað vísir seg, at summi jalig lyndisseyðkenni verða sett í samband við ensklitaða málnýtslu, kann orsøkin vera tann høga sosiala tignin hjá enskum, sum ger, at ensk orð vinna fram (Jacobsen, 2012a).

Rammusøgan var, at fólkini, sum løsu upp, høvdu søkt arbeiði sum upplestrarar í útvarpinum. Hesi fólkini høvdu fingið tiggju minuttir til at ritstjórna ein tíðindastubba, áðrenn hann skuldi lesast upp í útvarpinum.

Í meiningakanningini og dýpdarkanningini vórðu fólk spurd bein-

leiðis um hugburð og nýtslu. Við slíkum beinleiðis háttaløgunum fæst innlit í medvitaðan hugburð. Tá ið fólk eru medvitað um tað, sum tey verða spurd um, verða dáturnar sílaðar ígjøgnum eitt filter, og hetta filterið litar framsetingina. Takið er tí at finna ein máta at fáa heimildarfólkini at gloyma hetta filterið, soleiðis at granskarin kann koma aftur um ‘fasaduna’ og fáa hendur á tí hugburðinum, sum heimildarfólkið ikki er medvitað um. Tað er her grímukanningin kemur inn í myndina, har ið endamálið er at fáa innlit í ómedvitaðan hugburð við einum óbeinleiðis háttalagi, har tað veruliga endamálið er fjalt fyri heimildarfólkunum.

Ástøðiliga byggir grímukanningin á ta hugsan, at málburðurin hjá einum persóni kann avdúka nakað um persónligar eiginleikar hjá viðkomandi. Altso: ein persónur, sum tosar so ella so, *er* so ella so. Tað merkir, at fólk hava lyndi til at algilda, tí tey hava nakrar fordómar um sambandið millum persónligar eiginleikar og málnýtslu. Uttan at spyrja beinleiðis um tað, royna vit við grímukanningini at fáa at vita: Hvat slag av fólk heldur tú nýtir hesi ella hasi orðsniðini? Við støði í málburðinum hjá einum persóni gera heimildarfólkini sær eina mynd av, hvussu hesin persónurin er.

Háttalagið byggir á eitt ástøði um, at tað er samband millum málburð og persónligar eiginleikar. Hudson (1999: 206) sigur: „One person can draw conclusions about another person’s character and abilities simply on basis of how that person speaks, regardless of the content of what they say“. Uttan at spyrja beinleiðis um tað, vilja vit hava at vita: „What kind of person do you think uses such-and-such a form?“ (s.st. 212). Hetta er tað ástøðiliga grundarlagið undir grímukanningum.

Vit kunnu nú ítøkiliggja hetta eitt sindur. Um úrslitið av eini grímukanning t.d. vísir, at ein persónur, sum nýtir ensk orð í sínum máli, verður hildin at hava fleiri jaligar eiginleikar (t.d. effektivari, ambitiosari, intelligentari) enn ein, sum nýtir føroysk orð, kann hugsast, at viðkomandi tá virkar sum fyrimynd fyri onnur. Ein slík jalig meting av ensklittari málnýtslu kann ávirka á tann hátt, at hon eggjar øðrum at átaka sær ein slíkan vana, og tá ið samanum kemur, kann ein grímukanning avdúka orsökina til, at ensk orð verða so

nógv nýtt í summum málum. Men sum vit seinni skulu síggja, var tað ikki tilfelli í teirri føroysku grímukanningini.

2.5.10.1. Úrslit úr grímukanningini

Á spurnablaðnum, sum heimildarfólkini høvdu fingið útflýggjað, skuldu tey meta um nakrar persónligar eiginleikar hjá upplesarunum, t.d. um tey hildu upplesaran vera *ambitiøsan*, *effektivan*, *sjálvstøðugan*, *áhugaverðan*, *álítandi* o.s.fr. Spurnablaðið varð býtt sundur í sjeý avkrossingarteigar, har ið útmørkini vóru „als ikki“ og „sera“.

Ofta vísa grímukanningar, at røddir, ið umboða málbrigdi við høgari virðing (t.d. standardmál), standa seg betur viðvíkjandi drøgum, sum hava við persónligan førleika og sosiala støðu at gera, meðan fólk, sum tosa bygdarmál, skora hægri á eiginleikum, sum hava við samhaldsfesti og samleika at gera. Úrslitið hjá teimum føroysku heimildarfólkunum var ógvuliga greitt. Tann føroyska gríman varð mettt jalgari enn tann enska viðvíkjandi øllum teimum átta persónligu eiginleikunum.

Tey átta lýsingarorðini vóru ikki tilvildarlig, men vald við støði í úrslitum úr øðrum kanningum, soleiðis at tey (lýsingarorðini) kunnu verða sett í mun til ymiskar samfelagshugsjónir og -normar. Vit kunnu siga, at tey átta persónligu eyðkennini mynda fyra metingarásar:

Persónligir eiginleikar og metingarásar.

	Dynamikkur ¹⁰¹	Superioritetur ¹⁰²
Førleiki	Sjálvstøðugur Effektivur	Intelligentur Ambitiøsur
Sosiabilitetur ¹⁰³	Avslappaður Áhugaverður	Dámligur Álitisvekjandi

Her eru teir persónligu eiginleikarnir býttir sundur soleiðis, at fyra (*ambitiøsur*, *intelligentur*, *effektivur* og *sjálvstøðugur*) umboða ásin *førleiki*. Hinir fyra (*dámligur*, *álitisvekjandi*, *áhugaverður* og *avslappaður*) umboða

101 *Dynamikkur* merkir her viðgongd í tí meira nútímans almenninginum, myndað av munnligum miðlum.

102 *Superioritetur* sipar til viðgongd í tí almenninginum, ið verður myndað av siðbundnum samfelagsstovnum, t.d. skúla og vinnulívi.

103 *Sosiabilitetur* merkir sosialur førleiki.

ásin *sosiabilitet*. Hinvegin kunnu hesir eginleikarnir flokkast soleiðis, at fyra teirra (*intelligentur, ambitiosur, dámligur og álitisvekjandi*) umboða ásin *superioritet*, meðan hinir fyra (*sjálvstøðugur, effektivur, avslappaður og áhugaverdur*) umboða ásin *dynamikk*.

Uppgávan hjá heimildarfólkunum var at lurta, meðan lisið varð upp, og at krossa av á spurnablaðnum. Eitt skema var fyri hvønn av teimum fimm upplestrunum. Á síðstu síðu í spurnablaðnum skuldu heimildarfólkini raðfesta teir fimm umsøjararnar. Heimildarfólkini finga at vita, at tey fóru at hoyra upplestrarnar í tveimum umfórum. Fyrru ferð skuldu tey bara lurta, og seinnu ferð skuldu tey krossa av á spurnablaðnum, meðan tey lurtaðu. Í seinna umfari var ein steðgur upp á umleið 15 sekund millum hvønn upplestur, soleiðis at heimildarfólkini skuldu fáa tíð at seta allar krossarnar, áðrenn næsti upplestur kom fyri.

Hóast øll møgulig fyrivarni má staðfestast, at endamálið við teirri føroysku grímukanningini ikki eydnaðist. Tað eydnaðist ikki at fremja dátuinnsavningina, uttan at heimildarfólkini varnaðust, at tað snúði seg um enska ávirkan á málið. Tá ið dátuinnsavningin á hvørjum arbeiðsplássi var liðug, vórðu heimildarfólkini spurð, hvat tey hildu endamálið vera við kanningini. Svárið var tá stundum, at munurin millum upplestrarnar vóru ávikavist ensk og føroysk orð í upplestrunum. Ein høvuðsatvoldin til hetta man vera málstøðan í Føroyum, har ið ensk orð ikki verða hildin at vera hósandi í formligum máli. Tað er beinleiðis óhósandi og ósannlíkt, at nakar hevði litað sítt mál við enskum orðum á tann hátt, sum gjørt varð í tí enska grímutekstinum, um ætlanin var at fáa starv sum útvarpsjournalistur. Royndirnar frá grímukanningini vístu, at tað er torført at gera slíkar kanningar í einum lítlum samfelagi uttan at verða avdúkaður sum málgranskari. Summi heimildarfólk kundu peila seg inn á endamálið við kanningini, og tí miseydnaðist hon. Men úrslitini kunnu kortini nýtast sum hugburðsframsetingar av medvitaðum hugburði.

Úrslitini hjá teimum føroysku heimildarfólkunum sum heild siggjast í talvuni niðanfyri. Úrslitið er ógvuliga greitt. Tann føroyska gríman varð mettt jalgari enn tann enska á øllum skalum. Munirnir eru signifikantir á øllum skalum. Heildarúrslitið sær soleiðis út:

Talva 30: Heildarútslit. Meting av teirri føroysku og ensku grímuni – viðvíkjandi teimum 8 persónligu eginleikunum í 4 dimensjónum og viðvíkjandi ’arbeiðs-skikkaður’. [Signifikantir munir ($p < .05$) eru markaðir við grátóning, tann myrkari liturin merkir jalgari meting].

Persónlig eyðkenni									Dimensjónir			Arbeiði	
Superioritetur Forleiki			Dynamikkur Forleiki		Superioritetur Sosiabilitetur		Dynamikkur Sosiabilitetur		Superioritetur	dynamikkur	Forleiki	Sosiabilitetur	Arbeiðsskikkaður
Grima	ambitiosur	intelligentur	sjálv-stoðugur	effektivur	Dám-ligur	álitis-vekjandi	Áhuga-verdur	avslappaður					
Føroysk	4,94	4,81	4,89	4,99	4,76	4,71	4,71	4,32	19,28	18,93	19,68	18,50	2,11
Ensk	4,45	4,22	4,28	4,40	4,20	4,11	4,12	3,99	17,02	16,78	17,33	16,45	2,81
Sign.	***	***	***	***	***	***	***	**	***	***	***	***	***
– Tølini fyri persónligu eyðkennini eru miðaltøl á 7-stigaskalum. Høgt tal er jalgari meting. – Tølini fyri dimensjónirnar eru miðaltøl av teimum 'skalum' sum myndast við at leggja saman 4 skalar við 7 stigum: Teir fáa minstavirði 4, mestavirði 28 og miðpunkt 16. Høgt tal er jalgari meting. – Tølini fyri arbeiðsskikkaður eru miðaltøl á einum 5-stigaskala. Lágt tal er jalgari meting. Talið á heimildarfólkum skiftir á skalunum millum 505 – 520. Signifikanskanning: Wilcoxon Signed Ranks; ** <.01 *** p<.001													

Allar undirbólkingar eru til fyrimumar fyri ta føroysku grímuna. Uttan mun til undirbólkingar og uttan mun til metingarskala verður tann enska gríman ongantíð mett hægri enn tann føroyska.

Endamálið við grímukanningini – at kanna ómedvitaðan hugburð til ‘ensklitaða’ føroyska málnýtslu – eydnaðist ikki. Tað bar ikki til at gera dátuinnsavningina, uttan at heimildarfólkini skiltu, hvat kanningin snúði seg um. Vit kunnu nevna tvær orsaker. Onnur orsøkin er tað lítla, gjøgnumskygda føroyska samfelagið við fleirföldum og tøttum netsambondum, har øll kenna øll. Hin orsøkin er, at tað føroyska málsamfelagið hevur nøkur drøg, ið vit kenna úr tvímálsligum samfeløgum: Øðrumegin verða ensk orð góðtikin

í vanligum gerandisligum talumáli, hinumegin er talan um nakrar alment viðurkendar – rættiliga trongar – normar, sum siga, hvat kann góðtakast í formligum máli, t.d. í tíðindaupplestri í útvarpinum. Sambært hesum normum verður ensklitað útvarpsmál heilt einfalt ikki góðtikið.

At tað ikki eydnaðist at savna ómedvitandi hugburð til enska ávirkan, merkir ikki, at tær føroysku grímudáturnar eru virðisleysar. Tær kunnu greinast og tulkast sum tað, tær eru, nevniliga medvitandi hugburðsframsetingar. Tað merkir, at vit hava eitt stórt tal av hugburðsdátum, sum eru savnaðar á ein øðrvísi hátt enn tær medvitandi hugburðsdáturnar, sum vórðu fingnar til vegar í meiningakanningini og í dýpdarkanningini.

Greiningarnar av teimum føroysku grímudátunum vísa, at føroyingar eru samdir um at meta ensklitaða málnýtslu lægri enn ‘reint’ føroyskt. Sum medvitandi hugburðsframseting kann úrslitið tulkast sum dygg undirtøka fyri purismuni, sum eyðkennir føroyskan málpolitikk. Føroyingar hava sostatt svarað politiskt rætt.

Uttan mun til undirbólking og uttan mun til metingarskala kemur tað ongantið fyri, at tann enska gríman verður mett hægri enn tann føroyska. Tað er kanska eitt sindur óvæntað, at vit ikki finna nakrar munir viðvíkjandi teimum sosialu konnotatiónunum, sum verða settar í samband við ‘reina’ og ensklitaða málnýtslu¹⁰⁴.

104 Meira kann lesast um tær norðurlendsku grímukanningarnar í Kristiansen (2006).

3. Kapittul

Ástøði

Í hesum triðja og síðsta partinum verður roynt at seta orðapurismuna inn í ein ástøðiligan samanhag um málvariatiún. Tað sigur seg sjálvt, at í teirri løtu eitt nýtt orð er kunngjørt sum avloysari fyri eitt tókuorð, eru tvey orð um sama fyribrigdið. Og tá ið fólk hava tvey orð (tað kunnu eisini vera fleiri) at velja ímillum um sama fyribrigdið, kunnu vit vænta, at bæði orðini verða brúkt í hvussu er eina tíð, í summum førum í langa tíð. Her fara vit at knýta nakrar ástøðiligar hugsanir til spurningin um málvariatiún. Seinni verður málvariatiún viðgjørd við støði í trimum føroyskum útvarpssamrøðum.

3.1. Kynstillutan

Føroyskt hevur sum kunnugt trý málkyn: kallkyn, kvennkyn og hvørkikyn, og tí kann tað hava áhuga at kanna, um kynstillutan hjá tókuorðum á nakran hátt er reglustýrd, ella hon er heilt tilvildarlig.

Í føroyskum kann tað málfrøðiliga kynið á tókuorðum vera treytað av merkingarligum og formligum eyðkennum; men tað kann eisini vera treytað av, hvat kyn orðið hevur í donskum, av tí at nógv tókuorð í føroyskum eru komin umvegis danskt. Danskt hevur tvey kyn, felagsskyn og hvørkikyn, og felagskynsorðini verða vanliga antin kallkyn ella kvennkyn í føroyskum.

Hjalmar P. Petersen sigur um kynstillutan í føroyskum, at hon er reglustýrd, og tað merkir, at hon ikki er tilvildarlig, men fylgir nøkrum reglum (Petersen, 2009). Triggjar reglur eru galdandi, sum hava ávirkan á, hvat málfrøðiligt kyn tókuorð fáa í føroyskum. Høvuðsreglan er, at kynstillutan er stýrd av merkingini hjá orðinum, síðan kemur tann bendingarliga reglan og á triðja plássi kemur tann ljóðfrøðiliga reglan.

Tann merkingarliga reglan, sum hevur størstan týðning, sigur, at kynstillutan er treytað av, hvat orðið merkir. Nakrar av teimum merkingarligu reglunum eru hesar: Persónar eru kallkyn (t.d. *adventistur*, *kommunistur*, *advokatur*, *fotografur*, *sjúkrarøktarfrøðingur*, *sandingur*, *danskari*). Trø eru kallkyn (t.d. *apalður*, *askur*, *pálmi*, *pílu*) ella kvennkyn (t.d. *ahorn*, *ask*, *björk*, *bók*, *fura*, *grann*, *lerk*). Flestu fiskar eru antin kallkyn (t.d. *állur*, *kalvi*, *laksur*, *makrelur*, *toskur*, *upsi*) ella kvennkyn (t.d. *brosmi*, *hýsa*, *longa*, *sardina*, *sild*, *skrubba*, *tunga*, *ulka*). Fuglar eru stundum kallkyn

(t.d. *albatrossur, bakur, blikur, falkur, geykur, gorpur*) stundum kvennkyn (t.d. *álka, boga, dunna, erla, gás, høna, kráka, rita, terna, æða, ørn*).

Ljóðföri eru vanliga kvennkyn (t.d. *banjo, basun, cello, fiól, floyta, harmonika, harpa, mandolin, klarinett, kornett, trompet*) (Petersen, 2009: 151-163).

Tann bendingarliga reglan sigur, at orð, sum enda við *-a*, eru kvennkyn og at dansk tøkuerð, sum enda við *-e*, antin vera kallkyn ella kvennkyn á føroyskum, sbr. at *trappa* (da. *trappe*) er kvennkyn á føroyskum, meðan *posi* (da. *pose*) er kallkyn. Eitt annað dømi um ta bendingarligu regluna er, at dansk tøkuerð, sum enda við *-er* (t.d. *lærer*) fáa *-ari*-ending á føroyskum (*lærari*).

Tann ljóðfrøðiliga reglan sigur, at ljóðsamansetingin í orðinum ásetur kynið. Dømi um hesa regluna er, at orð, sum enda við *-tl* vanliga eru hvørkikyn *tvætl, kritl* (Petersen, 2009: 308). Ulla Clausén (1978: 62) sigur um kynstillutan av tøkuerðum í føroyskum, at:

Främmande ord inordnas i det färöiska formsystemet och böjs som maskulina, feminina eller neutrala substantiv (...) Många främmande ord som i danskan har fælleskøn får i färöiskan ändelsen *-ur* och maskulint genus.

Sum dømi nevnið hon *abotur*¹⁰⁵, *filmur, garantiur*¹⁰⁶, *kapitalur, kritikkur, musikkur, profitur, taktikkur*. Nøkur fáa kvennkyn, t.d.: *billett, sitrón, granat, knallert, rekord, roman, test*. Orð, sum í danskum enda við *-e*, fáa ofta *-a* og verða veikt bend kvennkynsorð í føroyskum, t.d. *aktia, ekspertisa, servisa, turisma*. Hinvegin varðveita orð, sum í danskum eru hvørkikynsorð, hvørkikyn á føroyskum, t.d. *atom, miljø, produkt, prosent*. Summi dansk felagskynsorð fáa hvørkikyn í føroyskum, t.d. *alkohol, boykott, hobby, modell*¹⁰⁷, *radio* (sí eisini Adams og Petersen, 2014).

Eyvindur Eiríksson viðger tillagingar av tøkuerðum í íslenskum (Eiríksson, 1981: 85-96). Hann kemur í roynd og veru til somu niðurstøðu sum Hjalmar Petersen, har tað í summum førum er merkingin, sum

105 *Abort* kann vera kvennkynsorð í føroyskum.

106 *Garanti* kann vera hvørkikynsorð á føroyskum.

107 *Modell* kann bæði vera kvennkyn og hvørkikyn. *Fotomodell* er kvennkyn og *skipmodell* er hvørkikyn.

er avgerandi, í øðrum fòrum bendingin og ljóðviðurskiftini í orðinum. Um kallkynsorð sigur Eyvindur Eiríksson, at *barón*, *bastarður*, *burgeis* (máttmikil maður), *kokkáll* (maður hvørs kona er honum ótrúgv), *lávvarður* (lordur), *ribbaldi* (ribbaldur), *skvíari* (tænari, skjaldasveinur) og *stívarður* (sbr. enskt steward) sipa til kallkynspersónar og eru tí kallkynsorð (Eiríksson, 1981: 94). Men Eivindur Eiríksson er ikki so avgjørdur um, hvør regla er galdandi fyri kynstillutanina, tí hann sigur, at ljóðsamansetingin í *bastarður* kann vera avgerandi fyri kyn-ið. Viðvíkjandi kallkynsorðunum *burgeis* og *kokkáll* sigur hann, at íslendingar kunnu hava fatað hesi orðini sum samansett kallkynsorð við fyrimynd í íslenskum arvorðum: *burgeis* kann hava verið uppfatað sum eitt samansett orð við fyrimynd í t.d. *hafíss* (havísur) og *kokkáll* sum eitt samansett orð við *áll* (állur) sum seinna liði (Eiríksson, 1981: 90). Her kunnu vit nevna tvey lík dømi í føroyskum. Orðið *kartong* verður stundum nýtt sum kvennkynsorð (á danskum er tað hvørkikynsorð), og tá er uttan íva talan um eina umtulking av orðinum til eitt samansett kvennkynsorð við *tong* sum seinna liði: *tong – tengur, klípitong – klípitengur, kartong – kartengur*¹⁰⁸. Kvennkynsorðið *pistól* verður ofta nýtt sum kallkynsorð *pistólur* í føroyskum (í danskum er tað felagsskyn), og tá kann vera talan um eina umtulking til eitt samansett føroyskt kallkynsorð við *stólur* sum seinna liði: *stólur – stólar, bilstólur – bilstólar, pistólur – pistólar*¹⁰⁹.

3.2. Málvariatióin

Av tí at purisman hevur til endamáls at seta føroyskar nýgerðir inn fyri tókuorð, sum eru í málinum frammanundan, er úrslitið ofta, at tvey ella fleiri orð eru í nýtslu fyri sama fyrbrigdið, tí tókuorðini hvørva ikki, hóast føroyskar nýgerðir eru skotnar upp. Tá ið fleiri orð eru at velja ímillum, lynnir tað undir málvariatióin. Tá er áhuga-vert at kanna, hvussu fólk nýta tey ymsu orðini. Eru nøkur mynstur

108 Dømi um kvennkyn: „Í einum øðrum innbroti hevur hann stolið 400 krónur og nakrar lykklar og í einum handli hevur hann stolið einar 10 kartengur av sigarettum“ (In.fó. 24.03. 2014).

109 Ein leiting á føroyskum heimasíðum (20.06. 2019) vísir 88 dømi um *pistólar* og 8 dømi um *pistólir* í fleirtali. Um tann merkingarlaga reglan var avgerandi, høvdu vit væntað kvennkyn, sbr. at *byrsa* og *rifla* eru kvennkyn.

í málvariaciónini, ella er mynstrið tað, at einki mynstur er? Samfelagsmálfrøðingurin spyr: Hvør sigur hvat nær? Hann kannar, um munir í málnýtslu kunnu knýst at teirri sosialu støðuni hjá tí einstaka (interindividuell variación), og hann kannar samstundis, um tann einstaki varierar sína málnýtslu og hvørji viðurskifti tá hava týðning (intraindividuell variación). Av tí at purisma elvir til samtíðarlíga málvariación, verða trý ástøði viðgjørd niðanfyri: Málsligur marknaðarbúskapur, normar og atlagning.

Sæð úr erva kann málið samanlíknast við eitt ymislitt klútateppi, samanvopið av nógvum ymisvorðnum klútum. Í fyrsta umfari kann tað tykjast, sum hesir klútar eru samansettir upp á gjøt. Men vit koma skjótt eftir, at har eru nøkur mynstur í. Tey sjónskastu mynstrini vísa ymiska málnýtslu, sum knýtir seg at landafrøðiligum økjum, og tí siga vit, at tann variaciónin er landafrøðiliga treytað. Men í hesum sama klútateppi eru onnur mynstur, sum ikki altíð eru so týðilig, stundum heilt ósjónlig. Her er talan um nøkur mynstur, sum eru knýtt at øðrum støddum enn landafrøði, og tá verður avbjóðingin at avdúka hesi mynstrini og royna at finna orsakirnar. Tað gerst bara við at gera kanningar. Tað, sum slíkar kanningar ofta avdúka, er, at málnýtslan hjá tí einstaka ella hjá einum bólki kann hava samband við ta sosialu støðuna hjá tí einstaka málbrúkaranum ella hjá einum bólki.

Málvariación er reglan heldur enn undantakið. Summi siga *vit*, onnur siga *okur*, summi siga *regnskjól*, onnur siga *paraphy*, og summi siga *regnskjól* viðhvørt og *paraphy* viðhvørt, alt eftir hvønn tey tosa við ella hvat orð fyrst rennur teimum í hug. Stundum kann sama orð hava ymsa merking hjá ymsum fólki. Summi nýta orðið *óndur* í merkingini ‘sum vil øðrum ilt’, meðan eitt nú suðuroyingar nýta tað í merkingini ‘illur’. Fólk benda sama orð á ymskan hátt. Summi siga „eg sá bátarnir“, meðan onnur siga „eg sá bátarnar“. Framburðurin kann vera ymskur. Summi siga *noy*, meðan onnur siga *nei*. Og setningsbygnaður kann eisini vera ymskur (summi siga „mær dámar“, onnur siga „eg dámi“). Allur hesin ymiskleikin verður undir einum nevndur málvariación.

Munurin millum *vit/okur* og *regnskjól/paraphy* er, at tey fólkin sum siga *vit*, siga altíð *vit*, og tey, sum siga *okur*, siga altíð *okur*. Her síggja vit burtur frá atlagning. Hinvegin kann sama fólk skifta millum *regnskjól* og *paraphy* alt eftir umstøðunum. Hetta kalla vit intraindividuella variación.

Tey ungu siga oftast „hvar ert tú frá?“, meðan tey eldru heldur siga „hvaðani ert tú?“ Hetta kalla vit interindividuela variatión, har ið variatiónin sum oftast er knýtt at ymsum aldursbólum.

Í samfelagsmálvísindum verður t.d. spurt: Er nakað samband millum málnýtslu og sosiala støðu? Í mongum førum er svarið ja. T.d. hava tey ungu ofta ein annan málburð enn tey eldru. Tað, sum er í miðdeplinum, er tað broytiliga, og tí verður arbeitt við broytiligum støddum. Ein broytilig stødd – ein sonevndur *brigdil* (variabel) – sipar til eitt hugtak, ið kann hava ymisk snið, og tey ymisku sniðini av einum brigdli verða kallað *brigdi* (variantar).

Tá ið eitt nýgjørt orð er kunngjørt og farið í umferð í samfelagnum, verður tað eina tíð nýtt saman við tókuorðinum, sum ætlanin var tað skuldi avloysa. Talan er tí um variatión millum tað nýgjørda orðið og tókuorðið, viðhvørt eina tíð, viðhvørt í langa tíð og viðhvørt altíð. Tað er eitt sindur ymiskt, hvussu nýgjørð orð standa seg í kappingini við tókuorð, sum tey eru ætlað at avloysa. Í summum førum avloysir nýgerðin tókuorðið bæði í talu og skrift; t.d. hevur *tyrlan* í stóran mun avloyst *helikoptaran* hjá teimum flestu. Tað sama kann sigast um *geyman*, sum at kalla hevur avloyst *USB-stykkið*. Hinvegin kunnu vit neyvan siga, at *filurin* og *skjaldbókan* hava avloyst *elefantin* og *skildpadduna*. Heldur man tað vera so, at nýtlan er knýtt at aldri, har tey ungu nýta tey føroysku orðini, meðan tey eldru hava lyndi til at nýta tey fremmandu orðini. Um so er, at tey ungu halda fast við tey føroysku orðini – og hví skuldu tey ikki tað, tá ið tey eru uppvaksin við teimum – samstundis sum teir eldru „elefantbrúkararnir“ natúrliga fækkast í tali, so kunnu vit vænta, at nýgerðirnar fara at avloysa tókuorðini sum frá líður.

3.3. Fyritreytir

Umframt tað at nýgerðirnar helst skulu vera stutt og viðførlig orð, mugu ið hvussu er tvær aðrar treytir vera loknar, fyri at nýgerðir kunnu koma í nýtslu í einum málsamfelag, nevniliga marknaðarføring og undirtøka millum fakkfólk. Tað hevur avgerandi týðning, at orðasmiðurin ella stovnurin, sum hevur kunngjørt eina nýgerð, dugir at marknaðarføra sína vøru. Tað er ikki nóg mikið, at orðið er gjørt, um tað bert liggur

goymt í eini skuffu ella eini teldu. Neyðugt er við einum lýsingarátaki ella marknaðarföring fyrri at upplýsa um ‘vøruna’. Og her hava miðlarnir, serliga loftmiðlarnir, ein avgerandi leiklut. Eydnast tað at fáa miðlarnar at nýta orðið, er tað tann besta marknaðarföringin, tí tá kemur orðið út í hvønn krók í landinum. Áðrenn koronufarsóttin tók seg upp í Føroyum várið 2020, mundi orðið *sóttarhald* verða lítið nýtt, men eftir at miðlarnir vóru farnir undir at nýta hetta orðið, gjørdist tað partur av talumálinum eftir stuttari tíð. Á tann hátt eru miðlarnir við til at fremja ta puristisku verkætlanina. Hin fyritleytingin, sum ofta vísir seg at hava týðning, er, at fakkfólk taka undir við nýgerðini, um talan er um eitt yrkisorð. Um fakkfólkini ikki taka undir við nýgerðini, kemur hon ikki í nýtslu. Orsakirnar til at orðið *kerra* ikki kom í nýtslu fyrri *treylara* (en. *trailer*) kunnu vera fleiri, men ein orsök er uttan iva, at orðið *treylari* er ein partur av samleikanum og stoltleikanum hjá hesum yrkisbólki. Treylaraforarar vildu ikki verða nevndir kerruforarar, tí treylarin hevur eitt ávíst sosialt virði, sum er partur av bólkasamleikanum.

Her kann verða víst til eitt norskt dømi. Í 1980'unum ásetti Statoil, at tað formliga samskiftismálið í fyrirøkuni skuldi vera norskt. Tað bar m.a. við sær, at norsk oljuorð vórðu gjørd fyrri tey amerikansku. Men Statoil fekk ikki stýrt tí óalmenna samskiftinum úti á boripallunum, har ið teir norsku oljuarbeiðararnir nýttu eitt norskt-amerikanskt blandingsmál. Henda málnýtslan í norsku fráländavinnuni var partur av bólkasamleikanum og tess vegna ein partur av tí fakliga stoltleikanum hjá oljuarbeiðarunum (persónligt samskifti við Johan Myking professara á universitetinum í Bergen, sum í nógv ár arbeiddi við norskum oljumáli, 16. 10. 2017).

Tá ið fólk hava fleiri orð at velja ímillum, fáa orðini ofta ymisk sosial virði og ymiskar hjámerkingar. Málið verður á tann hátt meira fjøltáttað. Úr rúgvuni kunnu vit nevna: *kvíkil* og *peysmeykari*, *rullifjøl* og *skateboard*, *støddfrøði* og *matematikk*, *ferhyrningur* og *fýrakantur*, *songur* og *sangur*. Hesi orðapørini sipa til tað sama fyrirbrigdið ella lutin, men hjámerkingarnar eru ymiskar. Hesar hjámerkingar kunnu vera av ymiskum slag. Í summum førum snýr tað seg um ymisk stílvirði. T.d. verður *songur* nýtt í yrkingum og í Bíbliuni, meðan vit í vanligum gerandismáli siga *sangur* (sbr. *einglasongur*, *hásongur*, men *felagssangur* og *sangkór*). *Ferhyrningur* og *fjórhyrningur* eru skriftmálsorð, sum t.d.

verða nýtt í roknibókum, meðan føroyingar annars siga *fýrakantur* ella *fýrkantur*. Í døminum *rullifjøl* og *skateboard* er munurin, at *rullifjøl* er tað almenna orðið, sum t.d. Ráðið fyri ferðslutrygd og Kringvarp Føroya nýta, meðan tey ungu, ið iðka hesa ítróttagrein, siga *skateboard*. Hetta eru dømi um sonevnt systematiskt synonymi, sum merkir, at orð við somu tilvísing ikki verða brúkt hvørt um annað, tí valið er stýrt av uttanmálsligum viðurskiftum, t.d. tí sosiala samtekstinum og formleikastigi.

3.4. William Labov

Tað ástøðiliga grundarlagið undir samfelagsmálvísindunum varð lagt í 1960-árunum í Amerika, tá ið William Labov (f. 1927) fór undir at kanna málsliga variatióin hjá ymiskum samfelagsbólum í New York. Við Labov hendi eitt paradigmuskifti í málvísindum. Samanbórið við ta siðbundnu dialektologiina, sum hevði áhuga fyri staðbundnum málbrigdum sum einsháttaðum og støðugum málskipanum serliga hjá eldri fólki uttan fyri býirnar, vendist áhugin nú móti samtíðarligari og fjøltáttaðari málnýtslu í býunum. Samfelagsmálfrøðingarnir lögdu dent á, at málið ikki er eitt einsháttað fyrbrigdi, men at málslig variatióin er vanlig í øllum málsamfeløgum. Hetta var útgangsstøðið. Takið var nú at finna háttaløg, sum kundu nýtast til at kanna hetta fjølbroytnið.

Háttalagsliga var hetta ein avbjóðing fyri Labov. Háttalagið, sum hann valdi, var at fara inn í eitt stórt vøruhús í New York, har hann valdi sær út triggjar handlar, sum hann visti høvdu ymiskan sosialan profil. Hetta bygdi hann m.a. á pris og úrvalið av bløðum, sum handlarnir seldu. Viðskiftafólkini í hesum trimum handlunum umboðaðu tí ymiskar sosialar bólkar: Høga sosiala støðu, miðal støðu og lága sosiala støðu. Hann gekk nú runt í vøruhúsinum og spurdi starvsfólk, hvar hann kundi keypa eina ávísa vøru, sum hann visti var at finna á fjórðu hædd. Við vilja var hann farin á ‘skeiva’ hædd, tí so fekk hann starvsfólkini at siga, at vøran var at finna á fjórðu hædd. Hann hevði nevnliga áhuga fyri at fáa fólk at siga „on the fourth floor“, tí hann vildi kanna, hvussu ymiskir sosialir bólkar søgdu *r* í ymsum ljóðfrøðiligum umstøðum (Hudson, 1999: 155-159).

Tað nýggja var ikki bara sjálvt háttalagið við at fara á ‘skeiva’ hædd í vøruhúsinum, tí í greiningarpartinum var hann eisini undangongumaður. Fyri at kunna viðgera svarini hagfrøðiliga, gjørði hann svarini um til talvirði. Á henda hátt kundi hann kanna, um samvariatióin var millum málsligar og sosialar brigdlar. Hesi úrslit vórðu sett upp sum tøl, prosentbýti, tíddir o.s.fr. Hetta var nakað heilt nýtt tá.

Labov arbeiðdi við ymsum sosialum bólkum, og hansara áhugi var ljóðfrøðilig variatióin, og við at knýta framburð at sosialum bólkum fekk hann staðfest eina vissa samvariatióin millum teir málsligu brigdlarnar og teir sosialu bólkarnar.

Tað ber til at kanna variatióin í orðanýtslu við hesum háttalagnum. Takið er tá at finna merkingarligar eindir, sum kunnu verða umtalaðar við tveimum (stundum fleiri) orðum. Tá ið talan er um tøkuroð og tilsvareandi nýgerðir, vísir nýtslan ofta nøkur mynstur. Hesi mynstur vísa seg á ymiskan hátt. Omanfyri varð víst á, at fólk við stuttum ella ongum útbúgvingum taka í størri mun undir við purismuni enn væl útbúgvín fólk og at kvinnur eru sum heild puristiskari enn menn. Hinvegin kann orðanýtslan hjá tí einstaka í stóran mun vera treytað av, *hvat* ein tosar um ella *hvønn* ein tosar við. Tað er heilt vanligt, at sama fólk viðhvørt kann biðja ein annan persón senda sær ein *meyl* og lötuna aftaná biður ein annan persón senda sær eitt *teldubrev*. Hendan málvariatióin er tá treytað av samskiftisstøðuni. Er talan um persónar, sum kennast, verður *meylurin* meira nýttur, men er samskiftið millum persónar, sum ikki kennast, verður *teldubrev* meira nýtt. Hetta er tann sonevnda *intraindividuella variatióin*, har ið orðavalið hjá hinum einstaka er treytað av ytri umstøðum og samanhangi (Jacobsen, 2012a).

3.5. Hví læna vit?

Tað eru í høvuðsheitum tvær orsakir til, at orð verða lænt úr øðrum málum. Sagt eitt sindur einfalt kunnu vit kalla tað fyrri tørv og luksus. Tá ið talan er um tørv, fyllir tøkuroðið eitt hol í málinum: t.d. *kebab* og *tapas*. Her eru eingi føroysk orð. Luksuslán eru hinvegin tøkuroð, sum koma inn í málið, hóast móttøkumálið hevur orð við somu merking frammanundan.

Her verða nokur tókuorð nevnd, har ið orsøkin er tørvur: *Skeilett* (úr enskum), *divan* (úr persiskum), *kálfatra* (úr hálendskum), *kajak* og *anorakkur* (úr grønlendskum), *kakao* (úr meksíkonskum), *jogurt* (úr turkiskum), *kosmetikk* (úr grikskum), *koyggja* (úr lágtýskum), *stivli* og *opera* (úr ítalskum), *kaffi* (úr arabiskum), *sauna* (úr finskum) og *kimono* (úr japonskum). Tað eru eyðvitað nógv tókuorð fyri útlenskar rættir: *Yoghurt*, *falafel*, *kebab*, *shawarma* og *tabbouleh* (úr Miðeystri), *caffè latte*, *cappuccino* og *espresso*, *bruschetta*, *pesto* (úr ítalskum), *chorizo*, *gazpacho*, *tapas*, *paella*, *enchilada* og *guacamole* (úr sponskum), *steak*, *junkfood*, *brownie* og *smoothie* (úr amerikonskum), *chopsuey*, *nasi goreng*, *sushi*, *tofu* og *wok* (úr asiatiskskum málum). Hesi orð fylla eitt hol í móttøkumálinum, og tí hava vit brúk fyri teimum, tá ið vit skulu tosa um hesar rættirnar.

Hesi orðini eru tó ikki komin beinleiðis úr upprunamálinum inn í føroyskt, tí Føroyar hava ikki havt beinleiðis mentanar- ella handils-sambond við hesi fremmandu londini. Tey flestu av hesum tókuorðum hava sett upp á vegnum í onkrum av okkara grannalondum, helst í Danmark, haðani tey síðani eru komin til Føroya.

Hinvegin hava vit nógv luksulán í føroyskum. Hyggja vit aftur í søguna, kunnu vit spyrja, hví vit í sínari tíð ‘læntu’ orð sum t.d. *blíva*, *begynna*, *snakka*, *farva*, *ferdigur*, tá vit frammanundan høvdu *verða*, *byrja*, *tala*, *litur*, *liðugur*? Um vit tulka henda spurning við støði í mentanar-sosiologiini hjá Bourdieu, er orsøkin, at tókuorðini høvdu hægri virði á marknaðinum enn tey gomlu føroysku orðini. Henda støðan kann vera ein avleiðing av samfelagsviðurskiftunum í Føroyum, tá ið hesi orðini komu inn í málið. Yvirstættin var dansk og tosaði danskt, og tí vórðu dansk orð sett í samband við vald og høga tign, og tá ið danir samstundis høvdu politiskt, búskaparligt og mentanarligt vald, gjørdust útlitini fyri danskari ávirkan serstakliga lagalig. Og tað, sum hevði uppaftur størri týðning, var, at skriftmálið var danskt, og tað merkir, at alt skrivligt samskipti tá var á danskum. Hetta kann hava verið ein orsök til, at dansk tókuorð fingi høgt marknaðarvirði og tess vegna lættliga komu inn í tað føroyska talumálið.

Í 15. ella 16. öld kom tað enska tókuorðið *hook* (fær. *húkur*) inn í føroyskt, hóast *ongulin* var til frammanundan. Orsøkin kann vera, at *ongulin* var heimagjørdur og heldur færligur, meðan teir hópframleiddu *húkarnir*, sum komu av verksmiðjum uttanlands, vóru smidligari og

fiskaðu betur. Jóan Pauli Joensen sigur, at „fiskireiðskapurin (...) varð ógvuliga klombrutur“, og ongulin var grefligur (Joensen, 1987a: 87, og Joensen, 1987b: 86). Tað sama kann sigast um orðið *buksur*, sum kom inn, hóast *brøkur* vóru til frammanundan. Tær gomlu føroysku vaðmalsbrøkurnar hava virkað heldur gamaldags samanborið við tær nýggjaru innfluttu buksurnar¹¹⁰.

Hjáorðið *mega* er eitt luksulán, tí í føroyskum eru nógv orð við somu áherðandi merking, t.d. *ógvuliga*, *serstakliga*, *serstaka*, *avbæra*, *óføra*, *fráskila*, *hendinga*, *øgiliga*, *ræðuliga*. Orðið man verið komið inn í málið gjøgnum kunningartøkni við orðum sum t.d. *megabit* og *megabyte*. Upprunaliga man tað verða komið inn gjøgnum ungdomsmál og hevur síðan breitt seg til eldri aldursbólkar.

3.6. Málsligur marknaðarbúskapur

Vit kunnu knýta málvariatiún at mentanarsosiologiini hjá tí franska samfelagsfrøðinginum Pierre Bourdieu (1930-2002). Hann setur málnýtslu inn í ein mentanarlígan samanhag, har hann nýtir búskaparligar metaforar og tosar um marknaðir og ymisk virði á vørum. Bourdieu sigur, at tað eru marknaðarkreftirnar, ið gera av, hvørji virði tær ymsu vøurnar (t.d. orðini) fáa. Marknaðurin er tann málsligi samteksturinn, og vøurnar eru málsligar eindir. Í stuttum snýr hetta ástøðið seg um, at málið verður gjørt til eitt mentanarligt fyrbrigdi, við tað at nøkur virði verða lögð í tað. Eins og onnur mentanarlig fyrbrigdi kann málið gagnnýtast sum mentanarligur kapitalur. Tað merkir, at eitt ávíst málsnið fær eitt virði, sum fólk kunnu gagnnýta til tess at geva sær sjálvum ein samleika ella virði á tí sosiala marknaðinum. Málið fær á tann hátt eitt mentanarligt og sosialt virði. Fólk kapitalisera málið fyri á tann hátt at skapa álit, samstundis sum tey vilja vísa, hvar tey standa mentanarliga og sosialt. Tey vilja vísa, hvat marknaðarvirði tey hava.

Bourdieu sigur, at vit fáa ikki tað neyðuga innlitið í málnýtslu, um vit ikki taka samfelagið við, sum málið er ein partur av, tí mál-

110 Samanber tað, sum Jakob Jakobsen sigur: „Ved brøkur tænker man nu ofte paa gamle og daarlige (pjaltede) Buxer i Modsætning til det finere Buxur“ (Jakobsen, 2018: 49).

nýtsla er partur av einum størri sosialum samanhangi, og skilja vit ikki tann samanhangin, skilja vit heldur ikki málnýtsluna. Hann sigur, at málfrøðingar leita í blindum, um teir ikki granska mál í samfelagsligum samanhangi, og eru málfrøðingarnir ikki medvitaðir um tað, leita teir sum óðir í málinum eftir onkrum, sum í roynd og veru liggur fjalt í sosialum samanhangi. Tað merkir, at málnýtsla kann tulkast sum ímyndanarligur kapitalur, har ið ymiskar málsligar kodur umboða tann ímyndanarliga kapitalin, sum er til taks á tí málsliga marknaðinum. Hjá teimum væl útbúnu gevur mentanarligur kapitalur ímyndanarligan kapital. Bourdieu heldur, at jagstranin eftir ímyndanarligum kapitali kann greiða frá nógvum av tí, sum vit gera. Tað merkir sambært Bourdieu, at grundin til at fólk medvitað velja summi orð fram um onnur er jagstranin eftir ímyndanarligum kapitali (Prieur og Sestoft, 2006).

Ymiskar málsligar kodur umboða soleiðis tann ímyndanarliga kapitalin, sum er til taks á tí málsliga marknaðinum. Á sumnum marknaðarplássum mennist ein virðisstigi, har ið summi brigdi fáa høgt virði og høga støðu, meðan onnur brigdi fáa lægri virði. Sannkenningin av einum slíkum virðisstiga og hvat tey ymsu brigdini umboða gerst partur av tí sosiala førleikanum, sum fólkin, ið handla á tí málsliga marknaðinum, hava. Men vert er at leggja sær í geyma, at virðið á málsligum kodum kann broytast sum frá líður. Men tað, sum er áhugavert í hesum sambandi, er, at fólk, sum nýta ávís málslig brigdi við einum ávísam marknaðarvirði, fáa tillutað nøkur sosial virði.

Hetta ástøðið kunnu vit nýta, tá ið vit kanna purismu. Ein persónur, sum brúkar orð sum t.d. *kvikil*, *skaploysingur* ella *rullifjøl* fær tillutað nøkur onnur sosial virði enn tann, sum sigur *peysmeykari*, *amøba* ella *skateboard*. Á tí opna almenna marknaðinum, t.d. í miðlunum, hava nýgerðirnar høgt marknaðarvirði, meðan tøkuorðini hava høgt marknaðarvirði á tí privata marknaðinum, t.d. í stakmentanum og í yrkismáli.

Tað er eitt væl kent fyrirbrigdi, at orð kunnu lækka í virði. Vit hava í føroyskum fleiri dømi um lækkandi virði á gomlum væl kendum orðum og heitum (samanber tað, sum Jakob Jakobsen segði um virðið á ávikavist føroyskum og fremmandum orðum). Tá ið felagið hjá føroyskum sjúkrarøktarfrøðingum í 2002 broytti heitið *sjúkrasystir*

til *sjúkrarøktarfrøðingur*, gjordist broytingin veruleiki, tí at tað vóru fakfólkini, sum vildu hava broytingina framda. Tey høvdu tað neyðuga ímyndanarliga valdið til at broyta eina gamla málsliga siðvenju. Hetta átak var ein liður í eini ætlan, har ið hesin fakbólkurin vildi vinna sær ein annan sess í tí sosiala rúminum.

Eina ferð var upp á tal at skifta orðið *sjúklingur* út við okkurt annað orð. Grundin var sambært sjúkrarøktarfrøðingum, at *-lingur* hevur eina neiliga hjámerking, ið sipar til okkurt lítið (t.d. *kettlingur*) og niðrandi (t.d. *býttlingur*). Marknaðarvirðið á orðinum *sjúklingur* var eftir øllum at døma við at falla sum yrkisorð. Um so verður, at sjúkrarøktarfrøðingarnir fara at gevast við at nýta orðið *sjúklingur*, fer ein slík broyting eisini at síggjast í gerandismálinum, tí at sjúkrarøktarfrøðingarnir hava tað neyðuga ímyndanarliga valdið til at fáa eina slíka broyting framda. Kanska er ein byrjandi niðurskriving á veg.

Variationin í málnýtslu er sostatt ikki tilvildarlig, men stýrd av nøkrum mekanismum, sum liggja uttan fyri sjálvt málið. Málnýtslan er treytað av samspælinum millum málið, málbrúkan og samfelagið.

3.7. Normar

Tað, sum er sagt omanfyri, kann knýttast at normhugtakinum. Normar eru hugmyndir innan í einstaklinginum um, hvørja atferð hann væntast at vísa saman við øðrum fólki – eitt samsvar millum okkum sum einstaklingar og okkara sosialu kringumstøður. Helge Sandøy sigur, at „normer er kollektive mønster for åtferd“ ella øðrvísi orðað: „Normene er ei tru hos individet om kva som er forventa åtferd i kollektivet“ (Sandøy, 2003: 172). Normar hava við sær, at vit bera okkum at á sama hátt sum tey fólkini, vit hava samband við í okkara sosiala lívi. Vit vænta av prestinum, at hann nýtir eitt vandað mál á prædikastólinum. Sigur hann, at hendingin á Genesaretvatni var *mega feit* ella at *lærusveinarnir vóru nakrar kular typur*, ger prestur seg sekan í normbroti. Hinvegin eru slíkar orðingar vanligar í samskifti millum ungdom. Normar eru eitt slag av konsensus ella hugsan um ein konsensus, eitt samsvar millum okkum sum einstaklingar og okkara sosialu kringumstøður. Normar eru sosialar siðvenjur (konventiónir): hóskaði atburður í ávísam umstøðum. Tað snýr seg um

at halda nakrar óskrivaðar reglur. Normar eru tó ikki óbroytiligar støddir, men verða støðugt endurskoðaðir og broyttir.

Í tí almenna rúminum eru aðrir normar galdandi enn í privatum samskifti. Tá ið fólk orða seg alment, t.d. í miðlunum, eru umstøðurnar formligar, og tá ræður um at orða seg sambært teimum galdandi normunum, og tað merkir, at vit velja orð, sum hava tign ella virðing í tí almenna rúminum. Hetta eru teir sonevndu almennu, opnu normarnir. Tí sigur stjórin fyri ferðslutrygd *rullibretti* og ikki *skateboard*. Hinvegin hava onnur orð tign í bólkamáli, t.d. í stakmentanum og yrkismáli, tí at teir normarnir eru øðrvísi. Hetta eru teir fjaldu, privatu ella persónligu normarnir. Tí siga brettkoyrararnir *skateboard* og yvirlæknin *peysmeykari*.

Hugburður til mál endurspeglar sostatt ávís sosial og mentanarlig mynstur í einum samfelag, m.a. at standardiserað orð verða sett í samband við tign og førleika (statusførleikar), meðan orð, sum hoyra til stakmentanir, verða sett í samband við samhaldsførleikar, integritet og álit. Tá ið fólk t.d. venda sær til myndugleikar og til fólk, sum standa hægri á tignarstiganum enn tey sjálv, velja tey orð, sum hoyra til tann almenna normin (statusformar). Hinvegin verður samhaldsnormurin nýttur í óformligum samskifti við eitt nú fólk úr nærumhvørvinum, familju, vinir, arbeiðsfelagar, í stakmentanum o.s.fr.

Her niðanfyri verða tvey brot tikin fram, sum vísa, hvussu normar kunnu vísa seg í veruligum samskifti og kunnu ávirka hugburðsframsetingar (dømini eru úr Jacobsen, 2012a). Í tí fyrra døminum varð spurt, hvat orð (t.d. *mail* ella *teldubrev*) tann spurdi valdi at nýta. Svarið var: „Tíverri sigi eg *mail*“. Henda heimildarkvinnan sigur beinleiðis, at hon sigur *mail*, men samstundis sigur hon, at hon er kedd av tí. Óbeinleiðis sigur hon, at hon kennir orðið *teldubrev*, sum hon heldur vera tað betra orðið. Orðingin kann tulkast sum kurteis: Hon vil virka vinarlig, og tað ger hon við at siga „tíverri“. Hon heldur, at spyrjarin heldur tað vera harmiligt, at hon sigur *mail*. Hon sigur óbeinleiðis, hvørja støðu hon átti at havt til spurningin, tí hon heldur seg vita, hvat svar, spyrjarin væntar at fáa.

Tað seinna dømið vísir, hvussu tær ytru umstøðurnar kunnu ávirka málnýtsluna. Her er eitt svar til spurningin frá spyrjaranum, um orðavalið er treytað av, hvønn ein tosar við. Ein kvinna svarar soleiðis:

„T.d. nú ringir onkur úr Vinnumálastýrinum, so tosi eg slett ikki líka, sum eg tosi við – eg veit ikki (...) ella fyri tann skyld [við] fólk á Kósini í Klaksvík“. Her umboðar Vinnumálaráðið nakað tignarligt, og tí ræður um at orða seg sambært tí almenna norminum, meðan fólkin í Kósini umboða tað kenda heimaumhvørvið, og har eru aðrir normar galdandi.

Í summum umstøðum uppliva fólk, at normarnir breyta saman, t.d. í valinum millum bygdarmál og miðføroyskt. Ein ung suðuroyarkvinna, sum var tónleikavertur í Kringvarpi Føroya, segði í eini samrøðu, at miðføroyskt hóskaði betur til eina ungdómssending enn suðuroyarmál, og tí legði hon seg eftir einum slíkum málburði í sínum sendingum (Jacobsen, 2011: 190). Henda útsøgnin bendir á, at miðføroyskt hevur hægri almenna tign enn suðuroyarmál. Hví skuldi hon annars valt sína dialekt frá? Hjá summum er miðføroyskt knýtt at eini hugmynd um ein meira nýmótans lívsstíl í miðøkinum enn í útjaðaranum, men samstundis kann avleiðingin vera, at teir suðuroyingarnir, ið lata seg ávirka av málburðinum í miðøkinum, verða hildnir at vísa ov lítt virðing fyri síni egna dialekt. Hvat fara vinir og familja at siga til, at eg nú broyti mína málnýtslu, so hon líkist meira miðføroyskum? Henda tvístøðan verður av mongum dialektbrúkarum uppfatað sum ein dialektal spennitroyggja: Tey vilja fegin broyta sína málnýtslu, men eru bangin fyri ákoyringum heimanífrá og lata tí ofta vera (Jacobsen, 2011).

3.8. Atlaging

Nikolas Coupland setti fram spurningin: „Do we speak differently to different people?“ (Hudson 1999: 164). Hesin spurningur hevur verið settur fram av sossíalfrøðingum í tí sonevnda atlagingarástøðinum (*accommodation theory*¹¹¹), sum sigur: „We tend to ‘accommodate’ our speech to the speech of the people we are talking to, in the hope that they will like us more for doing so“ (s.st.).

Hetta ástøðið sigur, at tað kunnu vera felagssálarfrøðilig viðurskipti,

¹¹¹ Atlaging ella *akkomodatióin* skilur millum *konvergens* og *divergens*. Um vit atlaga okkum málsliga við at gera okkara egna talumál líkari einum øðrum brigdi, er talan um *konvergens*. Atlaga vit okkum talumálsliga við at skapa størri frástøðu til eitt annað talumálsligt brigdi, kalla vit eina slíka atferð fyri talumálsligan *divergens*. Um atlagingarástøðið sí Giles 1994.

ið fremja málvariación hjá einum persóni. Chrystal (2003: 6) sigur, at atlagining „aims to explain why people modify their style of speaking (accommodate) to become more like or less like that of their addressee(s)“. Omanfyri varð víst á, at ein persónur kann siga *teldubrev* í samskipti við ein málprofessara í føroyskum, meðan sama fólk løtu seinni sigur *meylur* við eina vinkonu. Hetta er dømi um tað, vit nevna atlagining. Tá ið tvey fólk tosa saman, hendir ofta tað, at annar parturin lagar sín málburð eftir hinum partinum, t.d. velur somu orð, sum hin nýtir. Tað fara vit at síggja dømi um her niðanfyri. Ein orsök til at ein persónur lagar sína talu at einum øðrum er, at hann ella hon hevur virðing fyri viðkomandi. Ein onnur orsök kann vera, at viðkomandi vil geva eina jaliga mynd av sær sjálvum og væntar samstundis, at samrøðupartnarin fer at dáma hann ella hana betur. Tá ið ein útvarpsvertur letur seg ávirka av málburðinum hjá teimum, hann tosar við, kann grundin heilt einfalt vera at fáa samrøðuna at glíða betur. Hinvegin kann vantandi atlagining t.d. millum ein serfrøðing og ein útvarpsvert vísa nakrar sosialar munir, sum partarnir í samrøðuni vilja halda fast um.

Sum málfrøðingur upplivir tú ofta atlagining í samrøðum við fólk, tí tey vilja geva eina jaliga mynd av sær sjálvum og royna at virka vinarlig. T.d. segði ein heimildarkvinna, tá ið hon varð spurd, at hon ikki atлагаði sína talu at øðrum. Men samstundis avdúkaði hon seg sjálva. Í hesum føri snúði prátið seg um orðini *stoytkodda* og *airbag*. Hon segði soleiðis:

(1) *Heimildarkvinna*: Altso airbag, altso stoytkoddi ljóðar forferdiligt, stoytkoddi, har brúka øll airbag, sum eg havi sn... tosað við.

Hetta avbrotna orðið í (1), sum byrjar við *sn...*, er uttan iva orðið *snakka*, men heimildarkvinnan breyt seg sjálva av og valdi orðið *tosa* í staðin. Hon valdi tað ‘føroyska’ orðið *tosa*, tí hon helt tað vera mest hóskaði í eini samrøðustøðu við ein málfrøðing. Her síggja vit, at ymisk virði verða lögð í orðini *tosa* og *snakka*, tí at tey hava ymiska sosiala tign í føroyskum. Men tað er eingin ivi um, at henda kvinnan sigur *snakka* í sínum dagliga gerandismáli, men hon var ov sein til at ‘krógva’ tað (Jacobsen, 2012a: 209; 2012b: 127).

3.9. Tríggjar útvarpssamrøður

Niðanfyrri verða tríggjar útvarpssamrøður í Kringvarpi Føroya greinaðar. Tann fyrsta samrøðan er við ein fiskasjúkuserfrøðing um *skaploysing* ella *amøbu*. Onnur samrøðan er við ein yvirlækna, sum tosar um *kvíkil* ella *peysmeykara*, og í teirri triðju samrøðuni hevur útvarpsmaðurin fyra gestir í útvarpsstovuni, har tey tosa um *skateboard*. Samrøðurnar vísa, hvussu málvariatióin kann koma til sjóndar í útvarpssamrøðum. Í teirri fyrstu samrøðuni er lítil og eingin atlagin, meðan hon er týðilig í teimum báðum seinnu.

3.9.1. Skaploysingur ella amøba

Í desember mánaði í 2013 var ein samrøða í Kringvarpi Føroya við ein fiskasjúkuserfrøðing frá Heilsufrøðiligu Starvsstovuni. Samrøðan snúði seg um eina lítla lívveru, sum var staðfest í einum føroyskum alibrúki og um eina álvarsama fiskasjúku, sum hesin evarska lítli skapningurin kundi elva til. Í samrøðuni, sum vardi í 27 minuttir, vóru útvarpsverturin og serfrøðingurin ikki samdir um, hvussu teir skuldu kalla hesa veruna. Útvarpsverturin umtalaði hana sum *skaploysing*, meðan serfrøðingurin nýtti orðið *amøba*. Hóast partarnir í samrøðuni nýttu hvør sítt orð, gekk samrøðan væl. Í talvuni niðanfyrri síggja vit býtið millum hesi bæði orðini:

Talva 31: Nýtsla av orðunum *skaploysingur* og *amøba*.

	Skaploysingur	Amøba	Skaploysningur
Útvarpskvinnan, sum las inngangstekstin	2	1	0
Útvarpsverturin	24	4	0
Serfrøðingurin	3	21	2
Til samans	29	26	2

Talva 31 vísir týðiliga býtið millum hesi bæði orðini: Útvarpsverturin sigur *skaploysingur*, meðan serfrøðingurin sigur *amøba* (tvær ferðir sigur

hann *skaploysningur*). Tá ið verturin nýtir *amøba*, er tað altíð saman við nýgerðini *skaploysingur*.

(2) *Verturin*: Meiningarnar eru ymiskar um, hvat gerast skal við skaploysingin ella amøbuna (1:25:34).

Tríggjar av fyra ferðum hevur verturin raðfylgjuna *skaploysingur-amøba*, sum vit síggja dømi um í (2). Í einum føri hevur verturin raðfylgjuna *amøba-skaploysingur*, og tá er uttan iva talan um atlagining at serfrøðingin, sum alla tíðina sigur *amøba*.

Sendingin byrjaði við, at ein útvarpskvinna las henda inngangin:

(3) *Útvarpskvinna*: Í októbermánað var skaploysingurin ella amøban, sum kann føra til fiskasjúkuna AGD, staðfest í alibrúki í Fuglafirði. Síðani er skaploysingurin staðfestur í alibrúkum í Miðvági, á Lambavík og í Oyndarfirði (1:15:16).

Í (3) er raðfylgjan tann sama sum hjá vertinum í (2) omanfyri: *Skaploysingurin* sum tað fyrra og *amøban* sum tað seinna orðið. Av tí at orðið *skaploysingur* er ein lítið kend nýgerð, heldur útvarpskvinnan tað vera neyðugt at lýsa hetta orðið við einum útlenskum samheiti. Nú kemur útvarpsverturin framat og lesur soleiðis:

(4) *Verturin*: Í m.a. Noregi, Skotlandi og Hetlandi hava tey havt stórar trupulleikar av skaploysinginum (...) Fyrirøkan var ov illa fyrireikað, tá skaploysingar og sostatt AGD-sjúkan blómaðu í aliringunum (1:15:48).

Tá ið útvarpsverturin lesur brotið í (4), nýtir hann bara orðið *skaploysingur*. Hann hugsar helst sum so, at nú er tað ikki neyðugt at endurtaka tøkuorðið, tí nú vita lurtararnir, at *skaploysingur* er tað sama sum *amøba*. Men tá ið hann byrjar samrøðuna við serfrøðingin, sníkir *amøban* seg uppí. Verturin sigur:

(5) *Verturin*: Nú hava vit so fingið staðfest henda AGD-skaploysingin ella hesa her amøbuna í Føroyum. Hvussu álvarsliga heldur tú, vit eiga at taka tað? (1:28:30).

(6) *Serfrøðingurin*: Eg sigi sum onkur í innslagnum har, at vit vita alt ov lítið um henda skaploysingin ella amøbuna her til at ignorera hana og siga, at hon einki hevur upp á seg (1:28:34).

Í (5) og (6) hava vit dømi um, at báðir partar lata seg ávirka hvør av øðrum: Í (5) lagar útvarpsverturin seg eftir serfrøðinginum við at siga *amøba*, meðan vit í (6) síggja, at serfrøðingurin endurtekur bæði orðini í somu raðfylgju sum útvarpsverturin, men tað hendir bara í byrjanini og í endanum á samrøðuni, at serfrøðingurin ger tað. Annars nýtir serfrøðingurin bara orðið *amøba* ígjøgnum alla samrøðuna.

Vit kunnu taka nøkur brot úr samrøðuni, sum vísa málvariatióinina, sí (7) - (14) niðanfyri. Verturin sigur:

(7) *Verturin*: Hvat kann í ringasta føri henda, um vit ikki fáa bilbugt við hesum skaploysinginum? (1:30:20)

(8) *Serfrøðingurin*: Tvey forhold [skulu] til fyri at henda amøban trívist væl (...) hon stótrívist, henda amøban her (...), um henda amøban kann tillaga seg viðurskiftini í Føroyum ... (1:30:32).

(9) *Útvarpsverturin*: Hvussu er skaploysingurin komin henda vegin? (1:34:20).

(10) *Serfrøðingurin*: Vit funnu hesa amøbuna alla møguliga aðrastaðni í Føroyum (1:34:48).

(11) *Útvarpsverturin*: Hesin her skaploysingurin trívist best í heitum sjógvi (1:35:40).

(12) *Serfrøðingurin*: Eitt tað fyrsta vit gjørdur, tá vit høvdu staðfest hesa amøbuna ella skaploysningin, tað var (...) [at] screena fleiri próvar fyri hesa amøbuna her (...) síggja hesa amøbuna ella avleiðingarnar av hesi amøbuni í táknunum. (1:35:57).

Í endanum á sendingini letur fiskasjúkuserfrøðingurin seg ávirka av vertinum og nýtir *skaploysing*, sí (13) og (14); seinna dømið í (14) hevur formin *skaploysningur*. Útvarpsverturin sigur:

(13) *Verturin*: Eg las eina grein í gjár t.d., har ein skaploysingur var komin

inn gjøgnum nösina á einum ungum dreingi og upp í heilan, og hann doyði. Kann hesin skaploysingur vera vandamikil fyri fólk? (1:41:27). (14) *Serfrøðingurin*: Nei, nei, nei. Hesin her skaploysingurin (...) hann livir best í høgari saltkonsentratió, og hann hevði ikki livað í kroppinum á okkum menniskjum, so nú hava teir (...) viðgjørt móti skaploysninginum í Tasmanien í skjótt tretivu ár (1:41:37).

Atlagingin er lítil í hesi samrøðuni. Partarnir í samrøðuni nýta hvør sítt orð, og útvarpsverturin ger onga roynd at nærkast serfrøðinginum, og serfrøðingurin letur seg ikki nerva av, at útvarpsverturin nýtir eitt annað orð (sendingin finst á hesi adressuni: <https://kvf.fo/radarin?sid=2059>).

3.9.2. *Kvikil ella peysmeykari*

Í februar 2011 var ein samrøða í kringvarpinum við ein yvirlækna um *kvikil* ella *peysmeykara*¹¹². Samanborið við samrøðuna við fiska-sjúkuserfrøðingin er henda samrøðan týðiliga merkt av atlaging, sí (15) - (20). Inngangurin til samrøðuna vísir sama mynstur sum omanfyri: Fyrst nýgerðin og síðan tøkuerðið. Útvarpsmaðurin byrjar við hesum orðum:

(15) *Verturin*: Fyri fyrstu ferð hava fólk fingið *kvikil* ella *peysmeykara* skiftan í Føroyum. Tað hendi á Landssjúkrahúsinum týsdagin. Talan er um eitt stórt framstig bæði fyri tey, sum hava *kvikil* og fyri sjúkrahúsverkið, tí nú sleppa fólk undan at fara til Danmarkar, eitt nú tá ið battarið skal skiftast. Tað sigur Bjarni á Steig, leiðandi yvirlækni á medisinska deplinum á Landssjúkrahúsinum.

Í brotunum niðanfyri síggja vit, at hetta ikki er tað, sum yvirlæknin sigur, tí hann sigur ikki *kvikil*, men *peysmeykari*. Hann sigur:

(16) *Yvirlæknin*: ... har eru so nakrir yvirlæknar, sum ferðast til Føroyar trýggjar-fýra ferðir árliga, og í hesi syftu var tað *peysmeykarafólkið*, sum sá seg fóran fyri at kunna skifta *peysmeykara*. Tað merkir m.a., at fólk,

112 Henda samrøðan er ikki longur tøk á heimasíðuni hjá Kringvarpi Føroya (6. jan. 2021).

sum áður høvdu ringt við at fara av landinum einsamøll, tey kunnu fáa nú eina peysmeykaraskift ella kvikil, sum tað eitur; og battarið, sum er í peysmeykaran, tað var soleiðis, at tað skuldi skiftast innan fyri nærmastu framtíð, og so hevði mann sett tey upp til á operatiónsgongini til at fáa skift peysmeykaran. Og so var tað skift, og fólkið kundi fara heim aftur við peysmeykara.

Í samrøðuni letur verturin seg ávirka av málnýtsluni hjá serlæknanum. Verturin sigur:

(17) *Verturin*: Hvat merkir tað kanska upp á longri sikt, at fleiri føroyingar, sum kanska hava peysmeykara, at tey kunnu fáa hann skiftan og kanska eftirhugdan í Føroyum?

(18) *Yvirlæknin*: Í fyrstu atløgu er tað teir peysmeykararnir, sum eru lagdir á Ríkishospitalinum, sum so, tá ið battarið er um at vera uppi, verða skiftir. Og tað er so sanniliga lættari fyri fólk, sum hava peysmeykara [at kunna skifta hann í Føroyum].

Í endanum tekur útvarpsverturin samanum við hesum orðum:

(19) *Verturin*: Tað var yvirlæknin Regitze Videbæk, sum saman við einum bioanalytikara var í Føroyum og skifti kviklarnar.

Tá ið útvarpsverturin í innganginum greiðir frá evninum, vendir hann sær til lurtararnar og sigur tá *kvikil*, men tá ið hann tosar við yvirlæknan, sigur hann *peysmeykari*. Tað er sostatt útvarpsverturin, ið atlagar sína málnýtslu at yvirlæknanum, og endamálið við atlag-ingini hjá útvarpsvertinum er at fáa samrøðuna at ganga so væl sum gjørligt. Tað hevði verið ein møguleiki, at yvirlæknin lagaði seg at útvarpsmanninum og fór at nýta *kvikil*, men tað hendi ikki. Her mugu vit hava í huga, at partarnir í samrøðuni ikki eru á jøvnum føti. Yvirlæknin, sum er serfrøðingurin, hevur hægri støðu enn útvarpsmaðurin, og tí er tað hann, sum heldur fast við ‘sitt’ orð og letur seg ikki ávirka av útvarpsmanninum. Yvirlæknin fekk tó í einum inn-skotnum setningi sagt, at hann kendi tað føroyska orðið. Hann segði:

(20) *Ívirlæknin*: Tey kunnu fáa nú eina peysmeykaraskift ella kvikil, sum tað eitur.

Nú sigur læknin knappliga, at peysmeykarin eitur *kvikil* á føroyskum, men hví nýtir hann so ikki tað orðið? Orsøkin er kanska, at á lækna-máli eitur tað *peysmeykari*, og við at nýta tað orðið vil hann vísa sín samleika og samhaldsfesti við sín sosiala ból, sum eru læknarnir, og tí tað er natúrligari fyri hann. Men við at nevna tað føroyska heitið vísir hann, at hann kennir tað føroyska orðið og fær á tann hátt avdúkað ein ávísan ímyndanarligan kapital.

3.9.3. *Skateboard ella rullifjøl ella ...*

Tann triðja samrøðan er frá september 2002, har ein útvarpsvertur hevði fyra fólk í útvarpsstovuni at tosa um *skateboard*: Tveir ungar brettkoyrarar, stjóran á Ráðnum fyri ferðslutrygd og mammu annan av brettkoyrararum¹¹³. Samrøðan vísir týðiliga, at verturin lagar sín málburð at teimum ymsu pørtunum í samrøðuni, sí (21) - (32) niðanfyri.

Útvarpsverturin leggur fyri og sigur við brettkoyrararnar:

(21) *Verturin*: Tað sigst, at tað er ein sportur at leggja seg niður á skate-boardini eisini. Er tað nakað, sum tit kenna til?

Brettkoyrararnir svarauttan at nevna lutin við navni. Verturin vendir sær nú til stjóran á ferðslutrygd:

(22) *Verturin*: Ja, tað eru tit á Ráðnum fyri ferðslutrygd, (...) ið gera vart við vandan orsakað av teimum mongu rullifjalunum, sum komnar eru á vegirnar. Er vandin so stórur, sum tit vilja vera við?

(23) *Stjórin*: Ja, heilt avgjørt. Eg havi sjálvur sæð nógv børn verið á rullibretti ella skateboard ella hvat vit kalla tað (...). Í veruleikanum skulu rullibretti slett ikki vera á vegnum. Tá tú ert á rullibretti (...), tað er ikki ein súkkla (...) viss mann fekk umstøður til hatta har, til rullibretti ...

113 Henda samrøðan er ikki longur tøk á heimasíðuni hjá Kringvarpi Føroya (6. jan. 2021).

Í (22) rakti útvarpsverturin ikki tað rætta orðið í fyrstu atløgu, men nú veit hann, hvat orð hann skal brúka og spyr nú stjóran á Ráðnum fyri ferðslutrygd:

(24) *Verturin*: Halda tit á Ráðnum fyri ferðslutrygd, at tað skuldi verið forbjóðað at havt ella selt rullibrettir í Føroyum?

(25) *Stjórin*: Tá ið børn hava eitt rullibretti, so mugu tey [foreldrini] fylgja við, at tað ikki hendir, at tey fara á vegin.

Í (24) og (25) síggja vit, at báðir brúka sama orð. Nú vendir verturin sær til mammuna:

(26) *Verturin*: Tú ert mamma N [navnið á dreinginum]. Hvussu hevur tú tað, tá hann er úti við rennifjølini?

Í (26) velur verturin tað triðja samheitið, *rennifjøl*. Men mamman letur seg ikki ávirka av útvarpsmanninum og sigur staðfestandi, at:

(27) *Mamman*: Tað ber slett ikki til at hava skateboard í Føroyum.

Tað er lítið at ivast í, at orðavalið hjá mammuni í (27) avdúkar samhuga við brettkoyrarunum heldur enn útvarpsmanninum. Nú vendir verturin sær til brettkoyrararnar:

(28) *Verturin*: Men hvat halda tit báðir mann skal gera, fyri at tit kunnu sleppa at standa á skateboard í framtíðini?

Dreingirnir svara uttan at nevna navnið á lutinum. Síðani vendir verturin sær til stjóran:

(29) *Verturin*: Hvussu ætla tit at hantera henda trupulleikan, sum rennifjølin er vorðin til í ferðsluni?

Hóast verturin ikki fekk undirtøku fyri *rennifjølini* í (26), roynir hann seg aftur við tí orðinum, men heldur ikki hesa ferð fær hann undirtøku fyri tí orðinum, tí stjórin svarar, at:

(30) *Stjórín*: Rullibretti hava einki at gera á vegnum.

Stjórín heldur sostatt fast um *rullibretti*. Nú vendir útvarpsmaðurin sær aftur til dreingirnar og spyr:

(31) *Verturín*: Vita tit báðir kanska um onkran, sum eisini stendur á skateboard uttan fyri Havnina?

Svarið inniheldur ikki navnið á lutinum. Síðani spyr verturín:

(32) *Verturín*: Hvussu, hvussu verja tit báðir tykkum, tá tit eru á á skateboard?

Og so fær hann eitt svar, sum sigur, at teir hvørki brúka knæ- ella albogaverju.

Her verða fyra orð nýtt um sama lut: *Skateboard*, *rullibretti*, *rennifjøl* og *rullifjøl*. Vit kunnu enda við at vísa á, hvør sigur hvat við hvønn:

Útvarpsmaðurin → brettkoyrararnir: *skateboard*

Útvarpsmaðurin → stjórín: *rullifjøl*

Stjórín → útvarpsmaðurin: *rullibretti* („ella skateboard ella hvat vit kalla tað“)

Útvarpsmaðurin broytir nú *rullifjøl* > *rullibretti*

Útvarpsmaðurin → brettkoyrararnir: *skateboard*

Útvarpsmaðurin → mamman: *rennifjøl*

Mamman → útvarpsmaðurin: *skateboard*

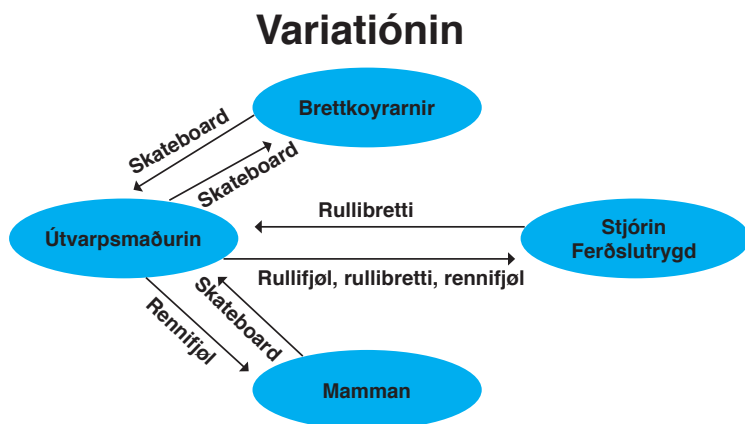
Brettkoyrararnir → útvarpsmaðurin: *skateboard*

Útvarpsmaðurin → stjórín: *rennifjøl*

Stjórín → útvarpsmaðurin: *rullibretti*

Variationin kann eisini vísast við hesi myndini:

Mynd: *Hvør sigur hvat við hvønn?*



3.9.4. Niðurstøða av samrøðunum

Vit hava tulkað hesar samrøðurnar við støði í atlagingarástøðinum, sum greinar okkara atburð í samskifti við onnur fólk. Grundin til hesa skipaðu málvariation er at finna í teimum sosialu sambondunum millum tey fólkin, sum eru við í samrøðuni. Partarnir í samrøðunum hava ymiskar leiklutir. Útvarpsvertirnir umboða ein almennan stovn við nøkrum málsligum normum, sum teir kenna sum sína skyldu at vera trúgvir ímóti. Ein partur av hesum normum er at nýta tey ‘føroysku’ orðini. Hinvegin kenna serfrøðingarnir ikki ta somu bindingina mótvegis tí almenna norminum, tí teir umboða fyrst og fremst seg sjálvar og sítt yrki. Fiskasjúkuserfrøðingurin og serlæknin lata seg ikki ávirka av útvarpsvertinum. Hóast útvarpsverturin kennir seg bundnan at tí almenna norminum, velur hann í samrøðuni at siga *peysmeykari*, *amøba* og *skateboard*, tá ið hann heldur tað vera hósandi og fremjandi fyri samrøðuna.

Atlagingin er serliga týðilig í skateboardsamrøðuni, har tveir sosialir bólkar eru umboðaðir. Brettkoyrararnir umboða eina stakmentan við nøkrum málsligum virðum, har *skateboard* hevur høga tign, tí orðið sjálvt er partur av bólkasamleikanum. Hinvegin umboðar stjórin ein

almennan stovn við myndugleika, har tey føroysku orðini hava høga tign. Hóast útvarpsverturin nýtir orðið *skateboard*, tá ið hann vendir sær til dreingirnar, er tað eingin ivi um, at tær føroysku nýgerðirnar hava hægri marknaðarvirði á hesum almenna marknaðinum. Í samrøðuni við fiskasjúkuserfrøðingin er atlagingin lítil. Partarnir nýta hvør sítt orð, og útvarpsverturin ger onga roynd at nærkast serfrøðinginum, og serfrøðingurin letur seg ikki nerva av, at útvarpsverturin nýtir eitt annað orð. Tá ið talan er um atlagining í hesum samrøðunum, er tað útvarpsverturin, sum letur seg ávirka av málnýtsluni hjá gestunum og ikki øvut.

4. Kapittul

Niðurløga

Her hevur verið roynt at geva eina lýsing av føroyskari purismu í søguligum og samtíðarligum ljósi. Hesir báðir partarnir eru heilt ymiskir bæði í innihaldi og háttalagi, men tað, sum knýtir teir saman er tað yvirskipaða evnið purisma.

Tað er nógv hent, síðan Jakob Jakobsen kom sínari ‘yvirlýsing’ í Dimmalætting í 1889, har hann skrivaði, at neyðugt var at gera okkurt, um føroyskt „ikke skal blive til en dødssyg Vanskabning“ (Jakobsen, 2018: 49-50). Lýsingin, sum hann gevur av støðuni, er døpur. Málstøðan vísir ta klassisku tvístøðuna í einum tvímæltum og skiftismæltum¹¹⁴ samfelag: „det i daglig Tale almindelig brugte Ordforråd er ét, det skrevne Ordforråd og den trykte Literaturs Ordforråd er for en væsentlig Del et andet“ (s.st.).

Bæði á korpusøkinum og statusøkinum¹¹⁵ er nógv hent ta seinastu stívu øldina. Stórt arbeiði hevur verið lagt í at menna málið, og feløg og stovnar hava lagt nógva orku í tað málsliga arbeiðið og hava tí havt stóran týdning fyri menningina av føroyskum. Her kunnu nevast nøkur úrslit, sum komu burtur úr arbeiðinum við málreisningini: *Føringafelag* (1889), *Føringatíðindi* (1890), *Føroya fólkaháskúli* (1899), *Føroya málfelag* (1933), føroyskt undirvísingarmál (1938), føroyskt kirkjumál (1939), føroysk biblíja (1949), *Føroya Fróðskaparfelag* (1952), *Útvarp Føroya* (1957), *Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags* (1958), føroysk sálmaabók og kirkjubíblíja (1961), *Fróðskaparsetur Føroya* (1965), *Føroyska málnevndin* (1985) (Jacobsen, 2004). Hesin listin, sum als ikki er fullfíggjaður, vísir, at nógv er hent síðan yvirlýsingina í 1889. Hyggja vit at málsligum hjálparamboðum, sum eru komin hetta tíðarskeiðið, t.d. orðabøkur, skúlabøkur, mállærur og yrkisorðalistar, eru nógvir titlar at vísa á. Her kunnu vit taka orðabøkur og yrkisorðalistar sum dømi um henda partin av málrøktini. Fram til 1980’ini kunnu føroyskar orðabøkur kanska teljast á einari hond, men frá 1990’unum og fram til 2020 eru umleið tjúgu orðabøkur komnar úr. Tær flestu eru tvímálsligar og ganga báðar vegir, bæði í og úr føroyskum. Á heimasíðuni hjá

114 Eitt tvímælt samfelag er eitt samfelag, har tvey mál verða nýtt. Eitt skiftismælt samfelag er eitt samfelag, har tvey brígd av sama máli verða nýtt, ofta umtalað sum háamál (nýtt í formligum samteksti) og lágmál (nýtt í óformligum samteksti).

115 *Korpusmálrøkt* sipar til arbeiðið at menna málið sum bygnað við t.d. orðabókum, mállærur og yrkisorðalistum; *statusmálrøktin* snýr seg um støðuna hjá málinum í samfelagnum, t.d. hvussu og í hvørjum samanhangum málið verður nýtt.

Málráðnum (malrad.fo) er atgongd til einar tjúgu yrkisorðalistar, sum fevna um ymisk øki, t.d. handil og búskap, olju, kt, tele, trygging, lívfrøði, lögfrøði, jarðfrøði og støddfrøði.

Í tí samtíðarlíga partinum er vinkulin ein heilt annar. Her verður einki gjørt burtur úr tí søguliga ásinum uttan tað, at tøluni av enskum tøkuerðum í føroyskum bløðum verða samanborin fyri árinum 1975 og 2000. Innihaldið byggir á MIN-verkætlanina. Henda stóra felags norðurlandska verkætlanin var áhugaverd reint ástøðiliga, tí hon gav okkum høvi til at royna trý háttaløg, har ið roynt varð at fáa eina fatan av, hvørja støðu føroyingar høvdu til purismu og tøkuerð í byrjanini av 21. öld. Tað at arbeiða við dátum, sum eru innsavnaðar við trimum háttalögum, er spennandi og letur upp fyri nýggjum tulkingsmøguleikum. Serliga grímukanningin var avbjóðandi at fara undir, tí tað var helst fyrstu ferð, at hetta háttalagið hevur verið nýtt í Føroyum. At háttalagið ikki virkaði so væl sum ætlað er sjálvandi harmiligt, men samstundis hava vit lært av hesum royndum, m.a. tað at tað kann vera torført at gera eina grímukanning í einum lítlum samfelag við tøttum netverksbondum.

Eitt av endamálunum við MIN-verkætlanini var at kunna samanbera tey norðurlandsku málsamfeløgini í spurninginum um tøkuerð og nýgerðir, og tí vóru somu háttaløg nýtt í øllum londunum. Hesar kanningar vísa, hvar Føroyar liggja á tí norðurlandska stiganum í hesum spurninginum. Harumframt hevur henda verkætlanin givið okkum nakrar háttalagsligar royndir, tá ið tað snýr seg um hugburðskanningar, og hesi úrslitini kunnu verða nýtt at samanbera við, tá ið aðrar líknandi kanningar fara at verða gjørdar í framtíðini.

Bókmentir

- Aasen, Ivar. 1909. Om vort Skriftsprog. *Syn & segn. Samlaget. Oslo, s. 1-5.*
- Adams, Jonathan og Petersen, Hjalmar P. 2014. *Faroese. A Language Course for Beginners.* Stíðin. Hoyvík.
- Andersson, Henrik. 2018. Yngre nydansk. Í: Hjort, Ebba, Jacobsen, Henrik Galberg, Jørgensen, Bent, Jacobsen, Birgitte, Jørgensen, Merete Korvenius og Fahl, Laurids Kristian (ritstj.). *Dansk sproghistorie. Ord for ord for ord*, bind 2. Aarhus Universitetsforlag og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Aarhus, Keyppmannahavn, s. 319-338.
- Andreassen, Hanus. 1979. Rikard Long – yrkjarin, kritikarin og málfroðingurin. Í: Andreassen, Hanus (ritstj.). *Kveikt og kannað.* Føroya skúlabókagrunnur. Tórshavn, s. 11-32.
- Arge, Símun. 2014. Viking Faroes: Settlement, Paleoeconomy, and Chronology. Viking Settlers of the North Atlantic: An Isotopic Approach. *Journal of the North Atlantic*, vol. 7. Eagle Hill Insitute. Steuben, Main, s. 1-7.
- Arndt, Hans. 2003. *Sproget. Hverdagens mirakel.* Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.
- við Áanna, Jógvan. 1961-1977. *Føroysk málspilla og málrøkt. Óføroysk-føroysk orðabók* I-IV. Egið forlag. Tórshavn.
- Bekker-Nielsen, Hans. 1978. *Dansken paa Færøerne. Sidestykke til Tysken i Slesvig.* Odense. [Uppr. Dansken paa Færøerne. Sidestykke til Tysken i Slesvig. Betragtet af S. Frederiksen medlem af Skandinavisk Selskab. København, 1845].
- Benediktsson, Hreinn. 1972. *The First Grammatical Treatise.* University of Iceland. Publications in Linguistics 1. Institute of Nordic Linguistics. Reykjavík.
- Berg, Ivar, Bugge, Edit, Røyneland, Unn, Sandøy, Helge. 2018. Geografisk og sosial variasjon. Í: Mæhlum, Brit (ritstj.). *Norsk språkhistorie II. Praksis.* Novus Forlag. Oslo, s. 162-256.
- Bergenholtz, Henning, Cantell, Ilse, Vatved Fjeld, Ruth, Gundersen, Dag, Jónsson, Jón Hilmar, Svensén, Bo. 1997 (ritstj.). *Nordisk leksikografisk ordbok.* Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi, nr. 4 i samarbeid med Nordisk språksekretariat. Universitetsforlaget. Oslo.
- Blöndal Magnússon, Ásgeir. 1989. *Íslensk orðsifjabók.* Orðabók Háskólans. Reykjavík.
- Bolinger, Dwight. 1977. *The form of language.* Longmans. London.
- Braunmüller, Kurt. 2005. Language contact in the Late Middle Ages and in Early Modern Times. Í: Bandle, Oskar, Braunmüller, Kurt, Jahr, Ernst Hákon, Karker, Allan, Naumann, Hans-Peter og Teleman, Ulf (ritstj.). *The*

- Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, vol. II. Walter de Gruyter. Berlin, New York, s. 1222-1233.
- Brodersen, Randi. 2003. Purismen i Danmark en succes? Í: Sandøy, Helge, Brodersen, Randi og Brunstad, Endre (ritstj.) *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Høgskulen i Volda. Volda, s. 111-146.
- Brunstad, Endre. 2001. *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Avhandling til doktor artium-graden. Nordisk institutt. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Brunstad, Endre. 2003a. Det reine språket. Í: Sandøy, Helge, Brodersen, Randi og Brunstad, Endre (ritstj.) *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Høgskulen i Volda. Volda, s. 7-18.
- Brunstad, Endre. 2003b. Mellom rasjonalitet og patriotisme. Om svensk purisme. Í: Sandøy, Helge, Brodersen, Randi og Brunstad, Endre (ritstj.) *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Høgskulen i Volda. Volda, s. 147-179.
- Campo, Gonzáles, Mariano. 2010. *Føroysk-spønsk orðabók*. Sprotin. Vestmanna.
- Chrystal, David. 2003. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Fifth Edition. Blackwell Publishing. Oxford.
- Clausén, Ulla. 1978. *Nýord i färöiskan: Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöarna*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.
- Contri, Gianfranco. 2004. *Føroysk-italsk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Dahl, Henrik. 1997. *Hvis din nabo var en bil*. Akademisk forlag A/S. Gylling.
- Dahl, Marianna Debes. 2014. *Brøv frá Jákupi Jakobsen, doktara*. Fannir. Tórshavn.
- Davidson, Kári. 2010. *Týsk-føroysk orðabók*. Sprotin. Vestmanna.
- Debes, Hans Jacob. 1995. *Føroya søga 2. Skattland og len*. Føroya Skúlabólagrunnur. Tórshavn.
- Debes, Hans Jacob. 2000. *Føroya søga 3. Frá kongligum einahandli til embætisveldi*. Føroya Skúlabólagrunnur. Tórshavn.
- Djupedal, Reidar. 1957. Jens Christian Svabo. Eitt tillag til lívssøgu hansara. Í: Evensen, Tórarin (ritstj.) *Varðin* 32. bind. Felagið Varðin. Tórshavn, s. 49-134.
- Djurhus, Kristbjørg. 2007. *Eg siggi ein elef..fil. Er munur á, hvørji orð fólk nýta í talu og skrift?* Óprentað BA-ritgerð á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya.
- Djurhuus, Napoleon. 1959. *J. Chr. Svabo. Indberetninger fra en reise i Færøe 1781-1782*. Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier. Keypmannahavn.
- Douglas, Mary. 1966. *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge.
- Duekilde, Anna. 2018. Fagsprog. Í: Hjort, Ebba, Jacobsen, Henrik Galberg, Jørgensen, Bent, Jacobsen, Birgitte, Jørgensen, Merete Korvenius og Fahl, Laurids Kristian (ritstj.) *Dansk sproghistorie. Ord for ord for ord*, bind II. Aarhus

- Universitetsforlag og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Aarhus, Keymannahavn, s. 339-349.
- Eikhólm, Regin. 2016. Pisa-kanningin á náttúruvísindaliga økinum. *Sosialurin* 9. desember 2016, árg. 90, blað nr. 142, s. 28.
- Eiríksson, Eyvindur. 1981. Burgeisar, ribbaldar, barúnar, og allt það hafurtask. Í: Kvaran, Guðrún, Ingólfsson, Gunnlaugur og Sigmundsson, Svavar (ritstj.) *Afmæliskveðja til Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1981*. Íslenska málfræðifélagið, Reykjavík, s. 85-96.
- Funding, Elsa. 2007. *Føroyskar bibliutýðingar og týðingarroyndir. Söga og málsligar samanberingar*. Í: Sigurðardóttir, Turið (ritstj.) *Setursrit* nr. 4. Fróðskapur. Tórshavn.
- Gäini, Firouz. 2008. *Míðlan, mentan og seinmodernitetur í Føroyum. Ein antropologisk lýsing av føroyskum ungdomi*. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn.
- Giddens, Anthony. 2001. *En løbsk verden. Hvordan globaliseringen forandrer vores tilværelse*. Hans Reitzels Forlag. Keymannahavn.
- Góðskuleiðsla og góðskutrygging. Orðalisti. *Quality Management and Quality Assurance Vocabulary*. 1996. Menningarstovan. Tórshavn. [eingin høvundur nevndur].
- Grundtvig, Svend. 1845, sí Bekker-Nielsen, 1978.
- Guttesen, Arnold og Guttesen, Jóan Jakku. [Uttan árstal]. *Køltrolarar*. Óprentað ritgerð í ritgerðarkapping Fróðskaparsetursins.
- Hagström, Björn. 1964. Några ord om språket i Husaviksbreven. Í: Joensen, Hans Debes, Rasmussen, Jóannes og av Skarði, Jóhannes (ritstj.) *Fróðskaparrit* 13. bók. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 19-27.
- Hagström, Björn. 2005. Written language and forms of speech in Faroese in the 20th century. Í: Bandle, Oskar, Braunmüller, Kurt, Jahr, Ernst Håkon, Karker, Allan, Naumann, Hans-Peter og Teleman, Ulf (ritstj.) *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, vol. II. Walter de Gruyter. Berlin, New York, s. 1750-1758.
- Häkkinen, Kaisa. 2005. Finskt. Í: Sletten, Iben Stampe (ritstj.) *Norðurlandamál við rótum og fótum*. Nord 2004: 12. Norðurlenska ráðharraráðið. Keymannahavn, s. 75-95.
- Hakala, Hanna. 2007. Ersättningsord i finskan. Í: Kvaran, Guðrún (ritstj.) *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*. Moderne importord i språka i Norden VI. Novus Forlag. Oslo, s. 135-168.
- Hammershaimb, V.U. 1969a [uppr. 1854]. *Savn*. Úr: *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie og Antiqvarisk Tidsskrift*. Offset-prent. Emil Thomsen. Tórshavn.
- Hammershaimb, V.U. 1969b [uppr. 1891]. *Færøsk Anthologi*. Offset-prent. Emil Thomsen. Tórshavn.

- Hannesdóttir, Anna Helga. 2007. Först och sist. Haqvin Spegel och ordförrådets förnyelse. Í: Bergenholtz, Henning og Malmgren, Sven-Göran (ritstj.) *LexicoNordica* 14. Nordisk forening for leksikografi. Oslo, s. 125-139.
- Hansen, Erik og Lund, Jørn. 1994. *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*. Munksgaards Sprogserie. Keyptmannahavn.
- Hansen, Jørn Astrup og Joensen, Jóan Pauli. 2006. *Føroyar og bankarnir í 100 ár*. Føroya Banki. Tórshavn.
- Hansen, Steffen Stummann. 2006. *I korsets tegn. Kristendommen i Leivíks ældste historie*. Kirkjuráðið í Leirvík.
- Hansen, Zakaris Svabo. 2015. Færøske ordbøger i 2000-tallet. Í: Lorentzen, Henrik og Sköldberg, Emma (ritstj.) *LexicoNordica* 22. Nordisk forening for leksikografi, s. 173-183.
- Hansen, Zakaris Svabo og Joensen, Hans. 2010. *Føroysk-donsk orðabók*. Orðabóka-grunnurin. Tórshavn.
- Hansen, Zakaris Svabo, Jacobsen, Jógvan í Lon, Johansen, Anfinnur, Petersen, Hjalmar P. og Staksberg, Marius. 2001. *Udredning om sprogpoltiske initiativer og domænetab i færøsk*. Óprentað frágreiðing.
- Hansen, Zakaris Svabo, Jacobsen, Jógvan í Lon og Weyhe, Eivind. 2003. Faroese. Í: Deumert, Ana og Vandenbussche, Wim (ritstj.) *Germanic Standardizations. Past to Present*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia, s. 157-191.
- Haufniensis, Vigilius. 1844. *Begrebet Angest. En simpel psykologisk=paapegende Overveielse. I Retning af det dogmatiske Problem om Arvesynden*. Reitzel. Keyptmannahavn.
- Haugen, Einar. 1950. The analysis of linguistic borrowings. *Language*, 26. Linguistic Society of America, s. 210-232.
- Hauksdóttir, Auður. 2001. *Lærens strategier—elevernes dansk. Dansk som fremmedsprog i Island*. Nordisk Ministerråd. Keyptmannahavn.
- Hauksdóttir, Auður. 2016. Björguðu Danir Íslenskunni? Um tengsl dönsku og íslensku á átjandu öld. *Skírnir* 190 (2). Reykjavík, s. 420-457.
- Hiidenmaa, Pirjo og Nuolijärvi, Pirkko. 2004. Normering av främmande ord i finskan. Í: Sandøy, Helge og Östman, Jan-Ola (ritstj.) *Det „fremmande“ i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*. Moderne importord i språka i Norden II. Novus Forlag. Oslo, s. 253-274.
- Hoffmann, Charlotte. 2001. Patterns of established and new bilingualism in Europe. Some reflections with special reference to the Faroe Islands. Í: Braunmüller, Kurt og Jacobsen, Jógvan í Lon (ritstj.) *Moderne lingvistiske teorier og færøsk*. Novus Forlag. Oslo, s. 227-249.

- Hudson, R.A. 1999. *Sociolinguistics*. Second edition. Cambridge University Press. Cambridge.
- Höög Nyström, Catharina. 2005. *Teamwork? Man kan lika gärna samarbeta. Svenska åsikter om importord*. Moderne importord i språka i Norden IX. Novus Forlag. Oslo.
- í Skála, Annfinnur, Mikkelsen, Jonhard og Wang, Zakarias. 1992. *Ensk-føroysk orðabók*. Stiðin. Hoyvík.
- í Skála, Annfinnur, Mikkelsen, Jonhard. 2007. *Ensk-føroysk orðabók*. Sprotin. Vestmanna.
- í Skála, Annfinnur, Jacobsen, Hanne, Mikkelsen, Jonhard og Wang, Zakarias. 1998. *Donsk-Føroysk orðabók*. Stiðin. Hoyvík.
- í Skála, Annfinnur og Mikkelsen, Jonhard. 2007. *Føroysk-ensk orðabók*. Sprotin. Vestmanna.
- Jacobsen, Henrik Galberg. 1973. *Sprogøgt i Danmark i 1930'erne og 1940'erne*. Dansk Sprognævns skrifter 6. Keypmannahavn.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 1999. Udenlandske navne i det færøske atlas. Í: Helleland, Botolv og Nilsson, Leif (ritstj.) *Utanlandske namn i Norden*. Rapport frá NORNAs tjesjette symposium i Oslo 28.-30. mai 1997. Utgjeven i samarbeid med Nordisk sprákráð. Norna-förlaget. Uppsala, s. 21-33.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2001. Standardfærøsk eller standard i færøsk. *Sprog i Norden*. 2001. Nordisk Sprogråd, s. 47-65.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2003. Jens Chr. Svabo (1746-1824) og oplysningstiden på Færøerne. Í: Sigmundsson, Svavar (ritstj.) *Norden och Europa. Synsvinklar på ömsesidigt kulturellt inflytande*. Rapport frá en konferans i Reykjavík 14.-15. juni 2002. Félag um átjándu aldar fræði. Háskólaútgáfan. Reykjavík, s. 91-103.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2004. Den officielle normering af færøsk (ca. 1850-2000). Í: Sandøy, Helge og Östman, Jan-Ola (ritstj.) „*Det främmande*“ i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord. Moderne importord i språka i Norden II, Novus Forlag. Oslo, s. 71-104.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2011. Dialektbrugere i spændetroje. Om dialektbrug i et lille, tæt sprogsamfund. Í: Akselberg, Gunnstein og Bugge, Edit (ritstj.) *Vestnordisk språkkontakt gennem 1200 år*. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 181-200.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2012a. *Ærligt talt, who cares. En sociolingvistisk undersøgelse af holdninger til og brug af importord og afløsningsord i færøsk*. Moderne importord i språka i Norden XIII. Novus Forlag. Oslo.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2012b. Hví tosa vit viðhvørt – og snakka viðhvørt? – um málvariation í føroyskum. Í: Andreassen, Eyðun, Johannesen, Malan, Johansen, Anfinnur og Sigurðardóttir, Turið (ritstj.) *Malunarmót, heiðursrit*

- til Maluna Marnersdóttur. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 124-142.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2013. Navnapurisma. Í: Hansen, Zakaris Svabo, Jacobsen, Jógvan í Lon, Jakobsen, Tina K., Magnussen, Kristin og Sigurðardóttir, Turið (ritstj.) *Frá Sturlungu til West Venture. Heiðursrit til Anfinn Johansen á 60 ára degnum*. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 120-130.
- Jacobsen, Jógvan í Lon og Petersen, Hjalmar P. 2014. Fyrisetingin fyri í føroyskum. Í: Bloch Dorete og Jacobsen, Elin Súsanna (ritstj.) *Fróðskaparrit*, 61. bók. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, 137-162.
- Jacobsen, Lisbeth Gotved og Nattestad Steintún, Mona. 1992. Hvørji orð verða nýtt í føroyskum í dag? *Málting* 6, nr. 3, 2. árg. Tórshavn, s. 35-41.
- Jacobsen, M.A. og Matras, Chr. 1930. *Føroysk fólkanøvn. Navnalisti til leiðbeiningar*. Varðin. Tórshavn.
- Jacobsen, M.A. og Matras, Chr. 1927-1928. *Føroysk-donsk orðabók*. Varðin. Tórshavn.
- Jacobsen, M.A. og Matras, Chr. 1961. *Føroysk-donsk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Jakobsen, Jakob. 1985 [uppr. 1907]. *Diplomatarium Færoense. Føroyskt fodnbrevsavn. Miðaldarbrøv upp til trúbólarskeiðið*. Emil Thomsen. Tórshavn.
- Jakobsen, Jakob. 2018 [fyrsta útg. 1957, uppr. prentað í 1889]. Nogle Ord om Færøsk, samt et Forslag til en ny Færøsk Retskrivning. *Greinir og ritgerðir*. H. N. Jacobsens bókahandil. Tórshavn, s. 47-66.
- Jansson, Håkan. 2015. *Purism på glid? Studier i nutida isländskt ordbruk*. Göteborgs Universitet. Göteborg.
- Jenstad, Tor Erik. 2016. Ordforrådet. Í: Sandøy, Helge (ritstj.) *Norsk språkhistorie I. Mønster*. Novus Forlag. Oslo, s. 447-509.
- Joensen, Hans Debes (1969). *Alisfrøði*. Landsfelagsskapur Fiskivinnuni til Frami. Tórshavn.
- Joensen, Jóan Pauli. 1987a. *Fra bonde til fisker. Studier i overgangen fra bondesamfund til fiskersamfund på Færøerne*. Føroya Fornminnissavn. Tórshavn.
- Joensen, Jóan Pauli. 1987b. *Fólk og mentan*. Føroya Skúlabókagrunnur. Tórshavn.
- Joensen, Sigríð av Skarði. 2009. *Vør. Greinir 1937-72*. Ungu Føroyar. Tórshavn.
- Johansen, Anfinnur. 1995. Frá brikka til vappa. Ymisk heiti fyri sama fyrirbrigdi. *Málting* 15, nr. 3, 5. árg. Tórshavn, s. 28-30.
- Johansen, Anfinnur. 2002. Træk af færøsk personnavneudvikling gennem 1000 år – en kort oversigt. *Onoma* 37. *Journal of the International Council of Onomastic Sciences*. Leuven, s. 251-266.
- Johansen, Anfinnur. 2005. Den genfundne navneskat. Í: Nedrelid, Gudlaug og Schmidt, Tom (ritstj.) *Person- og stadnamn under den nordiske namnrenessansen*.

Rapport frá NORNA 34. symposium. Dømmesmoen 10.-12. september 2004, s. 53-62.

Jóansson, Tórður. 1997. *English loanwords in Faroese*. Fannir. Tórshavn.

Jóhannesarson, Tórður og Joensen, Hans. 1998. *Álmanakkin hjá Keypmannahavnar lærda háskúla sum dømi um føroyska reitungustevnu*. Óprentað ritgerð á Føroyamáls-deildini á Fróðskaparsetri Føroya.

Jørgensen, Bent. 2014. *Sproghistorie og andre historier*. Dansk Sproghistorie. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Keypmannahavn.

Kamban, Hanus. 2019. *Hans Andrias. Ein bókmentilig ævisøga*. Bind I. Náttsólin. Tórshavn.

Koivusalo, Esko. 1983. Finska språket. Í: Molde, Bertil og Karker, Allan (ritstj.) *Språkene i Norden, Språken i Norden, Sprogene i Norden*. Nordisk språksekretariat. Cappelen, Gyldendal, Esselte Studium. Berlings Arlöv, s. 79-97.

Kristiansen, Tore. 2006. Masketestens resultater: De underbevidste holdningers omvendte verden. Í: Kristiansen, Tore (ritstj.) *Nordiske sprogholdninger. En masketest*. Moderne importord i språka i Norden V. Novus Forlag. Oslo, s. 162-182.

Kristiansen, Tore og Vikør, Lars S. (ritstj.). 2006. *Nordiske språkhaldningar. Ei meningsmåling*. Moderne importord i språka i Norden IV. Novus Forlag. Oslo.

Kuschel, Rolf og Jørgensen, Per Schultz. 2002. *Socialpsykologi – en introduktion*. Frydenlund. Keypmannahavn.

Langer, Nils og Davies, Winifred (ritstj.). 2005. *Linguistic Purism in the Germanic Languages*. De Gruyter. Berlin.

Larsen, Kaj. 1993. Hin fyrsti Málreinsarin. *Málting* 9, nr. 3, 3. árg. Tórshavn, s. 12-19.

Lyngbye, Hans Chr. 1820. Noget om Færøerne, især om de der brugelige Bryllupsskikke. *Magasin for Reiseiagttagelser*. Keypmannahavn, s. 203-221.

Magga, Ole Henrik. 1983. Samisk språk. Í: Molde, Bertil og Karker, Allan (ritstj.) *Språkene i Norden, Språken i Norden, Sprogene i Norden*. Nordisk språksekretariat. Cappelen, Gyldendal, Esselte Studium. Berlings Arlöv, s. 98-112.

Matras, Chr. 1929. Hin føroyski málspurningurin og støða hans í norrønum nýreisingarverki. Í: Long, Rikard (ritstj.) *Varðin* 9. bind. Felagið Varðin. Tórshavn, s. 46-59.

Matras, Chr. 1952. Ljóðskifti í føroyskum. Av sama slag sum skerpingin í frumnorrønum og gotiskum. *Fróðskaparrit*, 1. bók. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 177-180.

Matras, Chr. 1966. *Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk Ordbog*. Udgivet efter håndskrifterne af Chr. Matras. Munksgaard. Keypmannahavn.

Matras, Chr. 1970. *Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk Ordbog*. Udgivet

- efter håndskrifterne af Chr. Matras. II indledning og registre. Munksgaard. Keymannahavn.
- Matras, Chr. 1973. *Evangelium Sankta Matthæussa á Førisk o Dansk*, bd. II. Emil Thomsen. Tórshavn.
- Matras, Chr. 2000 [uppr. 1965]. Írsk orð í føroyskum. Í: Næs, Martin og Poulsen, Jóhan Hendrik Winther (ritstj.) *Greinaval – málfroðigreinar*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 321-331.
- Mæhlum, Brit. 2011. Språk og identitet. Í: Mæhlum, Brit, Akselberg, Gunnstein, Røyneland, Unn og Sandøy, Helge (ritstj.) *Språkmøte. Innføring i Sosiolingvistik*. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo, s. 105-126.
- Møllebro, Maria. 2012. *Målspilla. Færøsk sprogpolitiks påvirkning af unges sprogbrug og sprogholdninger*. Københavnerstudier 1. Tosprogethed. Bind 66. Humanistisk Fakultet. Københavns Universitet. Keymannahavn.
- Navne på stater: Nationalitetsbetegnelser. Dansk-færøsk-islandsk*. <https://tidsskrift.dk/sin/article/view/17795/15562>
- Nedrelid, Gudlaug. 2000. Å konservera ein rekonstruksjon. Færøysk skriftspråk jamført med nynorsk og med eit sideblikk til islandsk. *Maal og Minne*. Novus Forlag. Oslo, s. 47-65.
- Nesse, Agnete. 2011. „Norskheter i språket hos ...“ – Et eksempel på minimalistisk språkhistoriskrivning? Í: Sandøy, Helge og Jahr, Ernst Håkon (ritstj.) *Norsk språkhistorie i eldre nynorsk tid (1525-1814)*. Minneskrift for Kjartan Ottósson. Novus Forlag. Oslo, s. 32-47.
- Niclasen, André. 2007. *Føroya mál á manna munni – móðurmálið og málrøkt*. Læri-bókaforlagið. Tórshavn.
- Nielsen, Michael Lerche. 2016. Runer. Í: Jacobsen, Henrik Galberg, Jørgensen, Bent, Jacobsen, Birgitte, Jørgensen, Merete Korvenius og Fahl, Laurids Kristian (ritstj.) *Dansk sproghistorie*, bind 1. *Dansk tager form*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Aarhus Universitetsforlag. Keymannahavn og Aarhus, s. 301-322.
- Nielsen, Michael Lerche og Stoklund, Marie. 2018. Runetiden. Í: Jacobsen, Henrik Galberg, Jørgensen, Bent, Jacobsen, Birgitte, Jørgensen, Merete Korvenius og Fahl, Laurids Kristian (ritstj.) *Dansk sproghistorie*, bind 2. *Ord for ord for ord*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Aarhus Universitetsforlag. Keymannahavn og Aarhus, s. 133-150.
- Nielsen, Niels Åge. 1976. *Dansk etymologisk ordbog*. Gyldendal. Keymannahavn.
- Nielsen, Niels Åge. 1983. *Danske runeindskrifter*. Hernov. Keymannahavn.
- Olsen, Óli. 2013. *Siglandi arvurin. Sögan um føroyskt træskipasmíð*. Forlagið Kjørur. Argir.

- Ordbog over det danske sprog*. 1966 [uppr. 1922] 4. bind. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. Keypmannahavn.
- Ottósson, Kjartan G. 1990. *Íslensk málhreinsun. Sögulegt yfirlit*. Rit Íslenskrar málnefndar 6. Íslensk málnefnd. Reykjavík.
- Óskarsson, Veturliði G. 2015. Loanwords with the prefix be- in Modern Icelandic. An example of halted borrowing. Í: *Orð og tunga* 17. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Reykjavík, s. 1-26.
- Petersen, Hjalmar P. 2005. Trends in the linguistic development since 1945 V: Faroese. Í: Bandle, Oskar, Braunmüller, Kurt, Jahr, Ernst Håkon, Karker, Allan, Naumann, Hans-Peter og Teleman, Ulf (ritstj.) *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Walter de Gruyter. Berling. New York, s. 1839-1843.
- Petersen, Hjalmar P. 2009. *Gender Assignment in Modern Faroese*. Philologia Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse. Band 133. Verlag Dr. Kovač. Hamburg.
- Petersen, Hjalmar P. 2010a. *The Dynamics of Faroese-Danish Language Contact*. Universitätsverlag. Winter. Heidelberg.
- Petersen, Hjalmar P. 2010b. Analytiskt mið- og hástígi. Í: Bloch, Dorete og Jacobsen, Elin Súsanna (ritstj.) *Fróðskaparrit* 58. bók. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 5-17.
- Petersen, Hjalmar P. 2011. *Hin føroyska navnaabókin. Nøvn í Føroyum*. Málseta. Sandavági.
- Petersen, Hjalmar P. 2012. Úrslit og prosessir í føroyskum í málamótinum við danskt. Í: Snædal, Magnús og Sigurðardóttir, Turið (ritstj.) *Frændafundur* 7. Fyrilestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík 21.-22. Ágúst 2010. Hugvísindastofnun. Reykjavík, s. 127-143.
- Petersen, Hjalmar P. 2018. Semantisk og syntaktisk styrede forandringer i færøske præpositionsfraser. Í: Svavarsdóttir, Ásta, Sigurðsson, Einar Freyr og Eypórsson, Þórhallur (ritstj.) *Íslenskt mál*. Íslenska málfræðifélagið. Reykjavík, s. 73-95.
- Petersen, Hjalmar P. 2020. *Føroysk mállæra 2. Grunddrag í føroyskari syntaks*. Nám. Tórshavn.
- Petersen, Hjalmar P. og Staksberg, Marius. 1995. *Donsk-føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Petersen, Hjalmar P. og Isholm, Páll. 2003. *Steinur brestur fyri mannatungu. Tiltaksorðabók á føroyskum*. Brattalíð. Tórshavn.
- Poulsen, Joen. 1984 [uppr. 1900]. *Bíbilsøga*. Føringafélag í Føroyum. Ljósmyndað offset-endurprent. Emil Thomsen. Tórshavn.

- Poulsen, Jóhan Hendrik Winther. 1989. *Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar*. Málnevndarrit 1. Føroyska málnevndin. Tórshavn.
- Poulsen, Jóhan Hendrik Winther. 1990. *Nøkur teldorð*. Málnevndarrit 2. Føroyska málnevndin og Fróðskaparsetur Føroya. Tórshavn.
- Poulsen, Jóhan Hendrik Winther. 2004a [uppr. 1969]. Eitt sindur um málreinsing. Í: Johansen, Anfinnur og Joensen, Hans (ritstj.) *Mál í mæti. Greinasavn eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen. Útgivið í sambandi við sjeyti ára føðingardag hansara 20. juni 2004*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 63-66.
- Poulsen, Jóhan Hendrik Winther. 2004b [uppr. 1991]. Hugleiðingar um málrøktarmannin Chr. Matras. Í: Johansen, Anfinnur og Joensen, Hans (ritstj.) *Mál í mæti. Greinasavn eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen. Útgivið í sambandi við sjeyti ára føðingardag hansara 20. juni 2004*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 215-226.
- Poulsen, Jóhan Hendrik Winther. 2004c. Úrval av nýggjyrðum Jóhan Hendriks. Í: Johansen, Anfinnur og Joensen, Hans (ritstj.) *Mál í mæti. Greinasavn eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen. Útgivið í sambandi við sjeyti ára føðingardag hansara 20. juni 2004*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 519-524.
- Poulsen, Jóhan Hendrik Winther, Simonsen, Marjun, Jacobsen, Jógvan í Lon, Johansen, Anfinnur og Hansen, Zakaris Svabo. 1998. *Føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Poulsen, Majbritt. 2006. *A Survey of the Outside Language Pressure on Modern Faroese – with a View to Assessing a Possible Increase in the Use of New English Loanwords*. Master Thesis in English. Høgskolen i Agder. Fakultet for humanistiske fag. Institutt for engelsk. Agder.
- Prieur, Annick og Sestoft, Carsten. 2006. *Pierre Bourdieu. En introduktion*. Hans Reitzels Forlag. Keypmannahavn.
- Rask, Kirsten. 2002. *Rasmus Rask. Store tanker i et lille land. En biografi*. Gads Forlag. Keypmannahavn.
- Rask, Rasmus Kristian. 1811. *Vejledning til det islandske eller gamle nordiske Sprog*. Schuboths Forlag. Keypmannahavn.
- Rasmussen, Petur Martin. 1987. *Den færøske sprogrejsning med særligt henblik på kampen om færøsk som kirkesprog i national og partipolitisk belysning*. Hoydalar.
- Rasmussen, Rasmus. 1902a [endurpr. 1969]. Nógð og atdráttarkraft. Í: Evensen, A. C. (ritstj.) *Búreisingur. Føroyskt tíðskrift*. Offset-prent. Emil Thomsen. Tórshavn, s. 11-15.
- Rasmussen, Rasmus. 1902b [endurpr. 1969]. Stutt yvir lit yvir elektrisitetina. Í: Evensen, A. C. (ritstj.) *Búreisingur. Føroyskt tíðskrift*. Offset-prent. Emil Thomsen. Tórshavn, s. 101-109.
- Rasmussen, Rasmus. 1902c [endurpr. 1969]. Um elektriskan streym. Í: Evensen,

- A. C. (ritstj.) *Búreisingur. Føroyskt tíðskrift*. Offset-prent. Emil Thomsen. Tórshavn, s. 165-175.
- Ringstam, Hans. 1999. FN's arbete med ortnamn. Í: Helleland, Botolv og Nilsson, Leif (ritstj.) *Utanlandske namn i Norden*. Norna-förlaget. Uppsala, s. 103-135.
- Rischel, Jørgen. 1963. *Lucas Debes. Færøernes Beskrivelse I-II*. Udgivet for Selskab til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier. Munksgaard. Keypmannahavn.
- Rødningen, Dagfinn og Worren, Dagfinn. 2012. Ole Vig og avløysarorda hans – samnorsk gjennom fornorsking. Í: Røyneland, Unn og Enger, Hans-Olav (ritstj.) *Fra holtija R til holting. Språkhistorie og språksosiologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*. Novus Forlag. Oslo, s. 305-318.
- Samuelsen, Eilif. 2020. *Aristoteles. Retorikkur*. Týtt hevur Eilif Samuelsen. Forlagið Hemlið. Tórshavn.
- Sandøy, Helge. 2000a. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Landslaget for norskundervisning LNU/Cappelen akademisk forlag. Oslo.
- Sandøy, Helge. 2000b. Språkleg klimavariasjon med anglo-amerikanske vinddrag. Í: Lindgren, Birgitta, Holmberg, Henrik, Sommerdahl, Eivor, Kristinsson, Ari Páll, Nestor, Svein (ritstj.) *Språk i Norden 2000*. Novus Forlag. Oslo, s. 72-95.
- Sandøy, Helge. 2003. Skriftvariasjon. Í: Mæhlum, Brit, Akselberg, Gunnstein, Røyneland, Unn og Sandøy, Helge (ritstj.) *Språkmøte. Innføring i sociolingvistik*. Cappelen akademisk forlag. Oslo, s. 166-195.
- Sandøy, Helge. 2004. Norvagisering og fornorsking. Í: Sandøy, Helge og Östman, Jan-Ola (ritstj.) „*Det främmande, i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*. Moderne importord i språka i Norden VII. Novus Forlag. Oslo, s. 107-141.
- Sandøy, Helge. 2007. Avisspråket i Norden – ei jamføring. Í: Selback, Bente og Sandøy, Helge (ritstj.) *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. Moderne importord i språka i Norden III. Novus Forlag. Oslo, s. 127-155.
- Sandøy, Helge. 2009. Moderne importord i språka i Norden. *Språk i Norden 2009*. Keypmannahavn, s. 85-95.
- Sandøy, Helge. 2016. Drivkreftene. Språket sjølv. Í: Sandøy, Helge og Nesse, Agnete (ritstj.) *Norsk språkhistorie I. Mønster*. Novus Forlag. Oslo, s. 58-66.
- Sandøy, Helge og Petersen, Hjalmar P. 2007. Tilpassing av importord i færøysk talemål. Í: Jarvad, Pia og Sandøy, Helge (ritstj.) *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. Moderne importord i språka i Norden VII. Novus Forlag. Oslo, s. 53-71.

- Schack, Jørgen. 1994. *Statsnavne og nationalitetsord*. Nordisk språksekretariats skrifter 17. Nordisk språksekretariat. Oslo.
- Selback, Bente. 2007. Færøysk. Í: Selback, Bente og Sandøy, Helge (ritstj.) *Fire dager i nordiske aviser. Ei jamføring av påvirknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. Moderne importord i språka i Norden III. Novus Forlag. Oslo, s. 37-48.
- Selback, Bente og Kristiansen, Tore. 2006. Noreg. Í: Kristiansen, Tore (ritstj.) *Nordiske sprogholdninger. En masketest*. Moderne importord i språka i Norden V. Novus Forlag. Oslo, s. 65-82.
- Sigmundsson, Svavar. 2003. Purisme og nation på Island. Í: Sandøy, Helge, Brodersen, Randi og Brunstad, Endre (ritstj.) *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Høgskulen i Volda. Volda s. 65-83.
- Sigurgestsdóttir, Ásdís. 2010. *Danismernes indtogt og skæbne i islandsk. Om sprogudvikling*. <http://skemman.is/stream/get/1946/5058/15153/1/pdf>. BA-ritgerð. Hugvísindasvið. Háskóli Íslands.
- Simonsen, Hanna og Sandøy, Helge. 2008. Tilpasning af importord i det færøske skriftsprog. Í: Omdal, Helge og Sandøy, Helge (ritstj.) *Nasjonal eller internasjonal skrivemåte? Om importord i seks nordiske språksamfunn*. Moderne importord i språka i Norden VIII. Novus Forlag. Oslo, s. 49-76.
- Simonsen, Marjun Arge. 2002. Orð við Fremmandum Atskoytum í Føroyskum Orðabókum. Í: Bloch, Dorete (ritstj.) *Fróðskaparrit* 50. bók. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 77-91.
- Simonsen, Marjun Arge. 2004. Hvussu ber til at bøta um stavsetingina av staðarnøvnum? Í: Bloch, Dorete (ritstj.) *Fróðskaparrit* 51. bók. Fróðskapur. Tórshavn, s. 183-189.
- av Skarði, Jóhannes. 1967. [2. útg. 1977] *Donsk-føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- av Skarði, Jóhannes. 1984. *Ensk-føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Skautrup, Peter. 1953. *Det danske sprogs historie*, 3. bd. Gyldendal. Keypmannahavn.
- Slaattelid, Hermund. 2009. *Cicero, Quintilian, Tacitus. Romersk retorik*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Strøm, Hans. 1762-1766. *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens stift i Norge*. Keypmannahavn.
- Svabo, Jens Chr. 1959. *Indberetninger*, sí Djurhuus, 1959.
- Svabo, Jens Chr. 1970. *Dictionarium*, sí Matras, 1970.
- Svonni, Mikael. 2004. Sámisk mál. Í: Sletten, Iben Stampe (ritstj.) *Norðurlandamál við rótum og fótum*. Nord 2004: 12. Norðurlandska ráðharraráðið. Keypmannahavn, s. 97-111.

- Sølvará, Hans Andrias. 2020. *Færøerne efter freden*. Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.
- Theil, Rolf. 2012. Urnordiske lån i samisk. Í: Askedal, John Ole, Schmidt, Tom og Theil, Rolf (ritstj.) *Germansk filologi og norske ord. Festschrift til Harald Bjorvand på 70-årsdagen den 30. juli 2012*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning og Novus Forlag. Oslo, s. 52-69.
- Thomas, George. 1991. *Linguistic purism*. Longman. London.
- Thomassen, Arnfinnur. 1985. *Færøsk i den færøske skole. Fra århundredeskiftet til 1938*. Udgivelsesudvalget under Odense Universitets Konsistorium. Odense.
- Thomsen, Henning. 2000. *Føroysk samheitaorðabók*. Stiðin. Hoyvík.
- Thomsen, Johnny. 1986. Ensiklæroyðsk orðabók. *Brá* nr. 8. 4. árg. Tórshavn og Keypmannahavn, s. 11-23.
- Thomsen, Johnny. 1992. Problems of Faroese Lexicography. Í: Louis-Jensen, Jonna og Poulsen, Jóhan Hendrik Winther (ritstj.) *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 7. Vol II. Proceedings of the Seventh International Conference of Nordic and General Linguistics in Tórshavn, 7-11 August 1989. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 615-624.
- Thomsen, Johnny. 1993. Eitt sindur um orðabókagerð. *Málting* 7, nr. 1, 3. árg. Tórshavn, s. 2-13.
- Thøgersen, Jacob. 2004. Attitudes towards the English influx in the Nordic countries: A quantitative investigation. *NJES. Nordic Journal of English Studies*. Vol.3, No. 2, s. 23-38. Unipubforlag. Oslo.
- Timmermann, Ulf. 2013. *Føroysk- týsk orðabók*. Orðabókagrunnurin. Tórshavn.
- Todal, Jon. 2013. Kvantitative endringer i den samiske språksituationen i Noreg. *Samiske tall forteller* 6. *Kommentert samisk statistikk 2013*. Sámi allaskuvla/Sámi University College. Guovdageaidnu, s. 15-48.
- Torp, Arne. 1998. *Nordiske språk i nordisk og germansk perspektiv*. Novus Forlag. Oslo.
- Vatvedt Fjeld, Ruth og Vikør, Lars S. 2008. *Ord og ordbøker. Ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Høyskoleforlaget. Oslo.
- Viðarsson, Heimir Freyr van der Feest. 2019. *Socio-Syntactic Variation and Change in Nineteenth-Century Icelandic. The Emergence and Implementation of a National Standard Language*. University of Iceland. <https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/1347>
- Vikør, Lars S. 2001. Finnish. Í: *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Nordic Language Council. Novus Press. Oslo, s. 65-71.
- Vikør, Lars S. 2011. Norsk språkplanlegging i europeisk sammenheng. Í: Almenningen, Olaf, Hovdenak, Marit og Worren, Dagfinn (ritstj.) *Språk og samfunn – heime og ute. Festschrift til Lars S. Vikør 65 år*. Novus Forlag. Oslo, s. 93-106.

- Vrieland, Sean. 2017. The Husavík Letters – A medieval Faroese Diploma.
<https://manuscript.ku.dk/motm/the-husavik-letters/>
- Wang, August G. 2006. Føroya søga. Í: Isholm, Erling og Mortensen, Lis (ritstj.) *Frøði* 1. 12. árg. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, s. 21-23.
- Weyhe, Eivind. 2010. Føroyskur málføramunur sambært Schrøter og Sørensen. Í: Bloch, Dorete og Jacobsen, Elin Súsanna (ritstj.) *Fróðskaparrit* 58. bók. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 41-64.
- Weyhe, Eivind. 2012a. Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn. Í: Johansen, Anfinnur, Sigurðardóttir, Turið og Árnadóttir, Tóta (ritstj.) *Eivindaródn. Greinar 1979-2011. Heiðursrit til Eivind Weyhe á sjútiára degnum 25. apríl 2012*. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 179-208.
- Weyhe, Eivind. 2012b. En viseopskrift på dansk-færøsk blandingsprog. Í: Johansen, Anfinnur, Sigurðardóttir, Turið og Árnadóttir, Tóta (ritstj.) *Eivindaródn. Greinar 1979-2011. Heiðursrit til Eivind Weyhe á sjútiára degnum 25. apríl 2012*. Fróðskapur. Faroe University Press. Tórshavn, s. 570-581.
- Zachariassen, Ulf. 1988. *Mykines* endnu engang. Í: Andersson, Thorsten (ritstj.) *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*, árg. 76. Kungl. Gustav Adolfs Akademien. Uppsala, s. 139-147.
- Zachariassen, Zacharias. 2000. *Bíblían á føroyskum í hálva öld. Søgubrot um bíbliutýðing Victor Danielsen og sálmaskaldskap hansara*. Forlagið Leirkerið. Gøtu.
- Zieseler, Laura. 2013. Codeswitching and borrowing in computer-mediated communication. A Faroese-English case study. Óútgivin MA-ritgerð á deildini fyri Skandinavistiske Sprachwissenschaft á universitetinum í Greifswald.
- Þráinsson, Höskuldur. 2000. Um áhrif dönsku á íslensku og færeysku. Í: Snædal, Magnús og Sigurðardóttir, Turið (ritstj.) *Frændafundur* 3. Fyrirlestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík 24.-25. júní 1998. Háskólaútgávan. Reykjavík, s. 115-130.
- Þráinsson, Höskuldur, Petersen, Hjalmar P., Jacobsen, Jógvan í Lon og Hansen, Zakaris Svabo. 2012. *Faroese. An Overview and Reference Grammar*. Fróðskapur. Faroe University Press og Linguistic Institute, University of Iceland. Tórshavn og Reykjavík.

Netadressur:

<http://beta.visl.sdu.dk/nord/dan/sproghistorie.php>
<http://skemman.is/stream/get/1946/5058/15153/1/pdf>
<https://bin.arnastofnun.is/beyging/4470>
https://en.wikipedia.org/wiki/Linguistic_purism_in_English
<https://findwords.info/term/schizoglossia>
<https://fma.fo/skraseting/fas/>
<https://kvf.fo/radarin?sid=2059>
<https://manuscript.ku.dk/motm/the-husavik-letters/>
https://no.wikipedia.org/wiki/Fornorsking_av_samer
<https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/1347>
<https://tidsskrift.dk/sin/article/view/17795/15562>
<https://tidsskrift.dk/sin/article/view/17795/15563>
tidarrit.fo
www.blf.fi/artikel.php?id=2836
www.fruchtbringende-gesellschaft.de/
www.isof.se/sprakpolitik/html
www.malrad.fo
www.ordbok.uib.no
www.Sprotin.fo
www.svenskaakademien.se/sites/default/files/1._stadgar_for_svenska_akademien_2019_0.pdf